

У МЕДИЧНОМУ
ЗАДЗЕРКАЛЛІ:

ПРИГОДИ
ЛІКАРЯ-
ГОМЕОПАТА

Львів
Українська академія друкарства
2014

АНТОН ПОПОВ

У МЕДИЧНОМУ
ЗАДЗЕРКАЛЛІ:

ПРИГОДИ
ЛІКАРЯ-
ГОМЕОПАТА

УДК
ББК
П 01

Рекомендовано до друку

Рецензенти:

Попов Антон

П 01 У медичному задзеркаллі: пригоди лікаря-гомеопата : монографія /
Антон Попов. — Львів : Українська академія друкарства, 2014. —
264 с.

ISBN

Книга про гомеопатію, пошуки зіцілення, витівки людської долі та чудеса. Про мистецтво та ремесло терапії. Про різних: приємних та не дуже, складних, несподіваних, сексуальних, кримінальних, самозакоханих, безпорадних пацієнтів та їхнього лікаря. Про перемоги та поразки, про друзів та мрії. Про сумління, силу духу, про життя та смерть у їхній споконвічній взаємодії. Про вартість людської довіри та милість долі. Про роздуми і пристрасті довкола лікарської практики.

Видання розраховане на широкий загаль читачів, зацікавлених медициною та науками про здоров'я. Синтез науково-популярного жанру і художньої літератури.

УДК

ББК

ISBN

© Антон Попов, 2014

© Ганна Лотоцька, літературне редагування, 2014

У МЕДИЧНОМУ ЗАДЗЕРКАЛЛІ

СТЕРЕОТИПИ СПРИЙНЯТТЯ

13

ПАЦІЄНТИ НЕ БУВАЮТЬ ПОГАНИМИ НА ВІДМІНУ ВІД ЛІКАРІВ

19

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ З ЛІКАРЯМИ

24

ГОМЕОПАТІЯ — ЦЕ... ТІЛЬКИ ГОМЕОПАТІЯ

29

НАШІ ПРИЯТЕЛІ — ХВОРОБИ

33

ЛІКИ, ЯКІ СХОЖІ НА ЛЮДЕЙ

37

БАГАТО ЩО З НІЧОГО

42

МЕДИЦИНА СПОЖИВАННЯ ЧИ СПІВУЧАСТІ

42

ЗАГОСТРЕННЯ І РУХ СИМПТОМІВ

50

ІСТОРІЯ З ГЕОГРАФІЄЮ

55

ХВОРОБИ, ЯКІ НЕ ХОЧУТЬ БУТИ ДІАГНОЗАМИ

61

ОСОБЛИВІ ПАЦІЄНТИ

66

ЧЕРЕЗ РОКИ І СТОРІЧЧЯ	72
ПЕРЕХОДИМО ДО ПРАКТИКИ	77
<i>Гомеопатичний словничок</i>	83

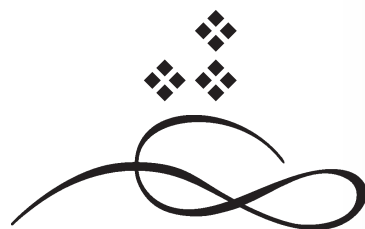

ПРИГОДИ ЛІКАРЯ-ГОМЕОПАТА

ДРУЖБА НАРОДІВ	91
БЕРЕЖІТЬ КОЛЕСА	93
КОРИСТЬ ЧАКЛУНСТВА	95
ЛІСНИК БОЖОЮ МИЛІСТЮ	98
ЛІКИ ДЛЯ СТЕРВ, АБО БОРЕЦЬ ЗА СПРАВЕДАЛИВІСТЬ	100
ПОДВІЙНІСТЬ ЖИТТЯ	103
ЗАКОРДОННЯ НАС ПРОГОДУЄ	109

ПОДЗВОНИ	114
ДЕПУТАТСЬКИЙ ЗАПИТ	117
МЕЛЬПОМЕНА ІВАНІВНА	121
НЕБЕЗПЕЧНА ПУХЛИНА	126
БАНКА З-ПІД КАВИ	128
ШАЙБУ-ШАЙБУ	133
РОЖЕВИЙ КОЛІР	137
СКАЖИ «ТАК	140
БИТВА ЗА КОМІНТЕРН	143
МІСТ У МИНУЛЕ	148
ЗРОБІТЬ І ЙІЙ ТАКЕ	153
ЦАРИЦЯ НОЧІ	156
ЗАЙВИЙ СИМПТОМ	158
АДВОКАТ	162
НА ЩО ХВОРІВ ГІТЛЕР	165
ОФІЦЕР	169

НАША БУРГУНДІЯ	ТИГРЯЧІ КОЛЬКИ
173	245
КУПАННЯ ЧЕРВОНОГО КОНЯ	«ПІНДОСІЯ» ЗВИЧАЙНА
178	248
«РИБ'ЯЧІ ДОЛОНІ», АБО МИТТЄВА ДІАГНОСТИКА	РОДЕНІВСЬКІ ЦИЦЬКИ
184	251
CONTRA SPERM SPERO	СЛОДКА ДИТИНКА
189	254
ЯЄЧКО-РАЄЧКО	МАРМУРОВІ СХОДИ
195	259
УРОК ФРАНЦУЗЬКОЇ	
199	
ЛИСТ З ПОЛЯ БОЮ	
204	
ПАНАЦЕЯ — ЛІКИ ВІД УСЬОГО	
209	
СТІЙКИЙ ОЛОВ'ЯНИЙ СОЛДАТИК	
213	
ТЕЩА ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ	
217	
«ЗОЛОТА» ЛЮДИНА	
221	
У КРАЇНІ — УРСР	
227	
РОЛИКОВИЙ ХЛОПЧИК	
232	
ЖОПА ДЛЯ ВСІХ	
235	
СЕКСУАЛЬНА РАПСОДІЯ	
241	

ПЕРЕДНЄ СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Тривалий час довелось мені заповнювати історії хвороб з усіма обов'язковими клітинками та графами. Виконувати одноманітні процедури, призначати стандартні ліки, робити типові операції. З благословення медицини я перетворював людей на пацієнтів.

У медичному інституті нас навчали, що людське життя визначається аналізами крові та сечі, характером стільця, кольором шкіри, усілякими «графіями» та «скопіями». Але не розповіли про те, що душевні муки викликають фізичні страждання, а радість може здолати смертельну хворобу... Ні анатомії, ні фізіології, ні навіть психіатрії не вдалося віднайти та пояснити людську душу.

Наразі повертаю борг: відроджую людей з пацієнтів. Добре, що пощастило опанувати гомеопатичну терапію, якій перепала естафета старожитнього медичного мистецтва.

У цій, почасти автобіографічній книзі діють найнесподіваніші герої — гомеопатичні ліки. Тому довелося спочатку вдатись до деяких роз'яснень щодо самої гомеопатії, краса та шляхетність якої у спроможності мізерних доз опиратися стихійній силі грізних захворювань.

*Отже, запрошую Вас до подорожі у медичне задзеркалля,
в якому те, що «було» і те, що «може бути» з'єднані
в одне ціле. Там я пережив безліч пригод, які навчили мене
порозумінню з життям — воно не менш прекрасне,
аніж диво зцілення.*

*За все це маю подякувати насамперед батькам.
Я вдало потрапив у потрібне місце, в потрібний час,
до «гомеопатичної родини».*

*Дякую медицині, котра показала мені великі можливості,
але й не менші недоліки сучасних ліків.*

*Я вдячний науковим керівникам, опонентам, членам
Вченої Ради, які свого часу підтримали мою дисертацію
з використанням гомеопатії.*

*Моя подяка режисерові нашого аматорського театру
і юнацькому захопленню поезією.*

*Дякую моїм пацієнтам,
які насамперед зробили мене лікарем.*

Автор

у МЕДИЧНОМУ
ЗАДЗЕРКАЛЛІ

СТЕРЕОТИПИ СПРИЙНЯТТЯ

З дитинства я добре пам'ятаю собаку, який призвичаївся вистрибувати на височенну дерев'яну огорожу. Бажання одночасно контролювати і двір і вулицю виправдовувало його наполегливі тренування. Втримавши рівновагу (і, начебто, отримавши оплески глядачів!) зі звияжним виглядом собака повертався на грішну землю. Так і залишився у пам'яті образ маленького містечка із собачим профілем на фоні заточених списів паркану, що охороняли спокій захованої серед дерев домівки. Чимало містечок з того часу довелося побачити, де було вдосталь парканів, і де жили звичайнісінькі собаки, які нічим не відрізнялися. Вони справно подавали голос, ховалися у будку від дошкулянь господарів, або пронизливого дощу, ревно обходили подвір'я у пошуках історичних, вкарбованих у глибинах собачого серця супротивників сімейства котятих — саме тих, котрі елегантно крізь всі віки позують на огорожах та дахах, немов на подіумі.

Існують стереотипи сприйняття, наріжні камені мислення і, водночас, червоні прапорці небезпеки, виходити поза які незатишно. І досі в суспільстві панує думка щодо гомеопатичного лікування, схожа з «собакою на

паркані». Тобто лікуванням має займатися загальнопоширена медицина, хоча існують гомеопати, які теж іноді допомагають... Чому понад 200 років гомеопатія продовжує існувати, не зникнувши під тиском вражаючих успіхів медичної науки і техніки? Через що згадка про цю методу поділяє суспільство як на її запеклих супротивників, так і на не менш завзятих послідовників? Чому так легко асоціюється гомеопатія з містикою, алхімією, чаклунством, народною медициною, психотерапією?

Невблаганна статистика свідчить про постійне зростання кількості лікарів-гомеопатів, принаймні, в багатьох країнах Європи. Дослідження фармацевтичного ринку доводить збільшення продажу гомеопатичних препаратів. Друкується чимало гомеопатичних книг як для професіоналів, так і для аматорів, з'являються гомеопатичні сторінки у безмежному «інформаційному павутинні». Гомеопатія існує занадто довго, щоб просто бути модою або прикрістю минулих сторіч на кшталт масонської примхи чи клізми з клейстером. Її поширення не можна пояснити спекуляціями на кризі та невдачах офіційної медицини.

Висновки, зроблені за 30 років власної практики збігаються з думкою колег: за нашою методою можуть лікуватися люди різного віку, соціального статусу та світогляду. Для вдалого лікування не треба якоїсь особливої довіри, поготів фанатизму. Лікування «невіруючих» буває часом вдалішим, аніж затятих прибічників методу, кількість яких за останні роки, на щастя, зменшилася. Це вони наробили гомеопатії лиха гаслом: «Я довіряю лише гомеопатії!», відмовою від конче необхідної операції, самочинним припиненням прийому життєво важливих ліків, йдучи на поводу у створеного власною уявою образу «цілителя». Усе справжнє не потребує ореолу мученика, борця за істину, воно росте і кристалізується крізь каламутні сторіччя, щоб колись заграти чистими барвами — тільки не поспішай, щоб розгледіти.

Деякі пацієнти з'являються на прийом з цікавості або направлені родичами (причеплені, як вагони до паровоза), інші ж розраховують на щасливий випадок (раптом допоможе?). Хтось потрапляє до гомеопатії через захоплення містикою, в результаті пошуку «духовних знань». Хтось — уважно прочитавши зворотній бік інструкції до призначених фармацевтичних засобів: «можливі побічні дії та ускладнення». Більшість переконана в тому, що гомеопатія — це зіллячко, або «вид енергії», либонь, просто вселяння.

Викладаючи курс гомеопатії для лікарів, які начебто більш обізнані, я переконався, що моя робота може бути порівняна з «ліквідацією неписьменності». Але я вже не почуваюся собакою на паркані. Гомеопатична медицина — це звичайнісінька праця, що складається з трьох важливих елементів: спостереження, міркування, призначення ліків.

І пацієнтам, і лікарям офіційної медицини бракує об'єктивних відомостей про гомеопатію. Засоби масової інформації вже втратили цікавість до

цієї теми через відсутність високих гонорарів та сенсаційності. А читання товстих книжок, хай пробачить мене освічений читач, вийшло з моди. Доступне перестає цікавити саме через свою доступність. Неуцтво лікарів є наслідком принизливого ставлення до гомеопатії на кафедрах медичних вишів та їхнього небажання помічати альтернативні шляхи терапії.

Гомеопатія існує як частка загальнолюдської культури, одна з багатьох наук, які вивчають людину, не тільки у різноманітних хворобах, але й у здоровому стані задля пошуку профілактичних та лікувальних засобів. Її складність перебільшена, а принципи легкозрозумілі.

Немає потреби порівнювати гомеопатію з релятивістською фізикою або теорією інформації лише через те, що до них неможливо «торкнутися руками». Замість абстрактних міркувань вплив гомеопатії краще відчутти на собі. Він безперечний, як ефект людського спілкування або мистецтва. Увімкніть радіоприймач, вповзаючи в місто автомобільною валкою — хіба не бадьорить невтомна популярна мелодія? А може це блондинка на мерседесі на мить відірвала погляд від лілових нігтиків на кермі і посміхнулася у дзеркальце заднього виду — хіба не помітили впливу? Гомеопатія Вам теж сподобається (коли вдасться підібрати потрібні ліки) — замість нескінченного лікування хронічної нежиті краплями в ніс, чи багаторічного застосування знеболюючих препаратів від мігрені, або довічного ковтання пігулок від гіпертонічної хвороби.

«Науково доведені та перевірені препарати», за рідкісним винятком, ефективні для всіх — готовий продукт, вибачте за брутальність, для пересічного споживача. Якщо ж Ви готові докласти певних зусиль для поліпшення якості свого життя, ласкаво просимо до «медичного дивокраю». Давній прототип цієї книги називався «Гомеопатія не для всіх». Тоді, з виходом першого накладу, один поважний фармаколог написав мені злісного листа, в якому, зокрема, стверджував, що вірогідно не потрапив до числа тих, на кого була розрахована книга. Незважаючи на публічне звернення (лист було надруковано в науково-популярному журналі) відповіді було нічим: краще не скажеш (не потрапив).

Так само, як вибір самої гомеопатії є особистим питанням, головна проблема гомеопатичного лікування полягає в індивідуальному призначенні ліків. Цим визначається кваліфікація гомеопата, адже помилка рівнозначна невдачі в лікуванні. Те, що притаманно одній людині, абсолютно не властиве для іншої. Ми всі різні, починаючи зі способу мислення, завершуючи унікальною формулою білкових молекул. Саме тому створення універсальних ліків від конкретної хвороби (діагнозу) в гомеопатії неможливе. Пацієнтка, яка із захватом радить сусідці скористатися власним рецептом, часто не уявляє, що викреслена на папері чудотворна формула втрачає сенс. Одне з філософських визначень людського життя доводить, що це пошук відповідності самому собі. У такому разі гомеопатія — це

пошук відповідності між людиною та ліками. Лише за такої пристайності гомеопатія стає діевою.

Шкодую, що колись, маючи справу з тяжкими хворобами, як прийнято казати «невеличкими випадками», мене спокушали сумніви щодо спроможності гомеопатії. На щастя, цю помилку виправили мої пацієнти: треба використовувати будь-який шанс на одужання, а не очікувати від гомеопатії дива, яке станеться саме, як заслужиш. Нестача довіри змушувала мене гаряче доводити переваги свого методу представникам «офіційного медичного табору». Слава Богу, я відшукав впевненість у собі, яка не існує без впевненості у своєму фахові.

Найголовніші слова, які можна почути від пацієнта: «Мені краще». Власне, цей висновок торкається і фізичного, і душевного стану людини. Проходить біль і запалення, розсмоктуються новоутворення, «безвихідні ситуації» перетворюються на шанс змінити життя, простягається місток через прірву самотності, знаходиться цікава робота, повертається кохання... Слід додати, що ефективність гомеопатії підтверджується результатами об'єктивних досліджень, численними аналізами і діагностичними процедурами. То чому ж пануючий напрямок у медицині не визнає цих фактів? У чому суть претензій «офіційної медичної науки» до своєї немилої сестри — гомеопатії?

З метою вивчення хвороб, загальній медицині довелося їх систематизувати, інакше кажучи — створити діагнози. Для пересічних людей, які не пройшли «посвяти» в медичний сан, діагнози виглядають як параграфи суворого закону, у тексті якого можна знайти причини, терміни, наслідки хвороби, а також найголовніше — необхідні для лікування препарати та схеми їхнього призначення. Ідеалом такої системи можна вважати примітивну формулу: «симптом—ліки», коли справу лікаря охоче виконує найближча аптека. Так виглядає реклама фармацевтичних компаній, яка насамкінець скоромовкою додає щось про «порадитись з лікарем».

Вочевидь, дія хімічних та інших препаратів у загальній медицині не може бути спрямована тільки на ліквідацію одного симптому. Відомий вплив анальгін — для зняття болю, не можна відокремити від ефекту зниження температури, хоча організм не завжди цього потребує. Крім того, небажаними реакціями анальгін є кропив'янка, шкірні висипи, зміна складу крові, серцебиття, колапс, судоми, депресія, а також подразнення слизової оболонки шлунка. Таким чином, «платня» за гарантоване знеболювання може виявитися несподівано високою.

Офіційна медицина товаришує зі статистикою (схоже з тою, що обслуговує потреби політиків), знайшовши, на її погляд, бездоганний принцип: ліки «А» мають достеменно допомагати від хвороби «Б». Коли вірогідність досягає 95 %, і кожен незалежний дослідник може підтвердити цей результат, він визнається науковим фактом. Згідно з цим правилом у медицину вводять

нові препарати. Від цих бадьорих звітів складається враження, що хвороб не повинно залишитися взагалі. Адже безліч чудових ліків переконливо долають більшість захворювань. Наскільки то є правда краще судити читачеві.

Перевірені науковою медициною ліки полегшують, проте зазвичай не в змозі вилікувати, більшість хронічних захворювань. Невиправдане застосування антибіотиків, протизапальних та гормональних ліків, навпаки, сприяло переходу багатьох хвороб у хронічну форму. Загальнопоширені лікарські засоби починають боротьбу із симптомами хвороби, але ці симптоми належать організмові, який не тільки хворіє, але й захищається від хвороби. Протидія ознакам хвороби, на жаль, не усуває її причин, а протидія організмові врешті-решт обертається для нього малою чи великою шкодою. Якщо аналогією алопатії (терапії, яка протидіє симптомам хвороби) є війна, конфлікт, втручання, тоді гомеопатію можна порівняти з дипломатичними перемовинами. Що простіше: воювати, чи вести перемови яскраво демонструє сучасна міжнародна політика. Недаремно офіційна медицина все більше й більше зусиль спрямовує на пошуки ворогів, шкідників чи терористів, які загрожують здоров'ю і яких, безумовно, треба знешкодити (бажано вбивати разом з їхнім власником — організмом хворого).

З точки зору домінуючого медичного напрямку все, що не відповідає його положенням, відкидається, визнається ненауковим. Така доля спіткала й гомеопатію. Ми вже згадували про принцип індивідуального призначення: будь-яке захворювання, навіть нежить, лікується гомеопатично через вибір препарату із врахуванням усіх особливостей як самої хвороби, так і людини, яка занедужала. Тобто кількість гомеопатичних ліків для лікування нежиті може досягати кількох сотень. Але хіба з цього можна робити висновок, що нежить не лікується гомеопатично? Інша справа, що опанувати такий спосіб лікування не просто.

Наукова медицина викликає гомеопатію на змагання за своїми правилами, але не уявляє (або не хоче уявляти) принципову відмінність способів лікарського мислення і методик самої терапії. Ті, хто заперечував існування гомеопатії, на жаль, не поцікавились вивченням гомеопатичної доктрини, а вдалися до порівнянь із шарлатанством, вселянням і навіть чорною магією. Гомеопатичні правила лікування підтверджуються практикою, але очікують свого роз'яснення на сучасному рівні знань про людину та її природу. Розповідь про них ми почнемо у наступних розділах.

Гомеопатію позбавили права зватись наукою так звані «золоті стандарти наукових досліджень у медицині», які започаткувалися у 30–50-х роках ХХ сторіччя. Невипадково саме в цей час відбулося стрімке зростання фармацевтичного виробництва, а прибутки від цього бізнесу почали дорівнювати прибуткам від торгівлі нафтою та зброєю. Золоті стандарти з одного боку забезпечують «перевірену якість» ліків, а з іншого — дають можливість масово їх продавати. А якщо уявити, що сучасна медицина лікує за

протоколом, то боротьба за ринок збуту триває довкола включення тих чи інших ліків до схеми лікування. Гомеопатів занадто мало, щоб їхню опозицію було почуто. Але, на всякий випадок, у солідних медичних виданнях періодично з'являються статті із викриттям «горезвісної псевдонауки», яка більше 200 років продовжує «задурювати» легковірних громадян.

Завдяки індивідуальному вивченню особливостей людей гомеопати могли б сприяти сучасній фармакології у вивченні та систематизації «небажаної дії ліків» — таку назву, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, мають алергічні, токсичні та інші побічні ефекти (включаючи випадки смерті) при вживанні правильно призначеного препарату. Медична статистика, яка слушно фіксує перемоги над хворобами, невблаганно засвідчує й інші «досягнення». Так, на початку ХХІ сторіччя в США основними причинами смертності після серцево-судинних захворювань і раку стали ускладнення медикаментозної терапії. Окрім небажаної дії ліків, для багатьох препаратів залишилася нез'ясованою так звана «терапевтична доза», необхідна для лікування, але водночас безпечна для людини. Спроби відшукати для таких ліків щось на зразок «середньостатистичної дози» не вдаються, бо наразі ще ніхто не бачив «середньостатистичного пацієнта».

Гомеопатичні ліки, як і будь-які інші, впливають на весь організм. Проте в гомеопатії все відбувається навпаки: небажаних ефектів немає, а один препарат у змозі лікувати, бодай полегшувати, багато проблем одночасно. Однак таке відбувається тільки за умови влучного індивідуального вибору препарату. Гомеопатія зберігає втрачену загальною медициною старожитню формулу: «Лікувати не симптом, не хворобу, а хворого». При цьому «гарантією ефекту» виступає не фармакологічна компанія, а лікар, вірніше, рівень його фахової кваліфікації.

ПАЦІЄНТИ НЕ БУВАЮТЬ ПОГАНИМИ НА ВІДМІНУ ВІД ЛІКАРІВ

19

Захоплення гомеопатією часто приводить лікарів до болісного роздвоєння: що вибрати? Творчий, але ненауковий метод відновлення здоров'я, або ж освячений наукою і посадовими інструкціями спосіб боротьби із захворюваннями, з усіма його можливостями та недоліками? Перш за все, професіоналів мають єднати їхні пацієнти. Таємнича сила нашого фаху закодована у постійно повторюваному, проте незмінному диві зцілення, у щирості співчуття, в однаковій повазі до знань та незрозумілого, у вдячності провидінню. Одна з кращих французьких приказок стверджує, що «бути поінформованим — означає бути вільним». Свобода вибору передбачає знання: коли і кому застосовувати той чи інший метод терапії. За браком знань і досвіду, деякі гомеопати замість подолання власного комплексу неповноцінності починають плямувати офіційну медицину, користуючись становищем «борців за справедливість». Чимало представників домінуючої медицини, зі свого боку, люблять поскаржитися на маленьку зарплату або бюрократичну тяганину, але не втрачають можливості під час консультації пацієнта на всякий випадок зневажити гомеопатію, називаючи її психотерапією, шаманством або спиритним маніпулюванням громадською думкою. Однак є дещо, що об'єднує конкуруючі медичні течії: і ті, й інші хотіли б мати справу тільки з хорошими пацієнтами — вдячними, слухняними і видужуючими (наголос на слові «слухняними»). Хворі, у свою чергу, часто не шукають представників того чи іншого медичного напрямку, а шукають хорошого лікаря. І в цьому вони абсолютно праві, адже інтуїтивно усвідомили важливе правило — погані лікарі не поділяються на гомеопатів або традиційних практиків, вони залишаються просто поганими лікарями.

«Коли йдеться про мистецтво порятунку життя, нехтувати навчанням — злочин» — ці слова належать засновнику гомеопатії Християну Самуелю Ганеману. Дорогі пацієнти! Коли ваш лікар лає представників інших напрямків, і з піною на губах відстоює свої терапевтичні принципи, можете бути впевнені в його професійній неспроможності. Адже

обвинувач — це слабка і не впевнена в собі людина. Я дуже радий, що до мене час від часу звертаються пацієнти, спрямовані незнайомими лікарями — представниками офіційної медицини. Натомість я звертаюся до них, коли треба уточнити діагноз, додатково обстежити, або порадитися щодо хірургічного втручання. Не знаю, чи виправдав я довіру колег, але в цій книзі передаю їм свою вдячність.

Багато вад сучасної медицини породила не вона сама, а її бюрократичний устрій. Пересічні громадяни, якщо і зважилися на бунт, то, принаймні, мовчазний. Так виглядає служба охорони здоров'я в усьому світі: не встигне людина кілька разів чхнути, як їй призначають два потужних антибактеріальних препарати (як би не розвинувся бронхіт, або того гірше — запалення легень). У лікаря немає ні часу, ні бажання почекати і застосувати перевірені часом «народні» методи від застуди. Колись можна було призначати інгаляції, гірчичники, нарешті, просто тепле пиття або полоскання горла. Але все це немодно, ненауково, не входить до інструкції, потребує витрати сил і часу, яких немає ані в сучасних лікарів, ані в сучасних хворих. І, нарешті, виконання лікарем протоколу лікування позбавляє його як від необхідності думати, так і від відповідальності за негативні наслідки. Гомеопатія як винятково індивідуальний метод терапії не потрапила до будь-яких схем. Це, як у відомій казці Редьярда Кіплінга, вона залишилася «кішкою, яка гуляє, як собі знає».

Ризикну припустити, що навіть в найдемократичніших країнах медицина залишилася «тоталітарною системою». Чого, наприклад, варта ідея добровільно-примусової поголовної вакцинації, яка спирається на страх і упередження, що у щеплень немає альтернативи? Вакцинація — це імунно-біологічна операція, яку треба проводити в індивідуальному порядку і на підставі власних переконань. Юридично оформлена згода пацієнта з можливими ускладненнями приводить до недоторканності лікарів і більшість судових процесів проти медиків програє потерпіла сторона. Часто пацієнти позбавлені права обирати собі лікаря, й досі перебуваючи в «кріпцтві» за місцем проживання.

«Без права на помилку» — яскравий ярлик, приклеєний на шпигунів та медицину. Та навіть політики, бодай у відставці, тлумачать щось про свої помилки. Помилки медицини дозволяється визнавати тільки в минулому часі, в історичній ретроспективі, адже що з них візьмеш, необізнаних, але щиросердних.

На початку своєї медичної кар'єри я ще застав часи, коли дехто з хірургів старшого покоління дозволяв собі написати в історії хвороби: «діагностичний череворозтин». Як тоді лаялося керівництво: «Хіба важко було апендикс видалити? Запхніть цю історію собі в з..., чистоплюї пихаті». Так звана криза у медицині, породжена дефіцитом сумління. Гомеопатична практика — не виняток.

Заняття медициною завжди вимагало широкої ерудиції, високого рівня культури, освіченості в галузі природничих і точних наук. Такими були великі медичні авторитети старовини, середньовіччя та епохи Відродження. Ще в XIX столітті лікар — не тільки представник інтелігентського прошарку, але й естет, знавець мистецтва, галантний кавалер у жіночих справах, компаньйон чоловічих розваг, персонаж родинного побуту, герой літератури. І раптом все зійшло нанівець, на рівень фаху: «Ти не порадиш гарного гінеколога?», «У цій клініці дуже ввічливі адміністратори», «Ціни на аналізи нижче середніх». Гомеопатія — дитя європейської культури, яке виховувалося за хороших манер, вперто зберігає дух аристократичної медицини. В ній і досі немає фахових розгалужень, як немає розгалужень у людської душі.

Величезний обсяг інформації не є виправданням для виділення медицини в вузьку, «закриту», догматичну сферу людської діяльності. Створення окремих лікарських спеціальностей в буквальному розумінні «розділило» людину на шматки. А той, хто взагалі опікується здоров'ям — «лікар загальної практики» став соціальним невдахою, синонімом кропіткої, низькооплачуваної роботи. «Самодостатні» медичні професії, яких вже нараховують сотні, безумовно, мають деякі переваги, особливо в хірургії. Але інтегративний розум, схоже, облишив медицину за непотрібністю.

Тому зухвалий замах гомеопатії на лікування всього організму (а навіть більше — всієї людини) виглядає для сучасних пацієнтів досить дивно. Проте успіх у гомеопатичній терапії можливий при врахуванні симптомів усього організму, а також душевного стану людини.

Людство поволі визнає негативні результати свого впливу на природу і намагається їх зменшити. Йдеться про забруднення навколишнього середовища. Ми знаємо про забруднення самої людини недоброякісними харчами, водою, повітрям, негативною інформацією. Але чому так мало йдеться про медикаментозне забруднення? Чому зворотній бік фармацевтичного бізнесу нагадує заборонену зону? Згадаємо вражаюче поширення гормональних протизаплідних засобів, снодійних препаратів, антидепресантів тощо. Свого часу я з подивом дізнався про широке розповсюдження ветеринарної гомеопатії в ряді країн Західної Європи. Підставою для цього стала заборона на продаж м'яса, якщо в лікуванні тварин застосовувалися антибактеріальні та хімічні препарати. Що ж, таку передбачливість можна вважати гідною поваги. Вражає інше — «споживач цього м'яса» з найменшого приводу законно отримує ті самі препарати у набагато більшій дозі.

Хвороба, з точки зору конвенціональної медицини, порівнюється з образом ворога, з яким пропонується «битись до повного знищення». В цьому сенсі варто виправити тривалу неточність, перейменувавши МОЗ (Міністерство охорони здоров'я) в МБХ (Міністерство боротьби з

хворобами). Така установа дала б спокій тим, хто займається відновленням здоров'я без втручання у життєдіяльність організму.

У пошуках альтернативи сучасної медицини з'явилося чимало прихильників здорового способу життя. Вони використовують фізичну культуру, загартовування, дієтичні рекомендації, пропонують народжувати вдома, ходити босоніж, носити тільки натуральний одяг, не робити щеплень тощо. Цей «бунт невдоволених» може набути загрозливого для суспільства масштабу. На жаль, деякі гомеопати приєднуються до цього руху, пропонуючи «гомеопатію або нічого».

Мені пощастило, що допоки за все життя я отримав декілька пігулок анальгіну та дюжину таблеток «антасману» (чеський препарат проти спазму бронхів). Хворів і на гостру пневмонію, і на плеврит, на застуди та запалення, не кажучи вже про бронхіальну астму. Але хіба так варто чинити усім? Я ж був добре озброєний щодо гомеопатії — знанням і довірою. В дитинстві саморобні дверцята з матовим склом та дерев'яною ручкою-гудзиком ховали неабиякий скарб — гомеопатичну аптечку. Розчиняти їх дозволялося лише мамі, але я добре знав, що усередині тьмаво поблискували маленькі пляшечки, стовпчиками нагромаджувалися картонні коробочки. В цьому ритуалі було щось певне, буденно-значуще, непорівнюване з придбанням ліків у аптеці. За сучасних понять це було психологічною настановою, хоча мені більше подобається вислів Антуана де Сент-Екзюпері: «Всі ми родом з дитинства». Таким чином я був «родом з гомеопатії» (не так давно мати передала мені мою власну історію хвороби, заповнену її пізнанням округлим почерком — мабуть лікування закінчено, маю вважати себе здоровим).

У символічному плані кожний хімічний препарат нагадує озброєну армію, яка покликана встановлювати порядок та демократію. Але реальні результати інтервенції виявляються неоднозначними, а сама війна затягується на десятиліття. Тому я називаю лікування сильнодіючими препаратами «війна з непередбачуваними наслідками», а гормонотерапію — «терапією відчаю». На щастя, гомеопатичні ліки не потрапляють під ці суворі визначення. Якщо продовжити порівняння двох різних методологій, то дію загальноприйнятої медицини можна визначити як «наказ» або «команду» для організму, а прийом гомеопатичних ліків як «прохання» змінитися.

Зрозуміло, що існують важкі захворювання, коли прийом сильнодіючих препаратів є життєвою необхідністю. Але гомеопатія може втрутитися в цей песимістичний висновок. Так, використання інсуліну при цукровому діабеті дозволило зберегти життя раніше приречених пацієнтів. Але інсулін, дозволяючи вижити, не може зробити життя хворих повноцінним, а головне — дієво запобігти грізним ускладненням цукрового діабету внаслідок ураження кровоносних судин різних органів (є наукові дослідження,

що ці зміни розвиваються самостійно, раніше, ніж аналізи покажуть наявність цукрової хвороби). Все більше вчених схиляються до думки, що застосування інсуліну повинно обмежуватися випадками небезпечного для життя рівня цукру крові. На жаль, більшість пацієнтів сприймає гомеопатичні ліки як заміну інсулінові та очікує швидкої нормалізації лабораторних показників. Насправді головним завданням гомеопатії є стабілізація перебігу хвороби, подовження життя та максимальне збереження здоров'я (при цьому може відбуватися зниження рівня цукру і зменшення потреби в інсуліні).

Гомеопатія намагається розібратися в причинах хвороб і відновити захисні і регуляційні механізми організму. Для призначення ефективної терапії лікар-гомеопат вивчає всі прояви захворювання, результати обстеження, враховує офіційний діагноз, історію життя пацієнта, його спадковість, психологічний стан, умови роботи та побуту. Завдяки цьому гомеопатична медицина більш людяна, більш відверта, з більшою пошаною ставиться до прав і свобод хворої людини. Тому, в інтересах пацієнтів, я спробував викласти «правила поведінки з лікарями», про які йтиметься в наступному розділі.

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ
З ЛІКАРЯМИ

24

З давніх-давен для служителів медицини існують певні правила поведінки з пацієнтами — медична етика та деонтологія. Але досі я не зустрічав правил поведінки з лікарями, які складені для пацієнта. Якщо медицина справді вважає себе щирою і демократичною, то чому не навчає хворих користуватись своїми послугами? Чому не напоумить, як обирати лікарів не тільки за фахом, а й згідно з їхніми професійними та людськими рисами? Може боїться відкритої конкуренції, яка почне руйнувати міф про непохитність?

Може тому, що так звана «протокольна медицина» покликана усереднювати всіх лікарів, які мають виконувати обов'язкову схему вибору ліків при певному діагнозі. Ця система дозволяє позбутися професійно непридатних фахівців (які й так всім відомі), водночас знищуючи справжнє мистецтво лікування. Вибір лікаря має обмежуватися територіальним розташуванням найближчої лікарні. Безумовно, за ідеологами «наведення порядку в медицині» стоять інтереси фармацевтичного бізнесу. Боротьба між корпораціями ведеться за включення їхньої продукції до протоколів, а також за рівень компенсації цих ліків страховою медициною. Ідея індивідуалізації терапії залишається тільки гаслом, бо протокол має бути непохитним. У його тіні опинилася справжня наука, яка використовує суто наукові інструменти: дискусії, експерименти, порівняння, на відміну від замовних досліджень нових ліків зі спланованим позитивним результатом.

Єдиною офіційною рекомендацією для хворих можна вважати беззастережний послух і визнання лікарського авторитету. Слово «авторитет» вимовляється представниками медицини з особливим благоговінням і тремтінням у голосі (страждали ж бо за диплом, дихаючи формаліном у трупарні, сушили мозок, намагаючись втямити латину, вислуховували матюки хірурга під час асистенції). Існує також офіційне право скажитися на дії лікаря у вищій інстанції, а також негласне право обговорювати фаховість лікаря з родичами та знайомими. В такому вигляді медицина все більше нагадує не науку, а релігію, бо ґрунтується на вірі, замість розуміння. Від такої «церкви» ми отримуємо «святі дари» у вигляді ліків, та маємо

ходити на «причастя» до «служників, посвячених у велику таємницю хвороб». Недаремно багато медичних процедур нагадують урочисті ритуальні дії під наглядом «вчених жреців». Бажано, щоб ліки допомагали, але головне — бути парафіянами і не шукати іншого божества. Більшість пацієнтів приголомшені чесною відповіддю лікаря на медичне запитання: «Не знаю». Бо він для них представник таємничого лікарського клану, без права на помилку або вагання (божество знає все).

Правила поведінки з лікарями полегшили б працю самих медиків, бо їм щодня доводиться мати справу з пацієнтами, які не вміють обрати собі лікаря, а також пояснити суть своїх проблем. Це найбільш помітно на гомеопатичному прийомі, де від спокійного і виваженого ставлення хворого до свого стану зазвичай залежить успіх лікування. Я не раз перечитував геніальну комедію Жана Батиста Мольєра «Уявний хворий», де багатим, здоровим, але довірливим та помисливим дворянином опікується безліч докторів. Вони змушують його застосовувати хитромудрі методи лікування, користуючись недовірливістю і страхом невиліковної хвороби, щоб одержати солідні гонорари. У цьому немає нічого образливого ні для лікарів, ні для їхніх пацієнтів, враховуючи, що легку і витончену п'єсу написав вже невиліковно хворий драматург.

Професія лікаря є досить важкою, але не простіше бути хворим. Саме уявивши себе в ролі пацієнта, я пропоную ці поради. Захворювання викликає не тільки біль, дискомфорт, знесилення. Водночас з симптомами хвороби, навіть перед ними, з'являються тривога і страх. Потім долучаються почуття образи на хворобу (за що, адже я хороша людина?) і почуття провини за «занедбане здоров'я». До цього переліку також слід додати відчуття незахищеності, самотності, розгубленості, недовіри до терапії, втрату гостроти інтелекту, провали у пам'яті. Тобто хворобу, як королеву, супроводжує безліч «придворних». У такому стані ми абсолютно не готові лікуватися, адже не в змозі продумати, що саме нам потрібно (це розуміння приходить пізніше, після аналізу досягнень і втрат). Тому, перш за все, я раджу не перекладати відповідальність за своє лікування на представників медицини, а знайти мужність і спокійно сприйняти інформацію про свою хворобу. Як у бізнесі, шукаючи найкращого результату, слід зібрати і порівняти думки різних фахівців, продивитись статті, викладені в Інтернеті, поцікавитись досвідом знайомих.

Одна з моїх пацієнток — енергійна, вольова жінка, яка мала багато скарг, прийшла на прийом з приводу бронхіальної астми. Її зцілення виявилось далеко не швидким. Спочатку припинилися інші нездужання, а згодом минулися й напади астми. Але здоров'я повністю не відновилося, періодично виникали сильні шлункові болі та розлади травлення. Через два роки після її одужання від астми я випадково дізнався важливу деталь — звернутись до мене жінку змусив страх. Попередні страждання не викликали у неї

бажання лікуватися. Але незабаром після появи нападів астми, чекаючи лікаря в коридорі поліклініки, вона прочитала «наочну агітацію» про свою хворобу. З'ясувалося, що від астми можна померти! Страх змусив пацієнтку побачити саме це (наочна агітація за моїми спостереженнями виготовляється найбездушнішими і найбездарнішими людьми). Я знову переглянув історію її хвороби і призначив препарат, головним показанням якого є почуття страху. Решта проблем почала зникати, але найцікавіше, що жінка згадала перший жакхливий дитячий страх — залишатися вдома самою. Їй тоді здавалося, що невідомі люди загрожують її життю. Вона сиділа під столом багато годин, боячись поворухнутися і піти в туалет, в очікуванні повернення матері з роботи.

Страх викликають ознаки хвороби, але найчастіше він ще й зростає через спілкування з лікарями або однобічно сприйняту інформацію про своє захворювання. Негативні емоції — кепські поради у лікуванні, більше того, вони самі здатні посилювати хворобу або ж породжувати нові, зокрема фізичні страждання.

Згадаймо приклади мудрих і досвідчених лікарів, які, захворівши, перетворилися на нетямущих пацієнтів, умиць розгубивши свій досвід, знання і врівноваженість. Недаремно у лікарському середовищі існує відомий вислів: «не лікуй себе сам». Тому, перше правило поведінки з лікарями гласить: залишити вдома страхи та погані передчуття і не «заразитися» від доктора негативними враженнями, та його власними страхами. На жаль, чимало медиків дозволяють собі свідомо чи несвідомо використовувати страх у стосунках з пацієнтами. Відоме американське гасло часів переселення: «хороший індіанець — мертвий індіанець» у нашому випадку звучить як «хороший пацієнт — переляканий пацієнт». Переляканий пацієнт швидко погоджується на будь-які обстеження, методи лікування та оперативні втручання, включно з «пересадкою голови», уточнивши тільки дату операції та суму оплати.

Любі друзі! Якщо вже судилося стати пацієнтом, то шукайте лікаря, який не лякає, а пропонує вихід, лікаря, в якого не забракне сміливості пояснити, що може дати медицина і що вона може відібрати.

Доктор, який Вам підходить, повинен бути не керівником, а радником. Багатьом лікарям дуже хочеться стати головніками, якщо не для своїх колег, то хоча б для пацієнтів. Як відомо, начальник може бути інтелігентно ввічливим або грубим, справедливим, досвідченим, але завжди залишається начальником. Замість порад від нього пацієнт може отримати зауваження, а з кабінету вийти із «наказом» на рецептурному бланку, з директорськими підписом і печаткою.

Суть того, що відбувається між лікарем і хворим найточніше передає слово «консультація». Мені подобається, коли пацієнти говорять: «Мені потрібно з Вами порадитися». Взаємна повага — це те, що створює

відчуття свободи. В ролі пацієнта я віддав би перевагу конкретним пропозиціям, а не дешевому оптимізму, а замість бездіяльного співчуття хотів би відчувати атмосферу ділового співробітництва між замовником (хворий) і виконавцем (лікар).

Кожен доктор, як аурую, оточений своїм іміджем. Особливо це стосується гомеопатів, тому, що «людська складова» в цьому особливому методі лікування яскраво виражена. Щоб розібратися в цьому питанні і уникнути зайвої серйозності, пропоную невеличку класифікацію методів лікарської самореклами.

«Стиль вченого» передбачає наявність у кабінеті солідної бібліотеки, окулярів, елегантного, але не модного одягу і меблів. Розмова відбувається з використанням наукових термінів, даних статистики, цитуванням першоджерел, сухо, але доброзичливо.

«Стиль народного цілителя» припускає використання простої мови, жаргону, вульгаризмів і, за необхідності, ще міцніших, зрозумілих народу виразів. Зовнішність і обстановка свідчать про те, що п'ять хвилин тому лікар займався благодатною сільськогосподарською працею.

«Артистичний підхід» у роботі лікаря переконує у винятковості талану його власника, який зумів проникнути в таємниці людської душі і залишити впевненість в одужанні.

Лікарі у великих клініках зазвичай «безвиразні», як частини добре відрегульованого механізму. Іноді хворий навіть до кінця свого перебування в такому закладі не може здогадатися, хто його палатний лікар і хто планував процес його обстеження і лікування.

Але, яким би не був образ лікаря, намагайтеся, перш за все, розгледіти за ним людину.

Ключовим словом представників офіційної медицини є слово «доказовий». Обстеження пацієнти проходять на «найсучаснішому обладнанні», отримують «перевірені методи лікування» та ліки з «доведеною ефективністю». Сцену, яка ілюструє подібне, мені довелося спостерігати в одній з країн Західної Європи. Хворий під час повторного візиту до лікаря збентежено повідомив, що стан його не покращився. Доктор з неприхованим обуренням і подивом відповів: «Дивно! Адже я призначив Вам найсучасніші та найдорожчі ліки!».

Кількість Ваших лікарів обмежується не моральними міркуваннями, а станом банківського рахунку і часом. Існує традиція якоїсь інтелігентної сором'язливості перед лікарем, коли пацієнти замовчують факт їхньої консультації в іншого фахівця. Проте необхідний елемент демократичного устрою суспільства — це свобода вибору адвоката, архітектора, перукаря, і, нарешті, лікаря. Немає ніякого протиріччя в тому, що високопрофесійні консультанти іноді пропонують різні (часто протилежні) способи вирішення проблеми. Можна лікуватися у гомеопата, пройти курс хімічної

терапії або лягти на операційний стіл. Вибір за Вами, але його потрібно робити свідомо, спокійно і впевнено. Це найважливіші критерії його правильності. Право обирати спосіб відновлення здоров'я, звертатися або не звертатися по допомогу, нарешті, хворіти чи вмирати «за медичною наукою» або самостійно, належить виключно пацієнтові.

Не соромно бути повним невігласом стосовно питань медицини. Не існує хворобливих розладів, які не можна було б пояснити звичайною мовою і в доступній формі. Варто навчитися ставити докторові будь-які запитання, не тільки щодо свого здоров'я і перспективи лікування, але і про рівень його заробітної платні або бонусів за реалізацію медикаментів та призначення аналізів. Читати медичну, зокрема гомеопатичну літературу варто тільки ту, яка зрозуміла, не викликає роздратування чи страху, і не підриває довіру до своїх можливостей.

На жаль, у багатьох пацієнтів виникає бажання вчепитися за лікаря як за «соломинку» в порятунку від хвороби (якщо казати брутальніше, то — «як воша за кожу»»). Уявіть, як це важко — бути для когось «останньою надією». Замість сліпого шанування і обожнювання лікареві потрібна звичайна довіра. Вочевидь проблему вибору лікаря краще вирішує той, хто опанував мистецтво довіри до себе самого. Відомо, що «у кожного доктора свої пацієнти». Справедливе і зворотне твердження — «у кожного пацієнта свій лікар».

Ризикну дати ще одна порада — довіряйте не «статистичній медицині», а особистості лікаря. Не медицині взагалі, а певному напрямку, або школі, або методиці. Одна з головних умов — щоб лікар Вам подобався, навіть всупереч звичайній логіці. Докторам, зокрема гомеопатам, не чужі мода, попит, вплив ідеології фармакологічного бізнесу. Врешті-решт, вони такі ж люди, як і всі інші.

ГОМЕОПАТІЯ — ЦЕ...
ТІЛЬКИ ГОМЕОПАТІЯ

29

Гомеопатію з різних причин примудрилися заплутати, ускладнити, поєднати з іншими методами лікування. Недостовірні уявлення щодо цієї медичної доктрини міцно вкоренилися, як серед людей незацікавлених медициною, так і серед її професійних служителів. Надамо слово тим, хто намагався усвідомити її сутність хоча б заради критики. Ось цитата з книги почесного лейб-медика, засновника і президента Спілки російських лікарів, Семена Федоровича Вольського (1782–1849): «Хоча гомеопатія, з першого погляду, є очевидною помилкою розуму людського і шкідливим псевдовченням, однак... виявити існуючі в гомеопатії суперечності, нелогічні положення і висновки не так просто». Вольський був авторитетною і поважною постаттю, вважався знавцем історії медицини, але в розумінні гомеопатії лікар лейб-гвардії Єгерського полку, герой Франко-російської війни 1812 року, так і залишився безпорадним.

Ті ж, хто вдався до ретельного вивчення гомеопатії, з метою її критики та викриття, згодом стали видатними представниками даного напрямку. У Російській імперії таким був доктор медицини Володимир Іванович Даль (1801–1872), український та російський письменник, лексикограф, етнограф, автор «Тлумачного словника живої великоросійської мови», почесний академік Петербурзької академії наук (українські нотатки вченого ймовірно були враховані при створенні «Словника української мови» у 1904 році). На початку своєї лікарської кар'єри Даль не приховував негативного ставлення до гомеопатії і всерйоз займався її викриттям: «...Я, не подумавши, прийняв пропозицію висміяти цю школу, як вона того заслуговувала і виставити в очах усіх благочесних людей у всій її наготі та нікчемності, застерегти легковірних і зганьбити шахраїв». Минуть роки і Даль напише: «... Чи не потрібен незвичайний дух, самостійність і правдивість, щоб почати вчитися знову, оголосити, що помилявся 10, 15 років, зізнатися в цьому і стати гомеопатом?».

Щось подібне сталося з доктором Костянтином Герингом (1800–1880). У 1821 році, власник видавництва у Лейпцизі пан Баумгартнер, вирішив заробити на невдоволенні фармацевтів та лікарів «новою медициною».

Для цього він волів видати книгу «Про гомеопатичні ересі», яка мала б довести хибність гомеопатії. Він звернувся до зятятого ворога нового методу лікування доктора Робі. Але останній, за браком вільного часу, не знайшов кращого ніж передоручити цю роботу своєму підлеглому — лікарю-початківцю Костянтину Герингу. Геринг з ентузіазмом розпочав свою місію, старанно вивчаючи праці засновника гомеопатії Ганемана, та повторюючи його експерименти. Якраз у цей час (невблаганний та невідповідний збіг обставин!) до Геринга звернувся пацієнт з гангреною пальця, якому пропонували ампутацію кисті заради збереження життя. Але пацієнт благав гомеопатичного лікування, на яке і зважився молодий лікар, невдовзі приголомшений блискучим терапевтичним результатом. Він покинув роботу і залишив університет, а у своїй докторській дисертації, з символічною назвою «Про медицину майбутнього», Геринг оголосив себе гомеопатом. І доля відповіла йому щирістю — він навчався у самого Ганемана, став першим президентом Американського інституту гомеопатії, одним з найбільш впливових лікарів-гомеопатів усіх часів. А через багато років історики медицини будуть згадувати Геринга, як «батька американської гомеопатії».

У гомеопатії немає нічого зарозумілого, випестуваного в осередку масонів, у колі алхіміків або середовищі медичних естетів. Її принципи прості, але незвичні, краще сказати — надзвичайні. А доля надзвичайного буває різною, врешті-решт — щаслива, ось тільки скільки часу спливе, скільки поколінь зміниться... Проте неодмінно знаходиться той, хто має довести, що земля обертається довкола сонця, що природа змінюється завдяки еволюції, що гени є носіями спадкової інформації. От і Ганеман насмілювався виголосити принципи, що досі не мають свого повного роз'яснення і суперечать звичній побутовій та медичній логіці.

Перед тим, як продовжити, заздалегідь прошу вибачення за вільний переказ основ гомеопатичної методології. З наукової точки зору вони добре викладені у різноманітних підручниках і посібниках. Нам треба зазирнути у Задзеркалля: а що, як там нічого немає, окрім нестримної уяви дівчини Аліси? Може Ганеман, поінитий реформаторською ідеєю, втік у дивокрай, розчарований сучасною йому схоластичною медициною?

Спробую пояснити гомеопатичні феномени, уникнувши зайвих термінів і наукоподібності (начебто при консультації пацієнта, або дискусії у мас-медіа, або при спілкуванні з другом). Саме через таку потребу колись і виникло моє бажання написати книгу і тримати її на робочому столі.

Головна ідея гомеопатії укладена в принципі призначення ліків. У пошуках цього принципу зазирнемо до кабінету лікаря-гомеопата. На перший погляд ми не побачимо нічого нового — консультація пацієнта нагадує знайомий усім процес. Хворий скаржиться, а лікар розпитує і оглядає пацієнта, у разі необхідності вдаючись до лабораторної та інструментальної діагностики. Потім він виписує рецепт, згідно з яким гомеопатична

аптека виготовляє необхідний засіб. «У чому ж суть?!» — може вигукнути недовірливий і нетерплячий читач.

Але давайте не будемо поспішати. Звернемо увагу на те, що кожен пацієнт, не зважаючи на однаковий медичний діагноз, отримує різні ліки. Отже, в гомеопатії немає окремих засобів, придатних для лікування виразкової хвороби, бронхіту, стенокардії, радикуліту тощо. Не існує препаратів, які мають прямий вплив на печінку, шлунок, нирки, шкіру, кровonosні судини, нервові сплетіння або розумову активність та настрої. Будь-яка «місцева хвороба» в гомеопатії сприймається як складова цілого організму. Ліки призначаються індивідуально, з урахуванням усіх патологічних змін, на підставі повної і достовірної інформації про хвору людину. Крім симптомів хвороби беруться до уваги вік, стать, характер та звички пацієнта, умови його життя.

Робота гомеопата нагадує прискіпливе розслідування — від біохімічних досліджень до психоаналітики, що вимагає кмітливості детектива та старанності вченого. Звісно, такому фахові потрібні різноманітні знання, досвід, інтуїція. Тому кількість високопрофесійних гомеопатів у всьому світі доволі мізерна, а спроби організувати державну систему гомеопатичної допомоги частково впроваджені тільки в Індії.

Основним принципом гомеопатії є принцип (закон) подібності. Він означає, що у кожному випадку хвороби (хвороб) для кожної людини можна підібрати подібний (відповідний, придатний, підхожий) лікарський препарат. Подібність має винятково індивідуальний характер, і не може бути шляхом вивчення ізольованих симптомів хвороби або діагнозів, у відриві від особистості людини, а також інших відхилень у стані здоров'я.

З точки зору мистецтва подібність можна уявити собі, як портрет. Якщо він виконаний ретельно, детально, щиро, то ми з першого погляду можемо впізнати змальовану людину. Не випадково опис дії гомеопатичних засобів іноді називають «портретом гомеопатичних ліків». А тепер уявімо поступове зникнення зображених подробиць. Використовуючи мистецтвознавчу термінологію, перейдемо від класицизму до імпресіонізму, потім до модернізму, потім... може статися, що для з'ясування особи на портреті буде потрібно прочитати підпис на рамці. Можна заперечити, що у геніальних художників кілька штрихів здатні передати суть. Але вони обов'язково будуть народжені і взяті майстром з глибини всього образу моделі. Те ж саме може зробити лікар-гомеопат, зумівши віднайти і виділити найважливіші симптоми пацієнта, що визначають суть його проблем.

Людям з науковим складом розуму зазвичай не подобається саме слово «подібність» (та ще й у поєднанні зі словом «закон»), що припускає деяку приблизність і неточність. Але «подібність», якраз і відображає наше прагнення найбільш повної відповідності між людиною (пацієнтом) і ліками. Подібність означає, що абсолютної відповідності (чи рівності) між

хворим і ліками не існує, хоча б тому, що одна величина в цьому рівнянні є живою людиною, а інша — препаратом.

Зауважимо, що симптоми, які може приборкати той чи інший гомеопатичний лікарський засіб, підлягають систематизації і науковому узагальненню. Тобто, кожний гомеопатичний препарат, мовою сучасної медицини, має специфічні показання для призначення. Але, на відміну від засобів офіційної терапії, ці показання глибоко індивідуалізовані і містять, крім симптомів хвороби, всебічну характеристику хворої людини.

Для ведення гомеопатичної практики необхідно знати: по-перше, суть хвороби (хвороб) та її проявів (знання з цього предмета надає академічна медицина) і особливостей перебігу захворювання в окремого пацієнта (цього лікарю-гомеопату часто доводиться навчатися самому); по-друге, треба вивчити предмет, який можна було б назвати «людинознавством». Це — вивчення біографії людини, характеру, побутових звичок, способу життя, нахилів, темпераменту, душевних устремлінь і духовних цінностей, а також минулих страждань пацієнта та захворювань, притаманних його родичам. І, по-третє, гомеопат зобов'язаний досконало вивчити «знаряддя свого виробництва» — гомеопатичні лікарські засоби, кожен з яких представлений численним, але абсолютно певним складом ознак («портретом»).

Гомеопатія спирається на цілісне розуміння людини в її діалектичній єдності, нерозлучному тандемі здоров'я–хвороби. Це дає методові неабиякі можливості для лікування, а також поширює вплив гомеопатії на всі сфери життя людини, аби домогтися соціального і особистого благополуччя.

Насамкінець розвіємо деякі міфи про те, що гомеопатія — це не лікування травами, хоча більшість ліків виготовляється з рослин. Вона не є психотерапією, хоча лікар-гомеопат застосовує її у своїй роботі. Гомеопатія користується мізерними дозами речовин, але це не становить її основного принципу. Вона також не є частиною або спадкоємицею народної медицини, оскільки народилася в руках лікаря, вченого й дослідника природи, який не лише ввів її у практику, але й розробив наукову методологію. Гомеопатія — це тільки гомеопатія.

НАШІ ПРИЯТЕЛІ — ХВОРОБИ

33

Сучасна медицина закликає нас до боротьби з хворобами. Звернемо увагу на лексику лікарів, прислухаємося до їхніх фразеологізмів, які відображають войовничий настрій служителів Ескулапа. Деякі вислови впевнено увійшли в побут: артеріальний тиск і температуру — «збивають», мікроби та віруси — «знешкоджують», пухлини — «знищують», нирки — «змушують працювати», судини та печінку — «очищують», тромби та атеросклеротичні бляшки — «видаляють» тощо. Для війни потрібна могутня зброя. Сучасні ліки справді вражають нас своїми можливостями. Якщо не вдається вразити ціль здалеку, тоді «в бій» вступає хірургія, безжалісно розправляючись з органами та тканинами, які вчора справно слугували господареві.

Гідного для медицини супротивника після довгих зусиль розшукала мікробна теорія. Стався великий прорив у розумінні інфекційного процесу, епоха антибіотиків створила справжні дива, особливо під час Другої світової війни. Однак швидкі мутації патогенних мікробів докорінно змінили ситуацію: наразі антибактеріальна терапія нагадує гонку озброєнь, загайну битву, яка тягнеться з мінливим успіхом. Різноманітні мікроорганізми оголошені «ворогами народу» без переконливих доказів, фактично так, як це робилося при тоталітарному радянському режимі. Пошуки винуватця — це вдалий психологічний хід, щоб знайти цапа відбувайла. Тоді всі зусилля мають бути спрямовані на знищення причини, незважаючи на можливу шкоду організмові. Необґрунтована антибактеріальна терапія за даними провідних джерел офіційної медицини становить від 50 до 80% (до речі, буквальный переклад слова «антибіотик» означає «проти життя»). Отже, біда не в ліках, а в головах...

Крім мікробів нас спіткала нова біда — віруси й різноманітні паразити. До вірусів гепатиту «А» та «В» вже додалися «С» і «D» (останній вірус і сам каліка — сателіт з дефектним РНК, здатний спричиняти хворобу лише разом із вірусом «В»). Добре, що в абетці не бракує літер. Мікроби й віруси можуть діяти самотужки, або вступати в «організовані злочинні угруповання», як, скажімо, ТОРЧ-інфекція. Паразитологія

також знаходить нових монстрів, спроможних викликати різноманітні хвороби: від інфаркту до слабоумства. Наприкінці ХХ сторіччя та на початку нового тисячоліття зареєстровано 38 нових інфекцій, серед яких: ВІЛ, геморагічні лихоманки, «хвороба легіонерів», пріонні хвороби. Чи поліпшився рівень здоров'я людей та тривалість їхнього життя завдяки лікуванню нових інфекцій? Риторичне запитання, на яке не існує переконливої відповіді.

Чого явно побільшало, так це кількості ускладнень від потужної антибактеріальної та хімічної терапії. Виявляється, що «чим більший дозвіл мікроскопа», тим більше ворогів у людства і тим солідніших інвестицій потребує власний захист, бо ціна на медичні послуги з діагностики та лікування «модних» інфекцій, відповідає примхам найвищої моди. Маніпуляції громадською думкою навколо СНІДу вже дозволили заробити чималі гроші; наразі людство готується до нового жаху: на кастинг злочинця запрошені віруси «пташиного» та «свинячого» грипу.

Інфекційна хвороба складається з боротьби та взаємодії збудника і людського організму. Спроможність останнього протистояти інфекції вкрай важлива. Залежно від цього інфекційний процес може тривати лічені години, або все життя, закінчуватися трагічним фіналом, чи одужанням. Звичайна кишкова паличка, яка допомагає у травленні, при знесиленні організму може викликати запалення сечостатевої системи, а також смертельно небезпечний сепсис (зараження крові). На жаль, ефективних засобів підвищення самозахисту організму від інфекційних хвороб медицина поки не знайшла. Імуномодулятори не мають стійкого тривалого ефекту. Вакцинація налаштовує імунну систему проти специфічних інфекцій (які можуть і не зустрітись організмові впродовж життя) водночас послаблюючи захист від інших бактерій та вірусів.

Пошук причини хвороби необхідний, але до цього є принципові зауваження. Причини більшості хронічних хвороб залишаються так само непізнаними, як і причини старіння та смерті. Замість першопричини ми маємо безперечний прогрес з розкриття механізмів розвитку хвороби, так званих ланок «патологічного ланцюжка». Відкриття інсуліну заслужено стало приводом для вручення Нобелівської премії, врятовано життя багатьох хворих на цукровий діабет. Але хіба причина діабету в нестачі інсуліну? Брак інсуліну відбувається через загибель спеціальних клітин підшлункової залози (бета-клітин, які складають лише 1% від її маси) через розвиток аутоімунного процесу. Причини останнього залишаються таємницею. Саме про невовільність першопричини хронічних хвороб 200 років тому далекоглядно писав засновник гомеопатії (пояснення причин хвороб у його епоху видається нам безглуздом і кумедним) Ганеман, котрий вважав, що замість пошуку невовільної причини лікареві-гомеопату треба зосередитись на правильному призначенні ліків.

Хірургія ще менше може претендувати на видалення «причини хвороби», зважаючи, що камінці в жовчному міхурі, апендицит, геморой, новоутворення, і навіть вади серця з'являються з певних обставин. Здолання негативних наслідків захворювань теж дуже важлива справа, але наслідки не варто плутати з причинами.

Нарівні з політиками медики обіцяють покращення, не заподіявши шкоди. Хоча вони не завжди чітко уявляють, що треба чинити, але навчилися вдало пояснювати будь-який результат підступністю хвороби, індивідуальною реакцією на ліки тощо. Немов священнослужителі, лікарі пропонують вважати свої дії беззастережними, «освяченими» медичною професією, вимагаючи довіри без пояснень. За влучним висловом американського хірурга Роберта Мендельсона вони «вдаються до дій, які часто нагадують ритуальні, апофеозом яких слугує «ритуальний розтин».

Сказане не означає зневажливого ставлення до офіційної медицини. Але повертаючись до свого першого лікарського досвіду, я згадую безліч невідкладних аналізів, які згодом виявлялися нікому не потрібними, призначень, які виконувалися лише на папері, бо середній медичний персонал і пацієнти примудрялися жити окремим життям. Досі соромно, коли хворий, щоб поставити крапку у дискусії щодо лікування, виніс мені зібраний за добу полумисок з горбочком різнокольорових пігулок — може пан лікар зголоднів і повечеряє? За часів радянського дефіциту медикаментів кахлева плитка в туалетах лікарень була незмінно біло-жовтого кольору, бо її вкривав товстий шар таблеток. Наші тогочасні ідеологічні противники також не відставали: в наукових джерелах є свідчення про неефективність використання чималих бюджетних коштів на медицину в Європі та Америці.

Чи не краще з хворобами товаришувати? Домовлятися про умови співіснування з мікробами та вірусами (частина з яких досі не вивчена)? Тоді наші зусилля співпадуть з метою гомеопатії — покращити загальний стан організму, діяльність його захисних систем, підтримати сталість внутрішнього середовища, щоб видужати від травми, інфекції, будь-якого хронічного захворювання.

Кожна хвороба, навіть смертельно небезпечна, є частиною нас самих, нашого організму, який дозволив і навіть «випестував захворювання». Місією хвороби є попередження, напоумлення, навчання, зокрема, як приборкати страх і негативні емоції та почати діяти.

Тезу, що краще не хворіти, не варто обговорювати. Саме так бажано пройти довгу дистанцію життя. Якщо ж на цьому шляху до Вас приєдналась хвороба, то сприйміть її як частину себе самого, супутника, товариша, компаньйона. З хворобою можна домовитись (згадайте правила проживання у гуртожитку), вивчити її, пристосуватись... і жити довго і щасливо. В гомеопатичному лікуванні існує правило: якщо під впливом терапії організм не

в змозі повністю одужати, грізні і загрозливі для життя захворювання змінюються на менш серйозні та поверхневі хвороби.

Життя на нашій планеті існує мільйони років, і природа зберегла його завдяки здатності до самостійного зцілення. Біологічний вид *Homo sapiens* (людина розумна), існує близько 60–70 тисяч років, тоді як найперші відомості щодо медицини налічують 6 тисячоліть. Гомеопатія — лише один із способів вплинути на самозцілення — неодмінну властивість усього живого.

Серед найвідоміших хвороб людства — гіпертонія. Чимало таких хворих звертаються за гомеопатичним лікуванням. Але гомеопатія не знижує артеріального тиску — мушу розчарувати чергового пацієнта... Вона лікує гіпертонічну хворобу за рахунок «самоврядування» організму, пошуку його внутрішніх резервів, а не шляхом примусу. Підвищений тиск — лише результат численних порушень, способу життя людини, а також, певною мірою, спроба організму забезпечити потреби кровообігу в патологічних умовах. Отже, кожній людині гомеопатична терапія від гіпертонії підбирається індивідуально.

Чим ще є гомеопатія, крім методу терапії? Вона — чудовий засіб спізнати інших людей. Проблема вдалого вибору існує скрізь: у спорті, бізнесі, сексі, подружньому житті, картковій грі. Доводиться вступати на службу, виконувати накази, терпіти свавілля, командувати, домагатись від себе та інших певних результатів... Є люди, з якими ми відчуваємо спорідненість, з іншими — навпаки, незрозумілу неприязнь. Хтось відкритий до спілкування, а хтось — замкнутий у гордині та пристрастях. І вдома і на роботі іноді складаються напружені психологічні стосунки. У всіх цих потребах нам можуть знадобитися знання гомеопатичних ліків, а саме: психологічні риси людини, спосіб її мислення, темперамент, пристрасті, уподобання тощо. Вірно визначений гомеопатичний препарат (відповідно і тип людини), допомагає зрозуміти й навіть передбачати її вчинки. Стикаючись з неприйнятними, або неприємними для мене людьми, я навчився ефективного прийому — уявляю їх своїми пацієнтами. Таким чином, не виправдовую і не засуджую їхню поведінку, а шукаю, що рухає ними, їхні потяги, потреби, вроджені вади.

Гомеопатія може згодитися для відбору осіб екстремальних професій. Кожна людина в «позаштатній ситуації» поводить себе по-різному. Гомеопатична методологія може бути одним із контрольних тестів, як на фізичному рівні, так і в психологічному плані. Перед тим як тренувати майбутнього льотчика, за рядом ознак його здоров'я, можна прогнозувати результати випробування. Адже для когось авіаційне сальто-мортале є дитячою забавою, для інших — жахливе відчуття, що межує зі смертю. Слід врахувати й те, що особи, стійкі до фізичних випробувань, як то холод, відсутність їжі і пиття, невагомість, перевантаження, іноді можуть «вийти з ладу» через ностальгію, перебування на самоті тощо. Тобто гомеопатія дозволяє краще пізнати людські можливості, особливо тих, з ким збираєшся «піти у розвідку».

ЛІКИ, ЯКІ СХОЖІ
НА ЛЮДЕЙ

37

Гомеопатія, як окремий метод лікування, має свій арсенал лікарських засобів. Вивчення їхніх можливостей для лікаря-гомеопата є не менш важливим і складним завданням, ніж обстеження пацієнта. Кожен препарат має окрему характеристику (так званий «патогенез ліків»), до якої належать різноманітні симптоми. Вони можуть бути психічними та фізичними (відчуття пацієнта), а також об'єктивними (дані аналізів та досліджень). Численні показання для призначення ліків нагадують яскраву мозаїку, але насправді мають певну послідовність, яка ґрунтується на експериментальному і клінічному досвіді. В гомеопатичних джерелах вони зазвичай розташовані відповідно до органів і систем організму. На першому плані розміщені більш яскраві і характерні ознаки, далі — другорядні. Цим гомеопатична фармакологія мало відрізняється від офіційної науки. Проте, на відміну від останньої, показання для призначення гомеопатичного препарату (патогенез) також включають характеристику людини, яка підходить для лікування.

Людям, які звикли до офіційної медицини, важко уявити, що вплив кожного гомеопатичного препарату на людину має всебічний характер. Тому, відповідаючи на питання пацієнта: «Від чого призначені ці ліки?», я часто потрапляю в халепу — призначити один «засіб від усього» легше, ніж пояснити, як це взагалі можливо.

Найліпшим поясненням гомеопатичного лікування є його здатність «покрашувати якість життя». Ця формула вміщує у собі полегшення чи позбавлення від дискомфорту, болю, інших хворобливих явищ, здорове самопочуття, соціальну гармонію, розкриття інтелектуального і творчого потенціалу, насолоду життям, задля (у цьому місці не завадить красномовність Ганемана) — «вищої мети нашого існування».

Офіційна медицина розділила ліки на сфери впливу, її препарати «прив'язані» до певних симптомів або діагнозів. А гомеопатія спробувала індивідуалізувати кожен лікарський препарат. Тому гомеопатичні ліки схожі на людей — вони такі ж різнобічні та неповторні. Показання для призначення того чи іншого гомеопатичного засобу визначаються так само, як

і в загальній медицині — шляхом проведення експериментальних досліджень. Тільки гомеопатія проводить такі випробування особливим чином.

Перший гомеопатичний експеримент провів на собі засновник методу Самуель Ганеман, що згодом і привело його до винаходу нового способу лікування. У молоді роки Ганеман заробляв перекладами, розвиваючи власну ерудицію та вдосконалюючи знання шести мов (французька стане йому у нагоді в останній, найщасливіший період життя в Парижі). У 1790 році Ганеман робив переклад «Трактату Матерії Медики» англійського професора Вільяма Кулена (1710–1790), ґрунтовної праці, яка вважалася взірцем лікознавства. 20 сторінок трактату були присвячені впливу на людський організм кори хінного дерева. Вони настільки зацікавили молодого лікаря, що Ганеман, з його палкою натурою дослідника, вирішив знову спробувати на собі дію цього засобу, котрий вживав колись для лікування малярії.

В результаті експерименту у нього з'явилися симптоми, дуже подібні на симптоми малярії. Але ж Ганеман був здоровий! Всупереч логіці виходило, що ліки, покликані знешкодити хворобу, самі викликали її симптоми. Сьогодні ми розуміємо, що генію пощастило — його організм виявився надчутливим до впливу хінної кірки. Бо хіна здатна викликати симптоми, подібні до малярії не взагалі, не в абстрактної людини, а лише у чутливих людей. Якщо між людиною і ліками немає подібності, гомеопатичні експерименти залишаються безрезультатними.

Ганеман припустив і зворотне: те, що здатне викликати хворобливі явища, може їх лікувати. Саме цей принцип став наріжним каменем нової медичної доктрини, названої ним гомеопатією (з грецької мови «ὁμοιος» — подібний, «πάθος» — хвороба). Назва виявилася невдалою як з точки зору філології, так і з огляду на подальший розвиток медичної термінології (правильно було б — гомеотерапія), але не нам повертати іржаве колесо історії. «Стару медичну школу» Ганеман, на противагу своєму новому підходу, назвав алопатією («ἄλλος» — «інший», та «πάθος» — «хвороба», отже, лікування іншим, або протилежним). Згодом це слово набуло дещо принизливого змісту, так називають офіційну медицину лише гомеопати та їхні прихильники.

Тепер складемо формулу гомеопатичної терапії: речовина (субстанція), що викликає симптоми хвороби (у чутливих людей), може цю хворобу лікувати, якщо... ліки схожі на хвору людину, а хвора людина — на ліки. З повагою до індивідуальності людини гомеопатія випробувала велику кількість препаратів.

На кожній кухні, і не лише українській, знайдеться звичайна цибуля. Більшості знайомо процедура її нарізання з подразненням очей та горла, сльозотечею, нежиттю та чханням. Невже за логікою гомеопатії цибуля може бути ліками від алергічного нежиття?

Так, може. Але при дотриманні ряду умов, згідно з гомеопатичним принципом подібності. По-перше, симптоми хвороби мають бути тотожні з симптомами при нарізанні цибулі. А по-друге... Чи всі однаково реагують на цибулю? Найкращий шанс вилікуватись цим препаратом мають особи з підвищеною чутливістю до цих овочів. У нашому випадку це люди, які втікають з кухні, ледь вгадавши стрімкий рух ножа у мереживі хрустких колечок. За спостереженнями гомеопатів, індивіди, яким найбільше показаний «цибулинний препарат» флегматичні, схильні до набряків, мають надлишок ваги. Вони погано почуваються в теплі і прагнуть бути на свіжому повітрі.

Ось ми і підібралися до принципу подібності. Якщо прагнемо вилікувати алергічний нежить гомеопатичним препаратом з цибулі, то симптомами хвороби мають бути подразнюючі, рясні, водянисті виділення, з слъозотечею, частим чханням, почервонінням очей, у людей, схильних до повноти і набряків, з флегматичним характером, стан яких погіршується в теплі і поліпшується на свіжому повітрі. Додамо також, що такі пацієнти не сприймають, або погано переносять сиру цибулю.

Що ж трапиться, якщо ми порушимо будь-яку частину цієї «формули»? Гомеопатія виявиться неефективною, а її опоненти зможуть впевнено стверджувати, що «гомеопатичний препарат з цибулі не лікує нежить».

А коли ми захочемо лікувати набряки? Це мають бути набряки в осіб, які страждають на подразнюючу нежить з слъозотечею і частим чханням, почервонінням очей, схильних до повноти, флегматичного характеру, стан яких погіршується в теплі і поліпшується на свіжому повітрі, що не переносять цибулі... А якщо ми підемо ще далі, і забажаємо лікувати «зайву флегматичність»? Правильну формулу не важко скласти самостійно.

Так від чого ж застосовується гомеопатичний препарат з цибулі? Від нежитю, набряків чи душевної ліні? Гомеопатія — це універсальний метод лікування, який реалізується через принцип подібності. Мій дід — Дем'ян Володимирович Попов, засновник Київської гомеопатичної школи, так висловився з цього приводу: «Гомеопатія — простий метод лікування. Треба тільки правильно вибрати ліки». Тепер я гідно оцінюю його слова, які лише почасти є жартом.

Опис можливого застосування кожного гомеопатичного препарату (патогенез) чималий за обсягом, але зберігає індивідуальну неповторність. Кожен, хто вперше взявся вивчати його, буде здивований дивовижною сумішшю хворобливих розладів, подекуди схожою на абсурд. Закріп і пронос, сухість і вологість шкіри, надмірна вага і схуднення, манія і депресія — невже це може лікувати один препарат? Навіть невідготуваному читачеві, не кажучи вже про медиків, може здатися, що автор тексту з'їхав з глузду. Гомеопатичне лікознавство відбило охоту до заняття гомеопатією

у багатьох зацікавлених, але ортодоксальних фахівців. Той, хто вдається до гомеопатичної терапії без вивчення її принципів ризикує наразитися на нерозуміння.

Виявляється, я трохи лукавив, коли казав, що препарат з гомеопатичної цибулі слід давати тільки при нежитю. Дійсно, він може діяти і навпаки — при сухості слизової оболонки носа. Насправді гомеопатія — це регулююча терапія, спроможна збалансувати протилежні симптоми (однакові за суттю, але спрямовані у протилежних напрямках).

Численні симптоми, які складають патогенези гомеопатичних препаратів, були отримані в результаті експериментів — так званих «випробувань гомеопатичних ліків». Випробування проводять на волонтерах, які мають бути практично здоровими. Для експерименту береться особливим чином приготовлена речовина (у мізерній кількості, або використовується лише «інформація» про первинну субстанцію). Зазвичай більшість добровольців не реагують на такий вплив, але чутливі люди обов'язково знаходяться. Аналізуючи результати випробування, встановлюють не тільки симптоми, які безпосередньо викликає майбутній гомеопатичний препарат, але й тип людей, на яких він подіє. Йдеться про стать, вік, темперамент, характер, психологічні риси, звички, перенесені раніше захворювання тощо. Досліджувана речовина викличе реакції виключно у чутливих до неї людей (іноді також і в істеричних осіб з надмірною уявою). Виключити останніх з експерименту дозволяє сучасний науковий підхід — «подвійне сліпе випробування», коли ані випробувач, ані іспитник не знають, де знаходиться дійова речовина, а де — «пустушка». Завершує створення гомеопатичних ліків їхня дбайлива перевірка лікарською практикою.

Патогенези ліків є складовими гомеопатичного лікознавства (фармакології). Кожен препарат має в ньому свій окремий розділ. Розділи, згідно з історичною традицією, розміщуються в алфавітному порядку латиною.

Більшість гомеопатичних ліків були впроваджені у гомеопатичну практику ще в XIX сторіччі, яке дозволює собі називати «срібним століттям гомеопатії», коли справжнім вченим і практикам, з власних переконань та за власні кошти вдалося створити чималий арсенал гомеопатичних препаратів. Але творці цих гомеопатичних патогенезів жили в період, коли в медицині ще не існувало сучасних лабораторних та інструментальних досліджень. Ось чому гомеопатичне лікознавство майже позбавлене цих важливих відомостей.

Сучасні випробування нових ліків для гомеопатії не виправили ситуацію, а, навпаки, заплутали її. Більшість випробувань виконано на обмеженій групі волонтерів, без застосування об'єктивних критеріїв оцінки рівня здоров'я. Удосконалення гомеопатичного лікознавства, як зараз говорять, вимагає інвестицій. Погоджуючись з цим, візьмемо до уваги, що навіть за великі гроші не можна купити неупереджене ставлення до дійсності.

Епоха подвижництва закінчилася, а фінансові можливості розрізних гомеопатичних товариств не йдуть у порівняння з економічними ресурсами фармакологічних концернів.

На сьогодні кількість гомеопатичних препаратів за різними даними авторів сягає 4–5 тисяч. Звичайно, жоден гомеопат не в змозі їх опанувати та застосовувати. Але слід відзначити, що надійно випробуваних і перевірених практикою препаратів (так званих «поліхрестів») значно менше.

Частина відомостей щодо «переліку показань» або «портрета» гомеопатичних ліків може бути отримана з інших джерел. Якщо це отруйна речовина, то цінні дані являють собою випадки отруєння. Якщо ця речовина застосовується в медицині — вивчення її небажаної дії і токсичних ефектів. Якщо це харчовий продукт — випадки його непереносимості або алергії. Однак для того, щоб будь-який препарат надійно увійшов до арсеналу гомеопатії, симптоми його патогенезу мають бути підтверджені терапевтичним досвідом.

Відомо, що деякі люди не переносять кави, перцю, меду, звичайних продуктів харчування. Заспокійливі засоби іноді викликають збудливий ефект, антиалергічні ліки самі провокують алергію, антидепресанти спричиняють посилення депресії. Не вдається знайти дозу деяких препаратів, зокрема серцевих глікозидів для терапевтичної дії без побічних ефектів. Офіційна медична наука обмежується констатацією подібних фактів, називаючи їх «парадоксальними» («аномальними») реакціями. Бо вона нехтує гомеопатичною метою — не цікавиться всебічною характеристикою людей, надчутливих до певних ліків або продуктів харчування.

А гомеопатія проводить вивчення саме таких феноменів, для застосування кави, транквілізаторів, ліків від алергії або серцевих глікозидів в ролі гомеопатичних препаратів.

Показання для застосування ліків у гомеопатії можуть частково збігатися з показаннями у народній медицині, і навіть в офіційній (алопатичній) терапії. Але патогенез кожної лікарської речовини для гомеопатичної практики має бути вичерпним, тобто вміщувати максимальні відомості з різних галузей медицини та людинознавчих наук.

Походження, склад і спосіб приготування гомеопатичних ліків також мають свої істотні особливості. Про це йдеться в наступному розділі.

БАГАТО ЩО З НІЧОГО

42

Гомеопатичні ліки — звідки вони беруться, як їх готують, і що являють собою?

Гомеопати пишаються різноманітністю своїх ліків, стверджуючи, що для них аптекою є цілий світ. Ідеться про походження лікарських засобів з усіх царств природи: рослин, тварин і мінералів. Найбільше гомеопатичних препаратів мають рослинне походження. Початковою (первинною) субстанцією для виготовлення гомеопатичних ліків також є біологічно активні речовини, гормони, органи і тканини тварин та людського організму (в цьому місці стає трохи моторошно — уявіть собі як гомеопати полюють на людські органи). Гомеопатія перетворила на ліки численні хімічні сполуки, зокрема отруйні. Ще дивніше, що сировиною для гомеопатичних препаратів можуть слугувати харчові продукти: кухонна сіль, цукор, перець, цибуля, барбарис, кава, горіхи кеш'ю тощо. А також речовини, що вважаються нейтральними для організму людини, зокрема вугілля, кремній, крейда, спори лікоподію. В арсеналі гомеопатії є препарати з рідкісних хімічних елементів, бактерій і вірусів, вулканічної лави, а також абсолютно «екзотичні» ліки з сонячного і місячного світла, радіоактивного випромінювання, вогню, магнітного поля. З витонченою елегантністю гомеопатія перетворила деякі ліки офіційної медицини (антибіотики, гормони, заспокійливі препарати, серцеві глікозиди наперстянки, нітрогліцерин тощо) на гомеопатичні засоби.

Яке ж таємниче перетворення відбувається з різноманітними речовинами в стінах гомеопатичної аптеки? І чому гомеопати так сміливо стверджують про відсутність будь-яких ускладнень і небажаної дії своїх ліків? Вся справа в напрочуд простому і трохи дивакуватуму способі виробництва їх. Цей спосіб, який зветься потенціюванням (або динамізацією) запропонував Ганеман. Потенціювання також є важливим чинником гомеопатичної терапії.

Визначення гомеопатичного методу лікування, про яке вже йшлося, може бути доповнене наступним чином: речовина (субстанція), що викликає симптоми хвороби (у чутливих людей), може цю хворобу лікувати,

якщо... ліки схожі на хвору людину, а хвора людина — на ліки, а лікарський засіб виготовлений шляхом потенціювання.

Переконавшись, що принцип гомеопатії працює, що ліками можуть бути різні, зокрема сильнодіючі та отруйні речовини, Ганеман зіткнувся з необхідністю пошуку мінімальної безпечної дози. Медицина за його часів дозувала навіть небезпечні ліки в буквальному розумінні слова «на око», до появи симптомів отруєння. Ще до винаходу гомеопатії її майбутній засновник здобув собі визнання у медичному товаристві пропозиціями щодо визначення дози миш'яку і ртуті — звичних призначень в алопатичній школі. Для потреб гомеопатичної практики отруйні речовини треба було позбавити їх отруйливих властивостей, а нейтральні для організму людини субстанції (куховарська сіль, кремній тощо) перевести в «активний стан».

Для вирішення цього завдання, після численних експериментів, Ганеман і запропонував потенціювання. Це процес багатократного розведення (розбавлення) і струшування похідної речовини у водному або спиртовому розчині. Він виявив, що гомеопатична дія речовини зберігалася, незважаючи на постійне зменшення дози, тоді як прямий вплив субстанції на організм поступово зникав. І навпаки, інертні у звичайному стані речовини, після потенціювання набували властивостей гомеопатичних ліків.

У такий спосіб Ганеман спромігся убезпечити гомеопатичну методу лікування від ускладнень. Препарат навіть у мізерних кількостях, але підібраний правильно, діє гомеопатично. Помилково призначений засіб означає, що хворий отримує лікарську форму без активного начала, начинену хіба що побажаннями кращого (плацебо).

Найвідоміша пропорція розбавлення, коли вихідна речовина відноситься до розчинника, як 1:99 (так звана «сотенна шкала»). Після розбавлення та енергійного струшування, одна частина з отриманого розчину знову розбавляється 99 частинами розчинника. Легко уявити, що з кожною такою процедурою доза ліків стрімко зменшується. Потенціювання, починаючи з 12-ої процедури розведення, з точки зору наукової фармакології призводить до абсурду — зникненню самої діючої речовини (концентрація нижча за 10–12 означає відсутність у розчині молекул похідної субстанції).

Гомеопати залюбки використовують у своїй практиці дуже потенційовані ліки, що значно перевищують молекулярний бар'єр. Загальноприйнятими потенціями у гомеопатії вважаються 6, 12, 30, 50, 200, 1000. Тому гомеопатичний засіб не може бути отрутою або ліками в академічному розумінні. Він здатний бути носієм інформації, хоча спосіб її зберігання, не зважаючи на чисельні гіпотези та експерименти, наразі залишається невизначеним.

Потенціювання, в результаті якого діюча речовина перетворюється у ніщо, завжди було джерелом натхнення для критиків гомеопатії. Під тиском цієї критики деякі гомеопати використовують виключно матеріальні (хоч і мізерні) дози ліків, намагаючись уникнути звинувачень у фальшуванні. На теренах колишнього Радянського Союзу цей напрямок підтримувала так звана Московська гомеопатична школа. На противагу їй Київська гомеопатична школа, заснована Дем'яном Володимировичем Поповим, використовувала високі і дуже високі потенції.

Чимало видатних українських та закордонних вчених — патофізіологів, фізіологів, лікарів в особистому плані ставляться до гомеопатії доброзичливо. На їхню думку гомеопатію треба розглядати як окремий, поки не з'ясований біологічний феномен, бо граничною межею досліджень, до якої воліє спуститися сучасна медицина є молекулярна біологія. Тому в гомеопатії не може бути визнаних у науковій медицині законів, зокрема механізму дії ліків. Наразі гомеопати все ще живуть «поза законом», поруч з іншими «незрозумілими» біологічними феноменами, попри стрімкий розвиток фізики, хімії та природознавчих наук.

Медична адміністрація невдоволена тим, що гомеопатичні засоби не піддаються перевірці за допомогою методів хімічного або фізичного аналізу. Фармакологи та представники фармацевтичного бізнесу заперечують саме існування гомеопатичних ліків, оскільки неможливо провести випробування гомеопатичних препаратів за методикою «золотих стандартів» академічної медицини (ліки «А» — від хвороби «Б»). У наукових роботах, присвячених критиці гомеопатії, факти гомеопатичного зцілення подекуди визнаються, але пояснюються випадковістю та нав'язанням і не вважаються доведеними. Я сам не раз стикався з прибічниками матеріалізму, які не йняли віри в гомеопатію, навіть отримавши позитивний терапевтичний результат.

Отже, гомеопатам залишається «робити багато що з нічого», вважаючи, що в гомеопатичних ліках існує важлива інформація для чутливого організму. При цьому сама лікарська форма (гранула цукру, спирт або водний розчин) виступає лише у ролі носія інформації. Найчастіше механізм зберігання і запису таких даних пов'язують з процесом структуризації води (утворенням рідких кристалів, об'єднаних у кластери, які мають безліч комбінацій).

В гомеопатичній літературі зустрічаються софістичні міркування про «енергію гомеопатичних ліків», яка спроможна впливати на «енергетику людини». З наукової точки зору енергія — кількісна міра руху і взаємодії видів матерії. Науковий термін «енергія» на початку XIX сторіччя змінив поняття «життєвої сили» (або «віталізму»). Цим терміном 200 років тому користувався Ганеман для позначення сфери застосування гомеопатичних ліків.

Тріумф матеріалізму над віталізмом забезпечив німецький фізик і фізіолог Герман Гельмгольц (1821–1894). Він довів, що живий організм є тільки фізико-хімічним середовищем, в якому виконується закон збереження енергії. Тобто окремої біологічної енергії, або «енергетики людини» не існує, принаймні через відсутність відповідних фізичних законів. Але все не так просто. Адже, скажімо, ми добре знаємо, що люди здатні великою мірою впливати один на одного. Найкраще визначення поняття «життя» і досі досягається перерахуванням властивостей, що відрізняють його від «нежиття». А звукова енергія слів «я тебе кохаю» несумірна з ефектом, що відбувається завдяки вимовленому. Спробуйте розрахувати енергію кохання!

Опис первинної сировини (субстанції) для гомеопатичних ліків, її попередньої обробки, методів стабілізації, хімічного і фізичного аналізу міститься в гомеопатичній фармакопеї. Найавторитетнішими в світі вважаються Німецька, Французька та Американська гомеопатичні фармакопеї. Точне виконання фармакопейних правил є неодмінною умовою виробництва гомеопатичних ліків. Рослинну сировину збирають тільки в певний період біологічного циклу рослини, враховуючи пору року, особливості місцевості, зокрема висоту над рівнем моря, тіньовий або сонячний бік зростання. Ретельно описують, які частини рослини і в якій пропорції беруться, використовують у свіжому чи висушеному стані тощо. Схожі правила діють для ліків з тваринного царства, препаратів з органів та тканин, біологічно активних речовин, включаючи контроль їхньої стерильності. Для засобів мінерального походження фармакопея вимагає точного визначення хімічного складу і формули.

Отже, гомеопатичні ліки мають відповідати двом головним вимогам: по-перше, вони мають бути потенційованими та відповідати стандартам гомеопатичної фармакопеї. А, по-друге, — правильно призначені пацієнтам. Однак, милуючись красивою етикеткою у сучасній упаковці, зважте, чи варто купувати «ніщо» в солодких цукрових пігулках або спиртових крапельках без консультації лікаря.

МЕДИЦИНА СПОЖИВАННЯ
ЧИ СПІВУЧАСТІ?

46

Як старожитня скарбниця гомеопатія поступово розкривала мені свої таємниці: коли я був студентом медичного університету, після початку самостійної роботи, і тепер, через 30 років власної практики. І все ж вона залишається невичерпною і незбагненною...

Сподіваюсь, що попереду чекає ще чимало усвідомлень та відкриттів, зокрема про себе самого. Може тому моя мати, Тетяна Дем'янівна Попова, яка вибрала «життя у гомеопатії» вважає, що вона «має сприяти розвиткові особистості».

Звичайно, гомеопатія як частина загальної медицини, спирається на загальні медичні знання. Але хіба тільки медицини? Вона — частина філософії, бо має свій світогляд, свою систему філософських цінностей і понять. Вона — частина культури, тому що заснована на розумінні людини через створення її образу, близького до художнього образу в мистецтві. Так і пливе в моєму уявленні гомеопатія через століття, як стародавній світ, що покоїться на трьох китах — медицині, філософії та мистецтві. І для її подальшого розвитку необхідний прогрес у всіх цих напрямках.

Сучасна офіційна медицина є частиною нашого суспільства, яке часто називають «суспільством споживання». Негативний підтекст цього словосполучення очевидний — споживати, не зважаючи на наслідки. Чи можна цій медицині, як у дитинстві хірургові, не думаючи, тільки зомлівши від переляку, простягнути поранену долоню? Чи правильно, не розуміючи ані діагнозу, ані прийдешніх проявів хвороби, ані різноманітного впливу призначених препаратів, щоденно приймати дюжину сильнодіючих ліків? Або, потрапивши під тиск страху, погодитися на складні, небезпечні, часом болісні діагностичні процедури, бо так сказав лікар? Дозволю собі навести слова засновника гомеопатії С. Ганемана: «Думати — це найважча робота під сонцем». Він написав ці рядки, звертаючись до лікарів-гомеопатів, але водночас вони стосуються і пацієнтів.

Усім хворим хочеться почути просту формулу одужання, що звучить як чудова музика: «все буде добре». Але хіба довірити своє здоров'я лікарю, це те ж саме, що замовити проект архітекторів, розлучення — юристові, а машину — механікові? Закони сучасної економіки непомітно втрутилися в

медичну практику, спростивши її до «медичного обслуговування», сервісу або ремесла, в якому якість має визначатися сумою витрачених грошей.

Будь-яка хвороба, за винятком екстрених ситуацій, не привід бездумно покладатися на лікарський авторитет, ліки чи оперативні втручання. Треба зрозуміти, що чесноти лікарів зазнали неабияких випробувань, їхні дії часто зумовлені бонусами від лабораторій, преміальними від фармацевтичних компаній, чайовими від клієнтів. З іншого боку, медична професія стала бюрократично регламентованою і відповідальною за ретельне виконання протоколів та інструкцій. У цій системі все менше місця залишається для сумління, щирості, шляхетності. Відверта розмова з лікарем щодо виліковності хвороби, можливої небезпеки лікування часто шокує чи ображає пацієнтів, які вже звикли до незаперечного авторитету доктора як представника «офіційної точки зору». Щоб перейматися душевним станом пацієнта та роз'яснювати сутність захворювання, лікареві іноді просто бракує часу.

Услід за медичними працівниками, змінилися й їхні клієнти. Черговий пацієнт, ледь перетнувши поріг кабінету, сакраментально заявляє: «Я захворів депресією!». Хто навчив його таких слів? Хіба депресія передається інфекційним шляхом? Починається в результаті переохолодження чи несвоечасного одержання зарплати? Проблема в тому, що люди розучилися думати про себе у здоровому стані, а ще менше — у хворобі. Гомеопатією можливо лікувати хворого на депресію, навіть якщо він безоглядно покладається тільки на медикаменти. Але гомеопатична терапія обумовлює співпрацю лікаря і пацієнта, пошук витоків хвороби, ретельний аналіз симптомів, підбір ліків, оцінку їхньої дії за законами гомеопатії (послідовне видужання організму). «Медицина споживання» працює іншим чином — клієнт сплачує гроші й урочисто надає свій організм для лікування, водночас залишаючись скептично налаштованим глядачем: «Подивимося, як воно допоможе!». Один з моїх пацієнтів дізнавшись, що йому бажано не тільки приймати ліки, але й брати участь у процесі лікування, цілком серйозно запропонував: «Лікарю, а Ви не могли б загипнотизувати мене, щоб я прокинувся здоровим?».

«Медицина споживання» створила певні іміджі. Один з них — гарантія на лікування. «Гарантія» — це дешева сучасна підробка старовинного дорогоцінного слова «довіра». Гарантії вимагає той, хто нікому не вірить, хто геть чисто переляканий хворобою, зламаний душевним безсиллям. На мою думку, єдиним гарантованим товаром є увага і професіоналізм лікаря. Ці риси однаково необхідні як терапевтові, зокрема гомеопату, так і віртуозові-хірургу, що зшиває під мікроскопом судини товщиною з людську волосину. Горезвісна криза в медицині зумовлена саме відсутністю довіри пацієнтів, попри величезну кількість «перевіраних» ліків та «гарантованих» методів лікування.

Гомеопатія не створена для широкого вжитку, тому є непривабливою для медичного істеблїшменту. Вона залишається берегиною історичної

традиції — «медициною співучасті», взаємного розуміння і, нарешті, доброї волі. Будучи медикаментозною терапією, гомеопатія має чудові можливості для лікування психологічних розладів, зокрема у «братів наших менших» — тварин, в яких християнське вчення ще у XIII сторіччі, завдяки Святому Тому Аквінському, визнало існування смертної душі.

Більшість людей періодично відчуває бажання втрутитись у життя інших. Можна назвати це допомогою, послугою, порадою, можна виправдовувати свої дії чужою недосвідченістю, юним або літнім віком, поганим характером, хворобою. Але річ у тому, що йдеться саме про втручання. Не залишаються осторонь і лікарі, гаразд, що самі пацієнти приходять до них для «настанови на шлях істинний». Спокусливе відчуття «бути розумнішим за когось» підтримує виблискуючий золотим тисненням диплом медичного університету. Він сяє наче німб над головою маленького бога, щоб освятити його зусилля на шляху зцілення...

Всім відомий такий лікарський вислів, як «посадити на дієту». Зауважимо, що в перекладі з грецької мови слово «дієта» означає ні більше, ні менше, як «спосіб життя». Хто ж має право змінювати спосіб життя людини, окрім неї самої? На безлічі своїх пацієнтів я переконався, яку силу має слово лікаря, коли воно потрапляє в резонанс зі зміненими хворобою думками. На жаль, чимало пацієнтів, які пройшли через кабінети інших медиків, потрапили до мене у сумнівах і тривозі, насамперед потребуючи адекватного ставлення до свого нездужання. Лікарі у компанії політиків та поліціантів несуть найбільшу відповідальність за залякування інших людей. Але той, хто лякає, найімовірніше сам є переляканим.

Сучасний американський хірург та громадський діяч Берні Сигл, який став відомим завдяки чудовим книгам з «незвичайної медицини», дуже вдало називає професію лікаря негативно орієнтованою, якщо він приділяє основну увагу не пацієнтові, а захворюванню. Сигл пропонує студентам-медикам провести хоча б одну ніч у лікарні в ролі пацієнта, здати аналізи і почекати на вирок лікаря щодо небезпечної хвороби. А вже після цього продовжувати навчатись медицині. А тепер уявіть, що негативно орієнтований лікар зустрічає негативно налаштованого пацієнта...

І пацієнтам і їхнім лікарям вкрай важливо створювати і підтримувати позитивний настрій, незалежно від переконань і методів лікування. Самуель Ганеман, ще будучи молодим лікарем, задовго до відкриття ним гомеопатії, написав такі слова: «Я намагаюся привести своїх хворих по можливості у безтурботний стан душі, і лише одним цим, мені здається, знищується жакливе тертя, яке чинять один на одного розум і тіло». Благородство гомеопатії полягає у її невтручанні в життя людей. Гомеопат дійсно вивчає і аналізує спосіб життя кожної особистості. Але не для того, щоб робити напоумлення, оцінювати, давати поради, змінювати поведінку або звички пацієнта. Точно призначені ліки повертають людину до її справжньої природи. Вони

не втискують особистість у рамки певної психологічної моделі, не наближають організм до показників «середньостатистичного рівня здоров'я». Для кожної людини гомеопатія, в певному сенсі, є способом знайти відповідність самому собі. І навіть якщо одужання неможливе, гомеопатія здатна врівноважити хворобу і здоров'я, щоб сприяти максимальному продовженню життя. Якщо людина житиме в гармонії зі своєю власною природою, це зробить її життя здоровим, щасливим і тривалим.

Гомеопатія не може впливати на духовне життя людей, як це здається деяким войовничим представникам різних релігій. Фундаменталізм, занурений у власну непогрішність, не бажає досягнути суті того, що проголошує ересь. У спадщині священнослужителів і святих ми знаходимо чимало свідчень визнання і використання гомеопатичних ліків. «Ваш метод найбільш розумний і вірний. Сама Божественна мудрість не знайшла кращого засобу для лікування обуреного гріхом і незліченними хворобами людства, як лікування подібного подібним...» — говорив у 1892 році Святий праведний Іоанн Кронштадтський, небесний заступник Петербурга. Глави Римської Католицької церкви (Григорій XVI, Павло VI, Іван Павло II) були патронами гомеопатії у Європі. Каяття і покаяння, зміна способу мислення та поведінки, звертання до власного сумління і молитва до Бога — це особиста справа кожної людини. Але здорова людина швидше і простіше знайде свою дорогу до Храму, бодай ні гомеопатія, ні лікарі, що її сповідують, не можуть бути дороговказом.

Під впливом гомеопатії часто виявляється справжній характер особистості, який був сфальшований зусиллями волі та розуму. Штучна доброта, вдаваний спокій або напускна войовничість допомагають у досягненні певної мети (кар'єри, грошей, соціального статусу тощо), або служать способом захисту. Неприродна поведінка народжується від бажання бути хорошим (моральною, вдалою, процвітаючою людиною), бути «не гіршим за інших», що в цивілізованому суспільстві вважається взірцем для наслідування. Врешті-решт зрада власній природі приводить людину до психологічних і навіть тілесних захворювань.

У показаннях для призначення (патогенезах) багатьох гомеопатичних ліків є прямі вказівки на «хвороби прихованих емоцій» від придушення в собі гніву, страху, образи, провини. Це можуть бути різноманітні страждання, в першу чергу, серцево-судинні, ендокринні, шлунково-кишкові, шкірні хвороби тощо. Слід зауважити, що при вдалому гомеопатичному лікуванні таких випадків, спочатку будуть зникати душевні розлади, а потім поліпшуватися фізичні прояви захворювання.

В якому порядку мають зникати симптоми при так званій «правильній гомеопатичній терапії», та що таке «гомеопатичне загострення», йтиметься у наступному розділі.

ЗАГОСТРЕННЯ І РУХ
СИМПТОМІВ

50

Гомеопатія має одну важливу особливість, яка отримала назву «феномен гомеопатичного загострення від ліків». Загострення не є обов'язковою умовою гомеопатичної терапії, воно виникає зрідка і набуває інтенсивного характеру лише у надчутливих людей. Гомеопатичне загострення трапляється тільки після прийому точно підбраного гомеопатичного препарату. Його слід вирізняти від загострення, яке пов'язане з несприятливими погодними умовами, порушенням дієти, перевантаженням, стресами, біологічними циклами тощо.

Існують три важливих аспекти гомеопатичного загострення. По-перше, це явище тимчасове, яке корегується зміною частоти прийому, або вибором іншої потенції препарату. По-друге, гомеопатичне загострення не є прогресуванням хвороби. По-третє, воно свідчить про початок саморегуляції організму і є ознакою слушного вибору препарату.

Студентам та лікарям, що вперше вивчають гомеопатію, подобається анекдотичне визначення загострення: «...хворому гірше, а лікар радіє». Насправді для хворої людини це дуже складне психологічне завдання: сприйняти погіршення від лікування як корисне явище, адже увесь попередній досвід спілкування з офіційною медициною засвідчує протилежне. З точки зору гомеопатії захворювання можна уявити як порушення балансу: маятник, який хитнувся у протилежний від здоров'я бік і зупинився. Гомеопатичні ліки «штовхають» його ще трохи в бік патології для того, щоб маятник повернувся у вихідне положення.

Загострення бувають різних типів. Можуть посилюватися симптоми, з якими пацієнт безпосередньо звернувся до лікаря. Або ж нагадують про себе «старі» хвороби, які турбували раніше, або ж проявляються проблеми, наявні у його родичів.

Загострення — це ймовірна поява пригнічених звичайним лікуванням захворювань, які «заховалися» або перейшли в інші форми патології. Зрідка можуть виникати нові симптоми, які не турбували пацієнта раніше, але містяться у патогенезі призначених ліків.

На жаль, відсутність інформації про специфіку гомеопатичної методи іноді призводить до відмови пацієнтів від подальшого лікування саме через виникнення загострень. Загострення означає, що гомеопатія почала діяти, отже дає можливість полегшення або зцілення хвороби. Інша справа, що керувати процесом подальшого лікування повинен кваліфікований фахівець.

У більшості випадків симптоми виникають і зникають у певному порядку, «зворотному напрямку» щодо їхнього виникнення. Організм наче проходить послідовне очищення, від внутрішніх органів до шкіри і слизових оболонок, від психологічних симптомів до різноманітних виділень. Якщо загострення інтенсивне, то прийом гомеопатичного засобу краще тимчасово призупинити. У деяких випадках припустимо зменшити частоту прийому ліків, а також змінити їхню потенцію. Тактика гомеопатичного лікування при загостренні може бути різнобічною і залежить від багатьох чинників.

Засновник гомеопатії першим зіткнувся з явищем загострення. Спочатку Ганеман вважав загострення шкідливими, навіть називав їх помилкою лікаря, і радив якнайшвидше відмінити препарат і призначити інший. Поступово його точка зору змінилася, з певними застереженнями він допускав виникнення загострень у процесі гомеопатичного лікування. Щоб уникнути загострень, Ганеман робив все більші і більші розведення, а наприкінці життя навіть створив нову шкалу потенціювання (так звані ЛМ-потенції, коли вихідна речовина відноситься до розчинника, як 1:50000). Але це питання вирішити не вдалося ні Ганеману, ні наступним поколінням гомеопатів — будь-які розведення здатні викликати загострення.

Майже тим самим шляхом у 50–60 роки ХХ сторіччя змушений був пройти київський лікар-гомеопат Дем'ян Володимирович Попов. Він самотужки експериментував з високими розведеннями, бо гомеопатичній літературі несила була промкнути залізну завісу комуністичної ідеології. Згодом саме Київська гомеопатична школа стала відрізнятися використанням високих потенцій ліків та особливою увагою до загострень.

Звернемо увагу на ще одне важливе положення гомеопатичної доктрини. Вона стверджує, що справжніх захворювань (патологічних станів) насправді набагато менше, ніж це позначено у сучасній класифікації хвороб. Наприклад, з точки зору гомеопатії, алергічний дерматит, респіраторний алергоз (алергічні захворювання носа та горла), бронхіальна астма обумовлені однією внутрішньою причиною і відрізняються тільки глибиною ураження. Отже, для їхнього лікування може бути обраний один препарат. У процесі видужання хвороба зазвичай переходить з глибшого на більш поверхневий рівень і тільки потім зникає. Так, після припинення нападів астми виникають (або різко посилюються) симптоми респіраторного

алергозу, надалі вони змінюються шкірними виявами, які зникають останніми. Гомеопати вважають такий хід подій сприятливим, бо з'являється до-роговказ, яким хвороба поступово йде з організму.

Закономірності руху симптомів, що свідчать про сприятливий вплив гомеопатичної терапії, сформульовані Костянтином Герингом і згадуються в літературі, як відкриті ним правила (закони) гомеопатичного лікування. Перше правило: хворобливі явища залишають людину «зверху вниз», до-слідно — з голови до п'ят. Друге — симптоми хвороби зникають «зсере-дини назовні», від більш життєво важливих органів до менш значущих. Третє — патологічні прояви зникають у порядку, зворотному до їхнього виникнення (спочатку щезають більш пізні, потім ранні симптоми).

Таким чином, при гомеопатичному лікуванні будь-якого захворювання треба стежити за переміщенням симптомів. Шкода, що ці правила визна-ються тільки гомеопатами. Поділ лікарів на різні спеціальності не сприяє цілісному розумінню людини. Ось і виникає, не без гумору названа пацієн-тами «гра у футбол» між фахівцями, коли в ролі м'яча виступає сам паціє-нт. Видаливши піднебінні мигдалики, мало хто з лікарів замислюється, на-скільки більш реальним став для пацієнта напад гострого апендициту (між іншим, червоподібний відросток називають «кишковим мигдаликом»). Мигдалики, як і аденоїдні вегетації — це скупчення лімфоїдної тканини, яка намагається захистити господаря від подальшого розповсюдження ін-фекції. І замість ангіни після операції запальний процес може тривати в гайморових порожнинах, глотці, бронхах, легенях. Після видалення вузлів щитовидної залози може починатися (або прискоритися) розвиток вузлів у матці, молочних залозах, передміхуровій залозі (і навпаки). Після успіш-ного місцевого лікування дерматиту у пацієнта може початися обструк-тивний бронхіт або розлад кишкового тракту. У таких випадках гомеопати використовують спеціальний термін — «пригнічення». Він означає, що хвороба не зникла, а пригнічена лікуванням і знайшла собі інше місце та форму вираження. Не є винятком і психічні симптоми. Після операції з приводу геморою або трофічної виразки може прогресувати дратівливість, депресія, психічна астенія, безсоння, агресивність тощо.

Закони Геринга варто брати до уваги, але не абсолютизувати, вважаючи, що після кожного медикаментозного й хірургічного втручання має з'яви-тися інша хвороба. Адже завдяки самозціленню організм здатен стати від-носно здоровим. Але гомеопатичні закони «переміщення симптомів при правильному лікуванні» спроможні збагатити і хірургію і офіційну тера-пію розумінням взаємного зв'язку патологій. Адже проблема хірургії не в оперативній техніці, а в ретельному зважуванні показань «за» і «проти» операції. Проте, дуже важко пояснити молодій мамі, що нежить у її малю-ка краще не лікувати краплями в ніс, коли ми нарешті отримали полегшен-ня бронхіальної астми...

Тільки значний досвід у медицині дозволяє лікареві збагнути перебіг хвороб у кожного пацієнта: їхній початок, перехід у різну патологію під впливом зовнішніх чинників, медикаментозного або хірургічного лікування. Гомеопатові треба навчитися цього якомога раніше. Тоді припіднімається завіса таємниці — раніше дивився і не бачив, слухав, але не чув, намагався обміркувати, та був безсилий. Починаєш розпізнавати коріння хвороб, вивчаючи історію сім'ї, взаємини з родичами та життєвий шлях людини, яка захотіла стати гомеопатичним пацієнтом. По-іншому сприймаєш людські вчинки та почуття: кохання, прихильність, зраду, ненависть, самотність, впертість. Стає зрозумілою декларована гомеопатами цілісність підходу до тіла і душі, а не лікування тих чи інших нозологічних (номенклатурних) хвороб. Тому гомеопатія і зветься «людинознавством».

Отим і залишаються працювати «чистими гомеопатами» одиниці з численних, колись натхненних шляхетністю і оманливою легкістю методу, курсистів. Хто не засвоїв правил гомеопатичного зцілення, якщо й допомагає, то не завжди відає, що творить.

Офіційна медицина може, не помічаючи цього, діяти проти правил Геринга. З невідомих причин у гомеопатичній терапії також трапляються такі випадки. Тоді слід негайно скасувати призначений препарат і знову розглянути усі патології, разом з конституцією пацієнта. Знову шукати лікарський засіб, експериментувати з потенцією і частотою прийому ліків...

Слід мати на увазі, що фізіологічні виділення, навіть надлишкові, з точки зору гомеопатичних правил руху симптомів, часто виконують розвантажувальну (дренажну) функцію, полегшують внутрішню патологію. До таких явищ можуть відноситись кровотечі, пронос, піт, підвищене утворення слизу, мокроты тощо. Те ж саме стосується шкірних висипок і свербіння. Їхнє ослаблення і припинення вимагає особливо уважного ставлення, тому, що це може сприяти прогресуванню серйозніших хвороб. Однак, щоб визначити чи виконують виділення або шкірні висипки дренажну функцію, потрібен аналіз ситуації в цілому, який спирається на медичні та гомеопатичні знання. Будь-який симптом, скажімо, кровотеча, при збільшенні інтенсивності сам являє небезпеку для здоров'я. Певною мірою «дренажну функцію» можуть виконувати істеричні напади, емоційні спалахи, коливання настрою, які послаблюють більш глибоку психічну патологію.

Доволі часто в рекламі гомеопатичних послуг, або на друкованих рецептурних бланках зустрічається гасло: «Гомеопатичні ліки нешкідливі». Цей безапеляційний вислів краще замінити іншим: «Гомеопатичні ліки не викликають алергії та будь-яких ускладнень фармацевтичних препаратів». Адже і гомеопатія може бути шкідливою. Коли гомеопатичні ліки підібрані неправильно, і терапія не дає позитивних наслідків, втрата часу дозволяє хворобі набути більш серйозного перебігу (особливо це стосується гострих захворювань). «Рух» симптомів проти гомеопатичних законів

54 зцілення також завдає шкоди загальному здоров'ю людини. При цьому, небезпечніша для організму і життя хвороба змінює легшу, а недбалий (навіть через власну необізнаність) лікар і його пацієнт задоволені результатом «лікування».

Рух симптомів не завжди легко простежити без відповідної медичної та гомеопатичної підготовки. Отже, цю роботу найкраще робити пацієнтові разом із фахівцем-гомеопатом. Я не заперечую проти гомеопатичного самолікування, але тільки спільними зусиллями лікаря і хворого можна домогтися послідовного зникнення страждань і суттєвого поліпшення життя.

Історія гомеопатії заслуговує окремої книжки, а в нашому дискурсі — окремого розділу. Гомеопатія з'явилася наприкінці XVIII століття в Німеччині. Саме німецьке коріння, одне з найбільш дисциплінованих та педантичних у світі, обумовило ретельність та чистоту експериментів, а згодом і принципів, які було покладено в засади нової науки.

Досить швидко «нова медицина» поширилася по всій Європі, потрапила на Американський континент і на територію Російської імперії. Наприкінці XIX століття гомеопатія стала відома практично у всіх державах. Книга, що містить головні положення методу — «Органон лікарського мистецтва», перекладена всіма основними мовами і входить до десятки найбільш видаваних книг у світі. Існує декілька видань російською мовою, але ніхто ще не зважився на український переклад. Піонери гомеопатії стикалися з неймовірними труднощами, їхні долі унікальні і представляють приклад шляхетності, сили духу і подвижництва. Особливої уваги заслуговує життя і діяльність самого Ганемана, як людини, вченого, лікаря, природознавця.

Християн Фрідріх Самюель Ганеман народився у 1755 році, святкував свій день народження 10 числа, хоча в парафіяльній книзі записана інша дата — 11 квітня. Його батько і дід були художниками по фарфору, добре знали ботаніку. Місце народження — місто Мейсен, яке добре відоме у світі завдяки винаходу порцеляни. За віросповіданням — протестант, член масонської ложі. Ганеман не залишив свідчень про своє ставлення до ідеологічних переконань масонства. Ймовірно, для молодого лікаря це була можливість отримати доступ до знань, які на той час зберігалися у приватних бібліотеках (так і напрошується порівняння з членством у КПРС...).

Ганеман був двічі одружений, від першої дружини мав сім дочок і двох синів (ще двоє дітей загинули в дитинстві). Історія його другого шлюбу була незвичайною, що надихнуло істориків на спеціальне дослідження — «Історія гомеопатичного кохання». Він одружився таємно, на католицькій (їй довелося міняти віросповідання), жінці, яка була набагато молодша за нього. Витримавши тиск рідних та невдоволення «поведінкою метра» з

56 боку гомеопатичної спільноти він переїхав з Німеччини до Парижу, змінивши свої звички та оточення. Саме в Парижі він набув шаленої популярності, був представлений до королівського двору. Ганеман першим з лікарів запропонував пацієнтам самим приїздити до його офісу замість традиційної домашньої візитації. Це було не тільки нововведенням, але й нечуваним нахабством, навіть аристократи змушені були чекати у черзі. Помер Ганеман у Парижі 2 липня 1843 року, був похований на Монмартрі. Через багато років його прах урочисто перенесли на Пер-Лашез, де спорудили величний пам'ятник.

Дім Ганемана не зберігся, на його місці побудували ресторан. Зосталися деякі особисті речі Ганемана: крісла, шапка з хутром, годинник, персні, рукописи його книг, аптечка, в якій кожен препарат було вкладено в порожнину гусячого пір'я, закритий корками з назвами ліків. Залишилися ретельно дописані історії хвороби всіх пацієнтів — 54 томи у шкіряних обкладинках. Найвідоміші пам'ятники Ганеману знаходяться у Вашингтоні, Парижі і Лейпцизі.

Вражає як сфера інтересів цієї людини, так і рівень його знань — щонайменше шість мов, включно з давньогрецькою та латиною. Він багато перекладав, почасти для заробітку, задовольняючи потребу в самовдосконаленні. Відомий шведський хімік Якоб Берцеліус вважав, що Ганеман міг стати великим хіміком, якщо б не став великим лікарем. Плідність його роботи, як науковця, вражає: тільки за період з 1800 по 1806 рік він видав 5500 сторінок перекладів та оригінальних статей. Назви робіт демонструють неосяжність його інтересів: «Способи лікування хронічних наливів і виразок з уповільненим загоєнням», «Отруєння миш'яком. Тракування і криміналістичне розслідування», «Вплив різних газів на ферментацію вина», «Про нові принципи виявлення лікувальних властивостей ліків», «Керівництво для матерів, або принципи виховання дітей». Ганемана можна вважати одним з незаслужено забутих засновників дієтології, медичної та соціальної гігієни. Він мав фантастичну працездатність, його гомеопатичне лікознавство містить понад 600 посилань на давньогрецьких, арабських і європейських авторів. Дивують його енциклопедичні пізнання, поряд з повагою до народної медицини. Вражає величезна кількість його пацієнтів, але ще більше — кількість проведених ним випробувань лікарських речовин, зокрема на собі. До кінця життя він листувався зі своїми учнями та послідовниками.

Ганеман отримав звання лікаря 1779 року. Разом із зростаючою родиною він мандрував Німеччиною, розділеною протиріччями маленьких князівств, спочатку в пошуках стабільної лікарської практики, а потім через переслідування аптекарів і авторитарних медиків.

Датою відкриття гомеопатії вважається 1796 рік. Сталося це в результаті збігу деяких обставин (тепер ця випадковість здається винагородою

за наполегливість). Аналізуючи різні спостереження, зокрема проведений на собі експеримент з корою хінного дерева, завдяки завзятому бажанню реформувати стару медицину Ганеман винайшов новий метод терапії — лікування подібного подібним.

«Органон лікарського мистецтва» витримав шість видань; Ганеман допрацьовував його до останніх днів життя. Перші відомості щодо гомеопатичних ліків він виклав у «Чистому лікознавстві», яке налічує 6 томів. Ще одна його фундаментальна праця у галузі гомеопатії називається «Хронічні хвороби». Ганеман брав участь у створенні першого гомеопатичного журналу та організації Центральної спілки лікарів-гомеопатів у Німеччині. Він є автором великої кількості статей і есе з питань гомеопатії.

Сильна особистість Ганемана не була позбавлена і деяких недоліків: він не читав романів, не знав нотної грамоти, хоча мав непоганий голос. Життя в його будинку протікало за суворим, раз і назавжди усталеним розпорядком: прийом пацієнтів, обід і денний сон, робота над новими книгами, бесіди з учнями. Куріння трубки та тепле пиво були єдиними винятками. Він одягався просто. За спогадами сучасників його зовнішній вигляд свідчив про благородство, стриманість і проникливість.

У молодості Ганеман потерпав від злиднів і шукав притулку у багатих володарів. Щоб здобути кошти для продовження медичної освіти він вступив на посаду особистого лікаря і бібліотекаря губернатора Трансільванії барона Самуеля Брукенталя в Германштадті (тепер Сібіу, Румунія). Пізніше він був особистим лікарем Великого герцога Ангальт-Кетен-Плесьського, який сприяв його безперешкодній гомеопатичній практиці на території герцогства. Він був добре знайомий з питаннями організації медичної допомоги, бо деякий час посідав місце начальника медичної служби міста Дрездена.

Ганеман піддавався гонінням: його лекції в Лейпцизькому університеті були висміяні викладачами, більшість студентів відмовилась його слухати. В 1820 році його двічі судили за звинуваченням гільдії аптекарів у «посяганні на привілеї в приготуванні ліків» і двічі виправдали. Він пройшов через всі тяготи багатодітного сімейного життя, переніс смерть першої дружини Генрієтти, з якою прожив 48 років.

Наприкінці життя, він спізнав забезпеченість і славу великого лікаря. Ганеман завжди виступав за високі лікарські гонорари, дотримуючись принципу, що будь-яка робота, тим більше розумова, повинна добре оплачуватися. У 1822 році він отримав титул Придворного радника. Прихильники гомеопатії в Німеччині влаштували грандіозне свято на честь 50-річчя його лікарської діяльності. Спосіб життя Ганемана в Парижі був респектабельним, він дозволяв собі світські розваги, жив у розкішному будинку, з чисельною прислугою.

Життя подарувало Ганеману любов молодій і вродливої жінки, про роль якої у його житті сперечаються біографи (на момент одруження Ганеману було 79, а нареченій 35 років). Можливо Мелані д'Ервіль Гойе (так звали його супутницю) претендувала на його гроші та славу. Удаючи із себе хвору, вона розшукала Ганемана у Німеччині, щоб його спокусити. Мелані приїхала до міста Кетен інкогніто, в чоловічому одязі, але перед першим візитом до засновника гомеопатії зробила гарну зачіску та подбала про привабливе вбрання. Згідно з цією версією, через хтивість і пожадливість Мелані, Ганемана було таємно поховано на цвинтарі для бідняків. А остання версія «Органона» довго залишалася неопублікованою через її прагнення завеликого гонорару.

Є інша точка зору, що Мелані д'Ервіль була для Ганемана натхненням у безперервних пошуках істини, вірним другом, асистенткою у лікуванні хворих. Вона більше не виходила заміж, присвятивши життя гомеопатичній практиці. А на рукописі останнього Органона Ганеман власноруч зробив загадковий надпис: «Видати, коли прийде час»...

Життя Ганемана постійно супроводжує таємниця, любов і ненависть, праця і роздуми. У ньому є все, чому можна по-доброму заздрити. «У ході моїх досліджень я виявив шлях до істини» (зважає — не істину, а тільки дороговказ), написав Ганеман в передмові до першого видання «Органону». Цей вислів найбільше характеризує його як людину. Історія — дама примхлива, але водночас справедлива. Безліч медичних теорій не витримали випробування часом, хоча вони здавалися ефективними та безпечними. Гомеопатія існує вже понад 200 років на основі саме тих положень, які висунув Самуель Ганеман.

У різних країнах і в різний час ставлення до гомеопатії було неоднаковим. Прикладом цього можуть слугувати 1930-ті роки у Сполучених Штатах Америки, коли число так званих «лікарів-гомеопатів» становило понад 30% від загального числа лікарів. Але переважна більшість з них практикували псевдонаукові методи, не маючи гідної освіти та бажання вивчати гомеопатію. Водночас економічні чинники (бізнес на традиційних ліках) та привнесення статистичного аналізу у фармацію призвели до беззаперечної переваги офіційної медичної доктрини. Блискучий аналіз того періоду вміщений у книзі «Розділена спадщина» видатного історика медицини Харріса Култера (1932–2009).

До Російської імперії гомеопатія потрапила в 1824 році, завдяки приїзду в Росію доктора Карла Якоба Адама (імовірно 1797–1865). Успіхи гомеопатів у лікуванні епідемії холери 1829 року сприяли тому, що трьома роками пізніше Державна Рада, після схвалення імператором Миколою І, видала постанову про відкриття гомеопатичних аптек. Перші аптеки були засновані в Санкт-Петербурзі, Москві та Ризі. У 1835 році був виданий «Органон» Ганемана російською мовою, виникли чисельні товариства

послідовників гомеопатії, в які традиційно стали входити багаті і високопоставлені прихильники методу. Гомеопатія поширилася всією імперією, а в місцевостях, де лікарів не вистачало роль цілителя часто виконував священик. Вийшли з друку перші гомеопатичні посібники для самолікування, гомеопатія стала предметом побуту.

Що стосується вітчизняної історії, то відомо, що в місті Тульчин доктор Крістіан Теодор Герман намагався з'ясувати ефективність гомеопатичного лікування з дозволу керівництва військового шпиталю. Але, отримавши погане приміщення, тяжко та безнадійно хворих, змушений був перервати дослідження. Лікар Валентій Гіацинтович Черминський у Житомирі марно пропонував урядовцям ввести гомеопатію у військову медицину, погоджуючись керувати гомеопатичним шпиталем.

Наприкінці XIX — початку XX сторіччя в Україні гомеопатичні товариства існували в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві, Чернігові, Ялті та Феодосії. Видавався гомеопатичний журнал «Вісник гомеопатичної медицини» (1900–1913). Перша гомеопатична аптека відкрилася в Києві (1838), згодом в Одесі та Харкові.

Знаковими постатями в історії української гомеопатії були І.М. Луценко та Є.Я. Дюков.

Іван Митрофанович Луценко (1863–1919) — доктор медицини, гомеопат, член Центральної Ради та Українського генерального військового комітету, лідер Української народної партії, головний лікар Одеської гомеопатичної амбулаторії, голова Одеського товариства ганеманістів. Автор статей з гомеопатії, перекладач «Гомеопатичної фармакодинаміки» Ернста Фаррінгтона. Загинув у бою біля села Антоніни Хмельницької області.

Євграф Якович Дюков (1863 — дата смерті невідома) — практикував в Одесі, Харкові, Хоролі Полтавської губернії; видавець та упорядник «Вісника гомеопатичної медицини». Завідувач гомеопатичної лікарні в Харкові. Був обраний секретарем Першого Всеросійського з'їзду послідовників гомеопатії. Автор численних статей, перекладач підручника з гомеопатії Ежена Богарне Неша.

Радянська влада чомусь не зважилася відразу заборонити гомеопатію, але всебічно утискала гомеопатичні аптеки та приватно практикуючих лікарів. Вони гинули від голоду, холоду, хвороб, збройного насильства, експропріації, деякі емігрували. У 1923 році в Петрограді залишилося 7 лікарів-гомеопатів, у Москві — 20, Харкові — 7, по одному в Києві та Одесі.

Нова сторінка української гомеопатії починається в 30-ті роки і пов'язана з діяльністю Дем'яна Володимировича Попова (1899–1990). Його справжнє прізвище Попович, але диплом Лохвицького комерційного училища було видано на прізвище Попов (ймовірно через Імперську політику зросійшення української мови, після Валуєвського циркуляру та Емського

60 указу). Відтак з 1935 року Д. В. Попов стає беззаперечним лідером серед київських гомеопатів, та поступово набуває величезної популярності як «народний лікар». «Феномен доктора Попова» полягає в тому, що він примудрився зберегти приватну гомеопатичну практику до 1960 року, а за життя прийняв близько мільйона пацієнтів. У його трудовій книжці, не зважаючи на відсутність відповідного фаху, було записано «лікар-гомеопат». Він єдиний гомеопат Радянського Союзу, нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора, його ім'ям названо вулицю в місті Ірпінь Київської області, де був розташований його заміський будинок. Він виховав цілу плеяду учнів — і все це за умов постійного тиску і пригнічення (здаємо лише наказ № 610 міністра охорони здоров'я СРСР, академіка Бориса Васильовича Петровського, виданий 07.08.1968. Ним було заборонено навчати гомеопатії, друкувати будь-яку літературу, створювати гомеопатичні товариства, а також використовувати цілу низку гомеопатичних ліків).

«Недоторканість» лікаря Попова можна пояснити його надзвичайною популярністю, й тим, що серед його пацієнтів були радянські високопосадовці та члени Політбюро ЦК КПУ. Гомеопатія взагалі, а високі потенції ліків зокрема, не вкладалися в марксистсько-ленінську матеріалістичну ідеологію. Індивідуальний принцип підбору ліків контрастував з «утворенням нового історичного суспільства — єдиного радянського народу», а приватна практика у 60-ті роки мала вважатися пережитком капіталізму.

Спадщина Д.В. Попова створила передумови для створення визнаного у світовій гомеопатії явища — Київської гомеопатичної школи, яка має власні принципи в межах класичної гомеопатії.

У 1989 році почався новий етап офіційного визнання гомеопатії. Зусиллями групи ініціативних гомеопатів на чолі з Тетяною Дем'янівною Поповою у Києві було відкрито першу в Україні гомеопатичну поліклініку, три роки потому — Центр гомеопатії МОЗ УРСР.

ХВОРОБИ, ЯКІ НЕ ХОЧУТЬ БУТИ ДІАГНОЗАМИ

61

Кожна людина, збираючись на прийом до лікаря, має певні уявлення про свої проблеми і можливість їхнього вирішення. Ці уявлення можуть бути почерпнуті з життєвого досвіду, з медичних книг, або ж бути плодом чистої фантазії. Тому першим завданням лікаря і пацієнта є узгодження їхніх позицій. Ось декілька запитань, на які треба відповісти до початку лікування: «Що зі мною?», «Як зрозуміти мої симптоми?», «Чим хвороба загрожує працездатності або життю?», «В який спосіб можна поліпшити здоров'я?», «Якою є ефективність та безпека лікування?».

Немає потреби пояснювати освіченому читачеві, чим є діагноз для офіційної медицини. Але мало хто знає, що в перекладі з грецької це слово означає «зважитися, скласти думку, розмірковувати». Треба віддати належне науковій медицині, яка впорядкувала і систематизувала медичні знання. Проте знайома нам, навіть на побутовому рівні, система класифікації хвороб не позбавлена істотних недоліків. Як мудро відзначив відомий американський кардіолог, громадський діяч, «кардіолог з великим серцем» Бернард Лоун у книзі з символічною назвою «Втрачене мистецтво зцілення»: «Існує безліч симптомів невідомого походження. Спільнота лікарів частково вирішила цю проблему створенням маси безглузвих діагнозів». Я би продовжив його думку, поділивши діагнози на дві категорії. «Розумні діагнози» — містять суттєві дані про ознаки хвороби, її типовий перебіг, ускладнення, прогноз. «Дурні діагнози» — ховають малозрозумілі явища за купою іноземних слів.

Слід сказати, що кількість самих діагнозів (так званих нозологічних одиниць) безперервно зростає. Крім того, всередині кожного діагнозу часто виділяють різні форми захворювання (хронічні, підгострі, гострі), стадії хвороби, варіанти її перебігу тощо. Чимало пацієнтів все одно некладаються в існуючі діагностичні рамки. В надії встановити «правильний діагноз» вони переїжджають з одного медичного центру до іншого, від одного авторитетного фахівця до іншого, роблячи інвестиції в папери, які швидко знецінюються. Пошук діагнозу

62 перетворюється на «ходіння по муках», а чергове обстеження робиться заради самого обстеження.

Варто знати, що існують різні системи медичної класифікації хвороб. Тибетська медицина, Аюрведа (девангарі — «наука життя»), остеопатія, нутриціологія та інші методи альтернативного лікування створили свої оригінальні системи діагностики. Не є винятком і гомеопатія, її система обліку патологій глибоко індивідуалізована. Сперечатися про те, яка система краща, все одно, що з'ясовувати, яка мова досконаліша: китайська, англійська чи українська. Знайти відповідність понять та явищ однієї системи медичних знань з іншою набагато складніше, аніж робити лінгвістичний переклад.

Медичний діагноз (якщо його вірно встановлено) містить важливу інформацію, необхідну для гомеопатичного лікування. Не менше значення мають обставини, які спровокували початок захворювання (у гомеопатії це зветься «етіологія», або причинність хвороби): стрес, перевантаження, фізична травма, отруєння, інфекція, переохолодження та багато іншого. Гомеопатична етіологія може збігатися з етіологією хвороби в загальній медицині. Для початку гомеопатичної терапії слід вивчити характер патологічного процесу, наприклад, розмір, форму, колір висипань, глибину та вигляд виразки, локалізацію та щільність патологічних утворень, тягучість, кількість і навіть смак мокротиння тощо. Важливо з'ясувати від чого залежать посилення і зменшення патологічних проявів (у гомеопатії це зветься «модальності»). Таким чином, поняття хвороби у гомеопатії набагато більше за діагноз.

Але лікувати гомеопатично також неможливо без визначення загального стану здоров'я, характеру, звичок, спадковості, психології пацієнта. З огляду на останнє в гомеопатії можуть використовуватися різні види психологічної діагностики. Ось що написав засновник психоаналізу Зигмунд Фройд (1856–1939): «Для знищення симптомів необхідно повернутися до їх виникнення, оживити конфлікт, з якого вони почалися і вирішити його знову, за допомогою таких засобів, яких хворий свого часу не мав». Фройд пропонував створювати у свідомості пацієнта образ хвороби як модель, максимально схожу на реальну патологію (що певною мірою є аналогом гомеопатичного принципу лікування).

Звертаючись до гомеопата, пацієнтові, окрім розповіді про фізичні розлади, дуже важливо висловити свої психологічні негаразди (ще й тому, щоб знайти спокій, почути і зрозуміти слова лікаря). Проблеми, притаманні нам усім — це страхи, образи та відчуття провини. Щоб їх розшукати у закомплексованої людини іноді треба вдаватися до фахових прийомів. Штучна зміна почуттів, характеру, поведінки, настрою, щоб бути хорошою та успішною людиною, в соціумі, роботі, родині, має назву психологічної компенсації (або психологічного захисту — коли хочеться уникнути

негативу, виправдати, «не помітити», або «забути» про свої неналежні вчинки). При цьому внутрішня сутність людини залишається незмінною, або навіть страждає, а саме вона має найбільше значення для вибору гомеопатичних ліків.

Психологічна компенсація через свій штучний характер дозволяє виявити приховані протилежні риси (за удаваною ніжністю — жорстокість, за сумлінністю — шахрайство, за прихильністю — байдужість). З цієї точки зору можна зрозуміти епатажний вислів відомого естонського психотерапевта Лууле Віілі (1950–2002): «Моя робота часто полягає в тому, щоб показати, скільки в хорошій людині лайна». Великий актор, педагог і не менш великий психолог, Костянтин Сергійович Станіславський (1863–1938) у своїй теорії акторської майстерності влучно назвав стрижень ролі (суть людини), її прагнення, завдання, таємні бажання — «над-завданням». А те, що лежить на поверхні — «пропонованими обставинами» (які зазвичай із над-завданням не збігаються). У цьому майже постійному конфлікті й приховується істина.

Отже, гомеопат має помічати дрібниці, «заняття для душі», шукати симптоми, які відрізняють особистість від суспільних стандартів, вивчати всю родину, щоб уявити поведінку пацієнта на відпочинку, або навпаки — у стресових ситуаціях.

З іншого боку, свобода та добробут лікаря, які є умовами його професійної придатності в гомеопатичній медицині потребують від нього гармонійного стану душі та розуму. Інакше пацієнти можуть залишитися для лікаря тільки «аркушами із загадовими текстами», просидівши над якими, він має піти, не розгадавши жодного рядка...

Існує ще один аспект нашого ставлення до захворювань, без якого одужання не може бути всебічним. Здається, що хвороби навчають нас мудрості. Хворіючи, а особливо видужуючи, ми можемо надбати терпіння, рівноваженість, гідність, довіру до себе, відчуття себе частиною природи. Ми маємо шанс приборкати свої пристрасті, щоб знову побачити довколишній світ очима невинної дитини.

«Добре» (здоров'я) може навчити нас тільки тому, що воно коли-небудь закінчується. «Погане» (хвороба) навчає нас, як повернутися до хорошого, самотужки, або з допомогою медичної науки. Тому важливо сприйняти негативні події, захворювання, страждання, стреси, як вчителів. Хіба ми ображаємось на суворих вихователів? Було важко вчитися, ми лінувалися, боялися, шкодували за минулим, але ми здобули освіту і радіємо знанням, які дало життя. Якщо б дитина ніколи не набивала гульт, не обпікалася об гарячі предмети, то як би вона дізналася, що таке біль, і які «правила поведінки» в дорослому світі? Правильно чи ні, що мама кутала нам у дитинстві шию теплим шарфом? Добре чи ні, що нам не дозволяли пізно лягати спати або їсти перед сном? Що таке недоброякісні харчі

64 («фаст фуд»), і чи можна не звертати уваги на вибір їжі? До чого призводить нехтування фізичною активністю, багатогодинне сидіння перед монітором? Що є відсутність міри у вживанні алкоголю, тютюну, кави? Куди приведе бажання маніпулювати іншими, «розділяти і володарювати», не зважаючи на наслідки? Нарешті, що є невдячність за нашу появу на світ і втрата вміння радіти... Шкода, що відповіді на ці запитання ми часто знаходимо у хворобах.

За роки професійної діяльності я навчився задавати пацієнтам (і собі теж) здається просте питання: «Що заважає жити?» Для когось відповідь невігадлива: свербіж, печіння, зіпсована зовнішність, відчуття неповноцінності та безліч інших фізичних вад, знесилення. Іноді це «дивні відчуття»: страх зупинки серця, втрати свідомості, відчуття спазму в горлі та інших органах, отерплість тощо. Іноді — втрата цікавості до життя, відчуття неблагополуччя на роботі або в родині, тривоги, образи, почуття провини та багато іншого. Все це рівноцінні страждання, що вимагають ретельного пошуку ліків, вдумливого, філософського підходу. Тому гомеопатія виходить далеко поза межі одного чи навіть багатьох офіційних діагнозів.

Можливість лікування інших та самопомоги багато в чому залежить від пізнання самого себе. У когось ковток холодної води викликає важку ангіну, іншому не вистачило б і Північного Льодовитого океану, щоб викликати аналогічну реакцію. У когось майже кожна подряпина гноїться, а в іншого навіть глибока рана заживає швидко, без ускладнень. Ці явища можна пояснити модними поняттями на кшталт поганої «резистентності» або неналежного стану імунної системи. В гомеопатії ці особливості слугують критеріями для вибору ліків, одночасно вони є метою терапевтичних зусиль, частиною загального плану оздоровлення. З іншого боку — через гомеопатичну методу можна усвідомити слабкі місця в організмі для запобігання хворобам.

У картярів, нехай читач пробачить мені за таке порівняння, існує вираз: «свої взятки треба брати», хоча мета гри полягає в тому, щоб не брати взятки взагалі. Але, якщо «не взяти свої» на початку гри, то буде набагато важче при її закінченні. У цьому сенсі мені здається, що «свої хвороби потрібно брати». Подивіться, які ускладнення спричиняють звичайні дитячі інфекції у дорослих людей, тих, хто «забув» ними перехворіти у належному віці. Мені доводилося чути від педіатрів парадоксальну, на перший погляд, фразу про те, що «діти повинні хворіти», у тому числі специфічними інфекціями і застудами. У такий спосіб організм адаптується, відбувається природна імунізація і створюються передумови для збереження здоров'я на тривалий час. Завдання гомеопатії полягає в тому, щоб ці захворювання протікали в легкій формі та без ускладнень.

Варто згадати відомий медичний вислів, що відсутність хвороби ще не є здоров'я. Хвороба — це нова реальність, в якій можна розгледіти раціональний початок. Вивчення своїх хвороб дозволяє потім розпорядитися отриманими знаннями і досвідом. Не поспішайте знищувати хворобу (а разом з нею і себе), воювати із захворюванням. Я не закликаю до бездіяльності, хочу зауважити, що хвороба з одного боку — страждання, з іншого — своєчасне попередження, сигнал про неблагополуччя всього організму, прохання змінити спосіб життя. Спробуйте подружитися із захворюванням. Другові можна дещо дозволити і пробачити, ворогові — ніколи. Війна не робить нас сильнішими, а збільшує нашу злість. А розуміння зміцнює нашу доброзичливість та здатність діяти.

ОСОБЛИВИ ПАЦІЄНТИ

66

Будь-яка закосніла, надмірна влада чи система обов'язково бореться з інакомисленням. Інше мислення — це загроза, бунт, страйк. Гомеопатія не зникла під тиском офіційної медицини, тому що мала своїх прихильників — вилікуваних пацієнтів.

Навіть серед тих, хто був поставлений «наглядати та не пускати», траплялися подвійні стандарти. До гомеопатів зверталось чимало організаторів охорони здоров'я та ворожо налаштованих лікарів, коли йшлося про особисті питання. Відомо, що навіть члени Політбюро ЦК КПРС та сам Леонід Ілліч Брежнєв, замовляли гороскопи щодо політичних подій, користувались ворожінням, екстрасенсорикою, гомеопатією. Про це згадує його особистий лікар, гомеопат, психотерапевт, астролог Сергій Олексійович Вронський (1915–1998). Мало хто знає, що в період вкрай негативного ставлення до гомеопатії з боку Міністерства охорони здоров'я СРСР, у 1980-ті роки в Москві почала функціонувати гомеопатична стаціонарна лікарня (з багатьох причин цей проект не було завершено). Рішення про її створення лобіював перший секретар Московського міськкому КПРС Віктор Васильович Гришин, який за чутками (але це так природно!) вилікувався гомеопатією. Навряд чи зналося йому: найбільшу за всі часи гомеопатичну клініку заснував німецький лікар Артур Лютце з синами в Кетені 1855 року. Вона була побудована в традиціях неоренесансу, мала у складі декілька великих палат, 72 кабінети для приватних пацієнтів, парк, кілька ванн, бібліотеку, художню галерею та обсерваторію. 1864 року в лікарні працював 21 лікар і було прийнято 26.690 хворих.

Офіційна медицина не може пояснити чому гомеопатія, як «хибна думка людського розуму», змогла зібрати стільки прихильників, а серед них чимало відомих та геніальних людей, які не втрималися, щоб не «впасти в оману». Я не жартую називаючи гомеопатію та її пацієнтів «елітарними». Не в сучасному гламурному сенсі, тиражованому глянцевиими обкладинками журналів, підхопленому потужним інтернетівським спрутом. Ідеться про іншу елітарність — духу, розуму, душі. Прагнення свободи від банальності, право тонкої насолоди життям, можливість відчувати світ в іншому

вимірі, мандрувати, вдягатись, харчуватись, і, нарешті, лікуватись особливим способом.

Гомеопатія як елітарна терапія отримала особливих пацієнтів, які багато зробили для її подальшого існування. Симпатії з боку можновладців гомеопатія вперше отримала після зцілення вдовуючої королеви Аделаїди, дружини короля Сполученого Королівства Вільгельма IV. Один з перших учнів Ганемана, німецький лікар Йоганн Штапф (1788–1860), за допомогою нового мистецтва лікування врятував королеві життя, на що були неспроможні придворні лікарі. Цей неймовірний випадок «відкрив гомеопатії маєтки аристократів по всій Європі». Дивовижну ефективність гомеопатичної терапії випробувала Королева Іспанії Ізабелла II, яка страждала екземою на кисті лівої руки. Її виликував абат Хосе Нун'єс Пернія (1805–1879), який згодом став першим іспанським гомеопатом, заснував Гомеопатичний інститут та шпиталь у Сан-Хосе, отримав титул маркіза.

Давнім патроном гомеопатії є англійська монархія: королеву Вікторію лікував член Королівського медико-хірургічного товариства, гомеопат Джеймс Галлі (1808–1883). Він добре знався на гомеопатії та гідротерапії, відкрив власну клініку у Малверні (графство Вустершир), яка швидко стала бомондом багатих та знаменитих. Серед пацієнтів Галлі були такі відомі постаті, як природодослідник Чарльз Дарвін, письменник Чарльз Діккенс, прем'єр-міністри Великої Британії Бенджамін Дізраелі та Джордж Гордон. Гомеопат сер Джон Вейр (1879–1971) був офіційним королівським лікарем семи монархів, зокрема Британської Імперії: Георга V, Едуарда VII, Едуарда VIII, Георга VI, Єлизавети II, шведського монарха Густава V і короля Норвегії Хокона VII. Принцеса Уельська Діана була палкою прихильницею гомеопатії, часто відвідувала «Хейл клінік», де практикували гомеопатичну терапію. Її особистим лікарем був гомеопат Джек Темпл (1917–2004).

Обзавівся власним гомеопатом і король Бельгії Леопольд I. Ним був Фредерік Куїн (1799–1879), один з перших гомеопатів у Великобританії, засновник Британського гомеопатичного товариства та Лондонського гомеопатичного шпиталю.

Прихильними до гомеопатії були й самодержці Російської імперії. Одним з перших гомеопатів при дворі був французький лікар Жан Біжель (дати життя невідомі), лейб-медик Великого російського князя Костянтина Павловича. Біжель відвідав Дрезден і був свідком запеклих дискусій навколо доктрини Ганемана, придбав «Органон» і почав приватну практику. Бернгард Трініус (1778–1844), племінник Ганемана, був лікарем російських царів Олександра II та Миколи I. Орден Святого Володимира IV Ступеня йому власноруч вручив імператор Російської імперії Олександр I (Благословенний). Камергер Олександра II князь Володимир Петрович Мещерський був членом Санкт-Петербурзького

товариства гомеопатів. Микола І, окрім згаданого лікаря Трініуса, користувався послугами таких гомеопатів, як Крістіан Герман, Семен Миколайович Корсаков, Мартін Брандт (останній також лікував гомеопатією німецького композитора Роберта Шумана, прусську принцесу Шарлоту). Микола І дозволив перекласти російською мовою і надрукувати памфлет Брандта на користь гомеопатії для розповсюдження серед керівництва та медичного персоналу усіх лікарень. Останній російський імператор Микола II та його дружина, імператриця Олександра, користувалися послугами дипломованого лікаря, французького гомеопата Жерара Анкоза (1865–1916), добре знайомого з провідними європейськими гомеопатами того часу.

Гомеопати мали покровительство вищого духовенства у Європі. Папа Григорій XVI видав офіційний дозвіл практикувати гомеопатію у Ватикані німецькому лікареві Йоганну Вале (1794–1853). Понтифік Павло VI був гомеопатичним пацієнтом італійського професора Антоніо Негро (1907–1980), який заснував Школу гомеопатичної медицини в Італії. За сумлінну працю гомеопат був удостоєний Ордена Святого Григорія, а його син, лікар-гомеопат Франческо Негро, отримав у спадок іншого пацієнта — Папу Івана Павла II. Блаженна мати Тереза дуже цікавилася гомеопатією. Її зусиллями у 1950 році було відкрито перший благодійний гомеопатичний шпиталь у Калькутті, вона навіть сама зважувалася робити гомеопатичні приписи.

Гомеопатичними пацієнтами були відомі діячі культури, мистецтва, науки. Великий німецький поет і мислитель Йоганн Вольфганг Ґете був зятим прихильником гомеопатії; у спогадах він завдячував арнії за врятування від довготривалої виснажливої лихоманки. Джон Рокфеллер, засновник знаменитої династії мільярдерів, був прибічником гомеопатії, постійно користувався її послугами (навіть у подорожі брав гомеопата), що не заважало йому підтримувати розвиток офіційної медичної науки.

Серед пацієнтів Ганемана у Парижі був один з найбагатших людей Франції — банкір Джеймс Ротшильд. Італійський віртуоз скрипки Ніколо Паганіні теж був пацієнтом Ганемана (його також лікував французький гомеопат Симон Кросеріо (1786–1855) від нервового виснаження. Згодом саме Кросеріо виступив на захист Мелані Ганеман у судовому процесі щодо позбавлення її права лікувати пацієнтів через відсутність медичного диплому. Паганіні дуже страждав від наслідків лікування ртуттю — на той час беззаперечного засобу проти сифілісу. Він втратив всі зуби, його губи були покриті виразками, на нижній щелепі утворилися нариви. Великий скрипаль також мав «хворобу трахеї» (ймовірно туберкульоз горла) та сатириаз (нав'язливі постійні ерекції). Лікування перервалося через скандал — з'ясувалось, що Паганіні намагався занадто близько познайомитись з молодою дружиною Ганемана (три роки по смерті Паганіні дійсно був знайдений його любовний лист до Мелані).

На обкладинці книги для запису пацієнтів зберігся власноручний рецепт Ганемана, призначений Оноре де Бальзаку (шкода, без подробиць). Згодом французького письменника лікував учень Ганемана Девід Корєфф (1783–1851), який також був лікарем родини Наполеона Бонапарта, Генріха Гейне, Ференца Ліста, Мері Тодд — дружини Президента США Авраама Лінкольна. Ймовірно Корєфф використовував гомеопатію, хоча він також захоплювався месмеризмом, а його приватна практика була оточена таємницею.

Крім вже згаданого Ференца Ліста, Людвіг Бетховен у 1820–1827 роках лікувався у австрійського гомеопата Антона Браунгофера (1773–1846) і навіть присвятив останньому музичні канони: у чотирьох частинах до-мажор «Лікарю, зачиніть ворота смерті»; у двох частинах до-мажор «Я був тут, Лікарю»; а також «Вечірня пісня під зоряним небом». Ріхард Вагнер приймав гомеопатичні ліки впродовж усього життя, і був переконаний, що його врятував від черевного тифу лікар-гомеопат Прутцер (ім'я та біографічні відомості не збереглися). Михайло Іванович Глінка писав: «На щастя, я вже знав дещо про гомеопатичні засоби, і однієї дози Іресас (Іресасуанґа — блювотний корінь) було достатньо, щоб покласти кінець моїй лихоманці». Фредерік Шопен був послідовним прихильником гомеопатії, в Парижі його консультував лікар-гомеопат Жак Молін (1797–1849) (який також лікував Жорж Санд), у Лондоні — Генрі Малан (1817–1879). Роберт Шуман, окрім вже згаданого Мартіна Брандта, користувався послугами декількох гомеопатів: його зцілив від малярії Франц Гартман (1796–1853), доктору Моріцу Мюллеру (1784–1849) довелося лікувати композитора від меланхолії та «наслідків алопатичної терапії». Також Шуман звертався по гомеопатичну допомогу до Карла Гельбіґа (дати життя невідомі). Йоганнес Брамс писав дружині Шумана Кларі: «...Я вас урочисто благаю, якщо я коли-небудь захворію, то ви, перебуваючи поруч, відправте мене відразу до гомеопата...». Сергій Сергійович Прокоф'єв був гомеопатичним клієнтом відомого французького гомеопата Леона Ван'є (1880–1963). Блискучий скрипаль Ієгуді Менухін часто звертався по лікування до Лондонського Королівського гомеопатичного шпиталю.

Окрема історія гомеопатичного лікування уславлених художників: Поля Сезанна, Каміля Піссарро, Теофіла Готье, Вінсента ван Гога, Едуарда Моне пов'язана з лікарем Полем Гоше (1828–1909). Перші гомеопатичні знання він отримав від Ганемана, потім був студентом Жака Моліна. Відомо, що й Пабло Пікассо постійно вживав гомеопатичні засоби.

Представники літературного жанру також приділяли увагу гомеопатичному лікуванню. Джозеф Белл (1837–1911), піонер у галузі судової медицини, активний прибічник гомеопатії, був викладачем Артура Конан-Дойля в Единбурзькому університеті (згодом він став прототипом детектива Шерлока Холмса). Видатні французькі літератори Альфред Мюссе,

Ежен Делакура, Віктор Гюго не відмовляли собі в задоволенні гомеопатичних консультацій (лікар-гомеопат Антон Петроз, 1781–1859). Обидва Олександрі Дюма (батько та син) були пацієнтами Жака Моліна. З архівних матеріалів відомо, що Гі де Мопассан звернувся до гомеопатії, страждаючи від серцевих скарг та шкірної висипки, коли офіційна медицина виявилася безсилою.

Патронами та клієнтами гомеопатії в Америці були поет Генрі Лонгфелло, письменники Ірвінг Вашингтон, Едгар По, Бічер Стоу, Марк Твен (він іронічно порівнював кулі від револьвера Сміт-енд-Вессон з гомеопатичними пігулками). Марк Твен мав листування з британським гомеопатом Джорджем Муром (1813?–1890). Вдавався до цього методу лікування винахідник способу передачі сигналів Семюел Морзе. Користалася допомогою гомеопатії видатний політичний діяч Індії Індіра Ганді. «...Немає сумнівів, що гомеопатія — безпечна, найдосконаліша і найбільш економічна медична наука» — так висловився духовний лідер Індії Магатма Ганді.

Доля гомеопатії мінлива: вона потрапляла під заступництво царських осіб (у Великобританії, Російській імперії), їй сприяли вчені та політики, бізнесмени та аристократи, водночас вона користувалася попитом у найменш забезпечених верств населення. Гомеопатію намагались забороняти (СРСР, Швеція, Румунія), вона «тікала в підпілля» і все одно існувала. Її примусили стати офіційною медичною доктриною (Індія) — вона витримала і це випробування.

Сьогодні кількість лікарів, які використовують гомеопатію в різних країнах, не піддається точному облікові, бо існують різні модифікації самої гомеопатичної методики. Але «чистих» гомеопатів, які працюють за класичною методикою Ганемана, у світі зовсім небагато. Наукові медичні видання періодично нагадують суспільству, що гомеопатія не відповідає статистичним критеріям наукової медицини, але, зважаючи на незмінну популярність гомеопатії, насамкінець неодмінно додають — потрібні подальші дослідження... З іншого боку гомеопати також закликають до майбутнього об'єднання з офіційною медициною. Обидві сторони дотримуються своєрідних «правил гри» у цивілізованому суспільстві — гомеопатію, як й інші природні методи лікування, не допускають до розподілу «великого пирога», званого медичним бізнесом. Лікар за подібне інакомислення карається позбавленням свого офіційного статусу, а отже всіх привілеїв «медичного клану». Пацієнт при зверненні до гомеопата змушений оплачувати витрати зі своєї кишені, бо вони не компенсуються страховим полісом завдяки законодавчому лобі з боку офіційної медицини.

Для гомеопатії існує серйозніша небезпека: фармацевтичні концерни починають все більше уваги приділяти препаратам натурального походження. Більшає фахівців, які відчувши попит, зайняті пошуками ліків, що

передаються народними традиціями або збережені в арсеналі гомеопатії. Користуючись необізнаністю населення, компанії-виробники розкручують старий «гомеопатичний бренд». Насправді відбувається підміна індивідуального гомеопатичного призначення так званими готовими «гомеопатичними ліками» (або комплексами): від кашлю, нежитю, спазмів, розладу травлення тощо. Ці ліки, які містять суміш різних чинників, малоефективні. Вони спрацьовують або на плацебо-ефекті, або коли щось з їхніх складових компонентів підійде пацієнтові. Тому статистичні дані Європейського гомеопатичного комітету складають подвійне враження. Згідно з соціологічними опитуваннями на початку ХХІ століття кількість людей, які приймають гомеопатичні препарати становить у Франції 32%, в Голландії — 31%, у Великобританії — 16%. Але більшість з цих препаратів насправді не мають відношення до гомеопатії. Це і є найголовнішою проблемою, «п'ятою колонною» всередині гомеопатичного методу.

ЧЕРЕЗ
РОКИ І СТОРІЧЧЯ

72

На жаль, існує межа самопізнання і вдосконалення, обумовлена тлінністю нашої фізичної оболонки. У філософському сенсі безкрайня тільки неосвіченість, лінощі, байдикування:

*Не точить більше душу ржа
Я зрозумів тепер належне.
Всьому на світі є межа,
Невігластво лише безмежне.*

Наше життя — це ніби подорож, під час якої трапляються різні пригоди, зокрема й ті, що потребують втручання медицини. Гомеопатія — один із способів «самодопомоги», але, природно, не панацея. Вона не здатна запобігти старості та смерті, проте здатна зробити їх більш природними. Вона не в змозі продовжити життя людини, але дозволяє не скорочувати його. Таке ж завдання ставить перед собою загальна медицина, але діє абсолютно іншим, силовим та войовничим методом. Історію медицини, за великим рахунком, варто було б видавати в двох рівноцінних томах. Першу частину справедливо назвати «Історія відкриттів і досягнень». А друга заслужено отримала б назву «Історія помилок і поразок». Куди вписати гомеопатію краще судити читачеві.

Упродовж декількох століть кровопускання було неодмінним, якщо не головним методом лікування. Сліпе підпорядкування авторитетам, мода, вузькість мислення згубили сотні тисяч людей, серед яких можна згадати і міфологічного Робіна Гуда, і цілком історичних персоналій: короля Людовіка XIII, філософа Рене Декарта, поета Джорджа Байрона, композитора Амадея Моцарта, президента Джорджа Вашингтона і багатьох інших. Обряд кровопускання, «відчинення крові» — це середньовічне інквізиційне дійство тоді набуло небаченого масштабу, освячене «науковою медициною». Помилка була у теорії — сьогодні кровопускання вдало застосовується при деяких формах гіпертонії, тромбофлебиту, атеросклерозі.

Відамо належне сміливості Ганемана, який повстав проти тотального «медичного кровопролиття», що інкримінувалося йому в більшу провину, аніж гомеопатія.

Частота операції видалення піднебінних мигдаликів в Радянському Союзі в 1950–1970 роки сягала 70%. У такий спосіб проводилося масове «оздоровлення» підростаючого покоління. З сучасних міркувань тонзилектомія рекомендована в 5–7% випадків. Виявилося, що вона може привести до ендокринних розладів, формування стійкого хронічного запалення горла тощо.

Епоха гормональних препаратів також спричинила чимало бід. З'ясувалося, що існують тяжкі ускладнення, зокрема, синдром виснаження надниркових залоз, синдром Іценко-Кушінга, формується гормонозалежність. Використання статевих гормонів мільйонами жінок з метою контрацепції, регуляції циклу, або для «підтримання молодості» може обертатися проблемами здоров'я навіть у наступних поколіннях.

Фармацевтичні компанії щороку відзивають з ринку широко рекламовані засоби, які виявляються небезпечними. Одна з найсумніших історій — так звана «талідомідова трагедія», коли прийом популярних снодійних ліків під час вагітності спричинив народження близько 10 тисяч дітей з вродженими каліцтвами.

Боротьба з інфекційними хворобами, спочатку успішна, призвела до формування стійких форм мікробів і вірусів, а кількість алергічних захворювань, важких дисбактеріозів, патології печінки, нирок та інших ускладнень відчутно зросла. Безконтрольне застосування антибіотиків та гормонів є важливим фактором у виникненні імунodefіциту.

Профілактичні щеплення теж по-різному впливають на здоров'я. Вважається, що вони стали на заваді небезпечним інфекціям. За іншою версією епідемії пішли на спад ще до впровадження масової вакцинації, завдяки заходам санітарії та гігієни. Імідж щеплень зіпсовано пропагандистською системою їхнього впровадження, сфальшованою звітністю щодо ефективності та ускладнень. Якщо дивитись глибше — бажанням держави захистити своїх громадян найдешевшим способом. Певною альтернативою щепленням є високий рівень життя: гідні умови праці та відпочинку, повноцінне харчування, соціальні гарантії. Ефективність вакцинації, яка ніколи не була абсолютною, останнім часом ще зменшилася через зниження імунного статусу населення (тобто спроможності виробити антитіла у відповідь на щеплення). Почастішали випадки, коли хворіють щеплені за всіма правилами люди. Є підозра, що надлишкова імунізація може провокувати автоімунні захворювання. Щеплення не можуть бути масовими (поголовними), для їхнього проведення має застосовуватися індивідуальний підхід, як у гомеопатії: оцінка рівня здоров'я та імунологічного статусу кожної людини.

Сучасні методи лікування і профілактики науково доведені й перевірені «золотими стандартами». Але чи є гарантія, що сьогоднішні «героїчні» методи боротьби з вірусами гепатиту, людської папіломи, імунodefіциту

74 людини, ТОРЧ-інфекцією, використання психотропних, гормональних препаратів, вакцинацію проти раку шийки матки майбутні медики та історики знову не назвуть інквізицією від медицини? Поза моїм бажання у мене зібралася велика «колекція небажаної дії» фармацевтичних препаратів та негативних наслідків хірургічних втручань. Сподіваюся, що ті, хто отримав від офіційної медицини більше, аніж втратив, рідше потрапляють до гомеопата.

Гомеопатія й сама за більше як 200-річне існування пережила ревізійнізм та різні збочення методи Ганемана. Про це дотепно висловився відомий канадський гомеопат Андре Сен: «Гілки секвої ніколи не живуть так довго, як стовбур: нижні відвалюються і вмирають, а вгорі з'являються нові. Я порівнюю ці гілки з різними «відгалуженнями» або «паразитами» гомеопатії...».

На жаль, в гомеопатію був привнесений містицизм, духовні та релігійні практики, філософські системи, що не належать до європейської наукової парадигми. Одне з найвідоміших «відгалужень» — так зване «кантіанство», яке заснував на початку ХХ сторіччя в Америці Джеймс Кент (1849–1916). Це сталося під впливом філософа, містика і провидця Еммануїла Сведенборга (1688–1772), зокрема його вчення про ієрархію всесвіту і людини (Сведенборг стверджував, що мав зустріч з Ісусом Христом, користувався таємним знанням та ясновидінням).

Ганеман вважав хворобою «...тільки тимчасове відхилення життєвої сили від її первісного стану» (життєвою силою засновник гомеопатії назвав здатність організму до самостійного одужання). Кент докорінно змінив це визначення: «Гармонію між волею і розумом ми називаємо здоров'ям, порушення її — хворобою...». Він став шукати джерело хвороби виключно у психіці: «Найбільшу увагу лікар-гомеопат повинен приділяти саме неправильному мисленню, воно є причиною всіх патологічних станів... Зміни в органах і тканинах — лише наслідок... Огляд пацієнта у багатьох випадках є непотрібним і навіть безглуздим». Ця позиція прийшлася до діла — більшість сучасних гомеопатів в Європі та Америці не мають медичної освіти і не конкурують з офіційною медициною. Вони без сумніння нехтують медичними дослідженнями та лікують по Інтернету...

Сучасні «різновиди гомеопатії» пропонують фахову роботу лікаря підмінити нетрадиційною діагностикою та тестуванням, астрологією, екстрасенсорикою, гіпнозом тощо. Деякі гомеопати призначають на один прийом велику кількість ліків (може щось з них подіє), або комплекс різних речовин в одній упаковці від конкретної хвороби чи симптому. Я не маю наміру кривдити інші методики лікування — вони по-своєму корисні й потрібні. Але у всіляких справах треба ставити крапку над «і»: є Гомеопатія і «гомеопатія»...

У «подорожі життя», дуже важливо визначити для себе не тільки методи профілактики та лікування, але й що власне є «здоров'ям», а що «хворобою». Психічне здоров'я порівнюють з врівноваженістю, свободою від емоцій, внутрішньою гармонією. А як же душевні пориви, пристрасті, бажання, рушійні ідеї, нестримна уява? Завзятість, що межує з фанатизмом, фантазії, що сусідять з божевіллям, мрії, що стають дійсністю... Гордість і упередження можуть бути безглуздими, а можуть приводити до творення великих цінностей. Любов може бути схожа на широкий та плавний перебіг річки, і на глухий вир, і на райдужний водоспад. Коли ж ми здорові? У цьому питанні голос медицини є авторитетним, але дорадчим.

У гомеопатичному методі лікування, окрім об'єктивних критеріїв, потрібно оцінювати якість життя пацієнтів. Знадобилися роки роботи та роздумів, щоб я усвідомив цю дивну властивість гомеопатії — покращувати життя. Адже змінюються не події, не оточення, а самі люди...

Як і стан душі, фізичні кондиції можуть здаватися і здоров'ям, і хворобою, залежно від наших вимог. Варто зважити на свій вік та рівень тренуваності (адаптації до різних факторів), врахувати перенесені раніше хвороби та спадковість. Якщо не вдається пробігти стометрівку на чемпіонському рівні, ніколи не займавшись легкою атлетикою, це важко назвати слабкістю.

Здоров'я не лише даність від народження. Треба докласти зусиль, щоб «зробити себе»: розширити свої можливості, визначити цілі та цінності, знайти свій спосіб життя. Здоров'я — це свобода від болю, дискомфортних відчуттів, необмеженість рухів, налагодженість фізіологічних процесів. Власне кажучи, тіло має допомагати насолоджуватись життям, і бути надійним сховищем для душі.

Здоров'я людини немислиме без його другої «тіньової» сторони — хвороби. Звідки б ми знали, що означає здоров'я, якщо б не було хвороб? Мудрість природи полягає в тому, що в кожному випадку нездоров'я можна розрізнити і старання організму врегулювати ситуацію з найменшими втратами. Гомеопатія намагається привести в дію внутрішній резерв кожної людини. Без урахування сили одужання, дії лікарів, спрямовані в буквальному сенсі на боротьбу з хворобою (зниження тиску, рівня холестерину, цукру крові тощо), мають героїчний, але не перспективний характер. Бо медикам треба воювати і з хворобою, і з організмом водночас.

У подорожі життям ми зустрічаємо різних попутників. Нас оточують не тільки люди, але й тварини та рослини. Нерідко доводиться чути скептичне запитання, чи лікує гомеопатія тварин. Лікує зазвичай краще ніж людей, бо тварини не здатні вигадувати симптоми, вони відкрито демонструють нам свій характер, звички, поведінку. Щоправда деякі хвороби у ветеринарній практиці специфічні і мають особливості перебігу,

оскільки організм кожної тварини відрізняється від організму людини. Існують також успішні спроби гомеопатичного лікування рослин, хоча ще багато чого потрібно, щоб зрозуміти їхню «мову» і вивчити симптоми хвороб рослинного світу з точки зору гомеопатії.

Подорож життям вимагає терпіння та поваги до себе. Є безліч способів стати досконалішими у фізичному, душевному та духовному плані. Не варто перебільшувати гідності одних методик і теорій та вишукувати недоліки в інших. Якщо Вам потрібна гомеопатія, прийміть її і намагайтеся бути щасливішими і мудрішими. А філософські сторінки цієї книги добігли кінця. Бо назва наступного розділу говорить сама за себе: «Переходимо до практики!».

У старожитньому анекдоті пацієнти стверджують про своїх докторів: «Одні й ті ж лікарі 20 років поспіль роблять помилки і називають це клінічним досвідом». Нехай це залишиться тільки анекдотом. Нам більше підійде девіз, згідно з яким жив і працював Ганеман: «Зважся бути мудрим».

ПЕРЕХОДИМО ДО ПРАКТИКИ

77

Варто обміркувати деякі правила, корисні і для самолікування, і для підготовки до гомеопатичної консультації. Щоб «правильно поскаржитись» слід обрати певний план та послідовність. Можна описати симптоми за органами і системами, чи просто «зверху донизу». Треба враховувати всі скарги, навіть ті, які відкидаються медициною, як такі, що «не мають діагностичної цінності». Не звертайте увагу, якщо симптоми здаються якимись дивними, незвичайними, ненауковими, позбавленими логіки, навіть примарними — вони усі складають картину хвороби.

Зважте на те, що кожен симптом має своє походження. Зрідка буває і «грім серед ясного неба», але більшість ознак хвороби починаються у певному віці (якийсь час потому), а також за певних обставин (через щось). Це можуть бути стреси, умови життя, перевтома, навколишнє середовище, зараження інфекцією, несприятлива погода чи пора року, певна фаза місяця, харчування, подорож, поїздка в транспорті, попереднє лікування, вакцинація тощо. Також важлива швидкість розвитку симптомів, їхня інтенсивність, характер, тривалість, залежність від різних факторів (від чого стає краще і навпаки).

Не забувайте про психологічні проблеми. Спробуйте подивитися на себе збоку і виявити все, що викликає не тільки роздратування, злість, образи, страх, почуття провини, але навіть найменший душевний дискомфорт. З почуттями, як то радять психологи, можна розмовляти, перетворювати їх на живих істот, грати в шахи, пити чай. Головне запросити їх у гості.

Зверніть увагу на симптоми «начебто»: ніби «клубок у горлі», начебто «серце коле залізною голкою», наче «по шкірі бігають мурашки». Ми знаємо, що в реальності ані клубка, ані залізної голки, ані мурах немає. Але ці «метафори» в гомеопатії є одними з надійних ознак для вибору ліків. Зустрічаються й дивні відчуття: наче «в животі знаходиться жива істота», ніби «на голову падає крапля», наче «кінцівки зроблені з дерева» та багато інших. Не переймайтесь питанням, чи має симптом пояснення. «Клубок у горлі» може бути наслідком збільшення щитовидної залози,

78 або з'являтися від нервування. Але правильно призначені гомеопатичні ліки здатні усунути і спазм, і привести до розсмоктування пухлини. Розбитість може бути наслідком травми, фізичного перенавантаження, вірусної інфекції, а також з'являтися після стресу. Кожна ознака в гомеопатії може бути значуща, головне — правильно описати симптом.

Точний діагноз, який визначає перебіг і прогнозування хвороби, є важливою інформацією для гомеопатичної терапії. Патологічні відхилення в результатах обстежень, також можуть бути дороговказом до вдалого вибору гомеопатичних ліків. Тому на прийом варто взяти усю наявну медичну документацію.

В гомеопатії враховуються характер, звички, пристрасті, бажання пацієнта, особливості стилю його життя. Зверніть увагу на те, що не є патологією, але відрізняє Вас від інших. Якщо страждаєте необ'єктивністю до себе — вже добре, що зробили це відкриття. Кожна людина видозмінює свої природні дані для досягнення певної мети і становища в суспільстві. За допомогою постійного автотренінгу маска та обличчя можуть переплутатися. Придивіться до себе, прислухайтесь, і, нарешті, відчуйте себе — це серйозна робота, на яку завжди бракує часу.

Кожна людина має історію життя, яка теж потрібна для гомеопатичної консультації. Йдеться про перенесені хвороби, операції, травми, схильність до тих чи інших страждань: простуд, носових кровотеч, розтягування зв'язок, харчових розладів тощо. В історії життя трапляються події, що змінили характер та звички, викликали чи посилили хвороби.

Для слушного вибору ліків може допомогти незвичайна реакція на харчові продукти: кухонну сіль, цукор, каву, мед, горіхи тощо. З гомеопатичної точки зору має значення або надзвичайна потреба, або несприйняття цих речовин. Є люди, які від щіпки кави на вістрі ножа можуть відчувати серцебиття, головний біль, запаморочення, впасти в колапс. А більшість із задоволенням споживають цей напій декілька разів на день. Зайва крупця солі у чутливих осіб може викликати набряки, підвищення тиску, загострення ниркових проблем. Іншим кухонна сіль здається допінгом та ласощами.

Гомеопатам важливо знати про небажану дію медикаментів — від алергічної висипки до психологічних розладів. А також про неадекватні реакції на лікарські препарати. У деяких людей гіпотензивні засоби викликають не зниження, а підвищення тиску, заспокійливі — посилюють тривогу, антидепресанти — призводять до зростання пригніченості.

Вказівками для призначення гомеопатичних ліків можуть бути професійні умови — праця зі шкідливими речовинами: свинець, олово, пил вугілля і кремнію, органічні кислоти тощо. Робота пов'язана з переохолодженням, спекою, вібрацією, шумом, недосипанням, психологічним пригніченням.

Певну роль в успіху гомеопатичної терапії грає аналіз спадковості — хвороб найближчих родичів. У дітей зазвичай менше проявів захворювань, але більше схильності до них. Для її виявлення корисно придивитися до батьків та старших поколінь. Тому бувають випадки, коли декілька гомеопатичних препаратів стають в буквальному розумінні «сімейними засобами».

Найважчим завданням є пошук гомеопатичного препарату. Не існує абсолютно достовірних симптомів, тим паче однієї ознаки, що вказує на конкретні ліки. Чим більше схожості буде у «Вашої особи» і «Ваших хвороб» з обраним препаратом, тим вагоміші шанси на успіх. Але пам'ятайте, що для схожості малюнка з оригіналом маленька рисочка буває важливіша за великі деталі.

Створивши «гомеопатичний автопортрет», переходимо до вивчення «портретів» (образів) ліків у гомеопатичному лікознавстві. Для початку краще користуватися посібниками для самолікування, хоча іноді надмірне спрощення вихолощує суть самого методу. Вибравши вподобані препарати можна заглибитись у їхнє вивчення та порівняння.

Є метод пошуку гомеопатичних ліків за окремими симптомами з допомогою спеціального довідника (реперторія). Ця метода (реперторізація) набула широкого вжитку завдяки Кенту, особливо серед гомеопатів без медичної освіти. Майже для кожного симптому можна знайти один, декілька, або цілий список відповідних ліків. Якщо симптомів чимало, комп'ютерний аналіз дає змогу виявити препарат, що зустрічається найчастіше. Його й обирають за найкращий. Реперторізація дозволяє відмовитись від вивчення гомеопатичного лікознавства, але не позбавлена суттєвих недоліків. Не всі симптоми описані в довіднику; а численні реперторіуми істотно відрізняються між собою. Реперторізація певною мірою протистоїть методиці Ганемана — аналізу сукупності симптомів, мистецтву лікування і лікарського мислення. Її впровадження спростило пошук ліків, але зменшило ефективність гомеопатії.

Кожному, хто користується гомеопатією, навіть професіоналові, важко зупинити свій вибір на одному препараті, хоча це ідеальна ситуація. Але застосування декількох засобів водночас приводить до плутанини. Тому варто вживати обрані ліки послідовно, спостерігаючи їхню дію.

Частота прийому гомеопатичних ліків залежить від інтенсивності симптомів хвороби. При хронічних розладах, що тривають тижнями і місяцями, не потрібно приймати препарат частіше одного разу на день (зазвичай 1–2 рази на тиждень). При гострих симптомах, наприклад грипу, можна використовувати ліки декілька разів на день, навіть через кожну годину. Якщо препарат вибраний належним чином, то діяти почне досить швидко.

Доза препарату на прийом (число гранул, таблеток, спиртових і водних крапель) позначається в рецепті. Для самолікування вибирайте стандартну дозу, яку вкаже фармацевт в аптеці. У гомеопатії більш важлива не

кількість крупинок, таблеток або крапель, а частота прийому препарату та його потенція.

Нагадаю, що гомеопатичні ліки або не містять діючої матеріальної основи, або мають його мізерну кількість. Тому їхнє «передозування», у звичайному розумінні цього явища, неможливе. Якщо діти, або домашні тварини з'їли цілу упаковку «солодких зерняток», не треба звертатись до лікаря, тим паче викликати швидку допомогу — обмежтесь спостереженням і порадою гомеопата.

Для самолікування краще обрати стандартну потенцію — тридцятую за сотенною шкалою. Вона позначається арабськими цифрами «30», до яких додається латинське закінчення «С» або «СН» (позначення сотенної шкали). Звичайно, існують нюанси перебігу хвороб, підвищена чутливість до гомеопатії, коли варто доручити вибір потенції професіоналам.

Однією з передумов гомеопатичного лікування Ганеман вважав «усунення перешкод для одужання». Подібно до інших геніїв, випередивши свій час, він дбав про спосіб життя людей, необхідність фізичної культури, режиму дня, гігієну жител, вважаючи їх умовами збереження здоров'я. На початку своєї практики засновник гомеопатії категорично рекомендував сувору дієту, особливо він виступав проти кави, алкоголю, м'яси, камфори і засобів сучасної йому медицини. Згодом він значно пом'якшив свою думку, допускаючи тільки розумні обмеження.

Чимало сучасних гомеопатів забороняють пацієнтам деякі звичайні продукти, куріння, харчові стимулятори, навіть використання косметичних та гігієнічних засобів. До цього списку потрапили всі хімічні медикаменти, гормони, антибіотики, трав'яні препарати. Звідси й терапевтичні невдачі, що пояснюються недотриманням дієтичних правил. «Міф про гомеопатичну дієту» продовжує існувати через бездумне перенесення в наш час уявлень 200-річної давності.

Нині кількість шкідливих впливів на людину незмірно зросла. Неможливо повністю уникнути забруднення навколишнього середовища і харчових продуктів, якщо дивитися ширше — медикаментозного та інформаційного забруднення. Сьогодні важко відшукати людину, яка б не отримала антибіотиків, анальгетиків, не піддалася вакцинації. Практика дозволяє стверджувати: гомеопатичні ліки діють на тлі інтенсивної алопатичної терапії, в суміші з алкоголем або кавою, після рентгенівського та електромагнітного опромінення, контакту з морською водою тощо. Зрозуміло, я ніколи навмисно не робив таких експериментів.

Є хвороби, такі, як цукровий діабет, целиакія (несприйняття білка злакових рослин), несприйняття білка коров'ячого молока, алергічні захворювання та інші, які вимагають дотримання певних правил харчування. Але і в цьому випадку, дієта має бути індивідуальною, з урахуванням звичок, пристрасей, етнічних особливостей.

Численні дієти мають лише той недолік, що не можуть пасувати всім. Варто вибрати ту, яка до душі і перевірена на практиці. Краща наукова праця з питань дієти називається «кулінарна книга». Безглузде вживання харчів означає недбале ставлення до життя та неповагу до природи. Краще навчитися «домовлятися з їжею», розуміти свій власний організм, а не сліпо довіряти науковій літературі. Не можна уявляти собі харчування, тільки як «технічний процес», визначений кількістю калорій, вмістом білків, жирів, вуглеводів, вітамінів тощо, хоча б тому, що природа немає техногенного походження.

Дієта не є умовою гомеопатичного лікування, але робить терапію більш ефективною і надійною. До і після прийому гомеопатичних ліків (хоча б годину) бажано не вживати кави, алкоголю, міцного чаю, медикаментів, харчових додатків, не палити, не використовувати зубну пасту з хімічними інгредієнтами. Краще приймати ліки натщесерце (не менш ніж за 15 хвилин до прийому їжі). Бажано не торкатися ліків руками, а використовувати кришку від упаковки.

Позбутися шкідливих звичок непросто, бо вони мають позитивний намір. Алкоголь є антидепресантом, солодке послаблює синдром тривоги. Нікотин і кава загострюють розумову діяльність, можуть допомагати при спілкуванні, долученню до певної соціальної групи, бути засобом самовираження, захисту, ритуальними діями тощо. Один пацієнт задав мені риторичне питання: «Чи знає лікар, що таке життя?» Виявилося, що це — ранкова філіжанка кави і цигарка. Я відповів, що не маю наміру його вбивати. Дієтичні обмеження часто сприймаються як посягання на особисту свободу: важко примусити себе до несмачної їжі або заборонити улюблену страву.

З іншого боку, під впливом гомеопатії нерідко зменшується потреба в солодкому, каві, курінні, стимуляторах, алкоголі.

Гомеопатичні засоби не потребують особливих умов зберігання. Не рекомендується тримати їх біля джерел електромагнітного випромінювання (монітор, комп'ютер, телевізор тощо), у приміщенні з високою вологістю, біля відкритого вогню та речовин з сильним запахом (парфуми, косметика, прянощі), під прямим сонячним світлом, піддавати перемерзанню, впливу високої температури. Достатньо зберігати ліки в закритому вигляді, в сухому, темному, прохолодному місці.

Гомеопатична терапія не потребує скасування інших ліків. Існують хвороби, коли не можна обійтися без підтримуючої або замісної терапії (так званих життєво необхідних препаратів). Це може бути цукровий діабет, стенокардія, стійка гіпертонія, гормонозалежна астма, ревматоїдний артрит тощо. Як приймати, так і відміняти ці медикаменти слід тільки за рекомендацією фахового лікаря. Лише переконавшись, що гомеопатія «працює», зваживши усі симптоми та об'єктивні дані, можна поступово відмовлятися від засобів офіційної медицини.

Кожен, зробившись хворим, впадає у нетерплячку: коли ж подіють ліки? Зважте на давність існування хвороби, а також на глибину змін в організмі. При хронічних хворобах потрібен час, щоб відчути полегшення (кілька тижнів, або навіть місяців). Але гомеопатія може діяти швидко, наприклад, вилікувати тридцятирічну мігрень після декількох доз препарату. Уявлення, що гомеопатію слід приймати роками для досягнення результату, не відповідає дійсності. Чим гостріше патологія, тим скоріше можна отримати ефект. Це стосується проносу, високої температури, кровотечі, гострого запалення, жовчної та ниркової кольки, порушення мозкового кровообігу тощо.

Полегшення від гомеопатії інколи відбувається не відразу, а після посилення існуючих розладів, або повернення старих симптомів (гомеопатичне загострення). У такому разі варто зупинити прийом препарату і перечитати розділ про загострення і рух симптомів у цій книзі. Коли ж загострення не вдається змінити на поліпшення, варто порадитись с фаховим гомеопатом.

Дату наступного гомеопатичного прийому визначає лікар. Однак я часто залишаю можливість вибору за пацієнтом: при поліпшенні без загострення наступна зустріч може бути відкладена. І, навпаки, при відсутності ефекту та загостренні, нова консультація має відбутися раніше.

Ще один привід для зустрічі — щоб разом порадіти досягнутому результату, та отримати відповідь на багато запитань, які не можуть бути висвітлені не тільки в цій книзі, але й у всіх інших.

ГОМЕОПАТИЧНИЙ СЛОВНИЧОК

83

Пояснення термінів, які зустрічаються в гомеопатичній літературі винесено в окремий розділ. Сподіваюся, це полегшить сприйняття гомеопатичної доктрини з інших періоджерел.

Алопатія (*лікування протилежним*) — термін для позначення терапії, яка протистоїть гомеопатії за визначенням Ганемана. Вживається переважно гомеопатами, щоб дистанціюватись від офіційної медицини.

Антидот у гомеопатії — гомеопатичний препарат, призначений у випадку, коли треба змінити реакцію хворого на попередні ліки. Немає відношення до поняття антидоту в науковій фармакології.

Випадок лікування — опис симптомів окремого пацієнта, об'єктивних даних, діагнозу, конституціональних ознак, історії життя, захворювань родичів, показань для призначення ліків та результатів лікування.

Випробування (*прувінг*) гомеопатичного засобу — прийом добровольцями певної речовини в потенційованому вигляді для виявлення її симптомів, а також для визначення типу людей, чутливих до цієї субстанції. Проводиться «подвійним сліпим методом», який означає, що поряд з речовиною використовується плацебо (порожня цукрова крупка). При цьому, ані самі волонтери, ані випробувачі не знають, де знаходиться діюча речовина, а де плацебо.

Геринга закони (*правила*) — три правила, що визначають напрямок та послідовність

зникнення (руху) симптомів при правильному гомеопатичному лікуванні: 1) симптоми зникають зверху донизу, в буквальному значенні з «голови до п'ят»; 2) симптоми зникають зсередини назовні, від життєво важливих органів до тих, які мають менше значення для організму (зазвичай це переміщення симптомів від внутрішніх органів до шкіри та слизових оболонок); 3) симптоми зникають у зворотній послідовності щодо їхнього виникнення. Спочатку проходять «найсвіжіші», потім більш задавлені симптоми.

Гомеопатичні ліки — ліки, приготовані методом потенціювання та призначені відповідно до правил гомеопатії.

Гомеопатичні монопрепарати — гомеопатичні ліки, виготовлені з однієї простої субстанції.

Гомеопатичні лікарські форми — пігулки, гранули, таблетки, сиропи, розчини, настоянки, мазі, свічки, оподельдоки, аерозолі, розчини для ін'єкцій.

Гомеопатичний діагноз — термін, позбавлений особливого сенсу, який у гомеопатії співпадає з назвою ліків, обраних для лікування певної людини.

Гомотоксикологія — терапія за теорією та методикою Рекевега, що ґрунтується на використанні потенційованих комплексних лікарських засобів відповідно до фази гомотоксикозу. Часто помилково вважається різновидом гомеопатії.

Гостре захворювання у гомеопатії — хвороба, яка зумовлена переважно зовнішніми чинниками, а не порушенням регуляції організму: травма, контакт з алергеном, зараження вірусною інфекцією тощо. В їхньому лікуванні велику роль відіграє хірургія, інтенсивна терапія, антибіотики, гормони тощо. Гомеопатія також може застосовуватися при гострих хворобах: самостійно, або разом з офіційною медициною.

Делюзія (помилкове уявлення) — відчуття, яке не базується, або не повністю ґрунтується на фактах. Вважається, що кожен препарат має лікувати певну психічну делюзію.

Доза у гомеопатії — кількість лікарської форми (гранул, таблеток, крапель) на один прийом. Для «надмолекулярних» гомеопатичних ліків (високих потенцій) доза немає вирішального значення. Часто є синонімом до самого факту приймання ліків (взяти одну дозу).

Етіологія хвороби в гомеопатії — обставини та умови життя, що могли викликати або спровокувати захворювання. Іноді збігається з етіологією хвороби в науковій медицині.

Життєва сила (vitalізм) у гомеопатії — термін, вживаний Гансманом для пояснення природної здатності організму до одужання.

Загострення у гомеопатії — тимчасова реакція на гомеопатичні ліки у надчутливих людей, що свідчить про правильний вибір препарату. Трапляється не часто, в легкій формі майже непомітне. Зазвичай посилюються наявні симптоми або відновлюються ознаки минулих хвороб. Часто реагують шкіра та слизові оболонки, з'являються виділення, може відбуватися зміна психіки та поведінки людини. За правильної тактики лікування загострення швидко зникає і змінюється покращенням або зміцненням.

Здоров'я у гомеопатії — оптимальний стан людини, що визначається індивідуально з урахуванням віку, статі, соціальної ролі, спадкових факторів, психології, компенсації хронічних захворювань.

Класична гомеопатія — дотримання філософії Гансмана щодо визначення здоров'я, хвороби, життєвої сили, вибору гомеопатичних ліків. Гансман упродовж життя суттєво змінював погляди, а останнє «революційне»

видання «Органону» довго залишалося невідомим.

Комплексний гомеопатичний препарат — препарат, що містить суміш двох, або більше (іноді десятків) різних похідних речовин в одній лікарській формі. Призначається за спрощеними показаннями без дотримання закону подібності, тобто не є гомеопатичним.

Комплексизм у гомеопатії — напрямок, що використовує комплексні препарати. Ідею комплексизму категорично заперечував Ганеман.

Конституція у гомеопатії — індивідуальне для кожної людини поняття, що об'єднує відносно стабільні дані про морфологічні та фізіологічні особливості організму, психологічні риси особистості й спадкову схильність до хвороб.

Лікарська хвороба у гомеопатії — тривале гомеопатичне загострення, яке не призводить до покращення здоров'я, пов'язане з неправильними діями лікаря та неозізнаністю пацієнта. Немає відношення до співпадаючого за назвою поняття в офіційній медицині.

Лікознавство у гомеопатії (Матерія медика) — збірник гомеопатичних патогенезів (показань для застосування гомеопатичних препаратів).

Мала (і велика) доза у гомеопатії — умовне позначення двох різних напрямків у дії однієї лікарської речовини. «Мала доза» — це вплив на організм за законами гомеопатії, «велика доза» — дія в межах законів наукової фармакології.

Малі (рідкі) ліки — рідковживані і недостатньо випробувані гомеопатичні препарати. На відміну від них, «великі ліки» — часто вживані і детально розроблені гомеопатичні препарати. Останні також називаються «поліхрестами».

Матерія медика — гомеопатичне лікознавство.

Материнська настоянка (*fima*) — розчин вихідної речовини в спирті або іншому розчинникові, з якого починається процес потенціювання (динамізації) ліків.

Міазми (*міазматична теорія*) — недосконала теорія Ганемана, яка мала пояснити невдачі при начебто правильному призначенні гомеопатичних ліків — «невидима перешкода» для терапії, яка передається спадково й набувається за життя. Ганеман виділяв три типи міазмів: псору, сікоз та сифіліс. «Доробки» наступних поколінь гомеопатів остаточно заплутали міазматичну теорію.

Модальність — умова збільшення або зменшення симптому (погода, певні види їжі, сон, втома, стрес тощо). Розрізняють загальні модальності (стосуються загального самопочуття) і місцеві (стосуються певного симптому).

Нозод — гомеопатичний препарат, приготований з речовини (субстанції), отриманої з організму людини чи тварини, яка характерна для певного патологічного процесу.

Огляд і обстеження пацієнта у гомеопатії — проводиться всіма доступними традиційними та сучасними методами для встановлення діагнозу, визначення всіх відхилень функціонування організму і з'ясування індивідуальних особливостей пацієнта.

Опитування пацієнта у гомеопатії — додаткове з'ясування даних, які залишилися невідомими після спонтанної розповіді пацієнта (особливості перебігу хвороби, модальності симптомів, історія життя пацієнта, стану здоров'я родичів тощо).

Органон («Органон лікарського мистецтва») — головний твір Ганемана щодо теоретичних основ гомеопатичної терапії та фармації. Складається з окремих параграфів (розділів). Існує шість перевидань, які відрізняються

між собою; особливо новаторським є останнє видання, яке через драматичні обставини вийшло після смерті автора.

Патогенез гомеопатичного препарату — показання для призначення ліків, які включають прояви хвороб та опис чутливої до препарату конституції пацієнта. Патогенез міститься в гомеопатичному лікознавстві (Матерія медика).

Плюралізм у гомеопатії — напрямок, що декларує призначення декількох (іноді десятків) ліків водночас кожному хворому. Прихильники плюралізму вважають, що один гомеопатичний препарат не відповідає всім симптомам пацієнта. Проти плюралізму у гомеопатії категорично виступав Ганеман.

Подібності закон (принцип) — згідно з цим законом, якщо організм отримує з ліками інформацію, подібну картині захворювання (симптоми та конституція хворого), він починає самостійну регуляцію, спрямовану на зцілення.

Поліхрест («великі ліки») — прийняте в гомеопатії позначення часто вживаних і детально розроблених гомеопатичних препаратів.

Потенціювання (динамізація) за Ганеманом — метод ручного готування гомеопатичних ліків, шляхом послідовного розведення вихідної речовини у розчиннику і струшування розчину. При цьому відбувається зменшення концентрації ліків, аж до зникнення молекул, при збереженні «інформаційної складової». Є механічні пристрої для потенціювання, а також методика «електромагнітного перенесення інформації» з матриці на лікарську форму. Більшість гомеопатів користуються препаратами ручного виготовлення.

Пригнічення хвороби (симптомів) — явище, коли хвороба, або якийсь симптом зникає під впливом

загальноприйнятих ліків, але при цьому захворювання залишається в організмі і незабаром проявляється у вигляді інших розладів.

Реперторізація — метод вибору гомеопатичних ліків за окремими симптомами з допомогою довідника (реперторія). Набула поширення серед гомеопатів без медичної освіти та для самолікування. Реперторізація при сучасному комп'ютерному забезпеченні спрощує пошук препарату, дозволяє відмовитись від вивчення патогенезів. Вона певною мірою протистоїть аналізу повної сукупності симптомів за Ганеманом, мистецтву лікування і лікарського мислення.

Розведення величина (ступінь потенціювання) гомеопатичних ліків — кількість послідовно проведених процедур потенціювання. На практиці застосовують стандартні ступені розведення: 6, 12, 30, 50, 200, 1000 (іноді 9, 15).

Розведення шкала — співвідношення між вихідною речовиною (прийнятою за одиницю) і розчинником, у процесі потенціювання. Найвідоміші шкали потенціювання: десяткова, що позначається літерою «D», або — «X» (розведення у співвідношенні 1:9), сотенна — «C» (1:99), п'ятдесятитисячна — «LM» (1:49999).

Саркод — гомеопатичний препарат, приготовлений з речовини (субстанції), отриманий із здорового організму людини чи тварини.

Симптом у гомеопатії — розглядається як явище подвійної природи: водночас і прояв хвороби і реакція організму, спрямована на свій захист від хвороботворного чинника.

Симптоми у гомеопатії:

1) **Головні** (синоніми: керівні, ключові, базові, основні тощо) — мають переважаче значення для їхнього призначення. Але, залежно від особливостей захворювання та хворої людини,

головний симптом може стати другого-рядним і навпаки.

2) *Другорядні* (супутні) — симптоми, якими можна нехтувати в даному випадку. Поділ на головні та другорядні симптоми часто має суб'єктивний характер, що залежить від особистості, освіти, досвіду лікаря.

3) *Особливі* (унікальні) — симптоми, начебто властиві лише одному гомеопатичному препаратові. Є одним з «міфів для початківців», який немає підтвердження на практиці.

4) *Загальні* — симптоми, які характеризують організм у цілому.

5) *Місцеві* — симптоми, які належать до окремих органів і систем.

6) *Ментальні* (психічні) — симптоми, що стосуються розуму та почуттів.

7) *Соматичні* (фізичні) — симптоми, що виявляються на фізичному рівні організму, зокрема у патологічній морфології та фізіології.

8) *Повноцінні* (*повні*) — симптоми, які ретельно деталізовані (вказані їхні причини і час виникнення, локалізація, характер, зв'язок з іншими симптомами, залежність симптому від часу доби, погоди, їжі, настрою та інших факторів).

Симптомів сукупність — індивідуальне поєднання симптомів хвороби та конституції пацієнта. Чим більше симптомів буде залучено для аналізу, тим важче його здійснити, але тим ефективнішими будуть обрані ліки. На вивченні повної сукупності симптомів для гомеопатичного призначення наполягав Ганеман.

Спонтанна розповідь пацієнта — скарги, симптоми, розлади, які пацієнт вважав за потрібне повідомити лікарів. Спонтанна розповідь допомагає зрозуміти, що найбільше турбує хворого, а спостереження за мовою, манерами, жестами, мімікою дозволяє визначити психологічний тип пацієнта. На важливості спонтанної розповіді

наполягав Ганеман, радячи не зупиняти пацієнта без необхідності.

Тинктура материнська (*фіта*) — стандартизована за вимогами гомеопатичної фармакопеї первинна настоянка, отримана з лікарської сировини згідно з гомеопатичною технологією. З материнської тинктури починається процес потенціювання.

Триттурація (*розтирання*) — спосіб потенціювання (динамізації) сухої речовини шляхом її розтирання з інертним порошком (цукром) за шкалою розведень. Застосовується при нерозчинності вихідної речовини у воді або спирті.

Уніцизм — напрямок у гомеопатії, що декларує призначення тільки одного препарату (на певний період) кожному хворому. Ганеман багато років наполягав на уніцизмі, вважаючи, що кожна хвороба вимагає тільки однієї простої лікарської субстанції, але згодом сам порушив це правило завдяки міазматичній теорії.

Фармакопея гомеопатична — технологічні умови приготування і методики контролю якості материнських тинктур (фіти) для гомеопатичних ліків.

Фіта — тинктура материнська (материнська настоянка).

Хвороба у гомеопатії (*за Ганеманом*) — тимчасове відхилення життєвої сили (здатності організму до самостійного одужання) від належного стану.

Хронічне захворювання у гомеопатії — хвороба, яка зумовлена більше порушенням саморегуляції організму, аніж впливом зовнішніх факторів: імунodefіцит, ендокринні та автоімунні розлади тощо. В лікуванні хронічних захворювань велика роль належить саме гомеопатії, алопатія може лише протидіяти симптомам, водночас збільшуючи ризик ускладнень самої терапії.

ПРИГОДИ
*лікаря-*ГОМЕОПАТА

Темні арабські очі здалися каламутними. На денці, у самій безодні причаївся страх. Я захопив пульс: м'який, млявий, з пропусками серцевих ударів. Користуючись нагодою, впритул розглядав Саїда. Красенем його не назвеш: миловидне, ніби жіноче обличчя псував горбатий, наче перебитий ніс і короткі жорсткі вуса. Саїд розтягнувся поперек неприбраного ліжка, здавалося, що він не уявляє, де знаходиться. Нарешті зробив відчайдушну спробу, щоб підвестися; лікоть вислизнув із наспіх накинutoї сорочки.

— У мене народився...

Я нарешті вловив запах алкоголю, змішаний з задушливими парфумами. Він покvapливо додав щось арабською.

— Дівчинка. Мені погано. Ти роби щось...

Очі Саїда знову зрадницьки закрилися, тонкі губи затремтіли, на обличчі рясно заблищали краплі поту. Я вже був трохи обізнаний зі ставленням арабського світу до жіночої статі. А що його вдієш? Сюди б крапельницю, я подумки згадав бажані медикаменти, викарбовуючи назву і дозування, як

на іспиті в інтернатурі. Саїд знову висловився арабською, скоріш за все, вилаявся.

— Ти мене не покинеш? Мені страшно.

— Все буде чудово, — відповів я, хоча власний голос здався мені не надто впевненим.

— Все буде чудово, — для чогось повторив я, почуваячись як на репетиції. Голос трохи зміцнів, краще далися низи.

— Треба їхати до лікарні.

Саїд втягнув повітря і несподівано поманив пальцем, потягнувшись ближче, ближче, впритул до мого обличчя, ковтнув слину. Мене відразу накрила друга хвиля алкогольного туману, цього разу з відтінком нудоти. Верхня губа його вередливо поповзла вгору, як у дитини, якій відмовили в забаванці. Він раптово видихнув, за мить майже втративши свідомість і всяке бажання розмовляти.

— Не хочу.

Я поплентався на кухню, де розташувалися водій з охоронцем. Це він вночі зателефонував, повідомивши, що Саїду стало зле. Що це була за квартира, та де вона в Києві, з присутніх мабуть не знав ніхто. Ми просто пролетіли на скаженій швидкості передранковим містом, через майже однакові квартали багатоповерхівок. Відомо було, що за три дні (до і після народження дитини) Саїд переміщався між ресторанами і казино, не вертаючи додому. Подобиці охоронець випустив, по-військово обмежившись назвами закладів. Було відомо, що він перебував там з «різними друзями», а також «сам» (якщо не брати до уваги обслуговуючий персонал та кімнати для стриптизу).

Саїд застогнав і заворушився. З кухні відкрилася мальовнича обстановка: руді панчохи під ліжком, портфель з паперами, брудні склянки, безпорадно кинутий мобільний з відкинutoю кришкою, на якій застигли червоні цифри. Світло за вікном квапилося, нерішуче вповзаючи до кімнати важкою суцільною масою.

У цей момент я не відчував вдячності за медичну професію. Вся справа була в контракті, згідно з яким я отримував щомісячну платню як сімейний лікар родини Саїда. Мені здавалося, що це буде інтелігентний спосіб з боку Саїда віддячити мені за деякі попередні послуги, до того ж, гроші виплачувала фірма. Отже, я опинився в скрутному становищі. А якщо помре? Я вагався викликати «швидку» — якось соромно. Звати допомогу з лікарні? Але там вже й так гуляли плітки про мої додаткові заробітки. Потім чомусь згадалися бандитські компаньйони Саїда. Годі, годі. Я звичним рухом натиснув на золоту засувку аптечки. Крихітні швейцарські пігулки завмерли в однакових пластикових пеналах, наче питали: чого хоче хазяїн?

— Блювотний горіх, — сказав я пошепки.

Чайник задвиготів і пихнув, сніжно-біла гранула пірнула у витерту носовою хусткою склянку. Скло заскреготіло і витримало кип'яток. Перший ковток не справив на Саїда ніякого враження. Далі його обличчя почало розгладжуватися, як у людини, до якої повертаються приємні спогади. Пульс став неспішним, і пружним, він заснув.

Близько одинадцятої ранку Саїд розплющив очі, тепер поза в ліжку вже нагадувала відпочинок дикої кішки. Ми ще випили зі склянки. Він вже контролював ситуацію. Пальці пірнули до кишені піджака на стільці. І за цим непримітним жестом — він рахував гроші — я відчув, що все в порядку.

— Давай, — мовив Саїд.

Він ще долю секунди зважав на суму, потім простягнув руку з міцною, соковито хрусткою купюрою. Я скоріше відчув, ніж побачив портрет Бенджаміна Франкліна.

— Блювотний горіх, — сказав я про себе, радіючи свободі, сонцю, багатству.

БЕРЕЖІТЬ КОЛЕСА

Наступні пацієнти увійшли вдвох: бліда незадоволена жінка та неохайно вдягнений чоловік з колючими, тривожними очима. Вони відразу вчепилися в крісла, наче готувались до польоту у стратосферу.

— Розумієте, вона дуже хвора.

Його руки почали нервово рухатися, оголивши протерті рукави шкіряної куртки. Жінка втупилася у свої руки, прикрашені численними перснями.

— Ми лікувались у дуже поважних фахівців. Але навіть в солідних клініках їй не змогли допомогти. І це вже не один рік. Навіть за кордон їздили. На аналізи ми витратили велику суму грошей, та ще й лікування...

Він простяг мені пухнасті конверти напхані зім'ятими папірцями. Виявилося, що до всіх аналізів належним чином були пришпилені рахунки.

— Вона хворіє на хронічну герпесну інфекцію. І справді страждає. Так люба? Скажи йому, як ти страждаєш, — він повернувся до супутниці.

— Так.

— Коли ми порахували гроші, то це вийшло вісім тисяч чотириста тридцять чотири долари. А в гривнях це буде...

— То що ви хочете від мене?

Тепер вони обоє свердлили мене очима.

— Ви ж не даєте гарантію на лікування?

Я похитав головою.

— Не даю.

— Нам ніхто не дає гарантії!

На щоках чоловіка став виступати рум'янець, вилиці напружились, на чолі з'явилися маленькі пухирці поту. Жінка почала знову роздивлятись своїй прикрасі.

— Ви уявіть наше становище. Витратити вісім тисяч. От ви могли б собі дозволити?

Я сказав, що, на щастя, не хворію на герпес.

— А за цю суму свого часу можна було купити однокімнатну квартиру у передмісті. Ми змушені працювати на медицину. Ніхто не бажає входити в наше становище. Але вони зобов'язані, бо існує присяга лікаря. Про таких фахівців ми розповсюджуємо правдиву інформацію, щоб розкрити суспільству очі. Заробіток на чужих стражданнях повернеться їм усякими негараздами.

Я вже давно збагнув, про що йдеться. До того ж, адміністратор попередила мене:

— Вони сказали, що заплатять після прийому, — зробивши миттєву, не зрозумілу присутнім паузу, підкріплену мімікою.

І, щоб відволіктися від подальших провокацій, я почав розмірковувати, як краще: або ввічливо відмовити у консультації, або ж погодитись отримувати платню за можливе вилікування. Нарешті власна гордіня взяла гору.

— Я можу лікувати її безкоштовно, не зважаючи на результат. Але маю вас попередити. За 30 років роботи це в мене буде чи не єдиний випадок. Якщо вас таке не бентежить...

Клієнти скося переглянулися, жінка почала щось розшукувати в сумці.

— Зрозуміло, ми згодні. — Чоловік нарешті витер піт з чола і переховав засмалцьований гаманець.

— Ви нас неправильно розумієте. Коли вона видужає ...

Але я все розумів правильно, дивлячись на бліді, витончені жіночі пальці, на яких виблискували алмазні сполохи. Чорна вечірня сукня та яскравий макіяж у моему кабінеті справляли дивне враження. Цей чоловік таки придбав коштовну річ. Але моя чоловіча солідарність не ворухнулася.

З'ясувалося, ще декілька малозрозумілих симптомів: свербіж у різних частинах тіла, отерпільсть, лихоманка, слабкість, болісні менструації були «списані на герпес». Добре, що мікроби та віруси не мають адвокатів та позбавлені

презумпції невинуватості. У даному випадку боротьба з герпесом увінчалася депресією.

— Я Вам випишу наші найдорожчі ліки, — почав я, — гомеопатичну платину.

То почасти була правда, дарма, що препарат не містить жодної молекули платини, проте яке коштовне походження! Обличчя жінки не змінилося, хоча мені здалося, що вона задоволена. Чоловік почав човгати у кріслі.

— І це справді допоможе? Я не можу припустити, що моя дорога залишиться хворою. Я завжди намагаюся робити для неї найкраще...

Я сказав, що найдорожчі ліки, зрозуміло, діють найефективніше. А про себе подякував пізній годині. На сьогодні — все.

Автоматично намалював на рецепті номер мобільного.

— Телефонуйте, як що...

Останні клієнти поважно впливали з кабінету, залишаючи мене в роздумах щодо погордливості й самовпевненості.

Рівно через два місяці в трубці пролунав знайомий чоловічий голос.

— Лікарю, ми записані на прийом, але приїхати не в змозі. Справа в тому, що вночі роззули нашу машину, ось на цеглинах стоїть. Чому саме її вибрали, я не знаю, у дворі інших чимало. Колеса далеко не нові.

І він поклав слухавку.

КОРИСТЬ ЧАКЛУНСТВА

Найстрашніша, наймогутніша тиша настає після третьої ночі. Дзвін хромованих інструментів вражає до болю, а світло безтіньової лампи припікає припухлі від безсоння очі. Марлева маска чомусь пахне ваніллям, а дихати слід повільно: спокійніше, спокійніше. Стрілка на великому настінному годиннику зривається з місця і відразу гальмує: «тр-тр». Годинник — головна річ в операційній, показує час від життя до смерті, від смерті до життя. У коридорі є червона смуга, — це перепустка до іншого світу, в осяяний кахлем безсонячний простір.

— Ідіть в живіт! Я вам яйця повідриваю!

Це Фаїна, висока, з чорним підфарбованим волоссям, яскрава жінка анестезіолог. У її зверненні нічого погрозливого — лише стиль спілкування.

В емальований лоток знову тягнеться пульсуюча червона нитка, перетворюючись на запеклі руді кільця. Фаїна сексуальна, особливо, коли ось так спирається на наркозний апарат, але думати про її груди зараз моторошно.

— Хлопчики, дівчатка, кров поганенька. Я вже на око бачу, — це лаборант, привітна жінка з вічним ластовинням на обличчі, затискує палець після проколу.

Ще одна учасниця дійства непомітно з'являється в операційній, проковзуючи вздовж стінки, немов десятикласниця перед іспитом. Як і всі неонатологи, вона наперед перелякана, як зараз кажуть, «за замовчуванням». Мені завжди було цікаво — або в педіатри йдуть перелякані дівчатка, або ж робота в пологових будинках робить із них переляканих жінок.

— Викликали? Дитина в інтенсивній терапії, стан середньої важкості...

— Ти не на п'ятихвилині! — перериває Фаїна. — Не розводь соплі. Скажи оцим козлам.

«Козли» — це ми, застигли над акушерським кріслом мовчазні спітнілі постаті в халатах. На щастя, я сьогодні не відповідальний. Ця думка проти волі підступно стукає до мозку. І не мені приймати рішення. Вже година після пологів, а кров не спиняється. Трапляються такі паскудні кровотечі, вони наче знущаються, випробовують на витривалість нерви. Чекання — найскладніша лікарська дія, бо вже зроблено все, чому навчали у виші, а далі простирається, заповнює час і простір невідомість, до якої тільки й прислухається душа. У цю мить закінчується все: везіння, впевненість, досвід. Шкода, що не вивчив молитов. Залишається одне — видаляти матку; отже ця жінка назавжди залишиться з однією дитиною. Але й дитинку ще треба, щоб Бог допоміг виходити.

По пластиковій трубці неспішно рухається підігріта червона рідина, Фаїна знову звіщується над кріслом.

— Тож помоліться. У вас десять хвилин. Ми вже ллемо кров.

— Ідіть в ж...

Нарешті обзивається Валера. Він маленький, надмірно мускулистий, але зараз трохи мішкуватий. Я помічаю, що в нього різні очі: ліве — світло-зелене, у в правому — якісь темнуваті плями. Він шамкає губами через марлю:

— Закінчуйте базар. Я чаклувати не вмію.

— Я піду чаклувати.

Мій голос звучить напружено, але водночас спокійно. Це вже навіть не сміливість, а втеча від очікування та втоми. Фаїна блиснула очима і відвернулася. Валера сповз на табуретку. Червона нитка знову спустилася в лоток, потім по вже застиглій поверхні задріботіли жваві яскраво-червоні крапельки.

— Через п'ять хвилин «замиваємось» на операцію. Ти ж нормальний хлопець. Не займайся дурницями.

Дорога до ординаторської триває недовго — дихаєш, ходиш, повертаєшся у своє тіло. Сабіна — це ялівець, який ще за часів козацтва застосовувався пр-----и маткових кровотечах. Білі кульки і справді виглядають комічно, особливо біля розіп'ятого безпорадного тіла. Краще не дивитися в очі, коли у породіллі страх і непорозуміння змінюється на байдужість — справи погані. Все, що вона спроможна зробити користуючись своєю близькістю, це прошепотіти: — Де моя донечка..?

Але я ретельно виконую звичний ритуал: один, два, три, чотири, п'ять. Це вже й не пігулки, а чотки, на останній має настати катарсис. Може в попередньому житті я був шаманом?

— Невже ти в це віриш? — Валера відтягує маску і спльовує в тазик.

— Я піду митися.

Фаїна зберігає презирливий вираз на обличчі.

— Відкочуй зі своїми кульками. Знайшов час гратися.

Біля біків вже орудує Марія — старша операційна сестра. Мені ніколи не набридало спостерігати за її магнетичним автоматизмом. Кожен рух впевнений, досить швидкий, але поважний. Частиною цього ритуалу, не зважаючи на пізню добу, є потік слів, неспинна балакучість, рясно здобрена специфічними висловами. Колись для мене було одним із найскладніших завдань, як у неповні двадцять п'ять років примусити операційних сестер виконувати накази. Особливо це стосувалося Марії — вона удвічі старша, і не рушає з місця без матюків.

Червона ниточка знову спускається, але трохи тонша і раптом переривається, наче хтось нагорі каже: «це все».

Знову чути як зривається стрілка в годиннику. «Кап-кап» плюхає кров у крапельниці, ллється безтіньове світло, за вікнами природа вже збирається на весняний світанок. Все. Її інтуїтивне розуміння цього миттєво передається всім учасникам дійства. Залишається збудженість, якій на п'яти вже настає свинцева втома. Тишу перериває голос Марії:

— Засрали всю операційну. Самі не знають, чого хочуть. Раніше такого не було. Якщо привезли, хочете оперувати — оперуйте, експерименти влаштовуйте деінде. Тільки ніч спаскудили.

Вона відчайдушно грюкає кришкою бокса, голосно кличе санітарку, наче у свідки неподобства.

— Раю, операції не буде. Іди вбирайся.

Рая, літня жінка з широким засмаглим обличчям, закачаними руками, в цвітному байковому халаті, оперезаному марлею, колобком вкочується до операційної. Тепер вона головна над мисками, швабрами, закривавленим інструментом.

У коридорі Валера притягує мене за плечі, аж хрустить, він здоровий, колись займався боксом.

— Ну, я не особливо довіряю твоїй... — Він не знаходить потрібного слова, підморгує. — Коротше, Антоне Володимировичу, на п'ятихвилинці ніяких балачок про твої горошини. Хоча ці баби язикаті, все одно рознесуть. І він щиро посміхається.

Таке воно життя.

ЛІСНИК БОЖОЮ МИЛІСТЮ

С тогін доносився все ясніше й ясніше. У коридорі щось важко опустилося, зашаруділо ногами. Що це за примара така? Я саме налаштувався на чергового пацієнта: зараз увійде струнка, чарівна пані, сколихне повітря запахом парфумів, щоб поскаржитись на запаморочення. Недаремно кажуть про гомеопатів, що вони дамські угодники. Це тільки здається, що можна працювати, абстрагуючись від власної статі. Відчуваю, як спина розпрямляється, очі — я певен — набувають щирості й розуміння. Ось тільки чи правильну краватку обрав я сьогодні?

Двері поштовхом відчинилися, пропускаючи тяжкий вантаж. Попереду похмурий чоловік, позаду ноші — жінка з почервонілим від незвичної напруги обличчям. Не встиг я подумати, що до чого, носилки зі стогнучим тілом, прикритим білим простирадлом брязнули в центрі кабінету.

— Здрастуйте.

З ними до кабінету увірвався нестерпний, солодко-нудотний запах. Хто хоч одного разу відчув його, не сплутає ні з чим — запах гнійної рани, гангрені. Він проходить через усе: бинти, одяг, в'їдається в кахель, заповнює хірургічне відділення, сперечаючись із духом карболової кислоти. Це від нього непритомніють практикантки і кажуть собі: куди завгодно, але не в гнійну хірургію.

Вже усвідомлюючи, що ніякої помилки не відбулося, я все ж голосно питаю:

— Ви до мене? Може вам у лікарню?

— Ми саме з лікарні.

У паузі, яка утворилася, обоє відвідувачів, кожен по-своєму, жадібно вивчають мене — чи я той, на кого покладають надію.

— Це його батько, — бере на себе ініціативу жінка, вказуючи на чоловіка, — він лісник, живе самотньо, з людьми майже не спілкується. Все йому птахи, звірі, та дерева. Каже, що кращі за людей...

— Наталко, кажи коротше, — озивається чоловік.

Жінка розв'язує хустину, брунатне жваве волосся розсипається за плечима.

— Знайшли його у лісниковій хатинці у такому стані, він ще трохи розмовляв. Потім з району швидко переправили в обласну лікарню. Там визнали цукровий діабет та ось відрізали два пальця.

Чоловік на ношах ворухнувся і почав стогнати голосніше, простирадло сповзло на підлогу, відкриваючи скорбний лікарняний одяг. На вигляд років 60, не худий, стан важкий, напівсвідомий — пролетіла думка.

— Вже другий тиждень лікують, антибіотики, крапельниці, інсулін. Але температура не спадає, він не їсть, не розмовляє. І головне, хірурги хочуть відняти ногу вище коліна, бо кажуть немає пограничної лінії (про цю лінію знає кожен медик, вона зветься демаркаційною і відокремлює некротичні тканини від здорових). Хочемо, щоб він лишився з ногою.

Остання фраза лунає навздогін, я вже нахилився над ношами. Пульс частий, слабкий, є температура. Через марлеву пов'язку просочується рідкий, з зеленувато-жовтими крапинками гній. Пальці, що залишились, фіолетово-чорні, стопа і гомілка набряклі, сині з чорними плямами. Очі напівзаплющені, обличчя загострене, ніздрі роздуваються важким диханням.

Що їм казати? Що я не Господь Бог і навіть не його підручний? Що в лікарні роблять усе можливе? Що краще жити з протезом, ніж... Тому не кажу нічого. Добре, що аптека поруч. Пирогеніум — це гомеопатичні ліки з гниючого м'яса, призначаються при гнійних процесах, сепсисі, тобто зараженні крові, хоча вдається ним зупинити і маленький гнійний прищ.

Ледь дочекавшись, коли зачиняться двері, стрімко розчинив вікна у каламутне міське повітря, старанно вимив руки і вибіг до реєстратури. Там вже скупчились працівники.

Сумний караван вже був біля виходу, носилки, описавши коло, стукнули об двері. На вулиці хтось стиха вилаявся, грюкнули дверцята авто. Незвичну тишу обірвало клацання закиплого чайника.

— Що це було? Що це було? Ну і запах...

— Та нічого. Різні бувають хворі. Комуś прищ на сидниці, комуś гієна вогненна. Поки що працюємо в іншому кабінеті. Пропоную усім стати до роботи.

Минуло біля двох місяців. Як це буває в житті кожного лікаря, епізод поступово втратив гостроту, фарби померхли, запах вивітрився. Але залишилася професійна цікавість. Її стримуєш, особливо коли знаєш, який діагноз... Але думкам не накажеш матеріалізуватися, вони це роблять за власним розкладом.

— Слухаю, пані Наталю.

— Лікарю, ми у вас були з хворим батьком, з гангреною...вірніше зі свекром. Десь я загубила хустку, спитайте, чи не знаходили.

Тамую подих, аби вгадати, що сталося з пацієнтом. Це ж вона відчайдушно тягнула носилки, вибивала машину, долала опір і зневагу медичних працівників, щоб їхати з лікарні до гомеопата. Скоріш за все, переконувала й чоловіка.

— Ні, хустинки не знаходили.

— А свекор після перших двох доз перестав стогнати, ми так і подумали — гарна ознака. Наступного дня впала температура. На третій день довелося забрати ще одного пальця. Він, майже, сам відпав. Потім швидко пішов на одужання. Може природа допомогла? Він все ж таки на всьому екологічному перебував, раніше ні на що не скаржився, ліків не приймав.

— А що ж далі? — перервав я, зважаючи на пацієнта в кабінеті.

— Він втік з лікарні, не закінчивши реабілітації. Знову кульгає по своєму лісі, хоча б розуму набрався, невдячний. Сподіваємось, що приймає пігулки від діабету, я йому суворо наказала.

Я подумав, що непогано жити серед птахів і звірів. Головне, щоб не було ніякого протезу, особливо для душі. А розмовляти можна і з деревами, принаймні вислухають. Навряд чи він читав Шопенгауера: «Людина — раба свого характеру, але воля завжди абсолютно вільна». Хай щастить йому.

ЛІКИ ДЛЯ СТЕРВ, АБО БОРЕЦЬ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Стареньку шкільну парту, що, мабуть, пережила не одне покоління гомінливої дітвори, краще не мацати руками знизу — скрізь приклеєна жувальна гумка.

Парти, списані чи вкрадені, зіставлені рядками у невеликому кособокому приміщенні, з якого нам намагалися створити залу для лекцій. На вікнах саморобні зелені фіранки на цвяшках. На щастя, липневий день хмарний, після легенького дощичку віє прохолодою. Сусідня кімната темна — там на перерві ми п'ємо чай з електричного самовара.

Викладання гомеопатії — сповнена ентузіазму традиція з мізерним коефіцієнтом корисної дії. Покладаємось на надію, що колись прийде, вивчиться і виросте майстер, який підніметься вище наших сумнівів та вагань. Там, на горі, мають про це піклуватися.

Я потроху обожую очима аудиторію: різношерстна публіка мальовничо розташувалась за партами, нагадуючи учнів-переростків.

У кінці зали — худорлявий студент, з тільки-но пророслими вусами зосереджено конспектує, не відриваючись від зошита. Цей типаж добре відомий в літературі як «блідий юнак с гарячим поглядом». Він мовчазний, тільки одного разу висловив щось образливе про офіційну медицину. Лишається сподіватись, що він зрозуміє те, що занотував.

Його сусідка, на вигляд романтична панянка останніх курсів медичного інституту, водить лакованим нігтем по косметичці, здається, її думки зосереджені на чомусь особистому.

Трохи ближче жінка бальзаківського віку чепурить пофарбоване у білий колір волосся. Вона тримає ручку як шаблю, а лекцію записує на диктофон. Так зазвичай виглядають організатори охорони здоров'я, які неофіційно співчували опозиційному гомеопатичному рухові.

Сусідка навпроти як антипод — чорнява, з видовженим обличчям, жвавими карими очима... Їй дуже муляє через те, що хочеться розмовляти. Відтак вона постійно запитує, не дуже зважаючи на слушну відповідь. Звідсіля видно, що почерк у неї корявий і розмашистий, літери наче штовхають одна одну.

У першому ряду погордливо влаштувалася пані з рудим, вогняним волоссям та з рясним ластовинням, що певно лишилося з юнацьких років. У неї добре помітна косоокість та більмо на правому оці. Здорове око впритул дивиться на мене. Як пояснив упорядник курсів, за фактом вона лікар-гігієніст, але відчайдушно хоче займатися лікувальною роботою, бодай у гомеопатії.

Я ніколи не запам'ятовую імен та по батькові, але цього разу саме спадає на думку: Тамара Яківна. Вона вкотре робить аудиторії зауваження:

— Не заважайте слухати лекцію! Кому треба розмовляти, пропоную зробити це за дверима... і зошитами шелестіти не потрібно. І не клацайте голосно вашим диктофоном! Може і писати вже розучилися? А вам краще на побачення ходити, а не на лекції, — вона повертається до сусідки позаду. — Я сплатила гроші і взяла відпустку, щоб отримати повний курс знань. Ще буду мати розмову з керівництвом курсів.

Доводиться зробити паузу, в повітрі відчувається роздратування і напруга. Кажуть, що Тамара Яківна в місцевій санстанції на зразок непрохідного бійця — ніколи не заплющує очі на порушення. Отак і начальству клопіт, декілька разів розшукала у наказах розбіжності, добре, що не писала нікуди. Але ж тримають — працювати нікому, а іноді й настрахати когось необхідно.

Лекція добігає кінця — о четвертій сорок п'ять у мене дотепний приклад із практики, трохи далі — провокаційне питання до аудиторії, о четвертій п'ятдесят п'ять — анекдот та анонс наступних годин.

Можу повтішатися професійним відчуттям часу, що і доводить звільнення з манжети годинник. Але хтось ловить мене на півслові.

— Мені сказали у керівництві, що я маю право отримати особисту лікарську консультацію зі знижкою. Гроші я заплачу пізніше. І хочу попередити, що мені це потрібно зараз, бо в інший час не влаштує.

Ось тобі й збіг обставин. Я намагаюся не дивитися на її більмо. Тільки закінчили лекцію про ліки для стерв: це місце неодмінно викликає натхнення та інтерес аудиторії. Отже, я розповів про дітей, які вміло провокують батьківський гнів, щоб отримати покарання і просити прощення, але повторюють цей трюк знову і знову.

Про подружні та партнерські стосунки з уміло розрахованими образами.

Про «незручних» людей, що «заважають працювати» і залюбки шиють когось у дурні, та не за вказівкою керівництва, а з власного бажання.

Про відчайдушних і тонких критиків у бізнесі, політиці, медицині, що часто завдають опонентові удару нижче пояса. Зухвала поведінка не виключає подальшого демонстративного каяття. Бажання робити на зло, «зачепити за живе», уїдливість — така природа цього психологічного типу. Хоча хто з нас без гріха...

Я почекав поки інші курсисти залишили аудиторію. Майнула думка про згасаючий літній день за вікном, про ліжко в готельному номері, де можна вільно розтягнутися з байдужим виразом на обличчі.

— Уважно слухаю Вас, Тамаро Яківно.

Довелось вислухати чимало про шкірні висипи, про хвору печінку, про хронічний цистит, та про недосконалість цього світу. Я не відчув труднощів у призначенні: по-перше, обставини знеацька ніколи не збігаються. По-друге, дуже хотілося на перерву, туди, де чекав розкішний, зелений, духмяний липень. По-третє, вона і справді заважала читати лекцію. Не без зловтіхи старанно вивів на рецепті: «Стафізагрія» — ті самі ліки... Певно не доведеться більше тут викладати!

Я насправді не мав таких планів. Але, що ми знаємо про долю? Лише сподіваємося, що вона не лиходійка, а покровителька. Довелося мені знов вирушати у знайому подорож на заміну хворого товариша.

Взимку місто виглядало чистішим і привабливішим через пухнастий сніг, що начебто зійшов з малюнків дитинства. Він огорнув затишним білим саявом неприбраний двір із купою сміття, куці газони, старенькі вулички, причепурих сірі будиночки, наче зласкавився над людською недбалістю. Навіть зал для лекцій зробився трохи урочистішим.

У піднесеному настрої, як годиться на початку нового навчального циклу, я зайшов до зали. І тут мене одразу просвердлив погляд з першої партії. Незмінна, сповнена шляхетності рудоволоса Тамара Яківна!

Я виконав належні ритуальні дії: пошукав у портфелі, подивився на годинник, дбайливо розклав папери, перевінив авторучку — все для того, щоб відшукати професійний викладацький стан. Цим завдячую своєму театральному досвідові — Станіславський справді геній, винахідник натхнення у заданих обставинах.

Лекція почалася своїм завченим шляхом, як зазвичай я потроху розглядав публіку, але не більше дозволеного, оминаючи особистість на передньому плані. Проте пізніше спіймав себе на якомусь неприємному відчутті, роздратуванні, незручності, що збільшилося під час перерви. Курсисти підхопилися: хто по каву, хто нарешті задовольнитися голосною розмовою після змушеного мовчання, хто причепурити носика, хто, скоріше за всіх, затягнутися жаданою гірко-духмяною хмаринкою диму на холодному повітрі. Перерва завжди викликає ілюзію волі.

Тільки Тамара Яківна лишилася нерушимою.

— Прошу скоріше залишити аудиторію, у мене тут консультація. А Ви, лікарю, залишайтеся. Якось само собою утворилась тривала пауза, я гадав не про ефективність призначення, а про його обставини: мені завжди здавалося, що стафізагрію ліпше виписувати без зайвих пояснень. Та ось мої безплідні міркування перервала її величність — несподіванка.

— Ви правильно вгадали з ліками — я і справді борець за справедливість!

З'ясувалося, що допомогло і з печінкою, і з висипами.

Відтоді я усвідомлюю: якщо хтось заважає жити — зважте, як погано ми обізнані із життям стерж.

ПОДВІЙНІСТЬ ЖИТТЯ

Бути гомеопатом не так вже й важко. Коли не вистачає часу читати патогенези, а головне, кмітливості, щоб зрозуміти в чому їхня суть, залишається уважно спостерігати за життям. А воно, довіртеся мені, обов'язково надасть випадок для роз'яснення. Адже, починаючи з нашого великого Вчителя Ганемана, ми говоримо, що гомеопатія народжена самим життям:

«Я, вочевидь, мало ціную будь-який теоретичний доказ, де реальний факт говорить сам за себе...» — ясніше і не скажеш.

Спала мені на думку ідея вивчити анакардій — смолянистий сік зі зрілих плодів акажу.

Отже, заглиблюючись у вивчення патогенезу, я не зазнав труднощів зі шкірними симптомами, порушеннями травлення, а симптоми з боку органів сечових органів навіть викликали у мене якісь віддалені спогади...

Але на першому плані впливу препарату на організм виявилися психічні розлади, особливо багато уваги шановні автори приділили ідеї подвійності. Що поробиш, одна красива, але незбагненна ідея здатна зіпсувати враження від першого-ліпшого цінного препарату. Якщо демона на одному, а ангела на іншому плечі я ще міг собі уявити, то досягнути сучасний розвиток цієї тези не виходило. «Має місце роздвоєння між нормальною чутливою особистістю і відмінною від неї загостреною збоченою або «демонічною» субособистістю, яка намагається оволодіти індивідуумом і що змушує його робити непристойні дії» — стверджувало авторитетне джерело. Від читання цих рядків я сам відчув якесь роздвоєння, навіть знесилення.

І от життя, немов зглянувшись над моїми труднощами, послало мені славний приклад, можна сказати в чистому вигляді. Тепер прийнято лаяти радянські часи як завгодно. Вони цього заслуговують, але які видатні приклади, зразки, характерні персонажі з'явилися і зникли в тому часі! Зміг би Гоголь знайти такі типові, доведені до найвищої художньої досконалості людські характери, якщо б Російська імперія була зразком дотримання законів і правопорядку? Годі й казати, для розквіту мистецтва, почасти як і для гомеопатії, необхідне існування суспільного неподобства.

Отже, неблаганний плин університетських навчань привів мене до партизанського загону (це зовсім не те, про що подумали представники старшого покоління). «Партизанським» неофіційно називався наш військовий табір для проходження двомісячних зборів, які вінчало урочисте звання лейтенанта медичної служби. Сподіваюся, ви знаєте, що таке військовий лікар? Цитую анекдот від представників цієї професії: а) не лікар, б) не військовий. У якомусь сенсі ідея отримати цей фах також ілюструвала подвійність світогляду.

Партизанським наш табір був названий через чималу відстань від справжнього навчального гарнізону, горезвісної своєю дідівщиною навіть у СРСР Остерської «учебки», а ось причина такого становища була майже легендарна.

Кілька років тому гарнізон інспектував черговий генерал і за незрозумілою помилкою (або це була ретельно спланована диверсія!) потрапив до табору студентів-медиків. Надзвичайна подія сталася незабаром після відбою, коли майбутні лейтенанти медслужби займалися вечірнім сном, відповідно до денного розпорядку.

Генерал обрав один з брезентових наметів, що згодом виявилось фатальною випадковістю. Передчуваючи недобре, генеральський почет застиг у шанобливому віддаленні від входу. Він волів вислухати рапорт старшого по намету. Старшим виявився колишній матрос, який три роки віддав вірному служінню Вітчизні на балтійських просторах. Медицині відомо, що пам'ять минулого завжди стійкіша, ніж пам'ять поточних подій. Судіть самі, що міг сказати колишній матрос, який став студентом медичного вишу, розбуджений серед мирного сну генералом? Студент дзвінко і голосно рапортував: «Вахтовий біля трапу!» Далі історія замовчує. Але студентський табір перекочував у лісопосадку, офіційно з'єднуючись з військовим гарнізоном через ворота з часовими і колючим дротом, неофіційно — через непримітну, але достатню для перелазу дірку в бетонному паркані.

Не варто казати, з яким пригніченим настроєм та душевним смутком ми вирушили на збори задля армійських випробувань. Пароплав старанно пихтів, повторюючи вузькі звиви річки Остер серед жовтого латаття, зеленої ряски, шелестких очеретів. Ледеь рухаючись, повертаючись на різні боки, здалека він, мабуть, здавався якимось чужорідним тілом, що вовтузиться серед ланів.

Остер — це від осетрів, що за старожитніх часів начебто плескалися у цій воді, а ще тут проходив східний («*ost-oster*») кордон готських володінь. Бідна, обміліла як пам'ять, літописна річка Вьстрь...

На розпечену палубу намагалися сісти бабки, з мілководдя підстрибувала дрібна риба, рятуючись від хижаків, залишаючи на поверхні срібно-сірі кільця. Старенький кораблик сумлінно виконував свою місію, ховаючи у своєму череві від неблаганного сонця повний чоловічий склад першого лікувального факультету.

Вже потім, дивлячись у потилицю попереднього в шерензі, ми разом піднімали чоботи: ать, ать, ані руш. Стій! Кругом! На плацу почуваєшся незграбним і спітнілим (зі стройової підготовки у мене була четвірка). Краще вдалися перебіжки під уявними кулями супротивника та повзання під дротом, по первісній полігонній пилюці — мало не здобув особисту відзнаку начальства. Якщо хочеш хоч кудись влучити з пістолета Макарова, то краще тримати його обома руками. Головне примусити себе їсти безформні недоварені макарони. Мені дісталася алюмінієва ложка з інтелігентно вишкрябаним написом: «шукай м'ясо, сука!» Може тому найбільше вразила і запам'яталась ковбаса з таємного схрону після присяги. А ще було добре прямо з маршу, затишно, несподівано довго завмерти у кущах, шукаючи порятунку від уявного атомного вибуху (потім ми здогадались, що на обочині нас ховали від військового керівництва).

І ось одного соснового ранку вихідного дня, коли нам належало за статутом прибирати територію, я почав наближатись до розуміння

подвійності. Репродуктор на сосні саме розповідав новини і ще щось про метеликів у Бразилії. «Старослуживі» (так ми позначали тих, хто прийшов до інституту після армії) вдалися до делікатної справи — зібравши шишки, виклали з них гасла на честь червоної армії. На моріжку між наметами утворилися справжні шедеври. Особливо реалістично виглядала пушка, щоправда деякі скептики знаходили забагато схожого з чоловічими статевими органами. Та ми ж вивчали анатомію.

— Замполіт (заступник командира полку з політичної частини — прим. автора для необізнаних), чи перебравши вчора зайвого, чи вдихнувши занадто велику кількість озону в сосновому лісі, вирішив провести з нашою ротою політзаняття.

Швидше за все причина була в іншому — саме наша рота, більше того, наш взвод передчасно вигукнув традиційне курсантське гасло. Можна називати це висловлювання гаслом, а можна кличем... Біда в тому, що викрикувати його дозволяється перед самим дембелем (в день закінчення зборів). Це висловлення досить філософське, але чутливих осіб може засмутити. Такими в нашому випадку виявилися співробітники військової кафедри, що відважно виховують медичних офіцерів. Ой, я забув привести сам текст. Уявіть, як серед нічної тиші, хтось тонким, на диво неприємним голосом ясно вимовляє: «От і день пройшов!». І потужний хор голосів з небаченим для нічної години оптимізмом відгукується: «Ну і х... з ним!».

З приводу цієї події ми були вишикувані на нічному плацу. І завідувач кафедри, полковник, потираючи руки і походжаючи вздовж строю, виголосив повчальну промову. При цьому, незважаючи на погане освітлення він, здається, добре ілюстрував опис зовнішності гомеопатичного типу анакардія: «Загальною ознакою є досить напружене обличчя, що відбиває внутрішню боротьбу».

— Цього року невдячні курсанти перейшли всі межі. Минуло всього три дні зборів, і ось деякі засранці... з них, так би мовити, відзначилися.

Він трохи заїкався, що цілком компенсувалося специфікою військового мовлення.

— Що, я вас питаю — він тицьнув пальцем на одного з наших командирів взводів, від чого той витягнувся в струнку, — означає ось це «... Ось і день пройшов?». Ну далі ви знаєте... Якщо ми відшукаємо винуватців, то будемо домагатись відрахування з інституту.

Мені тоді хотілося сміятися й плакати водночас, що теж є непоганим життєвим досвідом для розуміння подвійності відчуттів. Добре, що нас все-таки не вирахували, незважаючи на наявність донощиків.

Ми зупинилися на тому, що замполіт, високий, хворобливого вигляду, трохи прищавий майор, зупинивши збирання шишок, розсадив взвод у дерев'яній альтанці, замаскованій сіткою з гілочками, і почав заняття.

— Здрастуйте, товариші курсанти! Ми дружно гавкнули у відповідь.

— А чи знаєте ви, що наш передбачуваний супротивник сильний? Хтось тут передчасно захотів додому?

Ми злякано закліпали, запала тяжка мовчанка.

— Ви як навчаєтесь армійського мистецтва? Що ви вчили в своєму інституті? — він зробив вдалу паузу, прийнявши ефектну струнку позу, підкреслену лампасами і блискаючими чоботями.

— Служіння Вітчизні — це борг, святая святих, для тих, хто прийняв присягу воїна.

Після такого вступу майор почав помітно збуджуватися і входити в раж. На нього мабуть сходило натхнення.

— Наприклад, географія... — Він тицьнув указкою в ближнього від себе курсанта.

— Покажіть мені Гвінею-Бісау.

Курсант приречено заметушився по мапі. Мабуть, болісно згадуючи шкільні роки.

— А-а... — майор видав переможний вигук.

— Я так і знав. А якби там були танки противника? Так, танки.

Від цієї думки у нього стиснулися щелепи, обличчя почервоніло, руки почали помітно дріботіти. Мабуть він цілком ясно уявляв, як незнання географії може призвести до незворотних санітарних втрат.

— І там проходила наша лінія оборони. Та я впевнений, що ви навіть не знаєте, що танк на схемі позначається «ромбою»!

Після цих слів майор вже не звертався ні до кого конкретно. Викликаний курсант так і залишився стояти перед строем, здавалося, що він намагається стати непомітним і влипнути в дошку з картою.

— До чого ми дійдемо з такими офіцерами! І це, б..., просте запитання, а якщо, б..., складне, тоді... Вітчизні, б..., такі захисники не потрібні. Що може такий офіцер зажадати від солдатів? Та ні х... Армії, б..., на х... не треба таких є... офіцерів, тому що армія, б..., мать вашу...

Далі його спіч повністю складався із слів, які прийнято не відносити до літературної мови. В армії вони виконують роль пін-кодів, які уловлюються невидимими рецепторами підлеглих, без чого команди не виконуються. Не знаю, чи замполітові було відомо, що спонукання, зокрема наказ, може виражатися різними неспеціалізованими граматичними засобами, котрі утворюють периферію мікрополя спонукальної модальності. Власне це неімперативні дієслівні конструкції — інфінітив та інші неособисті форми дієслова, презенс і футурум індикатива, бездієслівні адverbіальні, номінативні, вигуки та інші конструкції. Через декілька хвилин жестикуляція замполіта ослабла, очі почали гаснути і голос ослаб. Ми зрозуміли, як кажуть в медицині, що криза минула.

— І я, б..., бойовий офіцер, кажу вам, що мені, б..., соромно за нове покоління. Все, заняття закінчені. Розійтися!

Останні слова команди прозвучали з безсумнівним душевним болем за все армійське мистецтво, яке тепер пропаде даремно, особливо, якщо лінія оборони дійсно проляже через якусь африканську державу.

Але головна хвилююча подія була ще попереду. Коли стомлений від свого натхненного виступу замполіт покинув об'єкт, що мав умовну назву навчального класу, його чекало нове суворе випробування. Щось удаліні привернуло його пильну увагу. Спочатку він нерухомо втупився в одну точку, нам здалося, що там, щонайменше, відбувалася висадка збройного супротивника, який був згаданий у промові. Ми мимоволі спрямували свій погляд туди ж і побачили, що лісовою стежкою у напрямку до нас неспішним підтюпцем просувається чоловік у чорних трусах і майці. Вигляд у нього був цілком миролюбний, що підкреслювали і акуратний животик і поблискуючі на сонці окуляри. Здавалося, він мало стурбований тим, що відбувається навколо і зосереджений на своїй особі. В іншій ситуації я навіть назвав би його зайнятим медитацією. Тим часом майор почав проявляти ознаки сильного душевного хвилювання. Він то витягався у фрунт, немов готувався віддати рапорт, то раптово безсило знічувався. Поглянувши на його обличчя, я відчув, впіймав досі невлиме явище подвійності. Це був саме той стан, який описаний в наших гомеопатичних анналах: «Відчуває, що у нього дві волі».

Сили замполіта в міру просування любителя бігу підтюпцем вочевидь танули. Він зробив ще кілька дивних рухів у повітрі, потім за всіма правилами віддав честь спортсмену, який, не повертаючи голови і не втрачаючи темпу, прослідував далі у напрямку гарнізону.

Староста нашої групи, який мав за плечима армійську службу, а на плечах сержантські погони коротко пояснив:

— Невідомий в трусах, це командир полку. За статутом, майор зобов'язаний віддати йому честь, в іншому випадку він зробить непростенну помилку. Але згідно з тим же статутом, честь віддається тільки за наявності військової форми...

Багато років по тому, черговий раз виписуючи анакардій, я завжди згадую, що вдячний за розуміння суті цього славного засобу колишній Батьківщини та її збройним силам.

Між лекціями Микола кудись зник, і несподівано виринув біля нас зі змovníцьки сяючим обличчям:

— Сьогодні можна не обідати! — і додав, зваживши на наші недовірові фізіономії:

— Буде екскурсія на фармацевтичне виробництво, нас там нагодують.

Микола чудовий перекладач, а по життю — невиправний оптиміст. Він навіть довготривалі лекції на гомеопатичних курсах примудрився нам перекладати на зразок дотепних дайджестів. Лишалось сидіти з серйозним виразом обличчя і тішитись власними думками.

Лихі дев'яності нагадували рулетку тоталізатора: комусь — кулю у лоб, комусь — спонсорські гроші на поїздку за кордон. Навчання, власне, забезпечував гомеопатичний фонд допомоги колишнім радянським країнам. Отже, маленька делегація українських гомеопатів, що мали вдавати з себе нужденних, нескорених медичних дисидентів опинилася на австрійському спа-курорті Баден-Бадені, біля Відня.

Баден розташований у гирлі мальовничої долини Хелененталь посеред Віденського лісу. Восени містечко порожніє, чаруючи нечисленних відпочивальників аквареллю розмитих у повітрі фарб, линучими у безкрай перламутровими хмарами, вогняним листям на склі самоходів. За ажурними візерунками воріт курпарку вишикувалися акуратні білі лавочки, на яких відпочиває втомлене опісля літа сонце. Легкий вітерець заколисує день як дитину, натомість сон перетворюється на ледь чутну музику, що струменить вуличками аж до будинку Бетховена. Затишні солодкі особнячки в стилі «процвітаючого буржуа» нагадують епоху Олександра Благословенного. Далєбі екіпажу з кіньми бракує на бруківці та панянок у капорах. Архітектурний стиль «бідермаєр» вигдав маловідомий німецький поет у пошуках псевдоніма, з'єднавши іменник «Biedermann» (порядна, щира людина) та прізвище «Maier». Тільки війна порушувала цей «глянсовий» спокій: у Першу світову в Бадені тимчасово розміщувалося Головне командування армії Австрійської імперії, а в час окупації Австрії військами союзників, місто було штаб-квартирою групи радянських військ. Тепер європейське повітря вільно заходить до наших легень, як гомеопатичне вільнодумство у наші мізки. Навіть не шкода, що немає грошей на терми — відомі з часів Римської імперії гарячі сірчані джерела, не кажучи про добре відоме заможним віденцям казино, започатковане тут ще 1934 року.

Сьогодні можна не обідати... Думки полетіли далі, поверх скупченого в аудиторії курсантського люду. Більшість з них «умовні німці»: у невиразних свєтрах, з однаковими пластиковими портфєлями, ручками

і теками, прикрашеними символікою наших спонсорів. Здається їм не загрожує ані втома, ані нудьга. Вони з захопленням, наче за задумом режисера якогось шоу, погоджуються з тезами викладача: «Ja, ja. Natürlich...». Через зайві питання, нас одного разу викликали до декана.

— Я роблю українській делегації попередження. Ви задаєте забагато питань, що заважає успішному перебігові навчального процесу. Ви що, найрозумніші?

Поки Микола зосереджено перекладав, ми стояли втупивши очі в землю. На столі красувався полисілій Ганеман, із золотим підписом на постаменті; малиновий піджак і бордовий метелик декана вдало контрастували з суто німецьким виразом на обличчі: — Наше гасло: «знання та стабільність». Якщо викладач цитує певного авторитета, скажімо Кента, цей факт не викликає сумнівів та не потребує коментарів. Бо так сказав Кент...

Цікаво, чим нас сьогодні почастують? На фармацевтичних концернах мають вправно годувати працівників. Може це буде відварна яловичина з хроном та яблуками «тафельшпіц»? Підійде і смажена курка «бакхун», і кайзерівський омлет «кайзершмаррн», і локшина з сиром «касноккен». Тільки без квашеної капусти, терпіти її не можу. Якщо подадуть «кротспатцн»: галушки з кислою капустою, одразу ввічливо відмовлюсь. Тут інакше не можна — спершу щиро посміхнутися, потім подякувати і сказати «Nein».

Черговий лектор, невеличкого росту тельбухуватий чоловіча у вовняній жакетці ще тупцює біля кафедри, затиснувши в руках пульт від проектора:

— Хвороби згідно з параграфом 11 Органону, є порушенням життєвої сили, яка видима тільки через її вплив на організм, через симптоми, які очевидні.

Картинка на екрані сумлінно повторювала текст, позбавляючи його глузду.

— Кожен хворіє по-своєму, — переклав Микола.

Ми переглянулися, і, щоб не луснути зі сміху, втупилися в папери. До кінця лише півгодини, треба бути ввічливим. Місцева чемність, правду кажучи, дуже нав'язлива. Сьогодні експериментував: зробив вигляд, ніби прямую на перехід, зупинився і довго розглядав афішу. Перечитав її два рази, спробував дещо перекласти. Озираючись — водій з щиросердною посмішкою показує прохोждьте:

— «Bitte, bitte», — мовляв, зробить мені таку приємність. Цього часу нашої людині вистачило б до Відня домчати.

На фабриці має бути їдальня, перепрошую — ресторація, це ж логічно. Варто подумати про солодкі страви. В найгіршому разі знайдеться струдель з яблуками, або віденські млинчики. Хоча я волів би краще шоколадний торт «захер», ромовий пиріг «гугельхупф» та солодке суфле «зальцбургер ноккерльн».

Ось нарешті і дзвіночок. Лектор змахнув піт з чола бездоганно білою хусточкою. Захлопали папки, зарухалися стільці, народ потягнувся до виходу. У сяючому штучним мармуром холі делегації кожної країни вишикувалися окремими жвавими купками. У кожної — свій керівник, посадка у автобуси, згідно з порядковим номером. Не варто казати, що місця для всіх порашовані...

За вікном приємно захиталися передмістя: однакові, свіжопофарбовані домівки, охайні лани, чепурні, жовто-багряні дерева. А їсти вже хочеться — промовив внутрішній голос, ретранслюючи сигнали організму. Автобусик пригальмував і звернув, а з сутінкового повітря назустріч вплив величезний фабричний корпус. У залі для прес-конференцій нам видали рекламну брошуру спонсорів. Промова начальника виробництва була буденно піднесена.

«60 років досвіду та технічний прогрес...» — перекладав Микола.

Я легенько штовхнув його ліктем:

— А де ж обід? — він замовк і поглянув на наші витягнуті обличчя. — Почекайте хлопці. Я не знаю. Мені так сказали, — у цей момент всі раптово встали, почувлися оплески.

До зали стрімко увійшов літній чоловік з витонченим, шляхетним обличчям, прикрашеним сивиною. На рукаві його бездоганного сірого піджака виділялася акуратна чорна стрічка. Він жестом запросив всіх присісти.

— Вітаю лікарів-гомеопатів з багатьох країн світу. Навчання — це мабуть найбільший привілеї душі та розуму. Я радий, що ви фахово обрали гомеопатію, а також, що наша фірма у змозі допомогти вам у цьому прагненні. Не зважаючи на кадрові втрати, ми продовжуємо нашу діяльність у повному обсязі.

Він говорив добре поставленим голосом без мікрофона, просто у залу, де раптово запала тиша.

«Це засновник та головний акціонер компанії, — прошептав Микола, — члени правління та його сини загинули на приватному літаку тиждень тому». Тепер я зрозумів, що означав маленький чорний хрестик на білосніжному конверті, який був причеплений до брошуток.

По закінченні урочистої частини вперед вийшла фрау Вердер, жава чорнява жінка, яка виконувала функції розпорядника. Вона щось швидко вимовила і красномовним жестом запросила всіх до столиків, зіставлених в бокових частинах приміщення. Утворилася черга, в якій ми опинилися майже посередині.

— Що там таке? Знову якісь брошури?

— Я беру всі, щоб спонсорам подати. Вже у валізу не вміщаються, то я вам трохи пороздаю, мусите допомогти, — це Галина, найстарша серед нас, неофіційний керівник нашої делегації.

Стовписько порідшало, спини розступилися і ми побачили невеличкі підноси з однаковими круглими бутербродами. На чорному

хлібі красувалась приколата шпажкою прозора шинка з листком салати. Щось інше було на підносі для вегетаріанців. Зрозуміло, що взяти можна було лише одного бутерброда, хоча кортіло два. От якби ми були останніми!

Екскурсія вже не здавалася чарівною. Володя, як завжди небагатослівний, мовчки розлив нам у пластикові склянки газовану воду.

— За щирий прийом! Будьмо! Ні в чому собі не відмовляйте!

Далі нас повели через скляний перехід на виробництво. Йти мусили через шлюзи, де, знявши верхній одяг, ми перетворилися на загін космонавтів — усім знайшлися халати і бахили потрібного розміру. Дівчат прикрасили блакитними паперовими шапочками. Галина відразу ж стала подібною до з операційної сестри — здається зараз як нагне матом...

— Тут усе наче в кіно. Можна було у домашньому кінотеатрі подивитися, — шепнув на вухо Володя, — скупчення стерильних роботів.

Десь попереду метушився Микола.

— ...Ці зразки підлягають фармакогностичному аналізу на якість лікарської сировини...

Через вікна оглянули оранжерею з тропічними рослинами.

— Повірте, що за цими стінами простяглися великі культивовані лани лікарських рослин. Що стосується, наприклад, гірської арніки, то звісно ми не можемо повністю моделювати умови високогір'я. Але дбайливий підбір ґрунту і освітлення...

У голові чомусь маячили бутерброди зі шпажками.

Останньою була маленька кімната, де нас ознайомили з правилами статистики та обліку медичних препаратів.

У двері просунулась невтомна фрау Вердер:

— А зараз солодкий стіл від фірми!

Вмить запаморочило, в животі закрутило, ноги ослабли, уява вималювала великий шоколадний торт. Добре, пробачимо усе, відірвемося на солодкому. До кімнати внесли білосніжну картонну коробку. Виявилося, що під високою кришкою були крихітні паперові «соти» з хрустким печивом — по одному на членів делегації.

Пізно ввечері ми повернулися до готелю, який здавався сплячою фортецею. У коридорі за нами автоматично вимкнулось світло. Ось вона — чудова, параноїдальна економія: опалення вмикається за годину до підйому, сніданок готує сама хазяйка у свої 83 роки. За пару хвилин ми з Володимиром постукали до сусіднього номера. Микола вже був тут, з філософським виразом на обличчі він влаштувався на фотелі. Галина обвела нас поглядом, постукала олівцем по склянці:

— Зібрання групи вважаю правомочним. Питання перше: здається, що наш досвідчений перекладач сьогодні помилився на слові «годувати». У кого ще залишилась, доставайте ковбасу!

...У віденському аеропорту ми пленталися нескінченними сяючими крамничками, розташованими у зоні безмитної торгівлі. До відльоту додому часу було вдосталь. Нам вже повернули податок на додану вартість, зі співчуттям подивившись на українські паспорти. Галина «приклеїлась» до парфумерної вітрини, тому залишилося лише присісти навпроти.

— Баби на парфумах божеволіють, тому що запах — це біологічна функція, давніша і важливіша, аніж розум. У мене останні шилінги видурила — поскаржився Володя. — Та все одно на годинник не вистачило б.

— А я на свої купив сучасного словничка з тлумаченнями, — похвалився Микола.

— Ходімо, Галину Олександрівну підколемо.

Я залишився наодинці, машинально підібрав залишений кимось на сидінні інформаційний буклет. «Віденський міжнародний аеропорт «Швехат» є найбільшим аеропортом в Австрії. Він має можливість розміщувати такі літаки, як Боїнг 747 та Аеробус А340. Спочатку побудований як військовий аеропорт, 1945 року він був узятий під контроль британським керівництвом. У 1954 році тут була лише одна злітно-посадкова смуга...».

Організація і порядок є загальновідомими рисами німецької та австрійської нації. Здалося, я відчув щось суттєвіше — внутрішню стабільність, яка утворює стійку людську породу. У гомеопатії добре відомий такий тип людей, яким потрібний «Кальцій карбонікум». Це прагматичні, серйозні, надійні, працьовиті, консервативні, міцні люди. Вони привітні, здатні цінувати звичайні радощі життя через великий запас здорового глузду та усталеність світогляду. Як кальцій становить основу людського скелета, так згаданий тип структурує та стабілізує людську популяцію.

Можливо, це просто випадковість, але головним інгредієнтом баденських джерел є солі кальцію, а довколишня місцевість стоїть на доломіті — мінералі класу карбонатів.

Я раптом уявив, якби ми зараз повернулися до якоїсь нової, високорозвиненої країни, з порашованими клаптиками ковбаси та кількістю тістечок на кожну людину.

Ні, тільки не це! Усередині виростало відчуття протесту проти злочинного світового устрою. Досить нам рівних доріг та ввічливих поліцейських. І щоб літаки не запізнювались.

Ніна Тимофіївна часто мені телефонувала. Я зовсім не пам'ятаю змісту цих розмов. Звісно, були якісь медичні поради, бо як припустимо розмовляти з лікарем, оминаючи тему нездужань. Один з тих випадків, коли відчуваєш, що на другому кінці дроту комусь конче потрібно побалакати. Хтось безглуздо обізвав це психотерапією.

Одного разу мати взяла мене з собою у «Будинок ветеранів сцени», що у соснових, колись непрохідних, а зараз розріджених людськими забанками лісах Пущі-Водиці, історичній території на околиці Києва. Хоч і зникла річка Водиця, що колись добігала Дніпра, хоч і захаращені тихі місцеві ставочки, все одно западає в душу розкіш листяного шелестіння, густа жвависть трави з-під рознесеного осінніми хмаринками освітлення. Тоді я і побачив цей телефон — у кращих традиціях пострадянського дизайну, він стояв на самотній варті вузького коридору. Дзвонити дозволялося лише у певні часи, зайнявши чергу.

Будиночок був маленький, двоповерховий, з виліпленими у сталінському стилі бутафорськими колонами довкола парадного входу. Він був збудований у вересні 1959 року, за ініціативою народної артистки СРСР Наталії Михайлівни Ужвій, всього на 35 чоловік, для самотніх артистів, що вийшли на пенсію, добряче прислужившись Мельпомені. Ініціатива благодійництва мала і зворотний бік: за крихітну кімнатку з годівлею і загальним туалетом треба було віддати квартиру і пенсію. Раз на тиждень з'являлася медсестра, щоб зробити уколи та поміряти тиск. Ще можна було гуляти у парку та дзвонити по телефону. Але залишити цей будиночок, як і нам свої справи, можна було тільки одним шляхом...

Ніна Тимофіївна, хоч і рухалася неквапливо, зберігала колишню елегантистність беззмінної ведучої філармонічних заходів. Тільки пронизливі сірі очі відсвічували неспокоєм. Згадалися не лише фотографії з сімейних архівів, а й дитяче сприйняття урочистого концертного дійства — ось вона у довгій чорній сукні, з блискучими сережками, миттю притягує увагу гомінливого, втомленого очікуванням залу.

— Микола Іванович пішов у парк назустріч сонячному промінню. Сьогодні просто милість божа, яка погода. Я, мабуть, погано розрахувала на ваш приїзд.

Вона скрушно прикладає руки до грудей. Отже, зустрітися з її чоловіком, знаним серед театральних поціновувачів художником-декоратором мені не випало. Про його присутність свідчили полотна, звалені купою під охайно прибраною постілью, що займала більшу частину кімнатки.

Якась дальня родичка зрідка доставляла Ніні Тимофіївні ліки, отже наші розмови виходили начебто про здоров'я, але завжди торкалися реалій мінливого сьогодення. Спілкування виходило на кшталт перших полярних експедицій, коли пощастило впіймати зв'язок і полярники жадібно вслухалися у новини з материка. Складнощі були в тому, що «материком», аби бути почутим, треба було укласти сучасність в культурологічний обшир незнайомої давнини.

Часом розмовляти було незручно, бо переривалися буденні справи, проте я уявляв собі, як на тому кінці стояла черга (навіть «голос за кадром» інколи сповіщав, що час вичерпано).

Тим, що нічого не вдієш, має визначатися велич смерті. Того дня дзвінок пролунав несподівано, був тривалий і пружний, як знак біди. Я скоріше відчув, ніж усвідомив його невчасність.

— Миколі Івановичу сталося зле... Медсестра вже зробила йому уколи. А завтра обіцяла викликати лікаря.

Ніна Тимофіївна дихала так, начебто наввипередки пробігла отим вузьким коридором. З'ясувалося, що її чоловік не підводиться, кілька днів закріп і немає сечі, на ногах утворилися великі набряки.

— Він погано розмовляє, хоча мене впізнає. Тільки води просить холодної, а раніше пив теплу. Іще він дихає якимось хрипами. Медсестра сказала, що в легенях накопичилася вода. Якимось треба її вивести.

Тоді я ще не мав власного транспорту. Думки полинули вихором. Художникові десь за дев'яносто... І скільки він перебуває у такому стані? Це ж набряк легень — кінцева стадія серцевої недостатності. Яка там медсестра з уколами... І як пояснити, що Микола Іванович...

— Ніно Тимофіївно! — нарешті я склав перше речення. — Уважно перерахуйте, які гомеопатичні ліки маєте при собі.

І вже упродовж того перерахунку відчув безпорадність, втому, жалість до заочно знайомого утікача з будинку ветеранів сцени. Як пояснити їй?

— Що? Каустикум? Розведіть його на воді і давайте часто пити ковточками.

Симптоми з'єдналися чи не єдиною можливою комбінацією: каустикум здатний допомогти при паралітичному стані органів, задусі, напад якої полегшується від ковтка крижаної води. Власне і все. Як пояснити, що Микола Іванович...

Я поклав слухавку і внутрішньо почав готуватися до іншого, скорого дзвінка, та думати, що і як треба буде казати.

Згадався мальовничий пейзаж Пущі-Водиці з дзеркальцями-ставками, старими деревами, побіленими анфіладами санаторіїв, міським трамвайчиком, що з 1904 року, певно, не змінившись у швидкості, життєрадісно брязкає зеленим лісом.

— Через дві години від прийому каустикуму почався безперервний пронос і виділення сечі. Довелось купувати великі памперси, як для немовляти.

Ніна Тимофіївна, здавалось, посміхалася в слухавку. Її голос був молодий і бадьорий, що виключав будь-які зайві питання.

— Микола Іванович (вона чомусь ніколи не називала його чоловіком), потроху їсть. Жалкує тільки, що поки позбавлений своїх прогулянок.

Доля відвела Миколі Івановичу ще майже 5 років. Він пережив напад гострого апендициту, був вдало прооперований (ще довго очікував і хвилювався, щоб зняли шви). По його смерті услід йому пішла й Ніна Тимофіївна.

Тепер тільки в моїй уяві залишилась її постать у черзі біля незмінного телефону у коридорі: дзвонити дозволяється з... Може й того будинку теж немає? І тих, хто ці правила влаштовував? І ті колони розчинились, як сон у часі, а життя пішло далі, сповнене подіями, подорожами, зустрічами...

Над стійкою бару миготів типовий для периферійних готелів телевізор — вже у новому пласкому форматі. Пластикові стільці, імітовані під дуб, ліхтарики підвісної стелі, напівпрозорі фіранки нівелювали уявлення про час доби. Був ранок.

— Як вам спалося? — Ввічливо вичавив із себе бармен, вочевидь вступну фразу, поєднану з належним виразом на обличчі.

— Виберіть собі сніданок. Є три варіанти...

Але спочатку я побачив телевізор. На блакитній заставці першого національного розташувалася велична стареча пара: він, сивий і мужній, на якого спирається елегантна шляхетна пані. Вдивився в обличчя — в безповоротність і водночас сталість життя. На кілька секунд потойбічний світ повернув мені красивих і сильних людей. Мабуть я таки заслужив на знайомство. На екрані сплив і розчинився у безвіку напис «подзвони батькам». Звісно це стилісти напрацювали.

— Я не снідаю бутербродами. Філіжанку кави з галетою.

Кавоварка війнула паром.

Згадалися малюнки, котрі таки отримав у спадщину: переважно недовершені ескізи київських місцевостей, наче я помандрував добре знайомим Києвом з художником та його дружиною.

Покрутивши в руках мобільний телефон, я мимоволі натиснув список адресатів. Забажалося сказати безвісно кому: знаєш, друже, завжди бери слухавку.

До кас супермаркету, якраз навпроти полиць для преси, вишукувалися різнобарвні колони черг.

Кошика тримати незручно, візочок попереду старанно навантажений курячими стегенцями і пивними пляшками. Позаду дівчатка з пепсі-колою і йогуртами. Доводиться обпертися на стійку з пресою. Серед обгорнутих плівкою кольорових гламурів посміхнулося, поповзло й почало розпливатися і без того широке, десь уже бачене обличчя. Заголовок дрібно миготів і підплигував на полиці: «...Уряд отримує нове призначення...». Щоб не шукати окулярів, доводиться взяти до рук важезний газетний примірник, з іще трохи липкою фарбою. Так це ж... «Лікарю, варто пам'ятати своїх пацієнтів».

* * *

Того дня зателефонував люб'язний незнайомий голос із проханням проконсультувати депутата. Назвавши прізвище мого старого приятеля, став пояснювати, що вони разом отримали деякі особисті послуги... і що це буде внеском на підтримку місцевого гомеопатичного товариства.

— Але, — продовжував інформувати голос, — вони не з'являються на прийом (вочевидь узагальнюючи депутатський корпус). — Я розумію, що це незручно... — без паузи називаючи готель в центрі міста.

— Здається він хотів лікувати і жінку, чи доньку. Ми будемо вам дуже вдячні.

І поки я розмірковував над тим, хто такі «ми», він поклав слухавку.

Готель був величезний, гордість радянських часів, тепер він намагався зберегти привабливість через тонований сріблястий пластик і нав'язливу люб'язність персоналу.

Депутат займав ліве крило, приблизно половину поверху. Це з'ясувалося пізніше, коли я мандрував безкінечними кімнатами, заповненими людьми. В одній з них відбувалося щось на кшталт наради, частина присутніх була в домашньому одязі, інші — в офіційних сукнях та краватках. У деяких приміщеннях готували їжу, а люди в них нагадували селян.

У коридорі стрекотів факс, стояли численні картонні коробки серед мальовничо розкиданих паперів та клумаків. Певно так середньовічні фортеці плутали подорожніх безліччю прихованих кімнат і переходів.

Нарешті я опинився у дальній просторій залі з порожніми шафами і величезним столом світло-жовтого кольору. Такі лаковані монстри свого часу були на відкритих партійних зборах, куди добровільно заганяли всіх працівників лікарні (не вистачало хіба червоної скатертини). Зверху

застигла нахабною позолотою люстра — радянська спроба імітувати розкіш ампірних світильників.

Нардеп викотився до мене з бокових дверей, сунув пухленьку руку. Він був у сірій спортивній майці з потертим написом. Сиве волосся на скронях і велика лисина робили його вік невизначеним.

— Вибачте за незручності. Доводиться бідувати, тут у Києві, — він широко посміхнувся, але я ще не розумів депутатського гумору.

— Вдома дєл багато. От здоров'я і підводить.

Депутат почав розповідати про свої кишкові розлади: здуття, кольки, погане травлення. При цьому з'ясувалося, що у харчуванні він себе не обмежував. Питання про алкоголь його трохи здивувало. А що, доктор не п'є? Нардеп витягнув із кишені пом'яті аркуші — виявилося, що це результати обстеження у Віденській клініці.

— Там нічого в мене не встановили, от вам і заграниця. А купу грошей стоїло. Рекомендували якусь дієту, та я скажу по-простому, ну їх нахер. А тут друзі кажуть: обертись.

Депутат замовчав і подивився на мене. Невже вивчає мою партійну приналежність? Я зрозумів, що час помовчати і занурився у папери, інтуїтивно переводячи з німецької (добре, що вся медицина говорить одноманітною висушеною мовою). Але потім все ж таки наважився спитати дозволу подивись на його живіт. Нардеп оглянувся, начебто з усіх боків причаїлися папараці, поміркував, чи є у моєму проханні щось принизливе.

— Ну, давай.

Животик виглядав акуратно, дбайливо викоханий, він починався трохи вище пупка, спокійно спускався донизу і стрімко закінчувався. Я вже відчув впевненість у призначенні.

Лікоподій — плавун, чи дереза, добре відома в Україні лікарська рослина, особливо на Поліссі. Її спори, зібрані наприкінці літа, здавна допомагають при шлунково-кишкових розладах, саме для таких животиків...

— Добре. Зрозуміло. Я надішлю рецепт і ліки.

Депутат потиснув мені долоню.

— Може вам щось... — він підбирав слово, — отблагодарить, доктор?

Він підхопив пузатеньку пляшку болгарського бренді, що сиротливо вмонтилася всередині шафи. Я вибачився, сказавши, що йти з пляшкою в руках мені незручно, а в кейс вона не вміщається. Нардеп уважно дивився, поки я демонстрував можливості мого портфеля, потім переконався у цьому власноруч. В цю мить у нього в кишені завібував телефон. Здалося, що у слухавці хтось викладав доповідь чи скаргу. Обличчя нардепа стало стурбованим.

— Не розтаможують... А коньяк сертифікований? А хто там командує? Поможемо. Хто вам сказав? Якщо не хочуть по хорошому, ми їм башку повідбиваємо. Короче, я займаюсь.

Обличчя мого новоспеченого пацієнта знову розгладилося, він дружньо нахилився до мене, немов хтось міг нас підслухати.

— А, доктор, ще є такий варіант. Якщо треба якийсь товар переправити в Росію, в мене є можливість на границі... Це на моїй території.

Мені здалося, що я граю роль у пригодницькому серіалі, треба тільки згадати, як поведуться контрабандисти.

Черга у супермаркеті занервувала. Хтось прагнув розрахуватись картою, але електронна система вперто не відповідала.

— А що я можу їй зробити? — низуючи плечима, завчено, як автомат, видихнула касир, — треба почекати...

Черга — одне з найкращих місць для спогадів. Так ось тепер хто на першій газетній сторінці! Це ж мій колишній клієнт. І якийсь голос всередині сказав: ти ж лікував усю родину і носив ліки... А зараз би мав власну клініку в центрі міста.

Але насправді було так. Відмовившись від брендів та, не знайшовши контрабандних товарів для закордону, я слушно проконсультував чималу депутатську рідню, не задаючи дурних питань стосовно гонорару. Проте я мав жовту картонну картку — посвідчення помічника народного депутата, щоправда, не знаючи, як нею скористатися. Хтось казав, що можна купувати подорожні квитки без черги, але я це так і не перевірів.

Несподівано мені зателефонувала депутатська дружина.

— Ми вам вдячні за лікування, — шелестів голос, — доньці краще, у свекрухи трохи відлягло від серця... Чоловік завтра запрошує вас до ресторану. Може мені вже приймати менше горошків? На тому тижні щось кололо всередині, трохи впав тиск. Ще моя подруга каже...

* * *

Ресторан нещодавно відкрився, про що свідчила не тільки незаймана чистота підвісних стель і скатертин, але й поблажлива атмосфера ввічливості, яка на деякий час охоплює більшість новоутворених українських закладів харчування.

Чекати довелося недовго. Нардеп був не сам — звідкись виник чоловік непомітної зовнішності.

— Він буде з нами, — буденно сказав депутат, представивши супутника.

— Будемо знайомі.

Незнайомець по-діловому розташувався на своєму стільці, так, як це роблять завсідники. Він потер непропорційно маленькі відносно до тулуба руки, ковзнув очима в меню.

— Почнемо з горілочки, панове.

І без усілякої паузи, звертаючись вже до офіціантки:

— Пляшку «Абсолюту».

Дівчина з метушливими очима у фірмовому фартуху та чобітках, мабуть вгадавши вимогливих клієнтів, швидко зникла і виринула з гранованою під кристаль пляшкою. Наш третій «товариш» не гаючись відкрутив кришку і почав її розглядати. Його обличчя набуло виразу, як у людини, яка раптово знаходить підтвердження своїй підозрі.

— А що це таке? — спитав він у розгубленої офіціантки.

— Ви ж просили «Абсолют»...

— Це — паршива підrobка. Ви нам палену горілку дали, — його голос набирав обертів. — Ми прийшли до вас у гості, в культурний заклад, а ось ви як зустрічаєте. Тобто ви продаєте підrobлену горілку... А знаєте, — він витримав паузу, — це стаття кримінального кодексу.

Він ще продовжував промову до зниклої дівчини, а з її очей, наче у дорогої ляльки, з несподіваною силою ринули сльози. Зі службових дверей з'явився одягнений в безликий сірий костюм нахмурений адміністратор.

— В чому справа? У вас проблеми?

— Це у вас проблеми.

І, попереджаючи інші запитання, короткопалий витяг червону книжечку, спритним, звичним рухом розгортаючи її посередині. За мить ця штучка знову зникла у внутрішній кишені його піджака. З адміністратором відбулись миттєві зміни, наче хтось всередині перемикнув його на іншу програму.

— Ми не знали. Це якась помилка. Я зараз зв'яжусь з директором. Ви дуже шановані люди, наші гості, та прийшли без попередження... Зрозуміло, що вечеря за наш рахунок.

— Добре. Ми потім поговоримо.

Заплакана дівчина риссю шмигнула на кухню. Навколо заметушилися інші офіціанти, на столі вже виросла рукотворна купа салатів, стирчав кремезний ананасовий хвіст, замайорів оселедець під шубою, запарували баранячі реберця.

— Ну, як я їх? — сказав гість, зі смаком наповнюючи келихи.

— Це не оригінал, а польський розлив, цілком придатний для вживання. За нас, розумних.

Депутат кивнув, підсунувши собі маринованих грибів для закуски.

Вже вдома, не зважаючи на сп'яніння, під яскравим світлом настільної лампи, я відкрив одного з поважних гомеопатичних авторів. Розділ «Лікоподій. Психічні симптоми» стверджував: «Претендує бути кимсь, ким насправді не є. Вдається до обману, виправдовуючи свої претензії. Виявляє жагу влади, саме вона роздуває повітряну кулю його самолюбства, що піднімає вгору його почуття неповноцінності».

Портрет у газеті свідчив, що «куля» вже досягла великої висоти. Колись мені здавалося, що гомеопатія може все, принаймні, хотілося в це вірити. Виявляється, є щось невиліковне.

Вона була справжньою письменницею, та ще й визнаним драматургом. На початку горбачовської перебудови її п'єси ще встигли оббігти усіх вже рокованого союзу братніх народів. Ім'я, звісно, було елементом театрального й письменницького бренду, а Іванівною я називав її подумки.

Крім театру, Мельпомена вважала себе обізнаною з гомеопатією, як тільки розмова торкалася здоров'я, а це, зрозуміло, неодмінно траплялося; вона робила ефектну паузу:

— Моїй мамі лікарі нічого не обіцяли. А от Дем'ян Володимирович вважав інакше...

Коли ми зустрілися з ним у 1972 році... В той час завідувачем міського здоров'я був пан К., я дуже любила розмовляти з його секретаркою. Вони письменницьку братію не люблять, але відмовляти бояться. Через начальника я мала можливість потрапити до лікаря Попова. Він працював у поліклінічному відділку лікарні імені Жовтневої Революції. Коридор на його поверсі нагадував вокзал — пацієнти розміщувались тут родинами, приїжджі звідусіль люди годували дітей, самі харчувалися, спали, стиха спілкувались...

Обірвати, або вставити слово в її жваву розмову було неможливо, тож залишалося слухати, сподіваючись почути цікаву історію.

З точки зору медицини Мельпомена певно страждала на маніакально-депресивний синдром. Але вона про те не здогадувалась. Слухати було що — я немов перетворювався на учасника телефонного моноспектаклю.

— Моя приятелька журналістка захворіла на зуб. Серце дуже колотилося, руки тремтіли, безсоння, схудла вся. Вже якусь хімію трохи попила та до операції приготувалася. Не можу я бачити тих сліз бабських, уявляю, як ходила вона страдницею по лікарнях. Якось зустріла її на вулиці, кажу: «Не будь дурепою, мерщій біжи до Попова». А як потрапити? Мельпомена впевнено посміхнулася:

— Лікар вже старесенький, часто заходить до туалету. Отож там і сховайся. А якщо незручно, то йди собі на операцію.

— І що ж, вона зважилася? — не витримую я словесний потік.

Але переривати Мельпомену не було кращим засобом скоротити розмову.

— Так і зробила! І чекати довелося недовго, — я завжди даю дотепні поради.

Дем'ян Володимирович чомусь не здивувався. Спитав тільки, чого треба.

Цікаво, — подумав я. Чи він встиг...

— Наказав приймати гомеопатичне срібло — аргентум нітрікум. І більше так не робити.

А вона за півроку вилікувалась, не впізнати. Навіть рецепт свій десь загубила. Тільки я все пам'ятаю: срібло — це коли щитовидна залоза прискорено працює, і збудженість, і безсоння, і серцебиття...

Мельпомена швидко та впевнено призначала гомеопатичні ліки собі, мамі та знайомим. Далі чомусь цікавилась моєю думкою, ніколи остаточно її не враховуючи. Отак і спілкувалися.

Одного разу Мельпомена заманила мене до себе, щоб оглянути її маму. Вона мешкала у старовинній квартирі майже в центрі міста. Щоб потрапити до підвороття треба було пірнути під брамою та продертися крізь притиснуті одне до одного авто.

У напівпідвалі з вибитими шибками нагромадились залізні балки, цегла, купи гравію, мішки з цементом, сміття та різний будівельний непотріб. Там мав бути «Мельпоменів театр» — одна з її величних підприємницьких ідей.

— Якщо мене не сприймають у цій провінції, а в художніх керівників зіркова хвороба поєднана з короткозорістю, то театр прийде до мене сам. Адже маю стільки друзів — класних акторів. Я сама визначатиму і склад труп і репертуар, — казала Мельпомена. — Через це у мене велика потреба у грошах.

Не виходячи з дому (продукти зазвичай доставчала сусідка), майбутня власниця театру відкрила три комерційні кіоски на розі своєї вулиці. З Мельпоменою, принаймні в ті часи, розмовляли усі — директори ще не розсекречених «заводів-поштових скриньок», міністри, міліція, начальники податкових інспекцій. Це був справжній урок акторської майстерності, цілковитої впевненості і миттєвого визначення психології співрозмовника.

Я піднявся на поверх і натиснув пофарбований крейдою куций дзвіночок. Мельпомена, схожа на худорляву кішку, була у строкатому халаті, підперезаному хусткою. Здається, у квартирі не надто переймалися прибиранням. Крісло піді мною ойкнуло, з нього випорснувся акуратний стовпчик пилюки і закрутився у сонячному сяйві. Сіро-блакитні очі Мельпомени працювали на зразок сканера у митників.

— Добре, що Ви прийшли. Саме починається.

Поки я розмірковував, що має починатися, Мельпомена встигла сісти навпроти і повернути голову у профіль, не зупиняючи темпу мови.

— Я вже неодноразово розповідала Вам про набряки і свербіж різних частин тіла. Найчастіше це трапляється з вухами й обличчям. Завжди дуже несподівано. Певно залежить від погоди, або сонячної активності. Я сама зазвичай дзвоню до обсерваторії дізнатися про сонячні бурі. Або їжа недоброякісна. У Вас яка дієта? Зараз погляньте — відчуваю ускладнення з лівим вухом.

Я справді побачив почервоніння на тлі тьмяно-блідого кольору обличчя.

— У мене зараз багато справ, за кіоскерками треба наглядати. Вони так і норовлять відлучитися, чи по магазинах, чи з чоловіками покурити на лавочках. А торгівля зупиняється. Я сусідку відсилаю начебто купити щось, для перевірки. Найдавніша моя працівниця Марина клялася-божилася, що нікуди не відлучається, принесла докази — трьохлітрову банку сечі. Мовляв, мені й до туалету нема коли збігати. Але ж я добре знаю, що бреше. Ну що, бачите?

Вухо набуло бурякового кольору і збільшилося мало не вдвічі.

— Бачу.

— Може мені апіс приймати? Він же від набряків. Ще сульфур від печії. І беладону, щоб зняти алергічну реакцію.

Я ствердно хитнув головою:

— Можна.

Мельпомена переможно посміхнулася і закутала вуха у хустинку:

— Ходімо, подивимось мою маму.

Ми пройшли повз темний хол з височенними книжковими шафами. Мельпомена сторожко відчинила різьблені дубові двері.

— Мамо, ти не спиш? До тебе онук Дем'яна Володимировича Попова.

Хвора, огрядна жінка з повністю сивим волоссям навіть у ліжку виглядала знесиленою. Вона слабко привіталася, із зусиллям простягнувши мені праву руку:

— Певно, молодості мені доктор не поверне.

Мельпомена відразу ж інтерпретувала це по-своєму:

— У молодості мама була дуже красивою жінкою. Це й зараз можна відчувати.

У животі під руками чітко визначалась велика, округла, безболісна пухлина. Пульс слабкий, частий, з випаданням ударів.

— Хірурги пропонували пробну операцію, бо не знали, що воно таке. Але мама вже п'ятнадцять років з нею живе. Ви на ноги подивіться, після третього нападу бешихи вона сама не може підвестися.

Ноги були опухлі, на обох гомілкях глибокі трофічні виразки, підкладений рушник просяк лімфою.

— Зараз нам треба закрити ці виразки. Я вже виписала список препаратів. А Ви як думаєте?

Я відчайдушно наважився на виступ:

— Подекуди, коли припиняється дренаж, скажімо витікання лімфи, з точки зору гомеопатії може статися погіршення загального здоров'я. У мами ж мерехтлива аритмія і пухлина в животі. Треба бути обережним...

Далі Мельпомена вже не слухала:

— Я маю поставити маму на ноги. Дуже дякую за візит. Я обов'язково перетелефоную на тижні.

Ми пройшли назад до холу і в вітальню, я знову мимоволі замилювався дверима.

— Коли закінчу театр, реставрую двері, — кинула навздогін Мельпомена — щоб відчиняти було легше. Пам'ятаєте, що у мене є план, як нам разом заробити на гомеопатії? Ось тільки я куплю ксерокс для розмноження інструкцій...

Я поспішив ретируватися, бо ще не був готовий стати багатим.

Наприкінці дня в понеділок, щойно я збирався піти з роботи, мене спинили вигуки з реєстратури. У дверях, з виряченими очима стояла нова реєстраторка, дівчисько на ім'я Настя, тримаючи в одній руці слухавку, в іншій — надкушене яблуко.

— Вас просять зі спілки письменників. Кажуть, що невідкладна справа.

Я показав очима на яблуко:

— Ти що, і по-телефону так розмовляєш? Настя сховала яблуко за спину і почервоніла:

— Ми вже закриваємо...

Сполучення виразів «спілка письменників» і «невідкладна справа» могли належати лише Мельпомені. Така вже й невідкладна? Я подумки іронічно посміхнувся. Дуже кортіло сказати, що я вже пішов. Але ж вона буде телефонувати додому...

Голос Мельпомени здався глухим і трохи невпевненим:

— У мамі стався розлад психіки. Нарешті закрилися ті трофічні виразки, я стільки ліків випробувала. А через добу маму як підмінили. Ви ж її бачили, знаєте, вона була така знесилена, змучена хворобою...

— Зачекайте, — попросив я, — розкажіть спокійно, що трапилося.

— Я прокинулась вранці від гуркоту, хтось нишпорив по квартирі. Виявилось, що це була мама. Я знайшла її у холі з ціпком у руках, спробувала позвати, але вона не впізнала мене. І почала бити шафи... Моя інтелігентна мама називала мене гидотою, повією, письменницькою постилкою. Я стільки матюків від робочих не чула... Вибігла до сусідів, потім на вулицю, благала людей по допомогу, казала, що донька хоче її вбити. Довелося викликати швидку, та вони не змогли маму приборкати, чекали психіатричну бригаду. Нарешті, як це в них зветься — зафіксували та вкололи заспокоїливих.

— Адаже мама не підводилася з ліжка. Чи я чогось не розумію?

— Не знаю, не можу пояснити. Благаю Вас приїхати.

Одяг у прихожій був скинутий на підлогу, я марно пошукав плічка і поклав пальто зверху інших речей.

Шафи були розтрощені, скрізь валялися осколки скла та книги. На дубових дверях було пошкоджене різьблення, відірвана ручка, а зверху тріснула лиштва. Найбільше постраждала кухня — одна з дверцят була зірвана, рушники і ганчірки розкидані, з пластикової пляшки витекло зелене мило.

— Обережно! — обходячи уламки посуду, Мельпомена нарешті знайшла уцілілу чашку.

— Зробіть собі чаю.

— Іншим разом. Краще розкажіть, якою мама була в молодості.

Я вмостився на кривому стільці, розглядаючи мальовничий пейзаж. Звідсіля було чути, як тяжко дихає хвора в кімнаті.

— Мама була добра і хороша. Звісно, різне було. Коли її нервували, або були перевірки бухгалтерії, то сердилась і злилась, але швидко відходила.

Я витяг упаковку ліків:

— Прихопив з аптеки. Розчиніть у воді і дайте пити, коли станеться нагода. Це білена, вона ж чорна блекота, латиною — гіосціамус.

— А-а, — підхопила Мельпомена — як думаєте, мама повернеться? Моя мама! Все одно у психлікарню не віддам.

Довелось витримати погляд її пронизливих, сповнених відчаю очей. Хотілося сказати: «На все Божа воля», «поживемо — побачимо», або «будемо сподіватися». Але все це не підходило.

Знайшовся лише на «Допобачення»...

Додому пішов пішки: забагато вражень на сьогодні. Добре, що можна йти ботанічним садом, повз ще сонних від зими дерев і радіти зникаючому почорнілому снігові та м'якому сутінковому світлу.

Що таке життєва сила, про яку згадував Ганеман? Що ми про неї знаємо? Адже медицина довела, попри ідеалістичні ересі, що живий організм є тільки фізико-хімічним середовищем, або засобом існування білкових молекул...

Мельпомена зателефонувала через дві доби. Голос був гнучкий і бадьорий:

— Антоне Володимировичу, хочу повернутися до нашого спільного проекту. З мамою все гаразд, прокинулася вранці безсила, та при своєму розумі. Спитала тільки, що за синці у неї на руках, та хто скоїв погром у квартирі.

НЕБЕЗПЕЧНА ПУХЛИНА

Їх було п'ять або шість. Страх заважає правильно рахувати. Тільки обличчя були із однаковим виразом — ділові, трохи нудьгуючі молодики. Вони були схожі на будівельних майстрів — в руках важезні сумки, з яких наче чулося дзенькання інструментів.

Увійшли вони всі разом, пропустивши вперед старшого. Він почав оглядати наше маленьке приміщення — що було далі я вже не побачив. Мене притисли до стінки, немов курча над грилем — стояв випроставши руки і ноги. Тільки-но вирішив повернути голову, як у спину вперлося щось залізне, від чого бажання обертатися миттєво зникло. Після вдалої паузи, яка за законами театрального мистецтва посилила необхідне враження, отак і розмовляли: він — зі мною, а я — зі стінкою.

— Щось ти лікарю не того... Погано лікуєш. Деякі знайомі пацієнти передають тобі вітання. Прізвище К... тобі відомо? Ми б бажали, щоб ти подумав і постарався. І офіс у вас такий красивий. Мабуть грошки водяться?

Думки заметалися, мов скажені. К. — амбітне гарненьке дівчисько, що потрапило на мою консультацію два місяці тому. Скарг не було, за винятком аденоми — щільної пухлини лівої молочної залози. Ось тому й прибігла, рятуватися від операції. Нещодавно перехворіла на гонорею, вилікувалася антибіотиками, всі аналізи в нормі. Отже, я призначив саме гомеопатичний препарат, виготовлений з виділень при гонорейі — «медорінум». Далі, все як по писаному — виникло загострення: виділення схожі як при гонорейі. Я і пояснив клієнтці, що це дуже добре і слід почекати.

Намагаючись не рухатися, я запевнив голос позаду, що все добре пам'ятаю. Щось сталося з язиком, слова незграбно заплигли, а голос задріботів відлунням. Водночас друга частина мого «Я» задалася питанням: куди зникли усі працівники? На якому рівні залізна штука, яку вперли в спину — навпроти печінки, чи нирок? І оця пляма на стінці перед очима — чи не грибок завівся?

Позаду начебто мене розуміли.

— Теж є один знайомий лікар, він неправильно лікував нашого товариша і операцію зробив невдало. Та побув трохи у лісі й оговтався. Зараз, коли не заїдеш, він дуже радий. Ми гарним людям дуже допомагаємо.

Та я вже згадував далі. Загострення у К. не вщухало, незважаючи на мої запевнення. Важко пояснити гомеопатичні закони зцілення шістнадцятирічній самовпевненій красуні. Через це, власне, і утворилося психологічне напруження. Потім пацієнтка зникла, може, як це зазвичай буває, звернувшись до інших фахівців, принаймні не телефонувала. На жаль, я не

розшукують клієнтів — згадав я власний принцип. І тут же з гіркотою додумав: — тоді клієнти знаходять мене самі...

Напруживши сили, я вимовив якомога чіткіше:

— Зроблю все можливе, виправляю...

Мій слух ввіймав якийсь шурхіт, здається нишпорили скрізь в обох кабінетах і коридорі, перевертали папери, щось тихо перекладали, але рука, що притисла ззаду гострий предмет, не ослабла. Голос мого нового знайомця наблизився впритул, мені здалося, що він говорив прямо в потилицю:

— Добре, що ми порозумілися.

Я відчув, що мене ніхто не утримує, скригнули вхідні двері. Ноги миттєво обм'якли, серце колотилось, у роті пересохло, тіло без команди само сповзло на стілець. Саме в цю мить з'явилась Катя — наш секретар-реєстратор, тримаючи в руках дари Макдональдса: пластикову склянку і паперову обгортку. Вона швидко ворушила губами, жестикулюючи гамбургером, але слова, здається, тепер доходили до мене ніби з космосу.

— Що це Ви так зблідли? Мені сказали, що у вас зустріч зі старими знайомими. Старі приятелі надійніші за нових, от, наприклад, я ... — голос її знову зник, наче вимкнули звук. Я почвалав до свого кабінету, потім ретельно зачинив двері зсередини. Сидів у наступаючих сутінках не рухаючись, затамувавши дихання, прислухаючись до вуличних звуків.

Катя розмовляла по телефону, прийшли хворі на прийом до колеги. Життя, таке знайоме і буденне, тепер існувало поруч, за скляною перегородкою. Нарешті наважився на телефонний дзвінок.

— Доброго дня... Це ваш лікар... — видавив я із себе. — Я дуже зацікавлений у вашому видужанні. Ваш номер випадково загубився... А тепер знайшовся.... Приходьте, будь ласка, до офісу, коли тільки буде зручно.

У відповідь почув веселий голосок.

— Я була на прийомі у мамолога. Аденома значно зменшилася. Лікар був дуже здивований, особисто він не вірить у гомеопатію. А щодо тих виділень, то я згодна почекати, та вони вже й поменшали. Тільки мій знайомий турбується, каже, що з усіма лікарями любить поспілкуватися.

Я поклав слухавку. Під телефоном лежала новенька, ніби щойно надрукована українська купюра.

Вночі, замість сну мучила якась трясучка, тіло скувало, поштовхи серця пульсували в голові, а думки обертались довкола придбання зброї. А ще — не так вже й погано працювалося в державній лікарні. А ще, коли розбагатію, то найму собі охорону і в офіс, і скрізь, щоб зі мною їздили. А ще, обов'язково, переїду кудись далеко, до Парижа чи Лондона.

БАНКА 3-ПІД КАВИ

Жемайтія — це «низька земля» литовською, поблизу узбережжя Балтики, на-кшталт «Nederland», тільки без веселих, виблискуючих каналів та яскравих тюльпанних ланів. Жемайти мали таки щось перейняти від лівонських лицарів, яким тричі передавали цю територію литовські князі. Вони зятятю опиралися будь-яким нововведенням, насамперед новій релігії. Гнані з Литви жерці знаходили тут притулок ще в XV сторіччі.

Усі перекази про особливу вдачу та звичаї, а також впертий характер жемайтів не є вигадками. Але варто зважити, що цю генетику випестував природний, а точніше історичний відбір: постійна війна з лівонцями, тевтонами, німцями, а наостанок — з радянською владою.

Усього в кількох кілометрах від галасливих курортних містечок є люди, які бували біля моря хіба що в дитинстві, дарма, що вони власники ресторанчиків та готелів. Про устрій цієї землі заздалегідь попереджає дорожня позначка з назвою містечка: «Darbėnai», що найкраще перекладається як «Робоче», або «Трудове».

— Від якого слова походить «праця» українською?

Довелось збрехати, що від «прання». Господар задоволено захитав головою:

— Гарно, дуже гарно. Усяких іноземців про це питаю, одразу видно, ледачий народ чи ні. Колись простого селянина пани людиною не вважали: попихач, темінь, робоче бидло. А що, в Україні справді така земля: ввіткнеш лопату і виросте дерево?

Я ввічливо посміхнувся. Добре, що про сало не запитує.

Пятрас — колишній голова колгоспу, він першим втік у фермери. Ще не повністю сивий, з майже не засмаглим на ланах обличчям, мішками під очима, акуратним, опуклим животиком. Він досить стильно виглядає під лакованим портретом Леніна над повіткою. На дерев'яній рамці саморобний напис: «Nesėdėkite be darbo!» — не сиди без роботи.

Темний, незугарний будинок оточив дикий виноград. У прибудованій веранді розбите горішне скло, на піддашші — ліхтар без лампочки. На подвір'ї кілька покалічених дерев, куций городик з тепличкою.

Дорога повз дім, відпрасована колесами, протяглася до великого ангару, заставленого тракторами та сільгосптехнікою. Посередині, просто неба, височіє пожухлою червоною фарбою радянський комбайн.

— За нього ледь людину не вбив, — простеживши мій погляд, додав господар. — Це вже потім Європа нас підтримала. Купив один трактор, інший за півціни береш. А ще є німецька машина, що сіно у півку загортає...

— То ви вже мільйонери?

Пятрас знизав плечима (певно жемайтійською мовою це означало «так»).

— Другий поверх вільний. Ваша кімната нагорі.

О п'ятій годині несамовито загавкали собаки, в ранішню муть вп'ялися гострі промені сонця. Задзвенів посуд, рипнули входні двері. Розмовляли гортанно, хрипло, голосніше, ніж у театрі зі сцени.

— Пятре! Перекажи дояркам, щоб приходили снідати. Ще ветеринара потрібно, з маститом не впораємося, вим'я як бубнило порозпухало. Чуєш, що кажу? Потім на свої лани поїдеш!

— Та відчепися! Твій ветеринар — нетяма, гроші задарма отримує. Самі лікуйте. Нашо було корівник будувати, як нема кому ради дати?

— А ти з чого живеш? Що, там без тебе сіно не позбирають? Втікаєш з хати, наче на чарку запрошений. Вези іншого з міста!

— Як не буде сіна, нам усім капець, дурна ти жінко!

Грюкнули двері, невдовзі під вікнами завелася автівка. Мабуть останнє слово залишилось за господинею. На подвір'ї почали бринькати ланцюгом, голосно затиркотів трактор. Після невеликої паузи знову піднявся галас і метушня. Спати розхотілося. У вранішньому світлі виразно вималювались фанерні дверцята шафи, стіни мансарди з грубо струганих соснових дощок і наживленим на них проводом.

— Вільмо, ти спиш? Що там сталося?

— Не переймайся, — вона звичним рухом підтягнула ковдру на груди, що оголилися від повороту, — це батьки розмовляють.

На сніданок мала бути смажениця.

— Тихіше, тихіше, матір не розбуди.

Але на порозі вже з'явилась господиня, Аудра, оперезана цератовою фартушиною. Пишне волосся, майже не займане сивиною, стягнуте торочкою, на плечах чорна хустка, що почасти сховала засмагі руки із сіточкою синіх вен. У неї прямий ніс і карбоване обличчя, трохи пом'якшене зморшками і глибокими темними очима.

— Доброго Вам ранку!

— Доброго ранку. Як готуєте ячню, то вже для всіх. Скоро буде обід робітницям. — Вона шпурнула на плиту геть засмальцьовану велику сковорідку, переливши у неї олію. — На море зібралися? — добре, що для мене розмовляє литовською, а не місцевою говіркою. Вільма промовчала, я ствердно кивнув головою.

Смажениця зашкварчала, нагорілий гніт стрільнув іскоркою вгору. Аудра потягнулася, щоб дістати цеглинку чорного хліба. На горішній полиці вряд зібралися однакові банки з-під кави.

— Ми з Пятрасом у Києві бували, на базарі. Там люди хороші, як місця немає, за тебе заступаються. В'язані светри добре продавалися, як

у Москві. Вечорами плести було неважко, так зі старшою донькою на машину і назбирали.

До веранди вже прямувала різношерста група жінок у гумових чоботях. Я зрозумів, що можна накивати п'ятами.

— Як забажаєте митися, то у повітці, де бідони перемивають, тепла вода є.

Через ліс на велосипеді пірнаєш в інший вимір: світ охайно асфальтованої дороги, квіткових клумб, нескінченних ресторанів з музикою, столиків просто неба, барвистих вілл зі смарагдовими крихітками-басейнами, готельчиків, величних сосен, блакитного неба зі швидкими білястими хмаринками. Скрізь можна взяти темного пива, картопляних млинців, які кожен господар готує за власним рецептом. А ще — целелінів (офіційно «великих галушок»), у яких по-особливому зварена картопля приховує всередині м'ясо, як дирижабль, обтягнутий тканиною.

Всі стежки та дороги в Паланзі, що вулицею Басанавічюса, що парком від палацу Тишкевичів, прямують до моря. Немарно герб міста на синьому щиті зображує корону над бурштиновим намистом. Йдучи дерев'яними сходинками серед розкреслених висохлими вербовими лозинами піщаних дюн, раптово потрапляєш у неосяжний простір лагідного колисання та свіжого вітерцю. Кривулясті сосни тягнуть скалічені вітром гілки назустріч сонячному світу. Сірий колір від небокраю перетікає в зелено-блакитне тло, по якому, наче на коштовній тканині, розкидані посивілі хвилі.

Надвечір майже всі курортники збираються на дерев'яному причалі, щоб помилуватися заходом сонця. Скрипучі дошки пахнуть спекою, плескає у палі море, рухається по колу заворожений променадом натовп. Стрімко темнішає і вже здається погрозовою глибочінь, небосхил прикрашає фіалковий серпанок, крізь який на тонкому прощальному промені сходить жовтогаряче кружало. Саме в цю хвилину земля вікінгів стає найромантичнішою у світі, хочеться все спростити, сказати жінці, що поруч: «Я тебе кохаю, виходь за мене»...

До реальності повертають верескливі вигуки чайок, які влаштували суперечку. Литовською чайка — «žuvėdra», дослівно «рибоїд». Зважаючи на це, славетна чеховська «Чайка», як і емблема Московського художнього театру, набуває реалістичного сенсу.

Зворотна дорога через ліс також була сповнена реалізму. Під колеса потрапляли камінці, декілька разів велосипед занурювався в пісок, наостанок жорстко вдарився об коріння.

У будинку світилося лише одне вікно. На порозі чекав брунатний спаніель, з нерозчесаною ковтунуватою вовною. Він винувато завивав хвостом і почувався назад до куховарні.

У тьмяному світлі самотньої лампочки Аудра виглядала втомленою. Плита була вже закрита кришкою, газовий балон прикритий ганчір'ям.

Під стелею погойдувалися липучки, густо всіяні мухами. З веранди ледве чути голос радіоприймача.

— Пятре, ходи-но чай пити, гості повернулися, — вона поплескала спанієля по кудластій голові. — Він такий гарний, ночує зі мною, але занедбаний. Немає кому ним опікуватися. Авжеж і віку набігло. Так шкода вбивати його... — Аудра позіхнула, — Пятре, де ти є?

Радіо замовкло, на веранді майнула тінь, господар розчинив двері.

— Я на ніч чаю не п'ю, ще б кави запропонувала! — Він поглянув на порожні банки з-під кави: — Коли повикидаєш цей непотріб? — а озирнувшись на нас, добавив: — Ще й гроші вигадала там ховати!

— Твій лимонад не кращий. Накупиш цукерок і бавишся цілий день, як малеча.

— На здоров'я поки не скаржуся.

Він оперся рукою об одвірок, наче шукав де сісти.

— Гроші мають працювати. Сінозбиральний агрегат, що у Ляунаса, майже новий, а віддасть за півціни. Та що там з жінками балакати...

Пятрас притягнув дерев'яний дзиглик, грузько сів і примовк. На обличчі виступили краплі поту, здавалося, що йому важко дихати. Навіть у поганому освітленні впадала у вічі синявість губ та нігтів.

— Добре, всі втомилися, ходімо спати, — перериваючи паузу, сказала господиня. Ми з Вільмою рушили сходами нагору.

— Батько мені скаржився на серце, але лікарям не довіряє. Мати хвилюється, щоб не залишитися самотньою, але розпитувати про хвороби або слабкості неможна, такий усталився звичай. У нього якось був гарний настрій, то потай від матері дав серце прослухати, гаразд що стетоскоп опинився під руками.

— То що ж ти вислухала?

— Ритм сповільнений, майже брадикардія, глухі серцеві тони. Решту сам бачив, задуха, синява, ще й набряки до гомілок.

Ми дійшли до дверей кімнати.

— А батько був замолоду, якби це зручніше мовити... гульвісою? Це я задля гомеопатії питаю, — пояснив я те, ще потребувало пояснень. Вільма відсторонилася і кинула на мене сторожкий погляд. «Як зараз схожа на матір» — промайнула думка, невже й характер уповні передається?

— Я багато чого не знаю. Мабуть ревнувала його мати і було за що. Раніше й пісні співав і витанцьовував. Батьки давно живуть, як у заслання: ні туалету, ні душу, ніяких сучасних зручностей. Нікуди не їздять, а виходять тільки у великі свята до костьолу. Кажуть, що грошей бракує, все треба у господарство вкладати, а вже давно найбагатші фермери в районі.

На другий день почався дрібний, нескінченний литовський дощ, без усякого напрямку, як зошит у клітинку, без хмар, без вітру, без калюж.

Непомітні крапельки просякали у землю, дахи будівель, листя дерев, точилися довкола прочиненого вікна.

Втомившись від ледачого комп'ютера я вийшов у коридор і прислухався. Здається, залишився на самоті. Чому б не піднятися драбиною на горище? Гарне місце для усяких скарбів та ремінісценцій. Дощатий люк скрипнув, піддався, в ніс та очі потрапила солодка пилюка. Обережно витяг з-під побутового непотребу декілька книг: Межелайтіс, Пушкін, Лермонтов, Марцінкявічюс, заборонений свого часу, модерніст та естет, утікач в Америку Радаускас. Розпрямив зморщені фотографії: пейзажі ланів, призахідного сонця, задумливих сосен, каплички з дерев'яними скульптурками...

Раптово увірвалося в душу відчуття миттєвості життя, свободи і причетності, власного, від дитинства, затишного місця, горішнього сховища ремінісценцій. Звідки було знати, що лиха доля вже звислася над цим домом.

Бо як і саму людину, творіння її рук хтось випробує, дозволяє йому служити і працювати до визначеного часу. То ж не забарись бути щасливим.

Зворотнім шляхом була моя черга сідати за кермо. Проминули поворот на Палангу, у дзеркальце несамовито виблиснув полиск червоного сонця.

— Що за підручники на горищі?

— Мати працювала вчителькою литовської мови і літератури, та й російською раніше добре розмовляла, — не повертаючи голови відповіла Вільма. — А батько захоплювався фотографією, мріяв сільським туризмом зайнятися, купити землю та поставити хатинки біля озера.

— Він гомеопатію приймати буде? — Я вголос підсумував відомі мені симптоми: серцева недостатність, брадикардія, синява губ та нігтів, задуха, набряки ніг. Холодний піт і погіршення від руху при нападі — шукав-но стільця, щоб присісти, певно й страх смерті був, судячи з виразу обличчя. На додаток ще такий веселун і життєлюб у молодості. Чому б не дигіталіс, мабуть найкращі гомеопатичні ліки при хворобах серця? Тільки ніде не написано, що дигіталісні пацієнти такі працеголіки.

Вільма промовчала.

— Я в Паланзі закінчила школу. А у вихідні торгувала ягодами на базарі, батьки примушували, казали, щоб змалку до роботи звикала. Ніколи б таке своїм дітям не заподіяла.

Автівка слухняно побігла звивистою магістраллю, повз плавні пагорби та поживклі стернища.

Незадовго до Різдва ми сиділи у кав'ярні на проспекті Гедемінаса, з вікон тягнуло холодом, на вулиці мірно колисався сніг, раз у раз підхоплюючись

за машинами. Не хотілося забирати рук від гарячого чайничка. Вільма виглядала неприступною й чужою, втягуючи глінтвейн соломинкою.

— Збираюся в Англії працювати, подала документи. Ось тільки на Різдво до батьків маю завітати.

Я взявся розглядати нехитрий малюночок на чайнику.

— Я тобі вдячна за батька, він майже півтора року на дигіталісі протримався. Потім мати приготувала йому найулюбленішу страву — і коли відмовився, зрозуміла, що справді хворий. Як з носа кров пішла, викликала швидку, відвезла до лікарні. В ту ж ніч сталася пожежа — давно вже треба було трусити сажу. Добре, що встигла вибратись. Не знала як батькові сказати, йому саме кардіостимулятор імплантували. А ще, знаєш, серед попелу знайшла банку з-під кави — з грошиками.

Поки продали господарство і землю, розраховалися за кредити та новий будинок ставили, тепер вже з усіма зручностями — якраз вистачило.

Вільма нарешті посміхнулася:

— То не викидай кавових банок. Вибач, більше не маю часу з тобою розмовляти, — вона спритно всунула купюру під блюдце. Я подивився їй услід: не озирнулася і своїм сягистим, швидким кроком попрямувала у сніги.

ШАЙБУ-ШАЙБУ!

Замість того, щоб пасувати нападаючому з «пів борту», Вован нахилився вперед, начебто розглядаючи щось на льоду, потім якось незграбно став на коліна. Так буває від удару, чи силового прийому, але поблизу нікого не було.

Гра зупинилась. Ми попід руки спроводили його на лавку.

— Ти що, травмувався? — Вован похитав головою.

— Хлопці, я посиджу трохи.

Він насилу переступив бортик і гепнувся на сидіння, безсило відкинувши ключку.

Суддя поїхав на точку вкидання, схрестились і клацнули ключки, шайба перейшла на другу половину майданчика. Шкода, що сьогодні вже

не виграти, тепер ще й захисника втратили. Поки стежив за грою, я забув про Вована.

— Зміна, зміна! Ще не наїлися?! Хто там на спущених ковзається? — це Влад, наш капітан-тренер. Повітря не вистачає, піт тече обличчям, в ногах важкість, а треба ще швидше. Піднімати голову, тримати свою зону і при нагоді спробувати в контратаку, спочатку витягнути шайбу за синю... Якщо не буде кому віддати передачу, кинути з-під захисника...

Вже на лавці я скося подивився на Вована. Він опустив голову на груди, немов заснув, губи стали синявого кольору. Я забарився з рукавицями, на решті вхопив пульс — регулярний, але дуже слабкий. Ми потягли Вована в роздягальню через вузький, обкладений гумовими килимками коридор. Він тільки мугикав та переступав ногами як механічна іграшка. Насилу знявши шолома, почали звільняти його від ковзанів, потім взяли за нагрудник. Руки були холодні, як лід, на обличчі рясно проступили краплі поту. Раптово Вован зробив незграбний жест руками у повітрі, наче відганяв комаху:

— Знімайте скоріше, мені болять... Давить у груди. Не можу дихати. А що там за мерзота у кутку? Проженіть цю гадину, вбийте, щоб не вкусила!

— Володю, — я нахилився до нього, — треба їхати до лікарні, там обстежать, щоб поганого не сталося. Ми ж з тобою вже не хлопчики.

— Він ледь підвів голову і несподівано жалібно промовив:

— Мені б додому...

— Ну, як він там, живий? — до роздягальні увійшов Влад і зупинився біля нас, спираючись на ключку. Маленьке кособоке приміщення заповнило юрба однокольорових, дуже різних на зріст хокеїстів, які оточили нас довкруг.

— Хто там останній? Перекажи черговому, щоб викликав швидку. Кардіологічну бригаду! — вигукнув я вже навздогін. І пошкодував, що беру з собою тільки ліки від забоїв та розтягу зв'язок. Зараз би в нагоді стала біла чемериця — чудові гомеопатичні ліки від колапсу та стенокардії, коли є болі в серці, задуха, запаморочення, синява та холод шкіри, ниткоподібний пульс. Ще страх смерті та галюцинації...

Тепла вода в душовій давно закінчилася. Амуніція і ковзани вже запаковані у валізи. У куточку біля дверей лишилися сиротливі ключки. Роздягальня спорожніла.

— Ну що, треба їхати до лікарні, — наче озвучуючи наші думки, виголосив Влад.

— Хто поїде? — він подивився на мене і зробив паузу, — добре, ще Ігоря візьмемо.

Їхати треба було обережно, під ніжним шаром першого снігу причаївся підступний лід. Ніби на підтвердження цього на асфальтовому розвороті для машин швидкої допомоги, втративши рівновагу, горілиць розтяглася

жінка, притягнувши до грудей сумочку. Ми з Ігорем переглянулися, насилу підняли і повели незнайомку до приймального відділення. Вона не пручалася, з цікавістю дивилася на нас, ноги її не слухалися, як то буває напідпитку, але запаху алкоголю не було.

— Добре, що прибрали її, нам вже їхати, — обізвався хтось з водіїв швидких, що стояли неподалік, грюкнувши дверцями.

За пластиковим столиком сидів черговий лікар, втупившись в папери. Галогенне світло, поширюючись по зеленому кахлю, скнаро заповнювало приймальню моторошним сяйвом, від клишоногої скляної шафи, до каталки з вивернутими у різні боки колесами. Дама, трохи пововтузившись з відкидним сидінням, вмостилася на дерев'яному стільці. Черговий підвів голову, наче відірвався від летаргічного сну.

— Навіщо ви її привели? Вона відмовилася від госпіталізації, ось документ маємо. Ми не таксі, додому на швидких не возимо. Каже, що чимось отруїлася, а телефон загубила...

Ігор витяг мобільного:

— Давайте, кажіть номер. Жінка скося посміхнулася:

— О, ви такий люб'язний, такий кавалер...

Санітарки в різнокольорових халатах, нагадуючи юрбу циганок, разом висипали на коридор.

— Я тобі казала, що чоловік її забере.

— Ні, не забере. Хто знає, з ким вона зустрічалася...

Влад вийшов уперед:

— Ми власне довідатися про нашого товариша.

— Він у реанімації. Попередній діагноз: інфаркт.

Черговий зняв окуляри, за якими ховалися виснажені недосипом очі.

— Можете піднятись в кардіологію і поговорити з лікарем. Тільки тихенько...

Санітарки рвонули вперед, показуючи нам дорогу.

— Бачили ми товариша вашого. Все поривався втекти, лаявся та плакав. Такий гарненький! Але ж помре... А грошенята у Вас є?

— Ось вам на цукерки. Десятигривнева купюра розчинилась у напівтемряві. Ліфт цокнув і загальмував на третьому поверсі.

Чекати довелося недовго, у коридорі з'явився непомітної зовнішності молодий чоловік у зім'ятому халаті.

— З вас 700 гривень, — він подивився на нас по черзі, мабуть, визначаючи, хто буде платити. І після невеликої паузи додав:

— Ми вже ввели у крапельницю ліків на цю суму.

А це — список решти необхідного. Він простягнув друкований паперовий клаптик почерканий синім чорнилом.

Влад поліз до кишені за гаманцем:

— А що з ним сталося?

— Зараз — нестабільність. Більше не можу сказати. Будемо лікувати як інфаркт. Завтра бажано, щоб родичі завітали. Якщо дотягне до ранку, ще треба буде грошей, — він швидко закрокував коридором.

— Будемо телефонувати дружині, — сказав Ігор.

— Це я беру на себе, як кращий психолог, — він щиро посміхнувся.

— Здравствуйте... Мене звать Ігор, а Вас як? Дуже приємно. Ми з Володею приятелі, коротше, у хокей разом граємо. З ним неприємність сталася, він трохи побуде у лікарні, щоб серце обстежити. Йому одяг і харчі треба привезти. Тільки грошей нікому не давайте! Доктори нас розводять. Вранці прийдуть інші, самі побачите.

Через тиждень я поспішав на тренування, добре, що воно зазвичай починається із запізненням. Машина звично заплигала на ямах маленької вулички, прикрашеної гумовими лежачими поліцейськими.

Двоповерховий ангар вже був щент заставлений автівками. Зовні чути як тиркотить машина для заливки льоду. Здолавши темний коридор з нависаючими трубами і штукатуркою, я увійшов до роздягальні. В центрі на єдиному пластиковому стільці з переможним виглядом сидів Вован з пивною банкою у руці.

— Ну що, пацани, сьогодні тренуватись не буду, — він ковтнув пива, — дали лікарняний, щоб відпочив. Тільки дороженько він обійшовся, у чотири з половиною тисячі. Одне тільки спасибі — від курива відвернуло.

— А як твій інфаркт?

— Ніякого не було. Покололи руки, напустили дурману в голову. Звозили в іншу контору на консультацію. Там така х...ня, запускається прямо в серце під наркозом. Потім треба лежати нерухомо цілий день, валик до стегна притискуючи, щоб кров зупинилася...

Вован жестикулював пивною банкою, його очі виразно блищали.

Я знову подумав про білу чемерицю, здатну викликати марення. Звідси вся медицина була схожа на велику постсоціалістичну галюцинацію.

Рожева білизна розвішана була скрізь — на мотузках, огорожах, чавунних парканах скам'янілого міста Петрового. Рожева сукня, хустинка, панчохи, все таке чисте, охайне, немов тільки випране. З нестерпним рожевим сяйвом конверти для листів, рожевий відблиск облич, що пішли у минуле. Рожеве мереживо, рожеве... так розповіла мені про свої галюцинації давня пацієнтка, «наша бабуся», як звик її називати медперсонал.

Іраїда Іванівна, народжена 1917 року, ровесниця найжорстокіших соціальних зворушень, єврейсько-масонського заклоту, чи Великої Жовтневої соціалістичної революції — як кому заманеться.

Отож, благополучне життя було вкрадене задалегідь. Не знаю, як пройшли її дівочі літа. Можливо молодість — це вже достатній привід, щоб бути щасливою. Але другий великий злам історії, який знову стався в її рідному місті, яке вже звалось Ленінградом, мало не обірвав ниточку життя.

Втім, наша бабуся не любила про це розповідати. За вісім років нашого знайомства я знав тільки, що її дуже виручила дуранда (макуха). Перший раз її їли у 1918–1920 роках, коли Петроград голодував, але то була тільки репетиція нової страшної драми.

Вона працювала на державному оптико-механічному заводі (ДОМЗ), який частково залишився в Ленінграді, на виробництві перископів і отримувала законний робітничий пайок — 250 грамів сурогатного хліба. Чоловік, з яким познайомилась за рік до війни, став новобранцем військової контррозвідки у березні 1941 року. Одним з тих, хто мав привести в дію план «Д» — знищити місто в разі захоплення його німцями, а також виконавцем репресій проти так званих «соціально небезпечних» і «кримінально-злочинних елементів». НКВС, як добре налаштована машина продовжувала карати троцькістів, шпигунів, зрадників Батьківщини серед вже покараного на смерть міста, та розкиданих вулицями трупів.

Я впізнав її неспішну ходу, з човганням і стуком цівка у коридорі. А ще й голос племінника, який її незмінно супроводжував.

— Не знаю, лікарю, чи побачимося ми ще... Знаєте, такий вік.

Я уважно роздивився набряклі, з численними маленькими виразками ноги. Здавалося, що на них ледь тримається зсохла, брунатна шкіра.

— Іраїдо Іванівно! — За звичкою я підсилив голос, але вона чула добре.

— Я теж не знаю, чи зустрінусь з Вами. Теж напевно не хлопчик. І по дорожю багато...

Пауза трохи затяглася. Я слідкував за її обличчям, розмірковуючи чи про недотепний жарт, чи про її світло-блакитні вицвілі очі, що марно силілися повернути втрачений зір.

— Антоне Володимировичу, Ви не шуткуйте так. Мій чоловік покійний, теж жартівник був. А наостанок не витримав, продав пістолет за буханку хліба. За ніч і з'їв, щоб на ранок померти. Від нього саме каблучка залишилась, подарував коли залицявся, а я дурна її не продавала.

Згідно з історичними відомостями, у грудні 1941 року з'явилась можливість евакуації з блокадного Ленінграда через Ладозьке озеро. Поіменована радянськими істориками як «дорога життя», насправді була дорогою смерті — німці її обстрілювали, машини провалювалися в ополонки (адже їхали вночі). Людей грабували, забирали валізи у виснажених, а їх самих спускали під лід.

— Водій не хотів брати, сказав, що вмираючих не бере — такий наказ керівництва. Але за каблучку погодився...

Далі була евакуація теплушкою (товарним вагоном) до Казахстану, щоб вижити і вже там ледь не вмерти від тяжкої малярії. Ось тоді під час лікування і з'явилося бачення різних предметів у рожевому світлі, одне з побічних явищ передозування хініну.

Я вручив рецепт племінникові, який зазвичай виконував секретарські обв'язки.

— Тут від набряків, для серця і для голови.... Сподіваємось на краще. Хоча мені особисто, — я притишив голос, — ці набряки зовсім не подобаються. Серце погано працює і обіг лімфи порушений.

Я потиснув йому руку, присунув ціпка до хворої.

— Побачимось! І щоб ніяких сумнівів.

Через місяць я впіймав настирливий телефонний дзвінок. Телефонували з Росії.

— Володимирович! Що нам робити? Бабуся майже не підводиться, набряки дуже великі, погано їсть. Щось їй весь час мариться. Я не можу зараз приїхати, підробляю у Москві.

Я хотів сказати, що вже багато років не візитую пацієнтів на дому, незважаючи на їхній вік. Але замість цього сказав:

— Щось придумаємо. Яка там адреса?

Двері відчинила жінка з невиразним обличчям, оперезана фартушиною.

— Ви лікар? До Іраїди Іванівни?

Виявилося, що квартира відписана банкові, який взявся натомість забезпечити соціальну та медичну допомогу.

Хвора перебувала у ліжку з високо піднятим узголів'ям. Незважаючи на сонячний день, у кімнаті панувало присмеркове світло через завішені товстими фіранками вікна.

— Людо! Годі там брязкати на кухні! Ти хіба не розумієш, що до мене лікар прийшов? Антон Володимирович! — це до неї, щоб второпала, які поважні люди завітали.

— Антоне Володимировичу, — це до мене, щоб я влаштувався на фотелі серед різного мотлоху, непотребу, накопиченого посеред колись розкішної хрущовської новобудови.

За ліжком, у межі досяжності рукою господині височіла шафа, з численними шухлядками. Он як може звузитися коло життя, — подумав я про себе, — від ліжка до шафи... А ще здалося, що я побачив примхливу пані, яка правувала наймичкою. На пальцях виблискував незнайомий перстень, вираз обличчя, такий люб'язний на прийомі, змінився на гордовитий, тон розмови не припуслав сентиментів.

Я потиснув руку з перснем, пошукав, куди покласти портфеля і пересів ближче на край ліжка.

— Ой, не можу повірити... Спасибі, що приїхали. Зовсім погано стало. Ходити не можу і свербіж по ночах, та ще кидає то в жар, то в холод...

Я вислухав розповідь про нестерпні головні болі, серцебиття, шум у вухах, безсоння і знов про галюцинації в рожевому кольорі та відтулив простирадло. Ноги перетворились на вкриті маленькими виразками і тріщинами брунатні колоди, наче належали якійсь іншій велетенській істоті. За звичкою я перерахував симптоми: перенесена малярія, голодування, напади лихоманки та жару, серцебиття, безсоння, набряки, шум у вухах, марення у рожевому кольорі...

— А чому це вікна завішені?

— Очі не витримують сонця. Я і на дворі тільки у темних окулярах.

Саме собою склалося призначення — кора хінного дерева, препарат, з якого почалася історія гомеопатії. Чому я не призначив її раніше?

Спускаючись з п'ятого поверху, я відчув, що впевненість у виписаних ліках трохи ослабла. Може хіна і непоганий вибір, але що вдієш в такому віці, з такими велетенськими набряками... Гаразд, тепер мерщій до машини, бо ж кинув на проході, не знайшовши місця для паркування.

Телефон завжди дзвонить невчасно, а з мобільним просто біда. Через снігову хуртовину довелося їхати в метро. Невеличка помста природи за наші далеко триваліші знущання. Притиснутий до поруччя я з третьої спроби витягнув телефон з кишені. Він підступно вислизнув з долоні, але вдало приземлився на сплюсненій шкіряній сумці. Здається, відоме визначення скупчення народу можна трохи перефразувати: ніде мобільному впасти...

— Володимирович, бабуся вам передає вітання.

Відразу згадалася пані у хрущовці.

— І як вона...Жива?

— Чудово почувається. На ногах прорвало шкіру, отже повитікали великі брудні калюжі липкої рідини. Всю квартиру позаливала. Ми ще довго прибирали. І чує краще, і пам'ять поправилася, і серце не турбує. Командує тут з ранку до вечора. Щоправда, коли сама запалювала духовку, трохи обпеклася.

— А рожевий колір? Переслідує скрізь, коли заплющує очі?

Племінник помовчав.

— Цього я не знаю. Спитаєте в неї самої.

У телефоні щось пискнуло, зв'язок обірвався.

Я подумав про красу, жорстокість і велич Петербурга-Ленінграда, більшою за яку може бути тільки велич людини. І окремо — про величність гомеопатії.

Потяг заскреготів і загальмував, ми дружно хитнулися вперед-назад, почався станційний коловорот людської маси. Мене потягнуло вздовж вагона і нарешті притисло до дверей. Перед очима опинилася реклама жіночої білизни. Треба ж, у рожевому кольорі.

СКАЖИ «ТАК»!

Я завжди одружуюсь на білявках (згодом вже на колишніх). Мабуть це вже традиція. Казала ж свого часу мамі тітка, з сумом дивлячись на її русяве волосся:

— Не хвилюйся, виростеш — потемнієш.

У дитинстві я був білий як кульбабка. У студентські роки корінна одеситка Рахіль Львівна з комунальної квартири здивувала мене вигуком: «Ой, це той самий блондин, що вже приходив...».

Щодо класичних анекдотів про блондинок на мерседесі, блондинок у міліцейській формі тощо, то в житті все набагато заплутаніше.

Мелодраматичної кульмінації весілля сягає саме в момент реєстрації шлюбу. Як вже вирішив скласти угоду, офірувати, чи набути нового соціального статусу, то не почувайся наче слон у посудній крамниці. Краще ні про що не думати.

Згідно з офіційною інструкцією щодо проведення шлюбної церемонії має бути так:

«Молодята входять до зали реєстрації під звуки «Весільного маршу» Вагнера. Добридень, шановні наречені і гості! Сьогодні (число, місяць, рік), у нашому відділі ЗАГСу м. Києва одружуються...».

— На яке прізвище реєструвати? — голосно питає густо нафарбована брюнетка в кімнатці під сходами.

— Ну? Ви вже запізнюєтеся. Це пишеться через «і» чи «и»? Ні, я не знаю українського правопису. Нащо Вам така американська фамілія?

Я пориваюся наблизитись до столу.

— А Вам, наречений, яка різниця? Я кажу, запізнюєтеся! За вами теж люди чекатимуть.

Вже на сходах з усіх боків підступають молодики у беретах:

— Кінозйомку, фотосесію, будьте ласкаві...

Жінкам щастить більше. Я подивився на Юлю: для них головне виглядати привабливо і широко посміхатися, яка б там нагода не трапилася. Більше того, вона іноземка, і не розуміє державної мови, от і виконує роль як у німому кіно. Позаду розтягнулася мальовнича група гостей, які вже перезнаййомилися, і, судячи з усього, перейшли на анекдоти.

Сергій тримає камеру, дуже високий і худий, з тонкими нервовими губами. Він почувається бувалою людиною. Ласун, він вчора добряче скуштував київського тортика.

Кремезний Леонід зі звияжним видом затиснув у могутніх руках червоні троянди. Він до півночі бавився гітарою і спогадами про студентські роки.

Настя і Катя застигли зі специфічним виразом на обличчі, що зазвичай буває в жінок на весіллі у подружки. Вони вже набігалися магазинами, стомившись від майже гамлетівського питання: «купити чи ні...».

А попереду вже чекають височенні дерев'яні двері, прикрашені різьбленою символікою УРСР, з кільцями-ручками золото-партійного кольору, зовсім як у райкомі. Якось само спало на думку: наче за ними перепустка до раю чи пекла. Та що це я...

З дверей хутко вибіг низенький голомозий чолов'яга.

— Гостям тут стояти! — він пояснив належні дії відчайдушною жестикуляцією.

— Скоріше, скоріше, — це вже до нас, — проходьте до зали.

І звичним зусиллям відчинив вхід до іншого світу.

Зала була величезна й гола, як і належало майбутньому. Вздовж стін — незграбні стільці, посередині, як аналой, трибунка, зверху розп'яттям — державний герб і прапор. Із входу килимова доріжка, щоб не помилитися у напрямку. Вагнер трохи запізнився, але вдарив своїм маршем на всю міць розташованих під дахом колонок. З бокових дверцят непомітно вислизнула жіночка у великих окулярах, на ходу поправляючи завелику мантію, щоб сховатися за трибуною.

— Шановні наречена і жених! Сьогодні найпрекрасніша і незабутня подія у вашому житті...

Цікаво, вона читає, чи вже вивчила напам'ять?

— Ставайте на рушники! Це для молодят, — зашипів позаду голомозий. Сергій застрекотів камерою.

— Створюючи сім'ю, ви добровільно перейняли на себе великий борг... А може добре, що без перекладу?

Юля цілком впевнено розташувалась на рушнику, немов на подіумі. Її увагу щойно привернули рожеві банти босоніжок.

— Перед початком реєстрації прошу вас ще раз підтвердити, чи є ваше рішення стати подружжям щирим, взаємним і вільним. Прошу відповісти Вас, наречена.

Юля продовжувала вертити головою в різні боки, від цього метале-ве намисто виблискувало кристалами Сваровські не гірше діамантового. Справді чудово виглядає сьогодні, зважаючи на весілля...

Текст з трибуни обірвався, як це колись траплялося з магнітофонною стрічкою. Реєстраторка навела окуляри на наречену:

— Питаю Вас, наречена.

Юля відірвала погляд від босоніжок і зайнялась весільним платтячком. Он як, пронизала мене тривожна здогадка, цього ми не передбачили.

— Юлю! — впівголоса покликав я, — Тобі треба відповісти «так».

— Так, так... — знову зашипів голомозий, енергійно киваючи головою, показуючи, що треба зробити.

— Так, так, так! — спочатку незграйно, потім все голосніше підхопили гості.

Жінка у мантиї знесилено зняла окуляри і якомога нижче звислася уперед з трибуни.

— Замуж хотіте?

Юля оглянула присутніх. Нащо ж було сюди приходити? Що тут усі змовились? Трохи примружила очі, наче згадувала щось з минулого:

— А, конечно...

— З вашої взаємної згоди, вираженої у присутності свідків...

Під музику завжди легше думається. Здається, це «Марення любові» Ліста.

Хай тепер питають в інтерв'ю, чим для вас є гомеопатія... Добре, що вранці вмовив Юлю прийняти пульсатілу.

Сон-трава або простріл — чарівні весняні квіти, з приквітком-покривалом, що розтоплює над собою сніг. Згідно з переказами, вона відкриває можливість передбачення, якщо покласти її на ніч під узголів'я.

Гомеопатія стверджує, що для людей, котрим показана пульсатіла, властива нерішучість: «Подібно до сон-трави, яка хитається від подуву будь-якого вітерцю, така людина схиляється то в один, то в інший бік, виявляючи вроджену нездатність приймати рішення, як і з важливих, так і з незначних питань. Навіть коли вона приймає якесь рішення, то їй важко його виконувати».

Зовсім непогано, як для приворотного зіллячка.

Старенький «пежо» загальмував, здригнувся і заглухнув. Грюкнули дверцята і господар, коротенький чолов'яга, підстрижений напівбокс, виповз надвір. Картаті штани задралися йому поверх капців на босу ногу. В ту ж мить розчинилося вікно на третьому поверсі:

— Приберіть машину!

Стрижений викрутив бичачу шию. Здавалося він чогось не второпав.

— Приберіть машину, я Вам кажу!

— Ввечері й приберу.

Чолов'яга почвалав до воріт.

— Ти подивись, який ідіот! Зараз я на твою машину вихлюпну кип'яточку.

Стрижений розвернувся і задер голову. Вода блиснула у повітрі і розірвалася на бризки поруч з переднім колесом.

— Ах ти ж, стерво божевільне, — він вихопив мобільного, — зараз зніму псування мого майна і відправляю до міліції.

— Відправляй хоч до прокурора! Чого це я маю дихати вашим падлючим бензином? Я хвора жінка, мені не вистачає повітря. Їдь до свого будинку і там паркуйся! Хай твоїй родині смердить. Я це так не облишу.

Чолов'яга сховав телефон, трохи почекав, поволі пройшов повз ворота і знову повернувся.

Цієї миті клацнув замок парадних дверей, на порозі з'явилась пані Емілія — це була саме вона, в домашньому халаті, підперезаному нашивидкуруч.

— Ви що тут робите? Не треба заїжджати до нашого двору, він тільки для жильців.

Емілії вже за вісімдесят, але голос у неї дуже сильний і хрипкий. На ногах вона тримається міцно, як стародавній воїн.

Стрижений поклав одну руку на багажник і нахилив голову:

— Я громадянин України і паркуватися буду, де схочу.

— Дивись, яке падло в Україні намножилося! Та хто ти такий? Мабуть на туристичній фірмі у сусідньому під'їзді прислужився. Там таких недоуків багато. Зібралися, щоб людей ошукувати. Хоч би у школі навчився поважати старших, бовдур.

— Вам, бабусю, давно треба до психлікарні. Я мешкаю неподалік. А машина буде стояти тут.

Емілія присіла на бетонну сходинку.

— Іди на х... Не зрозумів, що у тебе сьогодні будуть проблеми.

— Подивимось, у кого вони будуть, — чоловігa затрусив своїм напівбоксом до виходу.

Емілія простежила його шлях і зневажливо сплюнула.

День був теплий, але похмурий. Після вчорашнього дощу бетонні панелі огорожі вкрилися темними плямами. Острівки сміття застрягли у щкарубинах асфальту, оточили каналізаційні люки. Лише виноград, вирвавшись з-під ущільненої камінням землі, милував око ніжно-зеленим листям. З металевих ґрат огорожі він здійнявся майже до другого поверху. Ще вище, над бляшаною табличкою «вул. С. Петлюри...», у дзеркалі вікон стрімко плили міські хмари.

Пам'ятаю, що татова машина у дворі завжди розверталася з геометричною точністю: заднє колесо двічі чіпляло кришку каналізаційного люка: трак-трак. Далі автівка повільно просувалася до гаража. Цей звук позначав відлік часу на те, щоб дислоковані по кімнаті солдатські загони встигли опинитись у картонній коробці до появи батьків у квартирі.

Двері парадного розчинив худорлявий чоловік із козацькими вусами і пролазливим обличчям.

— Вітаю, Еміліє Броніславівно! Що це Ви на сходах робите?

— Павлуша, подивись, — Емілія тицьнула рукою в бік машини, — від такої сволоти всього чекати можна.

Павло Сергійович глянув на подрапаний витвір французького автопрому.

— Хто це? — він обійшов автівку спереду.

— Мавпа зомбована, — Емілія важко підвелася. — Перший раз бачу такого жильця, ясна річ, що бреше. Я всіх знаю в сусідньому будинку.

— Ось ми, — заметушився Павло, — ось ми затиснемо його, щоб не виїхав.

Він для чогось скинув піджак, погаявся, мабуть, виміряючи, як краще перекрити виїзд. Невдовзі його «таврія» примостилася позаду.

— Ну добре, не тиркоти.

Павло Сергійович рвучко відчинив вхідні двері.

— Тільки після Вас, Еміліє Броніславівно.

Вони зникли в парадному. Двері почекали, немов про щось роздумуючи, з розмаху клацнули металевим замком і зачинилися.

Раніше наша вулиця звалася на честь Комінтерну, комуністичного інтернаціоналу, створеного для «світової пролетарської революції». Першою ошчасливленою мала стати Польща — у наказі М. Тухачевському, що настував на Варшаву, мовилося: «На багнетах ми принесемо трудящому людству щастя та мир! Вперед, на Захід!». Саме в цей час на сцені «Большого» театру у Москві на засіданні II конгресу Комінтерну, його делегати позначали прапорцями на величезній електрифікованій мапі просування «міжнародної» більшовицької армії. Політбюро ЦК РКП(б) вже затвердило склад

Тимчасового революційного комітету у Польщі. Далі сталося назване поляками «чудо на Віслі»: близько 25 тисяч бійців червоної армії полягло, 60 тисяч потрапило до полону, а 45 тисяч були інтегровані німцями.

Ворота знову грюкнули, у двір стрімко в'їхав сріблястий джип і загальмував, ледь не наскочивши на «таврію». Молодик у сірому твідовому костюмі, темних окулярах, не перестаючи жувати гумку, чвиркнув крізь зуби, підняв скло і відчинив дверцята. Поки він оцінював дислокацію транспортних засобів, у двір, базікаючи по телефону, повернувся хазяїн «пежо».

— Я кажу реально. Тільки з попередньою оплатою. Спочатку гроші, потім поставка.

На шляху чоловічи опинилися темні окуляри і лаковані італійські черевики.

— Це що, твоя машина?

Молодик був за фактурою менший за стриженого, але тримався дуже впевнено.

— Ти дозволу спитав?

— В кого мені його питати?

Твідовий костюм виплюнув гумку під ноги.

— Щоб я тебе бачив тут в перший і останній раз.

У двір швидким кроком увійшли кремезний чоловік при краватці і окулярах, за ним чорнява, схожа на циганку, огрядна жінка у квітчастій сукні з рожевою сумкою. Отримавши підкріплення, стрижений перейшов у контраст.

— Дивіться, Володимире Васильовичу, як нашу фірму тут вітають. Добре, що викликали патруль ДАІ.

З парадних дверей знову висунулася Емілія. Цього разу до халата додали товсті в'язані шкарпетки.

— Ваша фірма — це кубло, з квартири зроблене. Вам байдуже, що поруч порядні люди. Влаштували свій брудний бізнес нам на голову. А ти, — вона тицьнула пальцем у сумку квітчастої жінки, — краще мовчи, бухгалтер недороблений. Ходите як подружжя, дивитись бридко, зовсім совість втратили!

Емілія опинилася на авансцені і мабуть відчувала натхнення.

— Ще й таких самих б... і нахаб прийняли на роботу. По вас прокуратура плаче!

Під час цієї промови стрижений навів об'єктив, намагаючись сфотографувати розташування машин. Емілія вчепилася в його рукав, не втрималася і покотилася на асфальт. Сірий піджак перехопив руку стриженого, телефон гучно вдарився об машину.

— Це мій заступник, гидото! — Володимир Васильович, наче бойовий слон, кинувся на вдвічі меншого супротивника. Удвох зі стриženим, вони притисли його до джипа, розгойдуючи, як знаряддя для боксу.

— Бабусю Емілію вбили! — з парадного стрілою вимчав Павло Сергійович. Колишній танцюрист оперного театру, він високо підстрибнув, наче робив пірует, і ногою поцілів Васильовича в поперек. Той охнув і опустився на каналізаційний люк, поруч брязнули окуляри. В цю мить «циганка» влучно вдарила Павла Сергійовича сумкою по голові, а скупийовджений господар твідового костюма смачно достав стриженого у щелепу: «Хресь!».

У двір увійшли двоє міліціонерів. У першого на паску гойдався смугастий жезл, інший, з розстебнутим коміром, ніс кашкета в руці. Здається, що дворовий пейзаж, перетворений на поле битви, їх не зацікавив.

— Хто тут Криворучко?

Притримуючи щелепу, стрижений підвівся їм назустріч.

— Це я викликав патруль з приводу дорожнього інциденту.

— Аварія, чи що?

— Мою машину заб... заблокували.

Міліціонери подивились на скупчення автівок.

Молодик у твідовому владнав хусточку в нагрудній кишені.

— Шановні інспектори! Дякуємо за візит! Як відомо, розташування машин у дворі немає відношення до проїзної частини. Доступ до парадного швидкої допомоги та невідкладних служб не ускладнено. Ми тут саме з сусідами розмовляємо.

Лейтенант з сержантом переглянулися, сержант почухав потилицю і надів кашкет.

— Ми й самі бачимо. Громадянин Криво... — він глянув у папірець, — Криворучко, розпишіть, що претензій не має.

Володимир Васильович насилу піднявся з асфальту.

— Ви що, не бачите, що тут бандити бешкетують? Люди побиті! — він підтягнув до себе розтроснені окуляри. — Це можна долучити до справи.

— Вони коштували 5 тисяч, — додала власниця рожевої сумки, обтрушуючи поділ сукні.

— Максимум півтори, — відповів твідовий піджак і цокнув язиком.

— Так це вам до райвідділу міліції треба звертатись. Міліціонери неспішно почували назад, на ходу лузаючи насіння.

* * *

Мало відомо про те, як Петлюра вступав у Київ. Найвірогідніше, саме нашою вулицею незабаром тікала на вокзал його армія. Головний отаман помилився з напрямком удару, втрата Одеси і флоту призвела до повної ізоляції Української Народної Республіки та унеможливила міжнародну допомогу. Далі Симон Васильович буде вбитий в Парижі єврейським анархістом, колишнім бійцем червоної армії. Письменник та драматург розквітається

з письменником і театральним критиком навпроти книжкової крамниці. Через сім влучних куль Самуїл-Шльома Шварцбард невдовзі стане героєм Ізраїлю, а прізвище Петлюри повернеться до Києва рішенням комісії з найменувань та пам'ятних знаків Київради лише 18 червня 2009 року.

* * *

Присмерк у кабінеті дільничного інспектора. Світілася лише вціліла лампочка триріжкової люстри. Шпалери місцями повідставали, різнокольорові стільці розставлені вздовж громіздкого столу. Поруч з настільним телефоном склянка із зануреним кип'ятильником та кашкет з тризубом.

— Напишіть, щоб до вас не чіплялися.

Я почав старанно виводити на папері: «Начальнику ... РУ міліції у місті Києві... від громадянина України Попова Антона Володимировича, проживаючого... Пояснювальна записка. Стаття 63 Конституції України мені роз'яснена... У дворі нашого будинку сталася бійка, в якій брали участь знайомі мені сусіди, а також незнайомі мені особи. ...Безпосередньої участі у бійці я не брав, але окремим її учасникам надав гомеопатичну допомогу».

Дільничний втупився в папір, беззвучно ворухачи губами. Він зморщив лоба, мабуть напружуючи інтелект.

— Яку таку допомогу?

— Арніку дав, вона ж бараняча трава, або живокість, допомагає від усіх травм. У мене аптечка завжди під рукою.

— Бараняча трава для баранів... — дільничний, кремезний дядько мало не пенсійного віку, посміхнувся і підсунув до мене пачку паперу.

— Вони потім на медичне обстеження їздили. Беріть краще нового листа.

* * *

Головним ворогом Петлюра вважав більшовизм. Шварцбард помстився за єврейські погроми. Червону армію зупинили поляки. З Комінтерном поквиталися депутати Київради. А з назвою вулиці краще за всіх упоралися німці 1941 року — «банхофштрассе», що означає «вокзальна».

Іван Сергійович майстерно прив'язував нерухому стопу до чобота і мав змогу йти хоч якоюсь ходою, сильно шкутильгаючи. А без того висіла клята ступня, чіплялася об усе підряд: поріг, каміння, підлогу.

Від цього винаходу став встигати і в контору, і в магазин, і до батька у дальнє подвір'я зайти, адже скрізь виявлялися невідкладні справи. Батько його жив самотньо, край села, влітку ночував у клуні, гарно вмотивившись у власноруч змайстрованій домовині. Кому що писати треба — приходили до Івана з поштивостями, бо він був письменний і тямущий, працював у колгоспі рахівником. Сам, а не на прохання, порахує комусь трудодні: «Сьогодні, каже, купите кіло хліба, а завтра — лише 800 грамів. Треба Вам, Карпівно, мерщій бігти до контори!» Все йому було цікаво: як, наприклад, природа існує. Наразі назвали б його природодослідником.

Одного разу у снігах на змеяній підлозі повадилася жити велика жаба. Так він примудрився прив'язати їй червону нитку на лапу, відніс якомога подалі за луки. Здивовано похитав посивілою головою, аж свиснув скрізь зуби, як піонер-переросток, бо наступного дня жабка вже була вдома.

Гумору йому теж не бракувало. Сидять якось присмерком у хаті, балакають з сусідкою. Іван Сергійович зненацька так каже:

— А що, Прісько, чаю хочеш?

— Звідки візьмеш, Іване? Піч з обіду захолинула.

Тут Іван з посміхом наливає з трофейного термоса кип'ятку. Пріська хутко лапає цю штуку рукою, а вона холодна!

Я й сам застав ще діда Івана. Ніщо так мене не вабило, не паморочило до нестями голову, як його справжнісінька мисливська рушниця. Мені дозволялося гратись червоними, з жовтими капсулями, вже відстріляними картонними гільзами.

На особливе прохання, не знаю вже звідкіля, наче музейний експонат, виносилася сама рушниця: з чорно-тяжкими стволами, з блискучим лакованим прикладом.

А хіба можна забути перший постріл, котрий збуджує підсвідомий чоловічий інстинкт? Тугий спротив гачка; вагу рушниці, що притискує до землі, віддачу, яка боляче-радісно шарпає плече і приголомшливий гук пострілу, який, розірвавши повітря, задріботів далеким відлунням. Стріляли горохом по здичавілих собаках, як тепер розумію, на доволі безпечній для них відстані.

Так от, з Івана Сергійовича і почалася ця історія. Тоді у травні 1941 року, за рішенням сімейної ради Попових маму було відправлено на літне оздоровлення до родичів у Яблунівку. Їхати від залізничної станції до

райцентру Сенча 18 кілометрів на «таксі», цебто у кузові вантажівки. Далі удвічі менше — вже на підводі. Яблунівці з назвою не пощастило. Невелике село було: Агафонівкою, Гапонівкою, згодом Ворошилівкою. Опісля війни назву позбавили політичного забарвлення — Яблунівка собі, та й годі. Дарма, що наче у помсту, яблуні тут звіку не родять, підрастають трохи тай гинуть через солончаки.

Сільська община сприйняла 11-річну міську дівчинку приязно, може й тому, що її мати вдало пройшла відомий всьому селу «тест баби Оришки». Гутаперчева рибка, покладена на долоню мала дати відповідь: якщо заворушиться, значить «не з жидів». Що ж, у бабусі все життя були теплі руки...

Після оголошення мобілізації, мужиків з Ворошилівки, серед яких був Іван Сергійович, повезли до Сенчі у військкомат. Увесь час за неквапливою підводою, яка, мірно підстрибуючи худими колгоспними колесами по знайомій дорозі, сунула у невідомість, йшли жінки з дітьми. Йшла і тітка Параска з мамою. Мужички сиділи, хто байдуже-понуро звисивши чоботи, хто свистів собі пісеньку крізь вуса. Ніхто не взяв зайвого одягу, тільки клуночки з харчами. Чомусь силкувалися не оглядатись на різнобарвну юрбу, що взялася безтямно й невтомно голосити. Скиглення на мить припинялися перемовками.

— Юрку, дивись штанів не засмальцьовуй!

— От дурна. Нам же військову форму видадуть. Краще на ворота подивись, щоб не впали. Не встиг-но поладнати. Прив'яжи зверху до тину та знизу підвали камінням.

— Назаре, а Назаре... Га! Харчі не згубив? Чого мовчиш?

— З-за тебе мало цигарок не забувся. Драбину не чіпай на горище, бо згнила уся. Нема чого туди дертися.

Іван Сергійович сидів мовчки, думав про щось своє. Добре, що людина позбавлена передбачень, але ніхто не відібрав у нас грізного відчуття неминуче роз'єднаної, роздертої на шматки долі. Не можна було знати про німецький полон під Переяслав-Хмельницьким, втечу, повторну мобілізацію, важку контузію. Можна було тільки прислухатись до рипіння підводи, яка везла назустріч лихоліттю.

Тільки природа не замислювала нічого лихого, знай вкрила собі переливчасті пагорби диким, жарким півднем. Сонце з самого ранку прийнялося пестити своїх коханців — майже дозрілих соняшників.

Десь позаду загубилися курні тополі, що зазвичай сумували край села. Простір теплий та соковитий, дихаючий свободою, бавився легкими липневими хмаринками, кидав у повітря стрімких ластівок, вочевидь не звертав уваги на людські жалоби.

Дорога гнучко оминала поганенький, рідкий, як юнацька щетина, ліс. В ньому — це вже й панночці було відомо — хазайнували гуртки сосняку, колючі зарості та мережева прозорого, пружкого павутиння, що непомітно

чіплялося за обличчя та руки. Але справжніми господарями у лісі були велетенські, обсіпані опуклим білявим пилком мухомори. Одні згорда підносили на високих рюшевих ніжках багряні тарілки, інші — натягнули модні краплисті капелюшки, з-під яких виглядали білі волани. Красені-підлітки у яскравих червоних картузах з клейкими комірцями, трималися за руку старших. Природа, мабуть наслідуючи людей, сміливо поєднала красу з отрутою.

У військкоматі з'ясувалося, що новобранці приїхали трохи завчасно. Начальник, мовчазний кремезний чолов'яга у вицвілій військовій формі, уважно склав список і відпустив усіх на годину. Годину перед вічністю...

Іван Сергійович, посміхнувшись мамі, зиркнув на її літнє взуття; порадившись з дружиною, бо мали за щось лікаря Попова, легкою ходою рушив до магазину. Отак з'явився у матері дарунок — добрі черевики, що відходили дві довгих зими. Німці ж, у свою чергу, двічі робили мамі подарунки на день народження: зайняли Ворошилівку 15 вересня 1941 року, і рівно через два роки, саме в цей день відступили. На тринадцятиріччя у неї був святковий пиріг зі сливами, спожитий у льоху під хатою, під акомпанемент дальнього гарчання танків.

Тільки з черевиками дещо схибив Іван Сергійович. Виявилося, що замалі. Через це підморозила ноги. Соромилась дівчина казати, але дуже боліли та запухали пальці. Не просто терпли, а бралися колоти крижаними голками, пекли, свербіли. Дарма, що тітка пропарювала ноги з сіллю, розтирала ганчір'ям.

Через 50 років Тетяна Попова, у своїй книзі про гомеопатичні ліки, яка стала бестселером, напише: «З настанням зими пальці перетворювалися на пекучі сардельки. Аж поки батько власноруч не призначив ліки з дивною назвою агарікус». Щоправда тоді панночка Тетяна не знала, ні що таке «агарікус», ні, що колись стане лікарем та письменницею.

* * *

Адольф та Христина нетерпляче чекали на свою українську приятельку в Дюссельдорфському аеропорті. Вони, як годиться, прибули зі свого рідного містечка Фірзен, за добру годину до прильоту. Просторі зали, сучасний індустріальний дизайн з металевих конструкцій та скла, не залишили навіть згадки про колишній аеродром люфтваффе — військово-повітряних сил Вермахту та Бундесверу.

Христина з часів незалежності їздила до Києва з гуманітарною допомогою. Вона здавна цікавилася гомеопатією, навчалася на курсах для аматорів, з завзяттям студіювала гомеопатичну літературу. Черговим приїздом вона несподівано дізналася про існування у сповненій радянського дикунства країні чисельного гомеопатичного осередку. Що ж, треба знати невгломонний

характер Христини — з допомогою друзів, від радісного хвилювання ледь не вихопивши з рук слухавку, вона записалася на прийом до лікаря Попової. Звідки було їй знати — з невеличким арсеналом завчених українських та російських слів, що випускниця Харківського інституту шляхетних дівчат Надія Володимирівна Головіна кожного другого дня розмовляла з онучкою виключно німецькою мовою. Що панночка Попова без великої охоти, але тренувалася писати справжнім готичним шрифтом. І що на гнівне зауваження майора радянської армії, який став випадковим свідком уроків ворожої мови, бабуся на хвилюк примруживши очі, бадьоро відрапортувала: «Товариш Сталін закликав вивчати мову ймовірного супротивника...».

Обідали в місцевому ресторані, з традиційними ковбасками та тушкованою капустою. Христина замовила темне пиво, Адольф — світле безалкогольне, українська гостя вибрала томатний сік. Христина базікала без угаву, мимохіть, від захоплення, збиваючись на «баєріш» — рідний баварський діалект.

Адольф відмовчувався, підтакував, гугукав, смоктав своє пиво, радісно посміхаючись з жінчиної балакучості. Звик-бо на своїй чиновницькій роботі у магістраті більше слухати, аніж говорити. У минулому він мав певні соціалістичні погляди, які швидко випарилися після відвідин України.

Вже декілька разів читала пані Попова лекції, і щоразу дивувала курсистів логікою свого мислення, повагою до авторитетів, та водночас — нехтуванням чисельними довідниками, на які спиралася їхня методика аналізу симптомів. Досконала система механістичного порівняння тріщала по швах під натиском творчої енергії. Немов сходилися два світи: один — зашкарублий у могутній правильності, та інший — привабливий грою досвідченого розуму.

Ночували у домі Кромбергерів. Сало (привезене з України) було дбайливо обгорнуте фрау Христиною в пергамент, посівши почесне місце в холодильнику. Ліжко для гості застелене в окремії кімнаті з високою стеелею, жовтими торшерними лампами, зграбненько пошитими кремовими фіранками. Великий, як на український смак, будинок зі скляним фасадом, арочними вікнами, камінною залю охопила затишна бюргерська втома. Насичений статечними подіями день псували натруджені за день ноги, втім не хтіла жалітись господарям. Прикро не вгадала з вибором взуттям — зручні туфельки виявилися замалими, та й не годилися для незвично холодної, як для заходу Німеччини, погоди. Замість сну, звідкілясь, з сонної далечини, повернулося болісне, підліткове відчуття крижаних голів у припухлих пальцях. Треба неодмінно завтра прохати агарікус — гомеопатичний препарат, який виробляється із свіжого червоного мухомора. Він вже не раз допоміг здолати давні наслідки обмороження: болі, почервоніння, набряк. А скільком хворим допоміг агарікус позбутися синдрому Рейно — болісного несприйняття холоду кінцівками! Доводилося призупинити ним перебіг багатьох хвороб, коли спостерігалися «повзання

мурашок», або «крижані голки» у тілі, спазми, тремтіння, посмикування м'язів, параліч, слабкість. А ще у таких пацієнтів буває незвична балакучість, веселощі без причини, поведінка схожа на сп'яніння...

Підвода з новобранцями рухалася повільно, за нею курився нагрітий, втомлений сонцем шлях. Ластівки піднялись у височінь, хмари шанобливо застигли, обрамивши небокрай. Вже було видно, як попереду звивалась між низьких лук принишкла Сула. Розливалась тихими заплавами, блищала в оправі високого шерехатого очерету, сріблястим вужином ковзала поміж сіножатями. Дорога пішла сухим піщаним берегом, повернула, щоб вткнутися у брусований міст, з випнутими сірими дерев'яними ребрами. Раптом візниця обернувся до проводжаючих, крикнув щось незрозуміле, з усієї злості рвонув поводи, шмагнув пугою по кінських спинах. Підвода з розгону вкотила на міст, відчайдушним гуркотом заглушивши голосіння. Клята торохнеча, важливіша за інші спомини, стогін мертвого дерева, невщухаючий гуркіт перерваного дитинства...

* * *

З кухні чулося туркотіння якогось приладдя. Вранішнє сонце крадькома вповзло щілинами фіранок до кімнати. Невже проспала? Треба підводитись. У цей момент відчула пані Попова позаду сторонній погляд і здригнулася. Над узголів'ям ліжка гостю уважно розглядав великий портрет німецького офіцера. Старе, дбайливо збільшене фото, в простій металевій рамці: обер-лейтенант інженерних військ у польовій формі «фельдграу», з емблемою вермахту над правою кишенею...

Першими німцями для панночки Тетяни стали зв'язківці. Звідкись почувся незнайомий звук моторів, вскочили до села жаб'ячого кольору машини, покружляли біля порожньої сільради. Одна повільно під'їхала й зупинилась навпроти тітчиної хати.

Високий білявий красень у вишуканій чорній пілотці легко зіскочив з підніжки. Параска, яка саме поралась на городі, завмерла, всім тілом притулившись до огорожі. Більше за пілотку вразили Тетяну дзеркально-блискучі чоботи — з-за дощатих дверей хліва, скільки охоплювало око крізь шпару — вони невідворотно наближались до хати. Врешті німець помітив жіночу постать, чоботи спинилися:

— Frau, trage die eier! Яйко! — він зробив пояснювальний жест руками. Тітка понеслася на неслухняних ногах за козубцем. Блондин переклав яйця до армійської сумки, посміхнувся, зиркнув на хлів, де сховалася панночка.

— Zwei, — він підняв вгору два пальці.

— Für das kind, — хитнув головою у бік хліву, поклавши двоє яєць назад до кошика. Машина швидко від'їхала, а тітка все стояла, бліда, непохитна, притримуючи рукою хустку на голові.

Христина давно господарювала на кухні. Крім сніданку, вона встигла зробити собі морквяний фреш, розколочений з вершками. У мийниці стояв розібраний на частини, ще невідомий більшості українців пристрій для вичавлювання соку.

— Guten morgen! Як спалося?

— Guten morgen! Ich bin ein wenig erschroten foto...

Замість відповіді Христина, разом втративши свою невпинну балакуність, обійнявши гостю за плечі, мовчки повела її до своєї кімнати. Достала з секретера акуратно оздоблену оксамитом теку.

— Ось. Так сталося, що я ніколи не бачила батька. Розібрала й видрукувала всі його листи: незадоволений службою у Франції він написав рапорт про бажання служити в Німеччині. У відповідь був відправлений на «набагато легший» західний фронт. Він мріяв побачити мене перед відправкою, але не зміг заїхати додому... Загинув у 1943 році під Воронежем.

Щоб завершити цю історію гідною оптимізму нотою, зауважу, що не раз вдало лікувала доктор Попова обмороження, спазми, гіпертонію у солдатів останньої великої війни, згадуючи мухомори свого отроцтва. Але й досі, через стільки років, через усі турботи та піклування, через дива, пригоди, події, раз у раз яскравіше — якщо дати спогадам волю — чути гуркіт дерев'яних коліс мостом у минуле.

ЗРОБІТЬ І ЙІ ТАКЕ!

Її жваве, округле обличчя було знайомим. Трохи кирпатий носик, пухкі губки, акуратно підстрижене біляве волосся, зеленкуваті з поволокою очі. Так і кортіло спитати про гарний настрій. Та чого ж питати, як усе на виду: грає всередині усмішка, мало не вирветься. На сумочці — рожеві блискітки; очі, жваві озерця, що насилу тримаються берегів; сидить, закинувши ніжку на ніжку, з дбайливо нафарбованими нігтиками. От тільки

вагу варто було б скинути, зайвими здаються усілякі приємні округлості... Про що це я?

Глянув до історії хвороби: скаржилася на колючий біль у суглобах, особливо колінах та ліктях, набряки ніг.

— Як життя? Є хороші новини?

Пані радісно хитнула головою, з очей наче посипались веселі іскорки:

— Здається, я дуже задоволена.

— То вже суглоби не дошкуляють?

— Суглоби? Що я там про них казала?

— Жалілися, що час від часу щеміли, то вранці, то на погоду, а від стояння ноги набрякали.

Пацієнтка зморщила носика, знизала плечима:

— Навіть не знаю, що сказати. Мабуть «ні».

Перегорнув сторінку:

— Ще було здуття живота, відчуття тяжкості у шлунку, відрижка. У мене зазначено, що погане травлення з дитинства.

— Я тепер споживаю різні вітаміни, кефір, кисле молоко. Харчуюся регулярно. Палити кинула ще до вагітності... Словом, аж ніяк не турбує.

Я став втрачати надію на гомеопатичне зцілення. Заново перечитав записи тримісячної давності: «Настрій схильний до депресії, хронічна втома, слабкість, млявість». Ні, про це навіть не варто питати. «Відчуття, що «серце висить на ниточці», безпричинне серцебиття. Задишка при фізичному навантаженні».

— Як серцеві справи? Ну, в розумінні серцебиття, та інших симптомів?

— Може, коли й є, та не звертаю уваги. Пересвідчилася у кардіолога, що нема чого лякатися. Ехокардіограму робила, холтер носила, а ще усілякі тести та аналізи. Можете подивитись, — вона вивільнила з сумочки стос паперу. — Тільки гемоглобін низькуватий, але лікар сказав, що з таким можна жити до смерті. — Вона знову чарівно посміхнулася.

Я розкрив конверта, став гортати папери, старанно зробивши зацікалений вигляд. Ніколи цих жінок не зрозуміти. Може, справді, йдуть до гомеопата, бо нема кому послухати, розпитати про життя. Певно сидить під «домашнім арештом» з дитиною. Але що це за задоволеність така?

Залишилася остання скарга: «Шкірні висипання на чолі та підборідді, звичайні вугри». По хвилі кинув швидкий погляд на миловиде обличчя — жодних слідів.

— Минулого разу йшлося про вугри.

— Було трохи. Але, нарешті, підбрала собі косметичну мазь. До речі, з натуральних компонентів, на травах та мінералах, як Ваша гомеопатія. Я зібрав папери і повернув згорт.

— Здається, Ви сказали, що задоволені?

— Авжеж.

Пацієнтка жваво підхопилася і зникла за ширмою, залишивши мене наодинці з думками. Чому медичні перегородки такого моторошно білого кольору? Ні, вже щось почало змінюватися, є рожеві та зелені, але набагато дорожчі, польського виробництва...

— Бачите?

Само собою, що я побачив. Щось подібне знаходиться у 74 кімнаті на першому поверсі галереї Сюллі паризького Лувру. У Венери Мілоської такі ж пропорції: на зріст 164 см: 86–69–93, груди окремо не переміряли.

— Ви що, на мастопатію хворієте?

Подумалося: а руки все-таки мають бути тендітнішими. Втім, з Венерою вже не порівняти, бо французькі військові силою відібрали мармурову скульптуру у незгідливого грецького селянина. Ось хто «бабе руки отбил». Тільки й відомо, що у лівій руці Венера колись тримала яблуко.

Повернувшись, жінка зникла за ширмою, що мало означати закінчення сеансу. З-за перегородки задзвенів радісний голос:

— А вони набули колишньої форми! Так підтягнулися, що навіть розтяжки зникли. Це мої пружні груди, як були до вагітності. Чудовий розмір! Хіба ж ні? Доки дитинку годувала, ні про що не думала, а потім засмутилась. Мамолог ради не дав, мовляв, чого хочете після пологів.

Я хотів зауважити, що не маю з чим порівнювати, адже минулого разу про це не йшлося, але стримався:

— Дуже за Вас радий.

Плюхнувся в крісло, швидко глянув на призначення — карбонат калію. «Калійна конституція» змальована у гомеопатії як схильність до повноти, загальне знесилення, слабкість м'язів, м'якість шкіри, схильність до набряків. Деякі автори окремо зауважують про «калійні тканини»: пастозні, в'ялі, пухкі, бліді. Властиве зниження функцій організму, зокрема травлення та кровотворення, підвищена больова чутливість, біль гострий, колючий, особливо в суглобах. Серцебиття, задишка. Особливий симптом: нібито «серце підвішене на нитці»... Про груди невідомо. Підхопився до бібліотеки: калій, калій карбонікум... теж нічого конкретного.

Пацієнтка повернулась у крісло, накинувши на плечі куртку.

— Прохолодно тут у вас. Мені й далі приймати ті самі ліки?

— Я машинально хитнув головою:

— Так. Тільки підвищимо розведення, і прийматимете не так часто.

Вже стоячи з рецептом у руках, вона ще раз подякувала:

— Мало не забула. Зараз моя другиня до Вас зайде. Зробіть і їй таке!

Я теж поклався до виходу — ковток кави, нехай символічний, але перепочинок.

Відчинив двері й мало не зіткнувся з наступною пацієнткою. Перед кабінетом стояла висока, худокоста брюнетка з непривітним обличчям.

Це, скоріше за все, представник середнього капіталістичного класу — подумав я, подивившись на чергового пацієнта. Краватка дорога, але зав'язана абияк. Шкода, що черевиків не видно, за ними краще статус мужиків визначати. Мабуть «вибився в люди». Тримається впевнено, ледь не розв'язно. Здається, зараз почне жартувати.

— Лікарю, у Вас все в порядку? Майже як в анекдоті: «У вашій лікарні безлад, хворі лікуються від одного, а помирають від іншого. Ні, — каже, — у нас порядок, — від чого лікуються, від того й помирають...».

Я якомога щиріше посміхнувся. Анекдот дотепний. Шкода, що не новий.

— Ви минулого разу на серце скаржилися. Вірніше, на стискаючі болі за грудиною. А також на підвищення тиску.

— Була така справа. Особливо надвечір. Часто вночі прокидався, начебто від нестачі повітря, серце люто б'ється, а на груди якась каменюка насунута. Страшно як у тюрязі. Вмикав світло, смоктав свій «Сустак-міте». Минуле життя перед очима пробігало. Та всі думки якісь невеселі, — він простягнув мені товсту амбулаторну картку, яка виширилася підкласеними стрічками електрокардіограм. Я перегорнув пару сторінок: «Ішемічна хвороба серця. Нестабільна стенокардія. Атеросклероз. Гіпертонічна хвороба...».

— Я пам'ятаю. І про нічні напади, і про неможливість лежати на лівому боці. Курити певно не кинули?

— Знаєте, лікарю, справи банківські, як зараз кажуть, «стресові». То уряд чогось безглузлого втне, то клієнти таких колінець викинуть! З когось грошенята треба витрясати... Я тільки півпачки в день. Раніше були зальоти. Але ж роки були неспокійні, бандитські.

Я подивився на золотого годинника на його могутньому зап'ясті — несила мені ані ціну, ані фірму визначити. Чи то стрази Сваровські виблискують, чи діаманти? Але ж, зараза, справляє враження!

У кишені клієнта голосно запікало, «металевий» голос розмірено та безтурботно промовив: «Час приймати ліки».

— Це дружина вигадала, щоб аспірин приймати. А може й не дружина, — він посміхнувся.

— То як Ви себе почуваєте? — я нарешті повернув розмову в належне русло.

— Є якісь зміни?

— Відчинилася брама до споконвічного життя. Коротше, попустило. Особливо, коли приймав пігулки вночі: вибрав 5 штукочок, поклав у чарочку

доброго коньяку, почекав щоб розчинилися, й ковтав з насолодою. Навіть на кардіограмі щось покращало, мої кардіологи так зауважили: «Вдалося зупинити негативну динаміку». А то вже на операцію заряджали.

— Тільки не кажіть, що я Вам так зарадив. Може Вам від коньяку легшало?

— Що Ви, лікарю, коньяк я і до Вас куштував... Це моє власне ноу-хау. Якщо серйозно, що за начинка у цих дрібок?

— Кактусове стебло, тільки без колючок.

— Така негідь?

— Чого ж. Якщо дочекатися, з цієї незграбної колоди на пару нічних годин розпускається здоровенна золота квітка з ароматом ванілі. Тому й зветься «цариця ночі».

— Ага, наче дивіденди раз на рік. На цю тему теж можу анекдот розповісти. «Новий українець» питає у ворожки: «Чого це мені сира картопля наснилась?» Бабуся у відповідь: «Або навесні посадять, або восени приберуть». А є ще один...

Я рішуче захитав головою, вихопив з шухляди рецепт і почав швидко писати призначення.

— Вибачте, категорично не маю часу.

Подумалося про сувору дієту, яку, з легкої руки Ганемана, гомеопати категорично радять пацієнтам, як неодмінну умову лікування. Може засновник гомеопатії трохи погарячкував, вимагаючи від пацієнтів позбутися дурних звичок, забути про тютюн, алкоголь, каву, різноманітні страви? Адже сам Вчитель майже все життя курив люльку і пив пиво. І ще одна недобра думка прослизнула до мозку: втім непогане є пояснення, якщо ліки не подіють.

Я зробив найсерйозніший вираз обличчя.

— Мушу Вас попередити, що гомеопатичні препарати треба приймати за певними правилами. Ні в якому разі... — в цю мить пацієнт рвучко вихопив мобільного: — Так. Ні. Буду через 15 хвилин. — Він кинув погляд на мою писанину: — Ще якусь колючку призначили?

— На цьому етапі лікування не бачу сенсу щось додавати.

— Нащо так офіційно? Прокурор добавить.

Він вихопив з моїх рук рецепт.

— За ліками іншим разом, в мене ще трохи залишилося, — пацієнт промчав до дверей з неочікуваною для серцевого хворого спритністю.

Що ж, клієнти бувають різні... З кактусом все простіше: він показаний при сильному болю у серці, підвищенні тиску, відчутті тиску в грудях, нестачі повітря, серцебитті, погіршенні від лежання на лівому боці.

ЗАЙВИЙ СИМПТОМ

Після пахляви морозиво в шоколаді було зайвим. Попрощалися вже біля машини, трохи втомлені від вечірки, студентських спогадів, спілкування на повний голос, щоб перекричати ресторанну музику. Я почав шукати ключі і відчув вібрацію мобільного телефону.

— Людмила Павлівна більше не буде Вам телефонувати. Вона померла.

Я нарешті намацав у кишені ключі від авто.

— Дякую, що повідомили. Я зрозумів... Якщо щось треба, звертайтеся. Здається, Ваше ім'я Наталя?

Зойкнула сигналізація, підморгнули фари, впевнено зашепотів двигун, затишно засяяли панельні прилади, промурмотіли розсувні дзеркала. Машина виплила в чорну, підсвічену замріяними стовпами дорогу. Від того, кого вже немає, на додаток отримуєш якесь загадкове послання, наповнення минулого, напівсвідомий меседж власної долі. Людмила Павлівна з'явилась серед моїх пацієнтів дуже давно. Спочатку вони удвох з чоловіком завітали до мене «на розвідку»: чим їй зарадять крихітні цукрові пігулки супротив «букету» хвороб? Згадався їй низький, гортанний голос і колючий погляд сірих очей.

Людмила Павлівна багато років працювала зубним техніком, у радянські часи це була омріяна багатьма «золота професія», у прямому та переносному сенсі. Отже, для неї не було нічого неможливого — магія дефіциту відчиняла двері не тільки фірмових магазинів, а й лікарень. Встигла видалити жовчний міхур, прооперувати вени та геморой. Пройшла безліч різних лікувань, отримала багато дефіцитних, а отже сильнодіючих ліків. Нарешті організм не витримав, спочатку застрайкував алергічною висипкою, а згодом пані Людмила опинилася в реанімації з важким анафілактичним шоком. Там і прошепотіли добродії у білих халатах, мовляв, пошукайте краще якогось гомеопата.

...Дорога потяглася вздовж лінії метро, закачався і зник позаду смугастий поїзд з приклеєними до дверей обличчями. Загуркотів під колесами міст, над правим берегом відкрилася вечірня заграва, з надбережжя поринули у темну воду пронизливі холодні вогні й побігли дрібними дніпровськими хвилями. Згадав і Наталку, лаборантку стоматологічного відділення. Вона була наче довіреною особою Людмили Павлівни, незмінною зв'язковою у мережі всемогутнього блату. Це вона доставила останнє доручення патронеси, повідомлення з потойбічного світу.

...Я звернув нагору, машина затуркотіла по лускатій бруківці, повз огрядних неквапливих даїшників у світловідбиваючих накидках, що причаїлися на повороті. Незважаючи на свою практичність, Людмила Павлівна

відразу зробилася палкою прихильницею гомеопатії, адже вона допомогла їй приборкати безсоння, підвищений тиск та головний біль. Здолавши багаторічні розлади травлення, вона, нарешті, відмовилася від ферментів та знеболюючих. Невдоволена медициною, пані Людмила при кожній зустрічі на різний лад повторювала свою історію, що «...таки призвела до того клятого шоку, а скільки я їм [малося на увазі лікарям] дефіцитів роздобула, коньяків, цукерок, золотих прикрас, путівок безкоштовних, квитків на концерти, а все надармо. Попереджала про алергію, але цим злодюгам бай-дуже». У цьому місці я почувався мало не добродійником, але справжня перевага була в тому, що я мав час слухати.

В останній візит перед від'їздом до Німеччини, Людмила Павлівна виглядала задоволеною.

— Певна річ, квартиру задешево продали. Це все моя донька — проїдисвітка. Правильно, що не хотіла її народжувати. Заміж за фашиста вийшла. Україна, бачиш, їй не подобається. А той не людина, а просто звір, знущається з неї, з рідною матір'ю перемовити не дає, гроші ховає, а сам нову автівку придбав. Антоне Володимировичу, погляньте на мій язык.

Висунувши языка вона уважно стежила за моїм обличчям:

— Ну як? — Я не знайшов, що сказати.

— Вже другий місяць вогнем пече. Миколайович теж нічого не бачить. — Людмила Павлівна перевела погляд на чоловіка. Той знітився і втягнув голову в плечі. — Аналізи нічого не дали, стоматолог та гастроентеролог один киває на іншого, пуста балаканина. Як тут можна переїздити, коли здоров'я немає? Кажуть, що німецька медицина...

Я зробив вигляд, що уважно слухаю, конче треба було подумати. Попереднє лікування було вдалим, ліки підібрані, може і не чіпати того языка? Одна дрібничка не псує загальної картини, хоча, якщо згадати про бочку меду і ложку дьогтю...

Для хронічних захворювань з періодичними симптомами у гомеопатичному арсеналі найліпші ліки — це сірка. Вона здатна лікувати будь-який свербіж та печію: у підлітковому віці пані Людмила страждала на екзему. Людям, яким підходить гомеопатична сірка притаманні егоїзм та перебільшення своїх достоїнств, а також схильність до узагальнень — саме такою й була Людмила Павлівна. Зраділий від нової ідеї, я вибрав дуже високу, тисячне розведення препарату.

...Машини попереду рішуче загальмували, палахнули у темряві червоні зблиски, розкрилась золотим сяйвом вивіска ресторану. Фари вихопили скупчені на вузькому тротуарі автівки, метушливих паркувальників, сяючі відверті сукні, сумочки з блискітками, одноманітні високі підбори. Я завжди приглядаюся до жіночих облич, може гомеопатія привчила, чи ба, така чоловіча природа. У цьому місці жінки виглядають нестерпно однаково — дорогими повіями. Чоловічий мозок спроможний швидко

розпізнати подібну уніформу, так само, як інстинкт здатний миттєво розкодувати умовні статеві сигнали. Було б добре, аби в служниць кохання послуги були індивідуалізовані, як в гомеопатії...

Так, на чому це ми зупинилися? Перша доза сірки викликала психічне збудження, лихоманку, печію в долонях та на підошвах, отерпість, відчуття крижаного холоду в тілі. Отже Миколайович (так незмінно вона називала чоловіка) мав клопіт: всю ніч прикладав дружині пляшки з теплою водою. Від другої дози повернулася стара серцева хвороба — мерехтлива аритмія. Відновилася підступно, на відміну від попередніх нападів непомітно, так, що оговталася Людмила Павлівна лише в кардіологічному відділенні. Щойно повернувшись з відрядження, я помчав до Інституту кардіології.

Завідувач відділення реанімації виглядав втомленим. Він пригладив посивілі козацькі вуса і подивився на мене непривітними очима, вочевидь не збираючись нічого пояснювати. У попільниці чадив недопалок дорогої сигарети.

— Що за експерименти з літніми жінками? Хвора мені всі вуха продижчала про вашу гомеопатію. Я не цікавлюсь забобонами, але утопити людину можна і в ложці води. Немає кому правду про вас мовити, тобто розібратись на державному рівні. Якщо не відновимо ритм медикаментозно, на післязавтра буде дефібриляція.

Недокурок накреслив у повітрі баскетбольну траєкторію.

Я поплентався до палати, де багатоголоссям скиглили монітори. Зібравшись з духом, сторожко підійшов до ліжка. Безгучні краплі в пластиковій скляночці крапельниці відбивали свій відлік часу. Впали у вічі синці на передраменні, набрякле обличчя, наліті свинцем повіки.

— Здрастуйте, Людмילו Павлівно!

Вона важко розплющила очі, наче мружилася від яскравого сонця. Нарешті її губи ворухнула півусмішка:

— Гомеопати нічим не кращі за інших лікарів, такі ж садисти!

Я не знайшов нічого кращого, як спитати про язик.

— До чого тепер язик? Так, не турбує... Це ж треба було так язика лікувати!

...Машина нарешті викотила на Європейську площу. Перед клумбою світлофор, як завжди, червоний. Можна зайвий раз роздивитись колишній храм комуністичної ідеології, прикрашений велетенською рекламою ексклюзивних автовок. «Самый человечный человек», заради якого знівечено схил Володимирської гірки, сюди вселитися не встиг. Величну статую згубили десь на подвір'ї, музей Леніна став Українським домом. Та запанувати тут надарма не вийшло. Химерна, порожня споруда з недіючими фонтанами залишилася привиддям радянської України. Все, зелений, тепер можна набрати швидкості, щоб промайнути Хрещатиком. Та, як не силкуйся, спогади біжать попереду.

Наступного дня до мене завітав Миколайович. Він виглядав як засомнений посланець важливого доручення. Я насторожився.

— Людмила Павлівна переказала, що ніякої довіри до гомеопатії в неї більше немає. Вона вже тиждень, як виписалася з лікарні.

Він повагався, зробив крок вперед, витяг з кишені згорток, облишив його на столі і миттєво розчинився за дверима.

— До побач...

У пакунку була розкупорена упаковка гомеопатичних ліків. Не варто було шукати окуляри, щоб прочитати назву.

Раз на місяць Людмила Павлівна телефонувала з Німеччини, користуючись якимось пільговим тарифом.

— От німці, на що поганючі, все до центів прорахують. Я тут як у в'язниці, від усього ізольована. Миколайович трохи шпରେхає, він на курси ходить. Перекладачі — всі євреї, все тільки за гроші, а мені треба і в магазин, і до лікарні.

Квартирку таку маленьку дали, а скільки ми в гуртожитку бовталися! Обібрав нас зять, щоб йому сволююзі, все пусто було! То у відпустку їздить, то у відрядження, до нас ніякої уваги. І дочка на його боці!

Невдовзі я вже шукав Наталю, щоб передати до Німеччини декілька нових препаратів. Назад мені верталися цукерки, шоколад, одного разу велика католицька паска. Згадували ми й про язык. А ще була така гра: наче Людмила Павлівна, коли, звісно, трохи видужає, приїде до Києва на відвідини. Звісно, візит відкладався далі й далі, пані Людмила за цей час перенесла видалення шлунка, операцію на хребтині. Останньою була вдала спроба катетерної радіочастотної деструкції вогнищ автоматизму у серці. Від раку пішов з життя Миколайович, помер у лікарні тихо, як і жив.

Весь час серед інших засобів, Людмила Павлівна прохала неодмінно надіслати «руфлус», зашифрований мною в такий спосіб «сульфур» — гомеопатичну сірку в 30-му розведенні. З усіх ліків вона діяла найліпше «на серце, на оголені нерви і на безсоння».

Ось і бульвар Шевченка, заставлений рекламними дошками, з оновленими кущами тополями, чавунним лавками, безсилою, вкритою пилом травою. На лавках замість закоханих і туристів на ніч вмошуються безхатченки. Праворуч майнув Володимирський собор, на тому боці побіг паркан ботанічного саду, країна мого дитинства...

Виявляється, таємниця найефективнішого засобу залишилася невідкритою. Як не відкрита причина гомеопатичних загострень. От тільки лікареві завжди слід бути поруч із хворим, бо в лікуванні немає дрібниць. Ласкаво просимо до Києва, Людино Павлівно!

— Кур'єрська доставка! Доброго дня! Доброго дня! — голос бадьоро линув коридором. За мить привабливий рум'янощокий юнак як херувим з мейсенської порцеляни вручив мені конверта:

— Розписатись отут, — він радісно тицьнув рубенсівським пальчиком у розгорнутий сувій.

З-під золотої рами, що розтяглася вензелями на сліпучо-білому фоні тлі витікав напис «Адвокатська контора Л... та партнери». Добре, хоч «ять» не спромоглися додати, я покрутив у руках конверта — нема чим і відкрити по-людськи. Ось удома є прадідівський дерев'яний ніжик, згодився б для таких випадків. Довелося стягнути в аптеці ножиці. Вони хруснули і зупинились на середині відрізу.

— А-а! І чому в нас таке життя? У мізках тупість, чи в ножицях? — я шарпнув за край і витрусив акуратний листочок.

«Вельмишановний Антоне Володимировичу!

Довожу до Вашого відома, що згідно з усною домовленістю від 14 травня ... року, мною проводилася підготовча робота для створення умов досягнення консенсусу у справі розподілу активів відомого Вам акціонерного товариства. Цим листом надсилаю Вам звіт про фактично витрачені умовні години, а також додаткові витрати, що були пов'язані зі справою. Мушу наголосити, що я доклав усіх можливих зусиль, захищаючи Ваші інтереси, водночас пропонуючи прийнятні для всіх сторін умови реструктуризації. Сподіваюсь на швидку відповідь і порозуміння. Дякую заздалегідь, щиро Ваш, Олександр Л.

Я перегорнув сторіночку, оторочену звивами українського бароко.

17.05. Пили каву з клієнтом. Затрачений час — 1 година. Додаткові витрати: кава по-віdensьки — 6.50 грн., печиво «Моцарт» — 22 грн.

18.05. Виїзд до офісу клієнта. Зустріч не відбулася. Затрачений час — 2 години.

19.05. Виїзд до офісу клієнта. Затрачений час — 4 години (з них 1.5 години довелося чекати, бо у клієнта була нарада). Ланч — 70 грн., пляшка мінеральної води — 5.20 грн.

20.05. Перенесення дати реєстрації у нотаріуса: 200 грн.

22.05. Поїздка до клієнта у замиський будинок. Затрачений час — 8 годин. Таксі — 150 грн. Пляшка вірменського коньяку — 480 грн.

23.05. Знову перенесення дати реєстрації у нотаріуса: 200 грн. Копіювання установчих документів — 36 грн.

24.05. Зустріч з клієнтом — 2 години. Оренда тенісного корту (на 2 особи) — 180 грн. Оренда ракетки (одна гра) — 25 грн.

27.05. Юридична підтримка під час реєстрації у нотаріуса — 1 година.
Всього 18 годин (1 година 50 у.о.) = 900 у.о. та 1374,7 грн.».

На столі завібрував і став дратівливо ялозити поверхню мобільний телефон.

— Пане Антон? Це Олександр. Невимовно радий Вас почути! Хочу сказати, що я дуже радий знайомству з видатним лікарем славнозвісної династії. Зробіть люб'язність, якщо це Вас не надто напружує, скажіть, чи Ви отримали моє послання?

— Тільки-но встиг дочитати. Ви б ще про туалет написали!

— Так, — радісно підхопив Олександр, — ми ж пили каву. Я Вам скажу професійно: якраз у туалеті часто встановлюється атмосфера відвертості, більшої довіри, що вкрай необхідно для успіху перемовин. На місці психологів я би написав роботу про зв'язок сумісного акту сечовипускання з проявами довіри в статусних міжособистісних стосунках... Ви ж розпитуєте пацієнта про, так би мовити, фізіологічні виділення?

— За все це я маю сплачувати?

— Хіба Ви незадоволені результатом? Скажіть відверто, буває таке, що Ви за хвилину знаєте, що призначити хворому, а консультуєте цілу годину? А гомеопатичні ліки робляться з бозна-чого — перегною, неістівних колючок, зміїної отрути, до смерті боюсь рептилій! І все це пропонується як коштовні речі!

Я згадав момент підписування документів. Олександр був без краватки, з розстебнутого коміра сорочки виглядала елегантна хустинка. Перехопивши мій погляд, він по-котячому прижмурився:

— Я вже пояснив Вашому компаньйонові, Олексію Петровичу, що сповідую вільний стиль одягу через надчутливість свого організму, а не через неповагу до своїх клієнтів.

— Сподіваюсь, колишньому компаньйону, — процідив Олексій Петрович у посивілі козацькі вуса.

— Запрошую, панове, до справ.

У нотаріальній конторі було задушливо, у повітрі висіла спекотна напруга. Ми розсілися у невеличкій кімнаті, довго совали стільцями, влаштовуючись, наче спортсмени перед стартом. Нотаріус вимкнула кондиціонер, залишила на столі папір для нотаток, скося оглянула нашу компанію, посміхнулася й вийшла. Петрович постукав олівцем по лакованій поверхні столу:

— Якщо позиція Антона Володимировича не змінилася, я не бачу виходу з ситуації. — Олександр риссю підскочив до нього і нахилився над вухом:

— Олексію Петровичу, ми ж учора домовились, Ви погодилиесь... у принципі. — Тепер посміхнувся Петрович: — В принципі? В принципі я давно згоден.

— Вартість акцій можна оцінювати по-різному. — Олександр кинув на мене красномовний погляд.

— Я щиро на боці справедливості, може нам вийти на перекур, Олексію Петровичу?

Вони зникли за дверима. Невдовзі Олександр подзвонив мені на мобільний:

— Я з туалету, — справді було чути, як плескає вода з крана, — тільки два слова. Він згоден компенсувати 28 відсотків, у перерахунку за офіційним курсом... Раджу не сперечатися... Все, кінець зв'язку.

Я зважив на три місяці перемов. Працювати далі було неможливо. Але як хотілося жбурнути в обличчя папери, зробити якесь паскудство, не погоджуватись і все! Стіл наче загойдався, стало млосно, у грудях болісно стисло. Він же «замовляв» мене податковій і пожежникам, щоб був поступливішим! Поки здогадався звідкіля вітер дме, гаразд, що всюди хворіє, найкраща контррозвідка. А коли все починалося, я тільки-но з отриманим ордером оренди усю ніч возив автівкою цеглу, щоб відмежуватися від сусідів, а вранці біг, щасливий, на роботу...

У кімнату повернулись Олександр з Петровичем.

— Я поки посиджу під кондиціонером: завжди страждаю від спеки, — промовив Олександр.

— Антоне Володимировичу, не хочу нічого радити, але вважаю, що рівень компенсації має бути близько 30 відсотків.

Олексій Петрович помовчав, заглянув у папери:

— Я пропоную — 26.

Я поборов спокусу встати і піти геть, проте лише сів рівніше для впевненості.

— 28.

У двері постукали, спогади за мить розвіялися, до кабінету просунула біляву голівку реєстраторка Катя:

— На Вас хворі чекають.

Але на тому кінці дроту нетерплячіше за всіх чекав Олександр.

— Одну хвилиночку, — я зім'яв щойно отриманий лист і просунув у відро для сміття.

— Сплачувати буду потроху. На новій фірмі багато справ.

— Дякую, дякую. Ще одне маленьке запитання, — тепер Олександр зробив ледь помітну паузу:

— У мене скарга на горло. Дуже часто болить з лівого боку, хоча весь організм здоровий. Може Ви чимось розрадите? До речі, завтра можете приєднатися до нашої компанії любителів військової старовини. Розкопуємо німецький танк у багнищі, спеціальне приладдя орендували. От якби це був командирський «тигр», а не звичайний Пз.4 Аусф. Ейч!

Я подумки склав рахунок: вислухування розповіді пацієнта — 50 у.о. Уточнення та деталізація скарг — 50 у.о. Дослідження психологічного профілю пацієнта — 50 у.о. Аналіз симптомів — 50 у.о. Диференційна лікарська діагностика з допомогою комп'ютерної програми — 50 у.о. Перевірка призначення з використанням гомеопатичного лікознавства — 50 у.о. Призначення ліків — 50 у.о. Настанова щодо дієти, фізичної активності тощо — 50 у.о. Разом — 400 у.о...

Насправді призначення давно було наготові: лахезис, отрута бушмейстера — це один з кращих засобів для людей з невичерпною енергією та наснагою. Фізичних симптомів також не бракує: нетерпимість до вузького одягу, спеки, біль з лівого боку у горлі, невинна балакучість, а на додаток ще й страх змій.

— Олександр, — я на мить уявив симпатичну зміюку в золотому логотипі адвокатської контори, — результат мав би бути кращим.

— Ліки забере в реєстратурі, я залишу рецепт на Ваше прізвище.

НА ЩО ХВОРІВ ГІТЛЕР

Ми сидимо на балконі четвертого поверху дешевого готелю — перебудованого кулінарного технікуму. Стіл та стільці з білого пластику, білий фарфоровий чайник ніжиться у пелюстках рожевих серветок.

Запах кави лине над іграшковим полум'ям свічки у ліхтарику. Вниз акуратно збудовані гаражі, прометені доріжки, що старанно обминають старі дерева. Про близькість моря нагадують лише галасливі чайки, які потрапляють до міста із заливу. Кухня загального користування, але і там прибрано, на ножах підписи: для риби та м'яса; холодильник без подряпин; з кранів не крапає. Так би мав виглядати студентський гуртожиток, якщо до нього завітала комісія обкому КПРС. Ми в Ризі.

— Маю честь представити вам Сергія Олексійовича Вронського... Це Олександр, наш ризький улаштовувач гомеопатичних курсів. На його жвавому обличчі сяє гордовита посмішка. Він дійсно розповідав, що опікується Вронським, який останні роки повернувся до свого рідного міста.

— Сергій Олексійович забажав зустрітися з вами. Ви ж знаєте, що він багато років займався гомеопатією. Сергію Олексійовичу повернули графський титул і фамільний герб. Він звернувся до Дворянського Зібрання... — у властивій йому манері почав виводити Олександр.

Вронський відмовився від кави і спокійно сів на стілець. Його цікавила наша методика роботи. Поки від розмовляв, я намагався якомога краще розгледіти його. Питання він задавав спокійно, зважливо, як людина, що звикла слухати. Він випромінював велич прожитого життя, яке збіглося у часі з бурхливими історичними подіями. Так виглядає людина, залучена до сокровеного, що була присутня в іншому, вже нікому невідомому і недоступному світі. Схожий на діда, тільки більш кремезної статури, масивні, правильні риси обличчя. Найбільша схожість у руках — нервові, чутливі, витончені пальці, що безпомилково видають творчу особистість. Ще й начебто знайомий тьмяно-золотий перстень...

Згідно з офіційною автобіографією родину Вронського розстріляли червоні комісари. Але мало хто знає, що його врятувала бонна — няня, бо видала маленького Сергія за свого сина. Більшовики переплутали — смерть від кулі спіткала сина гувернантки. До речі, це був перший випадок, коли майбутній доктор медицини і філософії, майор вермахту, підполковник радянської розвідки замислився про свою особливу долю.

Олександр дійсно взяв добровільне шефство над Вронським, який останні роки жив більш ніж скромно, не маючи коштів до існування, виручала тільки дружина, набагато молодша за нього. Хоча Ригю ходили чутки, що він відмовився від нерухомого майна, яке належало його родині в Латвії. Батько був власником банку та фабрик, а ще відомим генералом царської армії, шифрувальником та поліглотом. Книги Вронського більше не видавали, навколо нього склалася шаноблива змова мовчання.

Багато питань скупчилося в моїй голові. Я зрозумів, що жоден розвідник не має ніякої особистої правди. Є легенди — по одній для противборчих сторін, і ще одна, щоб згодом, краще посмертно, видати її суспільству. Але іноді, крадькома, тим, кому пощастило впритул зітнутись з історією, перепадає крихітка правди.

— Сергію Олексійовичу, а на що хворів Гітлер?

— Нічого особливого. Щось на зразок хронічного гастриту, принаймні пиво для нього доводилося підігрівати. Але через надзвичайну емоційність він виснажувався після виступів і важливих зустрічей. Тому мені доводилося його енергетично відновлювати.

Розмова за столом пішла про гороскопи, які Сергій Олексійович складав на замовлення політбюро ЦК КПРС. Після його повернення до Москви зі сталінських таборів (така своєрідна «нагорода» за шпигунську роботу), Вронського почали використовувати вищі радянські посадовці. В політбюро цікавилися сприятливими датами державних

візитів та прийому іноземних делегацій, але були й більш серйозні завдання — Сергій Олексійович робив прогноз перед радянським втручанням в Афганістан особисто для Брежнєва. На цьому місці мені дуже скортіло сказати щось дотепне:

— Виявляється, гороскоп вийшов не дуже вдалий.

Ніхто не зреагував, а Вронський спокійно пояснив, що прогноз був цілком негативний, але через алкоголь Леонід Ілліч не міг приймати адекватних рішень.

— З тієї самої причини, я одного разу відмовив Брежнєву у лікарській консультації. Бо постійно попереджав, що не зможу допомогти, якщо він буде пиячити. Черговий раз, викликаний серед ночі, я застав його у стані тяжкого сп'яніння. Якогома спокійніше я повторив своє попередження щодо алкоголю, повернувся і пішов не оглядаючись. Я був певен, що ось-ось мене зупинять і заарештують. Проминув кремлівські покої, двір, вартових охорони, не повертаючи голови йшов порожніми московськими вулицями — ніхто не перешкодив повернутися до своєї квартири.

Кава вистигла, язичок свічки затремтів і згас. Чайка зробила над балконом відчайдушний пірует. Я зважився ще на одне питання.

— Ви побачили стільки режимів і політичних систем... Що ж так бимовити, краще?

Сергій Олексійович відкинувся у кріслі. Я вже пожалкував, бо мабуть вторгся у заборонену сферу. Нарешті він вимовив:

— При німцях був порядок. — І після невеликої паузи додав: — Маючи завдання розробляти нові методи лікування, я працював у тюрмі для політичних в'язнів. У моєму розпорядженні була і гомеопатична лабораторія. Згідно з договором з адміністрацією я лікував онкологічних хворих і, якщо вони видужували, їх мали відпускати на волю. Таким чином, біля двох десятків людей здобули свободу, німці добре розуміли, що це політичні воєроги, але відпустили.

Олександр повернувся з підігрітим чайником.

— П'ємо каву? Не забувайте, панове, через годину початок занять. Я проведу Сергія Олексійовича до таксі.

Я ніколи не грав в таку собі інтелектуальну гомеопатичну гру: що б можна було призначити Сталіну, або Гітлеру, Брежнєву або Горбачову. Але Вронському я би призначив фосфор. Зрозуміло, що я не наважився цього озвучити. Гомеопатичний тип фосфору — творчі здібності, високий інтелект, дар ясновидіння, здібності до гіпнозу. Я би додав — талан розпоряджатися власною енергією і підтримувати інших. Цього вони і жадали від нього: сильні світу цього. Користуючись цим хистом, він перетнув лінію фронту у 1943 році, повернувся без жодного документа з сибірського табору до Москви. Саме тому уславлений військовий нейрохірург Бурденко, почувши у списках важкопоранених прізвище Вронського, відклав інші

операції і врятував життя синові свого давнього приятеля... «Фосфорні» люди схильні до захворювань нирок і кровотеч. І ще одне: вони хворіють і вмирають раптово.

Сергій Олексійович помер від гострого тромбозу ниркової артерії на 84 році життя. Невдовзі ми сиділи з Олександром у його маленькому ризькому офісі, наш гомеопатичний навчальний проект добігав кінця. Кабінетик, прикрашений різнокольоровим камінням та репродукціями гламурних сцен, добре відображав захоплення його власника. На полицях розташувались книжки з астрології та магії. Про лікування камінням годі було і питати — нашійник Сашиної левретки був оздоблений дванадцятьма ніжно-блакитними топазами. Олександр підтягнув пласкі штори, що імітували бамбук.

— Дозволю собі...

Він нахилився над баром і хлюпнув у кавову філіжанку коньяку.

— А, я забув, тобі ж викладати.

Пляшка застигла у повітрі й зникла, її відображення блиснуло в акваріумі, серед червоно-золотих рибок, які звично дивилися на цю процедуру.

— Я певен, він знав, що має піти. За день до смерті викликав мене під якимось приводом. І розповів, що мій батько, — Олександр ковтнув слину, — арештовував і допитував його. Без подробиць. Я знав, що батько працював в органах, але такого, звісно, не чекав... Мати й досі налякана, що відберуть квартиру та пенсію, хоча батько давно помер.

Пляшка з'явилася вдруге, але так і залишилася стояти на столі.

— Уяви собі цвинтар: батькова могила через алею, до Вронського рукою подати.

На Сашковій руці від різкого жесту магічним сяйвом задріботів індійський браслет з фіолетовими камінцями.

— Але дещо я встиг, — він протягнув мені свіженьку книжку у червоній обкладинці з поважним золотим тисненням: «Гомеопатичний рецептурник графа Вронського».

Прощаючись з чайками, порожнім готельним номером, червоною черепицею, важкими готичними склепіннями на небокраї, подумалося: так вони й покуються — навпроти, кожен зі своєю правдою.

Залишилося чимало легенд, але дамо їм спокій.

Вони сиділи рядочком втрьох: батько у парадному кітелі з медалями, син у розхристаній картатій сорочці та мати у строгій чорній сукні, облямованій білою мережкою. Батько уважно дивився на мене, дружина — на чоловіка, син вступив зір долу. Гомеопату не важко розгадати цю композицію: пацієнт у центрі — єдина дитина, на яку спромоглося офіцерське подружжя в нескінченних переїздах. Він певно не вважає себе за хворого, його розшарпаний одяг та розкуйовджене волосся — це страйк і незгода. Скаржитись буде батько, підготувався, як для рапорту командирові. Жінка, вочевидь управителька домашніх справ, покладає свою надію на чоловіка, залишаючись прихованою натхненницею конфлікту. Напружені пози, як сказали б психологи, засвідчують зіпсовані внутрішні сімейні відносини. Парадний кітель та ошатна сукня підкреслюють важливість справи.

Я розгледів підполковницькі радянські зірки, кольорові стрічки медаль, стислі вилиці, зціплені на колінах руки. Початок має бути серйозним.

— Уважно вас слухаю.

Батько прокашлявся.

— Ми прийшли заради сина. Він, як це краще сказати, зловживає алкоголем. З цього маємо велику прикрість.

Жінка кинула на мене тривожний погляд, підполковник розгладив і без того бездоганно відprasовану сорочку:

— Змалку його до спорту привчав, він у мене на перетинці підтягувався, віджимався, кроси бігав, а все одно ріс неначе дівчинка. Всі його ляльки повикидав!

Він вдарив долонею по столу і обернувся до жінки:

— Навіщо тільки ти йому купляла!?

— Може й ти перегнув палицю зі своєю муштрою, дитина ж бо плакала ночами.

— А тепер ти плачеш! У мене все життя на дисципліні побудоване. Ось чого бракує тепер в армії і в державі.

Я подивився на «хворого». У свої 29 років виглядає майже юнаком. Враження підсилює вугрова висипка на обличчі, боязка нерівна щетина на підборідді, пухкі, дитячі щоки. Подумалося: от якби бути йому білявим священиком, або прищавим комп'ютерним генієм. Мабуть настобісіло армійське щастя...

— З чого ж все почалося?

— Коли таки погодився і вступив до військового училища, почалися непорозуміння з іншими курсантами. З нього знущалися, глузували, а він

не давав гідної відсічі. Довелося мені особисто звертатися до начальника. З сином розмовляв, робив напоумлення, як треба чинити. Та хіба він слухав!

Настав час вступити у розмову матері:

— Він ніколи з батьком спільної мови не знаходив. Та й ти не силкувався дитину зрозуміти, — дорікнула вона чоловікові. — Окрім армії не велось в нашій родині ніяких розмов. І моє життя на тому змарніло.

«Підсудний» залишався в тій же позі, з опущеною головою. Розпитувати його при батьках було даремно.

— Це до справи не відноситься. Згадай-но, коли у Тамбові служили, ми до місцевого театру ходили. А в Забайкальському військовому окрузі свій оркестр був, я тебе на танці запрошував...

Остання фраза викликала несподівану реакцію: «чорна сукня» вправно вихопила хустинку, заховала в неї обличчя, кинулася подалі, на кушетку для огляду пацієнтів, її плечі нервово здригалися.

— Ну от, завжди так, на самому важливому місці! Зараз знову тиск підвищиться.

Підполковник сів поруч з дружиною і почав пошепки щось розповідати.

Я відірвав аркушик і стрімко написав: «Було б добре переговорити». Додав номер телефону. Поклавши його під долоню, протягнув по лакованій поверхні назустріч молодикові. А потім під столом вдарив його по нозі. Він спалахнув блакитними очима, мабуть не чекаючи такої зухвалості, але, повагавшись, взяв папірець.

Жіночі сльози так само швидко зникли, як і з'явилися. Перерва на сльози закінчилася...

— У військовому училищі все й почалося. А далі у гарнізоні. Серед військових усяко буває, це не таємниця. Але цей, як вип'є, завжди потрапляв на очі начальству, або якесь безглуздя чинив. Зібралися ми і в частину приїхали. Мати йому усялякої їжі наготувала...

Пацієнт за всю розмову перший раз підняв голову:

— Краще б ви цього не робили! Я не мамій!

— Краще помовчи!

— Коротше кажучи, перевели його до будівельного батальйону вже неподалік від нашого міста, понизили у званні, а головне, без усякої перспективи. Тутечки без перепинку пиячить.

Мати хлюпнула носом і підвела голову:

— Ти ще скажи про його особисте життя, який сором!

— Отож. Знайшов собі жінку, старшу за себе, та ще й з дитиною. Живуть разом як подружжя, тепер про таке кажуть «у громадянському шлюбі...» Тьху!

Він обтер губи серветкою, наче справді плюнув.

— Я йому пропоную: кинеш зеленого змія, одягну ордени і піді просяти за тебе, щоб на підвищення, до серйозних справ. А він мені: зроби

спочатку таку милість, а я прийму рішення. Як вип'є добряче, то вдається до суперечок, останній раз на мене руку підняв. Тому й прийшли.

Я красномовно подивився на годинника:

— Нам вже часу бракує. Є два запитання. Ви, певно, дуже любите порядок?

— Життя — це устрій, лад, план. У мене кожна річ на своєму місці, так само, як кожна думка в голові.

— А Ви? — звертаючись до матері, спитав я, — либонь після стресів хворієте?

— Так. Починаються різні спазми, тиск, головний біль, безсоння.

У двері постукали:

— Антоне Володимировичу, вже є рецепт? У перекладі це означало «прийом затримується, наступні пацієнти нервують». Я рішуче підвівся:

— Подумаю, чим зарадити.

Трійка потягнулася до дверей, батько трохи промешкав, повернувся, впритул наблизився до столу:

— А ще є підозра, що він гомосексуаліст.

Я співчутливо хитнув головою:

— Гаразд, усе врахуємо. Завтра приходьте за ліками.

Сонце вже прибрало з підвіконня немилосердні промені. Звуки стали голоснішими, принишкло листя на деревах, двір вщент заповнили автівки. Скрізь приємну заволоку втоми світло від люстри стало густим і теплим. Лишилося вимкнути комп'ютер і скласти речі, та не поспішати якусь хвилину, дякуючи доброму дню, що прослизав у минуле.

Блаженну мить перервав мобільний, я скося подивився на незнайомий номер. Повагався. Ну добре, тільки один дзвінок.

— Доброго дня... Даруйте, доброго Вам вечора.

Я впізнав високий голос сьогоденішнього пацієнта.

— Я хочу сказати, що не вважаю себе хворим, тобто... алкоголіком.

— А я і не тримався такої думки.

— Іноді справді буває настрій, зупинитись важко. Від батьків спокою немає, кожен крок контролюють, геть дістали. Наставляють, як треба жити. Самі живуть в однокімнатній квартирі на військову пенсію, гадають, що у світі більшого не існує.

— Може варто стати самостійним? Боротися за свободу?

— Яка може бути свобода без житла, із заробітною платою офіцера і репутацією п'яниці?

Я помовчав.

— Лікувати будемо або всіх, або нікого. Це моя умова, так і передай батькам. Те саме й на рецепті зазначу.

Втома відступила, думки побігли з новою силою.

Батько — фанатичний поборник дисципліни і порядку на кшталт армійського, роздратований поведінкою сина та безладом у країні. Кращим препаратом для такої психологічної конституції є арсенікум альбум.

Мати — інтроверт, надчутлива, схильна до істеричних реакцій зі спазмами та підвищенням тиску. Для «драматичних акторок» з хворобами нереалізованих емоцій найліпше підійде ігнація.

Нарешті синочок — офіра тривалого психологічного тиску, який зважується на відкритий протест тільки напідпитку, почасти тому і п'є. Юнацькі прищі, високий голос, інфантилізм, прихована у статурі та рухах жіночість... Чому не фолікулін? Цікава комбінація сумнозвійної отрути, насіння вічнозеленої ліани з Філіппінських островів та жіночого статевого гормону!

Вдома, у присмерках, що пролилися в кімнату крізь серпанкові фіранки, я сів біля столу. Посунув до себе клавіатуру, клацнув вимкненою «мишею». Але вмикати комп'ютер розхотілося.

...Мої солдатики були плоскі, з напівпрозорої червоної пластмаси. Штик до гвинтівки стримів вгору, на підставці, від рук і ніг, з жерла кулемета тягнулися задирки. Розставлені по місцях, солдатики іноді падали, наче вбиті наповал кулеметною чергою, а якщо це була колона — гинув цілий бойовий загін.

Залізні солдати були кращими. З виразним обличчям, особливо у тих, хто, вигнувшись дугою, кидав гранату. Серед них була гвардія — розфарбовані справжнім темно-зеленим військовим кольором офіцери з кобурою на стегнах, прапороносець з червоним стягом. Чоботи були природно темно-сірими, на пілотках солдатів — червона зірка. Серед колон рухалися зелені танки, попереду командирська машина з вбудованими знизу коліщатками. В тилу влаштувалися зенітні батареї. Головним для мене був переможний рух моєї армії, осяяний пильними променями нескінченного дня. Але я ніколи не відчував себе частинкою певного загону...

Більше року минуло з тої офіцерської історії, я забув про «сімейний рецепт». Прощаючись зі мною, чергова пацієнтка, старіюча статна пані, зауважила:

— Я про Вас від сусідів дізналася. У нашому будинку майже всі військові пенсіонери, от і здружилися. Їхнє прізвище Сидорови, якраз над нами квартира.

Я не знайшов, що відповісти.

— Опісля лікування у них стало тихо, а були бійки і суперечки дуже голосні. Тамара раніше була такою змарнілою, а тепер я ще жодного разу не бачила, щоб у неї очі були заплакані, та й гіпертонії ніякої. Тимофій Олексійович теж непогано виглядає, на серце не скаржиться, раніше йому швидко часто викликали, зайнявся спілкою ветеранів...

— А син?

— Давно його не бачила. Кажуть, що пішов у відставку, працює на будівельній фірмі, оженився. А що, він теж чимось хворів?

— Та ні, я з цікавості спитав.

Спало на думку: люди самі здатні керувати власним життям, лише чогось іноді недостає. Може гомеопатії?

НАША БУРГУНДІЯ

— Ой! — Банка конфітури вислизнула з рук на підлогу. Звісно не варто готувати сніданок та водночас розмовляти по телефону. Малинові острівки ягід з блискучими уламками скла створили на кремовому кахлі мальовничу композицію. Навіть не шкода. Всесвіт теж перебував у стані сингулярності, заповнений енергією з нескінченною щільністю, температурою і тиском, поки не стався великий вибух...

Але ж треба прибирати. На щастя у глибині шухлядки знайшлася газета. Розгорнувши її посередині, як це зазвичай трапляється з усіма часописами, я навіщо прочитав заголовок: «Втомившись від брехні влади, жителі Бургунки Бериславського району 15 червня біля Шилової балки перекрили автомагістраль Одеса–Мелітополь–Новоазовськ». Далі йшлося про стихійний страйк, спричинений не підключенням газу. Я вдивлявся в обличчя на фотографії, наче хотів когось впізнати.

* * *

Вранці у сільській раді зібралася виробнича нарада. Прийшли усі старости студентських загонів та викладачі, відряджені від інституту. Голова радгоспу був недбало голеним, злим і тверезим, від нього міцно несло перегаром.

— Степанович! — окликнув він головного агронома.

— До нас студенти приїхали. Допомогати. З самого Києва. З медичного інституту.

Агроном, лисіючий худорлявий мужичок з хитрими очима сидів навпроти, притиснувши до грудей портфеля.

— Чому саме до нас?

— Договір такий є з їхнім начальством. — Він судорожно гикнув. — Ми з тобою бумагу в області підписували. Я тебе питаю, що робити будемо?

Степанович відкрив портфеля і поважно розклав на столі зім'яту і поцятковану написами мапу.

— Кому як не Вам, Василю Івановичу, приймати рішення.

Голова поковзав на стільці, кашлянув, але не зважився сплюнути.

— Пару отрядів пішлемо на збір винограду. По одному — на пилораму, та на баштан. Ось. Ще один — зводити мур на корівнику. Студенти з усіх боків загомоніли, чекаючи на вибір долі.

— А решті загонів де працювати? — вигукнув хтось з місця.

— А решті... Голова з агрономом удвох нахилилися над папером, як воєначальники перед неминучим бойовищем. Начальницький зашкарублий палець з чорним нігтем став ялозити мапою.

— Це лани під паром, а це кукурудза, — випереджаючи рух пальця, поєснював Степанович.

— А це?

— Отут поле помідорів.

— Ти що очманів? Які ще томати? Ми ж їх ніколи не збирали.

Агроном нахилився ближче до голови:

— Може і не збирали, але з району рознарядка була на посів.

Голова відкинувся, пригладив нерозчесане волосся, переможно глянув на студентів, що оточували його з усіх боків.

— Усім іншим отрядам пропонуємо збір помідорів.

Знову піднявся гомін, з задніх рядів підвівся доцент з кафедри радіаційної медицини, одягнутий у вилинялу спортивну куртку.

— Усім заспокоїться. Хто і де буде працювати вирішимо жеребкуванням. А зараз за дорученням парткому хочу привітати керівництво радгоспу «Бургунський» та запевнити, що студенти Київського медичного інституту імені академіка Богомольця, докладуть усіх зусиль для допомоги вашому господарству. Майбутні лікарі покажуть приклад трудової та побутової дисципліни...

Наша ланка спочатку потрапила на пилораму. Там міцно тримався запах тирси, змішаний з запахом буряківки. Її ефект був вельми цікавим, якби сказала наука, ще досі невивченим: кінчик носа, щоки та вуха відразу робилися під колір самої рідини — темно-рожевого кольору. Вищання пили приглушалося, колоди ставали рельєфно опуклими, а дошки гладенькими. Кінцівки починали жити окремим, жвавим життям, незалежним від тіла. Ставало весело, гаряче й байдуже, що ми не в Києві. З'ясувалося, що працювати тут тверезим, все одно, що оголошувати спротив суспільству.

Після повторної дози старші працівники заводили з нами нескінченні розмови про виробничий травматизм: відрізані пальці, кінцівки, калюжі

крові, якими просякла віковична тирса. Пополудні трудящих валило з ніг, а отже робочий день ми закінчували самотужки, вантажили чийсь віз, чи тішилися теплом прямуючого на захід степового сонця.

Ми прозивали місцевих мешканців бургунцями, а територію — «Малою Бургундією», усвідомлюючи, що «велика» Бургундія знаходиться на сході Франції. У великій Бургундії без сумніву також ріс виноград і томати. Щоправда, ніхто не уявляв собі ні тамтешньої пилорами, ні самогону, ані студентів-медиків з Сорбонни, зайнятих збиранням врожаю.

Я згорнув газету і почав обережно складати в неї уламки скла. Мабуть накіпіло на душі бургунцям. Може їм відомо, що останнім видатним правителем Бургундії був герцог Карл Сміливий, який примудрявся вести успішну боротьбу з Францією, Лотарингією, Швейцарією та Німеччиною? Шкода, що цією, призупиненою страйком трасою, не проїздить ні президент, ні бодай прем'єр-міністр. Раніше можливостей привернути до себе увагу було більше, зокрема під час подорожі імператриці Катерини II до Криму. Поруч з селом навіть зберігся кам'яний міст з трьома склепіннями, збудований саме для цієї події: «...Мая 12, отправясь в путь и переехав овраг Бургунку, в селе Никольском 15 верст был обед: потом чрез слободу Николаевку, в город Херсон, 17-же верст, Ее И.В. с Графом Фалькенштейном прибыть изволила в 7 часу вечера, при пушечной пальбе с крепости производимой».

Жити у Бургундії нам довелося неподалік села у літніх хатках піонерського табору, посеред духмяного степу. З винограду робили гамузу — саморобне вино, що почасти не збродило, бо було виготовлене умільцями у кориті для прання. На закуску були напоєні степовим сонцем, цукрові на розломі помідори та хрусткі листочки капусти. Більш хазяйнувати пекли картоплю на вугіллі. Бракувало хліба і м'яса, через що на третьому тижні стався «бунт невдоволених» і голова сільради на своєму уязику невідкладно помчав темрявою за кінською тушею. Найцікавішими були вечірні розмови навколо багаття.

* * *

— Ми, власне, приперли бригадира до стінки. Помідори в ящиках померхли, звісно гнилизна почалася, бо стояли просто неба — оповідав тендітний, схожий на школяра Дмитро в інтелігентських окулярах. Отож третього дня рушили вантажівкою на завод. А там — черга... Кричать нам: «Нащо ви, йолопи, сюди поткнулися? Невже помідорів нема куди подіти!? Все одно не встигнемо переробити». Краще б не їздили — Дмитро сплюнув і став ворухити попіл, розшукуючи картоплину.

— Приходьте на винограді працювати. Совіньйон, певна річ, на смак гидкий, виблискує мідним купоросом, не відтерти. Зате, — трохи

оцупкуватий Віктор, у безвісно-де узятій тілогрійці, постукав по склянці, — на гамулу годиться.

Він вихилив склянку і плеснув рештки в багаття.

— Я, ось, побачив, як прес працює. Думав, що виноград від бруду вимийуть. Куди там! Все — з гілками, листям, багнюкою. Ще й робітник у бункер скочив, чоботями чавити. Каже, щоб міцніше було.

Наша ланка з пилорами вже перейшла на кавуни. Баштан є баштан, що про нього розповіси? А було так: у натягнутих по самі вуха светрах та кашкетах, тремтячи від холоду, ми трусилися назустріч висхідному сонцю в кузові вантажівки. У ніжному ранковому серпанку відкривався безкрай баштан, розкладені візерунком кавуни світилися від паморозі срібними кулями. За декілька хвилин сходило сонце, вщухав вітер, ми скидали кашкети та светри і розсідалися гуртом. Говорити не хотілося, мабуть кожен думав про своє.

Першим вставав Микола, ледачою ходою просуваячись уздовж кавунової шерехи. Здавалося, що він марнує час, але Микола пильно розшукував здобич: серед смугастих кавунів подекуди зустрічався сорт «огоньок». Нарешті він зупинився, сильним і точним ударом кирзового чобота віцільно ідеально кулястого, чорно-зеленого плода. Вершечок відскочив, блиснувши у просторі червоними бризками, кавун зі стогоном тріснув. Микола присів навпочіпки, вправно видобувши червону серцевину, зозла відштовхнув тонкошкіру розколоту кулю. Попрямував до нас, розламав «цукрового діда» і простягнув Андрієві, рукавом куфайки витерши стікаючий з підборіддя сік.

Андрій, круглий, наче колобок, з пухкими руками й щоками, знехотя взяв шматок.

— Тільки-но ходив до вітру. Сеча, їй-богу, чистий кавуновий сік.

Всі засміялися.

— Тобі б філіжанку кави та бутерброд з сиром? А ще бургуночку на закуску? Стаємо до роботи, — мовив похмурий Василь, підставляючи прищаве обличчя сонцю.

З початком темряви була подвійна оплата. А потрійна — за добирання великих кавунів, замість усіх підряд, що мусили за правилами. Вперше ми про це дізналися від водія вантажівки, який не хтів гаяти часу у Бургундії.

— Председателю сплатив, з бригадиром домовився. А працівники по хатах розбрелися. Нічого не взяли, ні грошей, ні горілки... Нехорошая історія получається. Хто тут з вас старший?

Кавуни слід перекидати по ланцюжку, з рук у руки. Той, хто біля вантажівки, кидає кавуна просто вгору, а той, що на борту — має зловити і кинути крайньому у кузові. Варто одному забаритися і підкинутий у небо кавун повертається назад з даремним окликом: «Стережись!» Звісно, од світла фар та вихлопу вантажівки настає запаморочення, тіло ние від втоми. Але ж у кишені — більше двох стипендій. Така вона школа радянського життя...

Я старанно згорнув просочений малиновим кольором часопис, обережно переніс його у відро для сміття. Шматочки скла вже не здавалися чарівними діамантами. Хай йому цур, тому прибиранню. Треба ще протерти кахель на підлозі. За мить палець пронизав гострий біль, на мізинку викотила акуратна червона крапля.

Спогади про Бургунку закінчилися. Але... Головною хворобою, на яку можна було заразитись у цьому мальовничому краї була кишкова інфекція. На змилілому дніпровському рукаві, декорованому ряскою та бурими водоростями, куди ми приходили щотижня, іноді пропливала дохла риба, мов сигнал про небезпеку. Через немитий виноград, брудний посуд у їдальні, погану їжу, відсутність звичної для городян гігієни у нашому таборі проносило майже всіх. Найскладніше було дочекатися черги у польовий туалет, що як вказівний перст височів серед ланів. Деякі сміливці намагалися втекти аж за пагорб, до рятівних заростей кукурудзи. Але здолати таку відстань, згинаючись від кишкової кольки і тамуючи нестримне бажання випорснути усе наболіле, було під силу тільки обраним щасливцям. Про хворих до Києва не доповідали, надійсь не холера. «Бранцям степу» видавався фуразолідон і таблетки активованого вугілля.

Не дуже прислухаючись до порад батьків, я все ж захопив з собою декілька гомеопатичних препаратів, зокрема меркуріус солюбіліс — «чорний оксид ртуті Ганемана». Моїх знань з гомеопатії вистачило, щоб порівняти картину нашої епідемії з симптомами ліків: кишкові кольки, пронос з безперервними болісними позивами, кров і слиз у випорожненнях, набряклий язик з відбитками зубів та спрага. Отже, наша група вдало витримала випробування завдяки розчинній ртуті. Це був мій перший безперечний успіх у гомеопатії. Згодом довелося лікувати гомеопатією гострі кишкові інфекції, сальмонельоз, дизентерію. Меркуріус солюбіліс завше викликає у пам'яті дощаний будиночок з рипливою хвірткою, який зривається над степом.

Чимало часу сплило, проте є підозра, що всі ми і досі в одній великій, але малій бургундії. А давньоримський бог торгівлі — Меркурій, у капелюсі та з крильцями на взутті, чия рухлива постать уособлює підприємницьку відвагу, ділову спритність та успішні взаємини, ще не залітав до нашої місцевості.

КУПАННЯ ЧЕРВОНОГО КОНЯ

— **П**ерший варіант, згодом знищений самим автором, композиційно був близький до остаточного завершення. Це була майже реальна сцена купання коней і хлопчаків на Волзі, з дитинства добре знайома художникові. А потім перед його очима постало прекрасне, блакитно-зелене озеро... До цієї безхмарної картини раптом прокралось неясне бачення: натовпи людей з червоними стягами, інші — з рушницями. Спочатку кінь замислювався рудим, втім цей колір, здолавши власні межі й очищений від взаємодії з іншими фарбами, перетворився на червоний. Цю ідею Петров-Водкін мабуть успадкував від давньоруських іконописців. Зокрема на іконі «Чудо архангела Михаїла» кінь зображений суцільно червоним... Прошу не затримуватися, екскурсія розрахована тільки на півтори години. Переходимо до наступної зали...

Група бадьоро рушила, монотонний голос екскурсовода став віддалятися і залунав десь попереду.

Я залишився сам на сам з магічним обширом полотна. Справжнє мистецтво завжди містить таємницю: будить уяву, створює враження, яке можна скільки завгодно осягати та роз'яснювати.

У студентські роки я трохи цікавився історією світового мистецтва. Знав про сферичну перспективу, викохану майстрами-іконописцями ще до Рубльова, про палітру чистих старожитніх фарб, використану Петровим-Водкіним. Але думки побігли далі, у повсякденне лікарське буття. Щось на кшталт прихованої шизофренії, «ідеї-фікс» — знову про пацієнтів.

Завідувач лабораторії виявився мовчазною, некомпанійською людиною. Коли я приїхав сюди вперше з матеріалом для аналізів, літня лаборантка, яка відчинила двері до службового приміщення, недослухавши мене посміхнулася:

— Спершу домовляйтеся з шефом. Раджу йому сподобатись.

— А це як?

Відповідати було нікому, вона вже побігла до своїх пробірок, інші не звернули на мене уваги. Передчуваючи недобре, я з осторогою постукав у двері кабінету.

— Михайле Леонтовичу! Доброго Вам дня!

Завідувач неквапливо склав папери, нарешті глянув на мене без особливого інтересу:

— Чим можу служити?

— Я — дисертант від Валерія Павловича, — відважно почав я.

— У мої дослідження входить визначення естрогенів та простагландинів у сироватці крові.

— Ну то що?

— Ваша лабораторія при провідному інституті має найкращий досвід та можливості... Валерій Павлович сказав, що я можу працювати з Вами, тобто навпаки, Ви зі мною... Що існують певні домовленості... Він обіцяв, що Вам зателефонує.

Здається, він не дуже слухав:

— Може й телефонував. Лабораторія перевантажена, працювати нікому.

— Розумію. Готовий компенсувати витрати.

— Забагато вас на нашу шию, наукових кар'єристів. Для нас першочерговими є хворі.

На цьому розмова обірвалася. Я відчув жаль за втраченим днем, думки старанно почали шукати якийсь вихід. Хто б на нього міг вплинути? Треба знову йти до наукового керівника, але ж він у відрядженні... Зробив крок назад, до дверей.

— Яка тема роботи?

— Клініко-лабораторне обґрунтування застосування гомеопатичних препаратів для профілактики слабкості пологової діяльності і маткових кровотеч — завчено відтрабанив я.

— Невдала назва. З якої це пори гомеопатія до науки прирівнялася?

Я мовчав, плакаючи надію, яка щойно з'явилася. На столі вимогливо загудів телефон, імовірно ставлячи крапку у розмові.

— Зайдіть через тиждень.

Нова група екскурсантів дружньо попрямувала до картини. Всі в однакових панاماх, на грудях фотоапарати, майже однаково скошені очі, дві пари тримаються за руки — втішний дитячий садочок з японських пенсіонерів. Чи не звідси ідеологи радянського комунізму запозичили образ щасливої старості? Довелося відійти й присісти на лавку навпроти іншої старості — сивої наглядочки у в'язаному светрі, що самотньо куняла на службовому стільці.

Червоний кінь блиснув вогняним оком, рвонув крізь натовп, золотиста фігура юнака припала до гриви, рука хлопчика звично втримала поводи. Синьо-блакитне озеро хлинуло на рожеві береги, хитнулися зелені кущі на березі й полотно знову застигло в могутніх обіймах рами. Тілом заволоділа приємна втома, вкрай необхідна для роздумів...

Напередодні 8-го березня, взявши цукерки та вино, я, повагавшись поклав до конверта зразок тільки-но віддрукованої першої української валюти. Неквапливо вийшов з тролейбуса, декілька разів обійшов довкруги лабораторії, потупцював біля входу, не наважуючись увійти. Дістав пакет

з портфеля, знову поклав назад, нарешті подзвонив. Двері відчинила вже знайома з минулого разу літня пані. Я помітив, що вона трохи шкутильгає.

— Доброго дня!

— Здрастуйте. А, це Ви? Домовились з шефом?

— Не зовсім... Вірніше, зовсім ні. Я подумав, що Ви можете допомогти. З жіночим святом Вас! Я поставив кульок впритул зі столом і відчув, що почервонів:

— Я ще книгу приніс про гомеопатію... — Вона без вагань відкрила пакунок.

— Цукерки я люблю, поготів шоколад. Вина не вживаю через подагру. А це Вам більше знадобиться, — вона повернула мені конверта.

— Може молодим лікарям зарплату додали?

Кинула погляд на книгу:

— Київська гомеопатична школа. Збірник доповідей... То Ви — родич Данила Попова?

Я з готовністю ствердно хитнув головою:

— Дем'яна Володимировича.

— Пробачте. Моя мати у нього приватно лікувалася. Не знаю наскільки їй допомагало з суглобами, але вона була у захваті. Я теж пам'ятаю його візити — елегантний, іронічний, бадьорий, не лікар, а артист з метеликом. То Ви присядьте.

Я попаски вмовстився на хиткому лабораторному стільчику.

— А наш начальник зовсім непогана людина. Треба йому трохи набриднути, одним словом, взяти змором. Що він сказав?

— Щоб я зайшов пізніше.

— То ж потрапляйте йому на очі. Почергуйте біля кабінету, після п'ятихвилинки він повертається ось цим переходом. Курити часто виходить до чорного ходу...

За декілька днів я вже сидів у засаді, потираючи гулю на лобі. Початок дня не обіцяв нічого гарного. Після чергування вдалося рано втекти з лікарні, але в тролейбусі зморило, вцілив головою у поручень, ковзнувши по чийсь дублянці. Поспіхом вискочив на зупинці, спіймавши неодмінне у таких випадках напуття:

— От молодь, з ранку вже напідпитку! — Зовсім совість втратили...

У коридорі було порожньо, ніде сісти, хіба що на підвіконні. Від віконної рами з несміливою весною, яка поки зважилася лише на сірий вітряний день, віяло холодом. Я загорнувся якомога глибше у куртку. Втома діяла як нервова отрута: ціпеніли кінцівки, туманилось в очах, думки втрачали рухливість. Зараз би кави... Ні просто прилягти... Миттю понесло в інший вимір, без звуків, без кольору, без бажань, в якому не було нічого, окрім власного життя.

— Що Ви тут робите?

Портфель бахнувся на підлогу. Михайло Леонтович височів наді мною наче поліцей в американських фільмах, який застав підозрюваного на місці злочину. Поверх халата було накинуте довге чорне пальто, в руці він тримав зім'яту пачку «Мальборо».

— Я... я приїхав у лабораторію. Бо вже новий тиждень.

Пачка цигарок перекочувала до кишені.

— Ходімо. Я поплентався за модним пальто з піднятим коміром. Ні, він не поліцейський, а трохи постарілий Ален Делон...

У кабінеті пахло якимись солодощами. На полицях, поруч з товстими теками ділових паперів, сиротіли книги, блищав великий мікроскоп зі зламаним тубусом. Були ще якісь прилади з обірваними шнурами, заіржавіла центрифуга без кришки, чашки Петрі, реторти, мотки дроту, плоскогубці та друкарська машинка. На столі, окрім телефону, стояла брудна чашка, фігурка різьбленого з дерева коня, лежали рукавички, декілька запальничок та масивна ручка з золотим пером. На підвіконні я несподівано помітив сіру палітурку гомеопатичного збірника.

— Мабуть після чергування? Тоді не раджу відмовлятися від кави, — Михайло Леонтович клацнув вимикачем чайника і пильно подивився на мене. Я зазначив, що очі у нього сірі, не суворі, а мрійливі. Руки, широкі, жилаві, як зазвичай у селян.

— Зразки будете здавати черговому лаборантові з супровідною запискою. Ампули треба запаювати на пальнику і відразу заморожувати. Транспортувати виключно у термосі. Питання є?

Й не дочекавшись відповіді він налив кий'яток до лабораторної склянки.

— Каву самі додавайте.

Я почав хвятькома ковтати гарячий запашно-гіркий напій. Як файно виявляється, смакує життя!

— Щодо вашої гомеопатії, тобто гомеотерапії, вочевидь для наукового суспільства вона неприйнятна. Багато вигадок, без ґрунтовних досліджень. Не хочу нікого зневажати, але чи траплялися Вам об'єктивні випадки видужання?

Я прикипів до стільця. Сказати: «Ні» — зрадити сімейному бізнесу: «Так» — ускладнити початок стосунків...

— Михайле Леонтовичу, — почав я з трагічною серйозністю, — наукова парадигма гомеопатії потребує альтернативних непараметричних тестів для аналізу відмінностей між залежними групами. Замість т-критерію маємо використовувати критерій знаків і критерій Вілкоксона.

Він на секунду застиг з чашкою, повернувся до мене і голосно засміявся. З очей бризнули промінчики сміху, обличчя зробилося відкритим.

— Притримайте це для вченої ради! ... Ха-ха.

Михайло Леонтович явно повеселішав.

— Тепер без протоколу, — він несподівано підвівся, підійшов до вікна, поманив мене пальцем. Коли я наблизився, він закотив праву холошу: на голіці були яскраво-помітні сліди розчосів з кров'янистими кірочками. По глибоких шкірних зморшках розбіглися рожеві вузлики, вкриті дрібними лусочками. Як будь-який лікар при появі хворого, я відчув героїчну впевненість:

— Певно нейродерміт.

Завідувач одним рухом повернувшись повернувся на місце штанину і повернувся за свій стіл.

— Мабуть не варто казати про лікування. Починав з дієти та вітамінів, закінчив кортикостероїдами. Ні, — він посміхнувся, — ще їздив до бабки замовляти. Трохи легшало. Звісно, свербить вечорами, або як начальство допече. А що з цього приводу скаже гомеопатія?

Лікувати шкірну хворобу, беручи до уваги лише наявність певного висипу неможливо. Я перебирав варіанти: з'ясовувати у людини, від котрої залежиш, про її характер? Розпитувати про особисте життя? Дізнаватись про інші нездужання?

— Здається, що Ваша хвороба зі стажем. У гомеопатії вкрай важливо віднайти початок хвороби, обставини її виникнення...

Михайло Леонтович задоволено розтягнувся на фотелі.

— О, це давня історія.

Його обличчя набуло майже юнацького вигляду. Він помовчав, хлюпнув собі кави, що вже охолонула, мрійливо примружив очі.

— Ми всі родом з дитинства... Не згадаю, хто так сказав. Одним словом, гнали ми з хлопцями коні на випас. Там серед озер були острови, які наче кораблі з океанської безодні, виринали з цупких обіймів ночі. Світло від багаття відбивалося на обличчях, червоний відблиск вихоплював фігури коней, тікав листям дерев і розчинявся у просторі, де височіли холодні, вічні зірки. Коні викупані, розчесані, без хомута та збруї, вільні, як і ми. Хлопці пекли картоплю, їли, перекидаючи гарячу картоплину з долоні на долоню.

Шелестіли трави, темно колисалась вода, острів вдихав величезними легенькими вітер. Отже, не знаю як я заблукав. Пам'ятаю, що просто пішов назустріч місячному сяйву... Вже потім, коли зрозумів, що загубився, зледенів від страху. Біг навпростець через зарості, несамовито кликав на допомогу. Зневірившись у всьому, блукав всю ніч босоніж луками, серед холодних росяних трав, лише на світанку побачив стежку до села.

Саме наступного дня на ногах вперше з'явилася висипка та свербіння. Таке от купання коней.

— Михайле Леонтовичу, виявляється, що це дуже романтична історія. Мені незугарно Вас перепиняти, але ймовірно Ви ж проходили якісь обстеження...

— Нічого романтичного. Хронічний гастрит з підвищеною кислотністю, звісно хелікобактер пілорі у наявності. Мабуть тому все життя не

сприймаю несвіжої їжі. Зарікся у ресторанах харчуватися. Була ще травма ноги від гірських лиж, — він підсвідомо торкнувся правого коліна.

— Та це справи не стосується.

— То Вам певно, подобається на лижах, або з гітарою. Але вибачте, Ви мабуть не любите публічності?

— Маю зізнатися, що ні. У дитинстві мене ставили на табурет та примушували казати вірша. Яка ж принизлива процедура! — мати була вчителькою... Не люблю порожньої балаканини.

Я зробив вигляд, що шукаю щось у портфелі, щоб зосередитись. Симптоми недуги почали вишиковуватися у логічний ланцюжок: яким лікам властивий початок хвороби після контакту з вологим холодом? З них добре відомі солодко-гіркий паслін (дулькамара), отруйний сумах (рус токсикодендрон), американський лаконос (фітолака). А ще мокротиння при туберкульозі (туберкуліум)... Але найвідоміший — це сурм'яний блиск, латиною — антімоніум крудум. У людей, яким підходить цей засіб також легко виникають розлади травлення та харчові отруєння. А ще — вони за характером романтики, інтроверти, що уникають бути в центрі уваги. Навіть діти не терплять, коли на них дивляться та зачіпають.

Чудово, бракує ще якогось матеріального свідчення, щоб зважитись на призначення.

Я набрався хоробрості:

— Дозвольте Ваші руки.

Він без вагань викинув вперед свої незграбно великі долоні. Атракціон явно йому подобався.

— До чого тут ще хіромантия?

Я подивився на загрубілу, потовщену шкіру, розшаровані, потріскані нігті. Гомеопатія як слідча робота — усе вирішують декілька вдалих запитань та речові докази. Саме антімоніум крудум вживають при потовщенні шкіри, ороговінні та мозолях на долонях, ураженнях нігтів.

Візити до лабораторії стали звичними та легкими. Я не уникав зустрічі з Михайлом Леонтовичем, але застати його в робочому кабінеті під час моїх післяобідніх приїздів було важко. Аналізи без зайвих слів приймалися в роботу, у конверті на мене чекала роздруківка даних. Та одного дня біля самих дверей мене спинила та сама літня лаборантка, спілкуванням з якою почалася моя візитація.

— Стривайте, я за Вами не встигну. Мені б таку легку ходу, — вона трохи захекалась.

— Завідувач у відрадженні, на конференції. Він доручив мені передати, — вона підправила зім'ятий ковпак на голові й простягнула мені невеличкий пакунок.

Звернувши на доріжку до виходу, вже поблизу ґратчастої огорожі, яка відмежовувала територію інституту від вулиці, я нетерпляче розірвав

паперовий пакет. В середині виявилася дерев'яна фігурка коня з приклеєним листком, на якому сягнистим почерком було виведено «Дякую». Виявляється, що вчений монах XVI сторіччя, відомий під псевдонімом «Валентінус» був правий, назвавши свою працю, присвячену сурмі — «Тріумфальна колісниця антимонія»...

— ...Перший варіант, згодом знищений самим автором, композиційно був близький до остаточного завершення. Це була майже реальна сцена купання коней та хлопчаків на Волзі, з дитинства добре знайома художникові. А потім перед його очима постало прекрасне, блакитно-зелене озеро...

Невже екскурсоводи завжди повторюють текст слово в слово, та ще й з однаковою інтонацією?

Нова група глядачів рушила далі. Виявляється, життя довкола мене непомітно зробило оберт, залишивши у вирі власних спогадів.

Наглядачка музею облишила свій пост і подалася до мене, елегантно причепуривши сиві пасма:

— Подобається? Цю картину повернула нам Казимира Костянтинівна, що приятелювала із вдовицею Кузьми Сергійовича, здається у 1961 році. Вона сама з Ленінграда, але звернулася до Третьяковки. Траплялися раніше такі збирачі мистецтва, безсрібники, що за життя дарували нашій галереї. Їй, мабуть, здалося, що я не слухаю:

— Агов, Ви тут, часом, ночувати не збираєтесь? Чи може план крадіжки розробляєте? — Я посміхнувся.

— Навіщо красти. Вона й так у моєму серці.

«РИБ'ЯЧІ ДОЛОНІ», АБО МИТТЄВА ДІАГНОСТИКА

Є жінки вельми гострі на язик. Навіть мимохідь можуть припекти дотепним висловом, уразливо скопіювати вираз обличчя та жести, тільки-но знайдеться приклучка. Ось така пані сидить у мене в кабінеті. Тендітний маленький носик, кругла голова з коротким сивим волоссям, тонкі брови, швидкі, сірі, стурбовані очі. Руками вчепилася у стіл, як

підозрюваний на допиті. Як їй пояснити, що так звана невралгія це — з одного боку — запалення нерва, з іншого — відразу до певної життєвої ситуації. У даному випадку — їй не дають бавити онука.

Позавчора, після чергової телефонної розмови з сином негайно вхопив гострий біль у грудній клітці, отерпла та ледь не віднялася ліва рука. Довелося піти до поліклініки, зробити кардіограму. Обстеження увінчалось направленням до невропатолога та, зваживши на дату народження, стандартним записом у карточці: «Остеохондроз, ішемічна хвороба серця, кардіосклероз».

— Можна Вас оглянути?

Її очі відразу спалахнули двома колючками, обличчя напружилося. Але характер узяв гору, іронічна посмішка заграла на губах:

— Ви, лікарю, помилилися років на тридцять. Тоді це було актуально. Цікаво, що Ви сподіваєтесь побачити при невралгії? Чи це буде покладання рук на кшталт біблійського сюжету?

Я постарався пропустити зауваження повз вуха:

— Дотик — це найкоротша та, часом, найцінніша форма спілкування. Велике значення має в медицині, особливо у гомеопатії. Річ в тому, що органи і тканини: шкіра, м'язи, зв'язки людського організму ніколи не брешуть. На відміну від...

— Лікарів та політиків! — Мене пронизав її пильний погляд. Довелося якомога природніше посміхнутися. — Про політиків це дотепно. Їхнє рукостискання трохи в іншому роді. Моя мати та дідусь, як Вам відомо, далеко не чужі в медицині, будь-що оглядали хворих, незважаючи на усілякі новітні обстеження. Ніхто не ображався, бодай з керівництва, навіть партійні секретарі.

Утворилася пауза. Мабуть пересвідчившись, що я не маніяк, пані поблажливо випрямила спину і з полегкістю склала руки на колінах.

— Добре, тоді я розповім Вам історію про Біла Клінтона.

Мій внутрішній голос заблагав: «Ніяких історій! До чого тут Клінтон?» Але шкода було майже досягнутого консенсусу.

— Вийшовши на пенсію, я вирішила потроху підробляти. Влаштувалася доглядачкою до Музею історичних коштовностей, що при Лаврі. Одного дня, ледь встигла прийти на роботу, як виганяють хутко усіх на площу, наче війна чи пожежа почалася. Скрізь нишпорять спортивної статури чоловіки в однакових костюмах з краватками, серед них і наше заклопотане керівництво. Директор, зі скривленим нервовим обличчям, супроводжуваний двома молодчиками, особисто вишикував нас у шереду. Уявляєте собі — взвод жінок і бабусь у хустинках?

— Хм... Насилу, — похитав я головою.

— Нам здалось, що викрали пів Лаври. А все це через візит Клінтона. Здається, поза офіційною програмою, тому-то й був такий поспіх

і переполох. Напевно панові Президенту радники нашептали, мовляв тут «колиска християнства, оплот землі руської», незугарно не подивитись... Підскочили до нас телевізійники, а в мене, вибачте, обличчя інтелігентне, отож обрали з усього персоналу для привітання. Зараз після промови директора, мала зробити три кроки назустріч і подати руку.

— А якщо чотири? — запитую в цих горил у костюмчиках.

— Тоді стрілятимемо, — отак буденно відповідають.

Подібні на цих молодчиків мабуть і зробили з Успенського собору купу цегли на початку війни. Та ще й намагалися покласти провину на окупаційну німецьку владу. Але метою вибуху, я маю за звичку вивчати все, про місце своєї роботи, — був замах на словацького президента Тисо, який відвідував лавру, та покинув храм раніше, ніж ці добродії розраховували. А ще раніше такими ж чолов'ягами зі скляними очима було викрадено звідси та вбито, як написали пізніше: «невстановленими особами» митрополита Володимира.

— Вибачте, йшлося про Клінтона...

— От я й кажу, що все йшло за планом. Хвилин сорок простояли в очікуванні. Хіба президенти запізняються? Нарешті підкотив з дружиною. Хватка дамочка, відразу видно, чия це ініціатива.

Директор, запинаючись від хвилювання, сяк-так висловив щиру подяку високому гостю від імені колективу. А потім сталася несподіванка. Президент — теж жива людина, закортіло йому в туалет. Підбіг до нього помічник і зник. Спочатку наша охорона, тоді їхня, рушили до бідолашної вбиральні. У наших морди тупі, в америкосів наче скам'янілі: чи то може від вбиральні враження? Показують, мовляв, усе чисто, на жаль, у переносному значенні. Ви ж розумієте, який у нас був туалет невдовзі після незалежності? Президент зник майже на цілу вічність. Як воно у них говорить: «Це безперечно був непоганий досвід...» Несила мені поважати політиків, але він молодець, навіть не змінився в обличчі.

— А що ж з рукостисканням? — Не витримав я, побоюючись прогавити роздінку розповіді.

— Думала, він дужий мужик, але рука пухка, безсила, риб'яча, тепла та водява, бабська... Такі руки в усіх нехлюїв та філософів, принаймні з мого життєвого досвіду.

Наприкінці дня мені згадалася вранішня історія. Що не кажи, є спокуса роздивитись публічну людину з гомеопатичної точки зору. Тим паче, що вже маємо один об'єктивний симптом. Але ж треба перевірити факти. Негайно вліз до Інтернету: 04.10.2010 року на запрошення Фонду Олени Пінчук «АнтиСНІД» у рамках акції «Битва за майбутнє», екс-Президент США Білл Клінтон відвідав Свято-Успенську Києво-Печерську лавру.

Щось не збігалося. Невже сповідь про роль об'єктивних симптомів була суцільною вигадкою? Спробую пошукати англійською... The Ukrainian

Weekly, тобто Український тижневик, 21 травня 1995 року: «Президент і пані Клінтон... перед церемонією закриття візиту мали вільний від офіційних обов'язків час, щоб оглянути пам'ятки Києва, зокрема Печерську Лавру, відому як Монастир у Печерах...».

Добре. Тепер перевіримо «Клінтон, гомеопатія»: «Білл Клінтон вибрав гомеопатію для лікування повторюваного ларингіту». «Президент відмовився від щеплення Сибірської виразки». Ці факти будь-що не личать консервативному, педантичному розумові. Перед нами вільнодум та філософ з «риб'ячими» долонями — невже гомеопатичний тип Сульфур?

Дорогою додому думки не давали спокою. Так, я завжди стверджував, що гомеопатія — це «людинознавство». Може таки варто її долучити до засобів шпигунства? Вивчати наміри супротивника за станом язика, шкіри, залежно від будови тіла, кольору очей та волосся, наявності певних хвороб і звичок. Здається мені, жодна розвідка у світі цього не робить. А дарма, ми б залюбки зарадили кому Моніку Левінські підкинути, кому сало в шоколаді, а кому в карибську кризу пограти... Нехороша ця звичка, заочної, несанкціонованої консультації. А може ще покличуть?

Після роздумливого ковтка зеленого чаю, як це належить професійним дослідникам, я вирівняв фіранки, лагідно влаштував чайника на підставці зі свічкою. Засвітив настільну лампу с бежевим абажуром, який відразу став жовтогарячим, а на полицях матово засяяли складені разом томи з різнобарвними вкрапленнями брошур та часописів. Звузився простір у кімнаті, зник гомін на дворі, цокання годинника сповільнилося, він, ніби вибачаючись, нагадав про півгодини: дзень... Звичним рухом я підхопив потрібну книгу, яка блиснула золотим тисненням палітурки, любовно зважив її в руках, наче алхімік перед дослідом — літера «С»... Сірка. Розгладив сторінку і шанобливо поклав поруч з комп'ютером. Тепер слово Інтернетові: сайт «Лікар зебра» відразу задовольнив мою цікавість щодо віртуального клієнта, коли я побачив розділ «Здоров'я президентів». Далі за посиланням — «Вільям Клінтон». Які наївні ці американці зі своєю демократією! Ми про здоров'я членів політбюро ЦК КПРС дізнавалися з некрологів, щоб зайве не хвилюватися.

Ну що ж, спробую порівняти. Поважне літературне джерело стверджує: «Гомеопатичний сульфур лікує різноманітні шкірні хвороби, печію та свербіж шкіри. Особливо висипку з почервонінням...».

«Рожеві вугри на носі Президента мали зайвий привід для підозріння в алкоголізмі» — вторує йому сайт «Вільям Клінтон».

Далі: «Сірка призначається при подразнюючих виділеннях слизових оболонок».

І знову сайт: «Перед виборами Клінтон приймав астемізол через алергічний риніт, а саме: виділення з носа, іноді набряк скроневої частини. Ці симптоми продовжувалися і в часи президентства».

«Симптоми, при яких використовують гомеопатичну сірку, включають різні порушення травлення», — вважає поважний гомеопат, — «печію, дискомфорт, спазми кишок, здуття живота. Спостерігаються зміни в апетиті, обжерливість, прагнення солодошів».

Що скаже «Лікар-зебра»? «Клінтон переніс колоноскопію в 1984 році, через ректальні кровотечі, причина залишилась нез'ясованою. Його турбували шлунково-кишкові розлади, причиною яких вважали рефлюкс-езофагіт». «Щодо потягу до солодкого і нерозбірливості у харчуванні 42-го Президента, то в Америці з'явився вислів «дієта Клінтона», а його апетит став легендою. В решті-решт, потерпаючи від зайвої ваги та виконуючи обіцянку, дану дочці («...як ти поведеш мене до вітваря?»), він змушений був дотримуватися суворої дієти».

Але найцікавіші збіги чекали попереду, щойно я вдався до розгляду психології даного людського типу. Кожен гомеопат чув про образ сірки у вигляді «занедбаного філософа». А якщо серйозніше, то це — перебільшення власних достоїнств, потяг до філософії та релігії, прагнення до узагальнень (теоретизування) і нехтування дрібницями. Водночас легке психічне збудження. У разі захворювання — манія величі, отупіння, загальмоване мислення, фіксовані ідеї.

Детальніше про Клінтона: прекрасний співрозмовник та оповідач (водночас — гультьй та жартун). Може вважатися генієм, через численні таланти, драйв, рішучість і наполегливість (проте мав схильність компрометувати себе як президента, через надмірну появу в мас-медіа). Велике честолюбство в поєднанні з пристрастю. Він використовував декілька прийомів, чаруючи здобич: посміхаючись і дивлячись просто в обличчя, злегка підвищував голос, підморгував, піднявши брову, за необхідності торкався співрозмовника (вочевидь, якщо будь-який інший посадовець чинив би так, то йому світити би арешт за сексуальні домагання або звання божевільного).

Пауль Фік, психолог, який вивчав публічні заяви і дії президента Клінтона, дійшов висновку, що Клінтон страждав від синдрому «Дорослих дітей питаючих батьків»: схильністю брехати, створювати хаос, заперечувати особисту відповідальність, вдаватися до деструктивної поведінки. Ще студентом він курих марихуану, його позашлюбне сексуальне життя — це наслідування вчинків його великого кумира — Джона Кеннеді. До речі, саме після рукостискання останнього, якого у липні 1963 року Білл удостоївся у складі делегації від національної юнацької організації, він вирішив піти в політику ...

...Світло від лампи зробилося різким і ледь не болючим, рядки на екрані почали напливати один на одного. Важка, нерухома тиша запала в повітрі.

На вікна тиснула глуха, липка і аж густа серпнева ніч. Дратували окуляри, заважав комір, зненацька отерпли ноги. З'явилося відчуття несправедливого, незворотного, прикрого спливання часу. А як же невимушена легкість, з якою, за переконанням свідків, працював дідусь? Виявляється якась дрібничка здатна перевершити години кропіткого аналізу? Ось тобі і миттєва діагностика у дії! «Риб'ячі долоні»...

Тепереньки знаю, як маю зустрічати кожного пацієнта.

CONTRA SPEM SPERO

— Антоне... Володимировичу! Ти мене впізнаєш? — Нахабно-вертлява жіночка вправно вхопила мене за рукав. Ми опинилися на острівці цупкого коридорного світла.

— Упіймався! — наче промовляли темні глибокі очі. Синюваті плями під очима, загострене обличчя з ластовинням, швидка, викривлена напівусмішка, — упіймався!

— А, Ларисо... Скільки років! — вона задоволено посміхнулася.

— Це мій молодший син, Ігор.

Зі стільця поспіхом підвівся молодий, худорлявий парубок, підбіг і дружньо простягнув мені руку. Впала у вічі його блідість, блискучі очі та смоляне волосся.

— Ми лише на хвилиночку, хочу порадитись щодо сина. Він щось довго нездужає. У поліклініці подивились, руками порозводили, мовляв, зараз у всіх імунodefіцит. Ти ж знаєш, які там зараз лікарі... — Вона не відпускала чіпких пальців з мого ліктя, ми мало-помалу просунулись до дверей кабінету. Нічого не залишалося, як натиснути вхідну ручку.

— Докторе, — Макс по-приятельськи поплескав мене по плечах, — треба нашому братові допомогти. Оце, — він хитнув головою в бік кругленького Ларисиноного животика, — авторитетна людина, зараз на зоні, може й тобі знадобиться. На відсидку по мокрусі пішов, смугастий, не те,

що гопники. Ларису до нього возили на побачення — бачиш не даремно! Він голосно зареготав.

— Давай збирайся! А тобі, — він повернувся до Лари, — хлопців треба підвезти на стрілку. Щоб на «форді», як годиться.

Лара, не підводячи голови, промимрила собі під ніс:

— Води вранці відійшли, трохи хапає.

Вона зморщила лоба й провела рукою по животу,

— Живіт у кермо впирається — й теж засміялася.

— Але встигнемо.

* * *

Ми ж мали їхати на жовтих, рипливих «жигулях». Грюкнули дверцята, здригнувся та гучно заторохтів двигун. Поруч з водієм сів Бугор за — старшого. На задньому сидінні мене стиснули двоє в однакових спортивних светрах. Машина заревла, знехотя викотила із двору, побігла повз темне, де-не-де підсвічене довжелезними ліхтарями місто, насилу прискорюючись після поворотів. Щодалі від центру то меншали пагорби будинків, яскравішали вогні самотніх машин, до автівки вповзла мовчазна темінь.

Попереду, на з'їзді з мосту, заворушилась фігурка із смугастим жезлом, вихоплена світлом фар.

— Ганчірку на залізо кинув? — спитав Бугор.

Не перестаючи жвкати цукеркою, молодик справа ствердно кивнув головою.

— Не кіпиши. Він один. Коли що, довбешку розтрошимо, — і по-приятельськи, чи це тільки так здалося, підморгнув мені.

Машина увійшла в поворот, сійнула кокарда на кашкеті, і коли здалося, що нам вже не прошмигнути, міліціонер схилився над зупиненою раніше автівкою, не звернувши на нас уваги.

За містом панувала душна, насичена весняними випарами ніч. У певному світлі фар покотилася сіра дорога. Бугор, встроївши цигарку в зуби, обернувся, простягнув мені пачку, промовивши самими губами:

— Не бійся, не косяк. Що, лікарям курити не можна?

Я похитав головою. От дурень, вляпався, прости Боже... Їду з братками лікувати авторитета. Теж мені — герой! До чого тут клятва Гіппократа? А ще й у багажнику якесь «залізо», краще взагалі про це не думати. Сказав би «погано почуваюся», чи «невідкладні справи», вигадав що-небудь. Лариса мене підставила, нащо тільки її дітям допоміг. Мабуть повсюди тельєнкала язиком про чудові пігулочки...

Нарешті ми виїхали на ґрунтівку, вправно погойдалися на вибоїнах, зупинилися, черкнувши бампером об каміння.

Світло фар немічно ковзнуло по непривітній будові з ледь освіченим віконцем, сповзло на скошену огорожу й згасло на землі перед авто. Неподалік знехотя, як бідолашний службовець, забрехав собака.

Опісля невпинного галасливого міста з усіх боків машину притисла важка тиша. Передусім закортіло розім'яти кінцівки після жорсткого сидіння, але на нас вже чекали. Біля хвіртки безгучно вислизнула з сутінок висока постать з цигаркою.

— Ти на ліхтарику? Пан дохтур приїхав до Цвяха.

Незнайомець зробив ледь помітний жест рукою, і ми з Бугром рушили вслід червоному вогникові, який полишав трасуючий слід у застиглому повітрі.

* * *

Лариса знову скористалася напівусмішкою:

— Скільки ж ми не бачилися? Диви-но, ти бороду відростив, так воно солідніше...

— Так, давно. Чим можу служити? — Я відступив до вікна й хистко вмовстився у крісло.

— Ігор спіймав застуду ще на початку зими, — вони разом сіли напроти мене, — вже три місяці кашляє.

Молодик щиро посміхнувся, оголивши сліпучо-білі, здорові зуби:

— Останнім часом на роботі запара. У відділі — скорочення, біганина, працюємо день і ніч. Зате шеф, хоч і лається, видає преміальні. Невдовзі збираюсь до Туреччини на море. Хочу, щоб парасолою подавали, коктейлі й усякі смаковинки без обмежень. Я вже своїй дівчині пообіцяв, — він коротко, сухо, гортанно закашлявся.

Я подивився в його блискучі, вологі, сповнені молодого енергією очі. Але в живих лелітках, які лилися з них, вгадувалось щось невловимо тривожне.

— Лихоманка була, пане романтику?

— Лише пару днів. Надвечір буває знобить, а як засну, то може кидати в піт. Сили достатньо, хворим себе не почуваю, — він знову чарівно посміхнувся.

— Так, справді статура, як у спортсмена. Ось тільки нігті...

Він нерозуміюче підняв кисть зі столу, наче з нею трапилась якась приголомшлива зміна.

— А що?

Обличчя стало по-дитячому допитливим.

— Рельєфні як скло годинника, з крихітними борознами.

— Так виявляється, що я — бракований екземпляр, — він сміючись озирнувся до матері.

Лара також фиркнула, спритно штуркнувши його в плече.

— Ігорьок, синку, не дурій!

І додала, вже для мене:

— Мені його кашель не подобається. Останнім часом погано виглядає, увесь скуйовджений, знервований. Терапевт сироп від кашлю виписала, ще якісь пігулки. Рентген зробили, кажуть, що хронічний бронхіт. А як він може бути хронічним? Раніше він зовсім не кашляв. Хіба, що в дитинстві. Тоді я справді з ним замаялася. То ларингіт, то пневмонія, то соплі... Нарешті думаю, переріс. І ось на тобі.

Я витягнув стетоскопа. Власне кажучи, немає чого вислуховувати.

— Щеплення робили? Манту?

— Не було мені часу поліклініками бігати. Спершу мала всіх нагодувати.

Я ще раз глянув у його очі, де панувала гарячкова знервованість. Звідкись знайомі сірі очі...

* * *

Цвях напівлежав на низенькому матраці, схиливши худу стрижену голову на груди. Через отвір розхристаної сорочки було видно, як тяжко ходять його гострі ребра. З татуйованого зап'ястя безсило звисала товста золота браслетка. На довгій шії відчайдушно, наче маятник життя, вистрибували сонні артерії.

На стільчику, поруч з скляною попільничкою, повною недопалків, вместилося відрізане дно пластикової пляшки з сірою масою мокротиння, інкрустованого мережками крові.

На підлозі у ногах хворого стояв портативний телевізор зі скривленою антеною. Над ліжком, просто на гвіздку кашкет, за ним, у закуті — образ.

Упершись рукою, від чого легко рухнула браслетка, Цвях трудно підвів голову. В сірих очах, схованих у глибині скуластого обличчя, зарослого рудою щетиною не було ані остраху, ані люті. Тільки гарячкове збудження, змішане із всепоглинаючим безсиллям.

Я поштиво присів навпочіпки. Він зненацька розтулив синяві, злиплі губи у посмішку.

— Ти справді лікар?

Йй відразу його перехопило натужним, глибоким кашлем. Цвях вхопив повітря самими зубами, харкнув у пляшку й на мить прикрив вицвілі вії. Довга нитка слизу розтяглася від плювальниці до самого рота, зробилась тонкою та прозорою і нарешті зникла.

— Добридень! Contra spem spero. Це я по-вченому, — про всяк випадок додав я.

Хворий розплющив очі.

— Здоров, брате. Тільки не кажи, що курити не можна. — У нього був схриплий, зламано-низький голос.

— Зараз усе можна. Я прихопив чудові ліки. Буде легше.

— Що, багато ти таких бачив? — Цвях перейшов на шепіт.

Я похитав головою:

— Таких — небагато.

— Мені, як мені... Приглянь за Ларою, хлопці віддячать. Вона ж не тільки заочниця, у нас разом кентовка, сім'я значить, утворилася.

Він ще раз подивився на мене, примружив очі і махнув рукою на двері. Я вислизнув до темного коридору, ледь не перечепившись об нерівну підлогу. Навмання, якомога обережніше пішов назустріч смужці світла, вчуваючи позад себе тепер вже віддалений жорсткий кашель.

Ці самі очі... За ними не можна встановити діагнозу. Хоча як знати? Варто подякувати медицині за її численні рентгени, аналізи, симптоми, так рівно описані корифеями з жагучою пристрастю першопрохідців. Шкода тільки, що ніхто вже не навчає лікарів довіряти очам. Даремно, що в них приховане глибоке, щиросерднє й майже потойбічне життя.

Я струснув головою, щоб відірватися від власного філософського відступу.

— Ларисо, я випишу ліки, нехай Ігор прийме їх сьогодні та завтра кілька разів на день.

Впевнено вивів на рецепті: «туберкулін».

— Якщо кашель посилиться, або підвищиться температура — мерщій до фтизіатра та на рентген. Потім мені зателефонуеш.

Позавтрому, ледь я втиснув авто біля паркану, як до машини стрімголов кинулася сіра тінь. Лариса була у темній хустці, намоклому від дрібного дощу обшарпаному кожусі. Її завжди рухливі губи не всміхалися.

— Ларо, ти що?

Замість відповіді з її очей викотилися сльози, такі ж маленькі, як невинні весняні краплі, що стікали з низького, байдужого до людських справ неба.

— Ігоря направили на лікування до туберкульозного диспансеру. Відразу після твоїх кульок сталося зле. Я не можу повірити! Він був такий здоровий та міцний, спортом займався. Мій син... А там восьмеро в палаті, з вигляду алкаші, валети, одне слово, базар гнилий. Ще й пропускний режим.

Настала моя черга підхопити її під лікті.

— Що поробиш... Але це ж не вирок. Він перевтомився, нервував, вхопив застуду. Та ще й спадковість від батька. А як...

— Валера, ну, Цвях, тоді скоро помер. Відкрилася кровотеча з легень. Добре, що дітей встигли вивести з хати.

— Чому вдома?

Лариса долоньями утерла сльози, кинула на мене чужий, твердий погляд.

— Такі в них порядки. Із в'язниці відправляють помирати додому. Йому так і сказали, що буде свої легені по шматках випльовувати.

Я помовчав.

— Холодно. Ходімо до нас.

Вона похитала головою:

— Ні, я поїду додому.

— Коли призначать лікування, заїдеш, ми своїх ліків додамо. Ігоря треба добре годувати і морально підтримати. Він хлопець розумний, з компанією сам розбереться. Не сумуй, тепер у диспансері ніякого режиму немає, хворі гуляють не лише територією, а й міським парком.

Облишившись наодинці я попрямував до офісу. Скільки думок може вкластися в неповні 50 кроків... Гомеопатичний препарат туберкуліну призвів до загострення, хворобу вдалося швидко діагностувати. Чи маємо моральне право на таку провокацію? Якщо ні, то треба скасувати щеплення, алергічні проби, умисне підвищення температури пірогеналом. Саме туберкулін, в обережних, нечастих дозах годиться для лікування сухот. Зрештою, це чудовий препарат для постійних застуд, хронічних хвороб легенів, він може здолати лихоманку, пітливість, недокрів'я, слабкість. Особливо серед хворобливих дітей, яких, ніде правди діти, все більшає. До того ж, туберкулін спроможний поправити психіку, якщо тривога поєднується з ейфорією, а життя нагадує палаючу з обох кінців свічку... Що ж, майже всі ми носимо в собі палички Коха — мікобактерії туберкульозу. Споконвічний ворог людства досі чекає на своїх бранців.

Я знову уявив знайомі сірі очі. Згадав давню шкільну екскурсію до музею Лесі Українки. Лариса Косач-Квітка 30 років опиралася сухотам, обравши для свого програмного вірша перефразований вислів Овідія: «*contra spem spero*» — без надії сподіваюсь.

— **М**и маємо відрізати йому одне яєчко, — безапеляційним тоном повідомив лікар, відірвавшись від своїх паперів.

— Як це?

Лікар підвівся, узяв жінку під лікоть. Відразу зробились помітними його сині мішечки під очима, недбало поголені щоки, напружені зморшки на лобі.

— Розумієте, стан вашого чоловіка погіршився... Незважаючи на все можливе, що ми безперечно робимо, почався тромбофлебіт. Запалення пішло скрізь, але локалізувалось у тому самому органі, про який йшлося на початку розмови...

Знервована пані зойкнула, незграбно опустилася на стілець, притиснувши до грудей сумочку.

— Може Вам... води? — Він позначив рукою рух у напрямку до таці з графіном та перевернутими мутними склянками.

— Ні-ні-ні. А яке...

— Перепрошую? — Не зрозумів лікар.

— Яке з них?

— Праве. Так сказав наш консультант-професор. Вважайте, що питання вирішене на самому високому рівні. Якщо все буде гаразд, можу запевнити, того що залишиться, буде, так би мовити, досить...

* * *

МВС та КДБ не часто щастило виловити дисидентів та викрити антирадянщину. Тому вони конкурували де в чому іншому. Зокрема у кого з них краща відомча медицина. У поліклініці МВС був гомеопат, та ще й який! Сама лікар Попова. Поліклініка КДБ не спромоглася знайти гідної відповіді. Тому на Стелу Семенівну, лікаря-терапевта, дружину одного з високопосадовців наймогутнішого комітету, було покладено складне оперативне завдання: при найменшій нагоді переманити іменитого консультанта.

Для початку вона сама влаштувалася на гомеопатичні курси, самовіддано роблячи вигляд щирої зацікавленості. Під час лекцій Попової займала місце в першому ряду, задавала багато питань, намагаючись залишитись з лекторкою віч-на-віч. Але перші спроби вербування виявилися невдалими. Тетяна Дем'янівна послалася на суцільну зайнятість. Мовляв, вона б із задоволенням, з усією повагою, але графік її прийомів заздалегідь розписаний.

І ось випала ще одна нагода — несподівано й тяжко захворів співробітник КДБ, з дружиною якого Стела Семенівна здавна приятелювала. Під час першотравневої демонстрації, доглядаючи за організованим народним волевиявленням, він перегрівся на сонці та знепритомнів. Наступного дня почалася лихоманка, болі в ногах. Невдовзі пацієнт опинився в реанімаційному відділенні з тромбофлебітом та сепсисом.

Заручившись негласною підтримкою «зверху», натхненна молитовним благанням подруги, Стела Семенівна підкараулила Попову після роботи.

— Тетяно Дем'янівна! Дуже рада Вас бачити!

Лікар Попова виглядала трохи втомленою, але переконливо модною у чорній сукні з хутряним оздобленням та перлинками у довгих сережках. Волосся було укладене у високу башту. Вона делікатно уникнула дружніх обіймів.

— Доброго дня! Чим зобов'язана?

Стела Семенівна змінила вираз обличчя на суто конфіденційний.

— Маю передати прохання від керівництва КДБ. Йдеться про нашого хворого співробітника...

Говорячи це, вона спостерігала за обличчям Попової. Кому, як не їй, було знати, яке магічне враження справляло сполучення цих трьох літер «К», «Д», «Б»...

Біля входу чекала чорна службова «Волга» з мовчазним шофером.

Вони сіли на задні сидіння.

— Є тільки одне зауваження... — Стела Семенівна нахилилась і гаряче зашепотіла на вухо Поповій.

— Консультацію бажано провести інкогніто. Словом, лікарям непотрібно знати: хто і до чого... Вистачить того, що ми все контролюємо.

— Мені потрібно ознайомитись з історією хвороби, — сухо відповіла Тетяна Дем'янівна, глибше кутаючись у хутряний комір.

* * *

У холі лікарні КДБ — ще один доказ всемогутності відомства — працював телевізор.

Вільні від процедур пацієнти збиралися для перегляду програми «Час». Стела Семенівна протягнула гості заздалегідь приготований білий халат і маску. Поки Тетяна Дем'янівна переодягалася, з екрана линула дитяча казка голосом нестаріючого діда Панаса у вишиванці: «...Знесла курочка яєчко. Дід бив — не розбив, баба біла — не розбила. Мишка бігла, хвостиком зачепила, яєчко покотилося та й розбилосся...».

Хворий через високу температуру перебував у напівсвідомому стані. Права нога була забинтована і піднята підкладеним валиком над ліжком.

Медсестра зиркнула на відвідувачів, хотіла щось запитати, але Стела Семенівна шикнула на неї:

— Це консультант. Завідувач у курсі справи. Прошу нас не заважати.

Сестричка проколола шприцом корок пляшки, впустивши розчин у крапельницю, і мовчки ретирувалась.

— Тромбофлебіт глибоких вен нижніх кінцівок і таза, гострий правобічний орхіт. Сепсис. Аналізи будете дивитися? — скоромовкою вимовляла Стела Семенівна.

— Може тут підійде гомеопатичний аконіт, або беладона? Все ж таки дуже висока температура. А ще, я пам'ятаю, гомеопати при тромбофлебіті призначають зміїні отрути, лахезіс, або наю, а також конюшину — мелілотус, які впливають на в'язкість крові... Водночас гостре запалення потребує чогось іншого... Так, як Ви нас навчали... Вона улесливо глянула на Тетяну Дем'янівну.

Але та, здавалося, її не слухала, взялася за руку хворого, щоб виміряти пульс.

— Доброго дня Вам...

— Василь Іванович, — пошепки підказала Стела Семенівна.

— ... Вірніше доброго вечора Василю Івановичу!

Хворий важко підвів голову:

— Перегрівся я на сонечку.

— Покажіть мені, будь-ласка, язика.

Пацієнт помалу висунув сухий, тремтячий, попечений язик, з брунатним нальотом.

— У Вас щось болить?

Через велику паузу, наче погано розуміючи запитання, чоловік обвів очима відвідувачок.

— Здається мені, що моя нога — це довжелезна антена. Простягнулася у космічний простір...

Попова рішуче підвелася:

— Дайте йому баптізію. Якогога скоріше. З ячком нехай хірурги вирішують.

Проводжаючи консультантку сходами, Стела Семенівна не витримала і схопила її за рукав:

— Тетяно Дем'янівно! Чому саме баптізія? Які для неї показання?

Вони призупинились на погано освітленому майданчику.

— Гостра інфекція, яка швидко призвела до септичного стану. Повна знесиленість на тлі високої температури. Сухий язик з брунатною смужкою. Патологія правобічна. І нарешті — характер марення: «Хворому здається, що він розбитий на шматки, або частини тіла несумірні з тулубом».

Іменита гостя продовжила втомлено спускатися сходами.

— Тетяно Дем'янівна! — Вже навздогін запричитала Стела Семєнівна, — Ви все ж таки подумайте щодо нашої співпраці... Керівництво Вам довіряє, самі бачите... У МВС теж непогана поліклініка, але наша дружба вагоміша... Водій чекає на Вас внизу.

* * *

Начмед поліклініки сидів за міцним квадратним столом з латунною лампою, прикрашеною написом «КДБ СРСР». У шафі, відтіснивши медичні книжки, портретами Леніна наперед, вишикувалися сяючі позолотою почесні грамоти. На сейфі ніс варту полум'яний вождь усіх чекістів — Дзержинський. Завершував композицію настінний портрет Андропова у строгій рамці.

Перед столом у шанобливій позі застиг нещодавній пацієнт з тромбофлебітом.

Начмед відірвав погляд від паперів:

— Василю Івановичу! Я розумію, що Вам потрібна реабілітація, путівка до санаторію. Але з дисципліною у Вас не все гаразд. А наша справа робиться по-партійному організовано. По-перше, Ви наполягли на передчасній виписці з лікарні. По-друге, відмовилися видаляти я... — він заглянув до карточки, — робити правобічну орхієктомію... Як постановив медичний консилиум. А якби сталося незворотне погіршення? Хто б мав відповідати? А після операції пішли би на інвалідність, на достойну пенсію...

Прохач не змінив винуватої пози:

— Товаришу підполковник! Дозвольте пояснити. Це ж сім'я, діти... Мене давно нічого не турбує. Її температура нормальна.

— Гаразд, можете йти, — пом'якшав начмед.

— Спробуємо якось залагодити цю справу.

Він взявся за слухавку телефону, подумав, й додав услід:

— І ось, що: жінці передайте, щоб про всяких там знахарів-консультантів помовкувала.

— Більший переступень глибоко впливає на стан серозних, мозкових, синовіальних оболонок, на плевру та очеревину. При артриті спостерігається набряк, скутість рухів, випіт рідини в суглоб, полегшення настає у спокої. При лихоманці може з'являтися марення, отупіння, сонливість, напівпритомний стан. Також бріонія вдало застосовується при патологічній сухості слизової бронхів. Йдеться про сухий, болісний кашель з мізерним мокротинням. Біль пекучий та гострий, вузько локалізований, при цьому хворий лежить на боці ураження...

Літня пані нетерпляче піднімає руку, як у школі. З усього видно, що її сповнює бажання спитати. Вочевидь навчання дає можливість повернути студентські звички.

Я промовисто дивлюсь на неї:

— Є зауваження? Представтесь, будь ласка.

— Я — Наталя Василівна. Виявляється, що це симптоми плевриту? Справа в тому, що я за фахом терапевт і мені конче цікаво.

— Так, але не при кожному плевриті потрібна саме бріонія. Я знаю, Вам поки важко зрозуміти, що гомеопатичні ліки призначаються не тільки за діагнозом. Гомеопат має керуватися якимись незвичними, та навіть надзвичайними симптомами.

Обличчя лікарки проясніло, вона підкреслила речення у зошиті червоним олівцем і знову підняла руку.

— Дозвольте мені розказати випадок!

— Якщо колеги не заперечують.

В аудиторії утворилась запинка. Мабуть ще близько не перезнайомилась, щоб, не зважаючи на поважні літа, з усміхом вигукнути: «Наташа, не мороч голову лекторові, опісля розповіси».

— Невдовзі після закінчення інституту, — почала пані Наталя, — була я на виклику. Огрядна бабуся, років за 90, ускладнення на плеврит після грипу. Принаймні мені вдалося вислухати крепітацію — шум тертя плеври. Звісно була в неї температура, задишка та болісний кашель, лежала на боці, боялася поворухнутися у ліжку. Коли під час огляду пацієнтки я поцікавилася, що її непокоїть, то почула у відповідь: «*Aimable docteur! Merci pour la visite...*» і далі тільки французькою у вишуканому стилі.

Племінник пояснив, що раніше не чув від неї жодного іноземного слова, навіть перекладача думав шукати. Зрозумійте, це не було маренням, адже я трохи вивчала французьку. Хвора просто шляхетно спілкувалася зі мною, хоча я відчувала її тривогу та неспокій. Все це відбувалося у хрущовці, у нашому, так би мовити, пролетарському районі. Скажіть, чи може цей

оригінальний симптом бути вказівкою для гомеопатичного призначення бріонії чи іншого препарату?

Аудиторія прикинула, я зважив, що мене застали зненацька.

— В принципі так, але... Говоріння іншими мовами — це відомий сюжет з Біблії, — знайшовся я. — Про такі деталі щодо препарату треба дивитись довідника. Давайте зробимо перерву.

Замість кави я витягнув книжки з шафи. Спочатку розшукав бріонію. Психіка: марення, мова утруднена, ламана, незрозуміла, невиразна... Немає. Слід переконатися, чи зустрічається такий симптом взагалі... Подивлюся у загальному довіднику симптомів. «Пам'ять»: слабка, помилки... не впізнає оточуючих, думки зникають під час розмови... Ні, не те. У розділі «Мова»: розмовляє з незвичним для себе акцентом... Ні. «Сплутаність свідомості», «Дефіцит уваги» — ці розділи взагалі не підходять. Більше нічого.

По перерві цікавість взяла своє. До того ж я волів сатисфакції.

— Сподіваюся, що усі чудово підживилися. На прикладі плевриту треба усвідомити, що крім встановленої патології, важливо знати, якій людині стало зле, щодо характеру, звичок, умов життя. Стосовно бріонії, то препарат, як було вже згадано, має впливати на різні порушення пам'яті та марення. Можливо та жінка, — я звернувся до курсистки, — колись викладала французьку? Може Ви знаєте подробиці?

Я ще не здогадувався, що її величність — Доля, прочинить мені завісу власної історії.

— Річ у тому, що іноземна мова була повною несподіванкою для рідних. Подробиць я зараз не згадаю, — зауважила Наталя Василівна, — добре пам'ятаю тільки п'ятиповерховий будинок на вулиці Єреванській. Здається прізвище хворої починалося на «б», чи на «в».

Спускаючись ескалатором, у безликому мигтінні реклами та станційних вогників, посеред занурених у свої роздуми городян, мабуть найгостріше відчуваєш самотність мегаполісу. Натовп, що стікає струмочками звідусіль, покірним потоком вливається до вагона, розхитується в такт руху, робить тебе бранцем відчайдушної за розміром цивілізації. Водночас думки надивовижу залишаються вільними. Вулиця Єреванська?

Дід, а згодом мама дуже приятелювали з родиною на прізвище Барабанчуки. Я з дитинства називав їх тьотя Лена і дядя Ваня. Вони жили за два кроки від нас, на вулиці Комінтерну. Якщо заплющити очі, я б і зараз знайшов їхнє парадне і піднявся в те помешкання. У 70-ті роки вони продали решту антикваріату та переїхали до окремої квартири, здається, на вулиці Єреванській...

Вже з дому я зателефонував мамі.

— Так, переїхали до двокімнатної хрущовки на Єреванській. Речі придбав український письменник Стельмах. Мені Олена Костянтинівна

казала, що він непевно на цьому знався. Навіщо радянському академікові, герою соціалістичної праці, творцеві соціалістичного реалізму антикваріат? Мабуть дружина переймалася.

— А яке було в тьоті Лени дівоче прізвище?

Мама помовчала:

— Зачекай хвилинку... від слова «ватажок», чи «отаман». Атаманова! Вона була дворянського походження, а її батько — начебто постачальником царського двору. Під Санкт-Петербургом був їхній родинний маєток, де вона мала свого коня і собак. Олена Костянтинівна приятелювала з моєю бабусею, Надією Володимирівною. Як побачимося, спробую знайти свої нотатки.

Що ж, у дитинстві я так і уявляв собі тьотю Лену: на білому коні з витким білим шлейфом, що танув у повітрі. Дядя Ваня і тьотя Лена жили у великий комунальній квартирі. На кухні варто було пильнувати каструлю, щоб сусіди не жбурнули чого зайвого у борщ. На своїй частині коридору вони дали притулок колишній власниці цього будинку, реквізованого революцією. Найімовірніше вони і годували її.

«Постачальник двору Її Імператорської Величності» — цей титул був своєрідною перепусткою до «державного бюджету» в масштабі Російської імперії. На початок XX сторіччя було всього 30–40 очільників компаній, які мали таке звання. Виробник коньяків Микола Шустов домагався цього статусу 38 років, не гидуєчи провокаціями та чорним піаром. Не дивно, що спроби знайти там ім'я Костянтина Атаманова, рівно як і в списках дворян-високопосадовців, виявилися невдалими.

У вихідний я старанно занотував мамині спогади. Олена Костянтинівна закінчила Смольний інститут, користуючись особливою пільгою: вона була на «вільному режимі», тобто ночувала вдома. Це було серйозним порушенням статуту, адже навіть хворих дівчат переміщали в лазарет, а не відпускали додому. Безперечно, це була протекція батька. Я почав шукати Костянтина Атаманова у керівництві навчальних закладів Санкт-Петербургу. Нарешті в Її Імператорської Величності канцелярії по закладах Імператриці Марії та Імператорського Александрівського ліцею, відшукалася згадка про правителя справ та скарбника 1896–1901 років Атаманова Костянтина Васильовича. Далі було простіше: в «Архіві Санкт-Петербургу» 1901 року я знайшов наступний запис: «Атамановъ Конст. Вас. нс. Адмиралтейская наб., 6». Власне кажучи, він був лише надвірним радником — цивільним класним чином VII класу, що в армії дорівнює полковникові, з офіційним звертанням «Ваше високоблагородіє». За вислугу до такого чину автоматично надавалось дворянство. Ну що ж, за сучасних уявлень — не топ-менеджер. Але ж яка досконала система промоції була вибудована в Російській Імперії! Просування вперед забезпечувало не тільки гроші, владу, а й забезпечувало перехід до іншого соціального класу...

Спорідненість тьоті Лени з моєю прабабусею — Надією Володимирівною Головіною, мабуть полягала в тому, що вона теж закінчила Інститут благородних дівчат, тільки у Харкові. Втім, Олені Костянтинівні краще вдавалося приховати минуле: речі та фотографії були надійно сховані, листи знищені. Вона служила кінологом; у повоєнні роки тримала корову у дворовому сараї, торгуючи парним молоком.

Прабабуса, викладаючи німецьку, зі зрадницьки рівною спиною сиділа на віконній рамі, звідки пильно стежила за поведінкою всього класу. Саме тьотя Лена, в період своєї роботи у сталінській районній адміністрації, знайшла кам'яний сарай на вулиці Комінтерну, який опісля перебудови став нашою сімйною доміvkою.

Залишилося декілька епізодів, що вимагали уточнення. За спогадами мами, Олена Атаманова потрапила з Білою армією до Криму. В готелі «Асторія» вони закривали пробойни у склі подушками, по-дівочому сподіваючись на порятунк під ліжком. «Асторія»... Готель з такою назвою був у Сімферополі, однак до 1925 року у цій будівлі містився кінотеатр «Ампір».

Феодосія! Фасад у стилі модерн, статуї, вази, металеві ґрати, куполи... Тут були Олексій Толстой, Утьосов, Марина Цвєтаєва. 75 номерів обставлених віденськими меблями братів Тонет, з гнutoго під парою бука, з водяним опаленням, рестораном, кав'ярнею, більярдом, читальнею та ліфтом. Відомо, що у 1920 році тут розміщувалася ставка «Тимчасово виконуючого обов'язки верховного правителя Росії» Антона Івановича Денікіна. Він перебував в «Асторії» з родиною, звідсіля відбув у еміграцію, в цьому холі прощався з офіцерами та друзями... От би повернути час назад і розпитати у тьоті Лени подробиці!

Олена Костянтинівна не погодилась на еміграцію, бо батько не встиг переказати капітали до Європи. Працювала сестрою-господинею у санаторії, вижити допомогли їй кримські татари. Я також довідався, що вона була невеличкою на зріст, повною, з карими очима, добре ладила з людьми. Олена Костянтинівна чомусь не дозволяла себе фотографувати, уникала публічності. Єдина дитина — дівчинка — загинула під час пологів.

До понеділкової лекції я старанно підготувався.

— Дозволю собі на прикладі бріонії маленьке гомеопатичне розслідування. Факт перший: ці ліки вживаються при сухому плевриті з колючим болісним кашлем. По-друге, положення у ліжку свідчило, що пацієнтці кращало від стискування хворого боку. Це зветься «потребою іммобілізації» і також є показанням для білого переступня. Двомовність, або білінгвізм, відоме явище, але з точки зору науки обидві мови мають постійно використовуватися. Звісно, хвора була психічно дезорієнтована через хворобу та лихоманку, ще й у такому віці, — я перевів погляд на Наталю Василівну, — може Вам вдалося згадали щось суттєве?

— У мене для вас сюрприз. Я тоді по молодості, усім цікавилася, отже записала декілька фраз тої пані: моя хвороба лишається таємницею, як «*au temps des maçons*» (у часи масонів). Лежу тут, наче «*brebis galeuse*» (паршива вівця). Як вам подобається наша «*la mosaïque sur le plafond*» (мозаїка на стелі)?

Паршива вівця — це була презирлива кличка серед інституток. Про масонів я знаю небагато. А ось мозаїка на стелі нагадує видатний симптом бріонії: особливе марення, коли хворому здається, що він, або оточуючий простір розбитий на частки. Власне кажучи цей симптом я колись відчув на собі при надвисокій температурі — суцільне роздрібнення світу — Сальвадору Далі забракло б фантазії. Вочевидь ніхто не розмальовував стелю у хрущовці. Вважатимемо це третім доказом.

— Як все складно у цій гомеопатії, — зауважила сусідка Наталі Василівни, кучерява білявка середніх літ, обкладена з усіх боків розгорнутими книгами та зошитами, — невже Ви натякаєте, що саме так слід призначати гомеопатичні ліки? У нас план 30 душ на робочий день.

— Я співчуваю. Навіть у перший день попереджав, що ви ускочили в халепу. Аудиторія загомоніла.

— А мені подобається, — констатував дебелий вусатий чоловік з посивілими скронями. — Я в неврології працюю, там теж потрібне терпіння, — тихіше, колеги.

— Гаразд, продовжуємо, — я зробив припущення, що героїня нашого розслідування — давня знайома моєї матері, бо збіглося багато фактів. Отже цитую: «Вона була невеличка на зріст, повна, з карими очима, дуже активна, дипломат у відносинах». Порівнюємо з описом конституції бріонії: «типовий пацієнт — смаглявий, з темними волоссям і очима, з міцною, схильною до повноти статурою». Це четвертий доказ.

Психічні риси людини типу бріонія: «тривога, неспокій, страх перед майбутнім, холеричний темперамент. Наслідки злості, переляку, роздратування». Мені відомо, що пацієнтка зазнала всіх жахів більшовицької влади, з острахом утаювала дворянське походження, знищила листи, сховала старі речі, навіть не дозволяла себе фотографувати (раптом би хтось впізнав). Навряд чи можна примиритися з цим і не відчувати пересердя.

«Активна і дипломат у відносинах» я розумію в контексті її праці в районній адміністрації та допомогу багатьом знайомим, зокрема моєму дідові. Це мій передостанній аргумент на користь призначення білого переступня.

— Щоб було, якби Наталя Василівна тоді призначила бріонію? — недовіжливо спитала молоденька курсистка в модних окулярах.

Я знизав плечима:

— На жаль, я знаю, що вона пішла з життя на день пізніше за свого чоловіка, який помер у лікарні. Тепер наведу вам останній доказ,

вірніше свідчення. Саме від бріонії, яку свого часу їй призначив Дем'ян Володимирович, у нашої героїні розсмокталась велика ліпома на спині. Насамкінець скажу, що це була одна з імовірних відповідей на ваші питання: що таке гомеопатія. Дякую за увагу.

Зайве було казати, що для мене Олена Костянтинівна Атаманова на-
завжди залишилася тьотєю Леною.

ЛИСТ З ПОЛЯ БОЮ

— Вибачте, як Ваше ім'я?

— Антон Володимирович.

— Та... Володимирович.

— Антон.

— Антоне Олександровичу, я Вам казав, що Ваша мати мені колись дуже допомогла?

— Ще ні.

— Ніхто не зміг розрадити, ні професори, ні лікарні. А вона допомогла. Зараз знову хоч живцем у яму лягай. Щодня катування, знищення мого життя. Скільки фахівців я пройшов, всі високого класу. Один був, здається академік... Це нашою військовою мовою, вважай генерал. Так я теж до полковника дослужився, Олександр Володимирович. Завідував військовою кафедрою в автодорожньому інституті. У мене власний водій був, і машина. Бувало переїдемо через Хрещатик, вже біля самого вокзалу, відпущу його, а сам іду пішки, все задля здоров'я.

Яскраво нафарбована жінка на сусідньому стільці нервово перекинула ногу на ногу.

— Батьку! Кажіть по-суті.

— От я і докладаю. Півроку тому я переніс операцію на хребті. Не можна було пересуватися без болю, ноги віднімалися, терпнули, одно слово, грижа. Ось, ось, — він заметушився, різко промовив до доньки, — давай скоріше виписку!

Я скосив очі в папери: Тихон Омелянович, дата народження 1930. Грижа міжхребцевого диска. Гіпертонічна хвороба І ступеня. Атеросклероз. Хронічний простатит... Трохи збільшена простата, більш нічого.

— Мені лікарі операцію давно радили. Я з усіма проконсультувався, відтак пішов до начмеда в госпіталі, щоб зібрав консиліум. Тільки коли хірурги привселюдно пообіцяли результат, тоді погодився. З усього було видно, що вони хороші хлопці, молоді, завзяті, з виправкою, недарма гроші опісля операції погодилися узяти. Та й посміхалися привітно...

Я вже здогадався, що Тихона Омеляновича краще не зупиняти. Буде гірше. Є, власне, один спосіб поліпшити становище — вимкнути звук. Я натиснув внутрішню кнопку. Тепер можна було розглянути пацієнта. Він був худорлявий, блідий, з тривожно блискучими очима. Пальці сухі, жваві, руки виразно жестикулюють. Палицю поставив у кутку, верхній одяг акуратно влаштував на плічка. Молодчик для своїх років. Один, два, три... Вмикаємо.

— ...Розпочалися ці кляті болі в промежині, й особливо в лівому яечку. Донька поморщилася:

— Тобі ж з хребтом стало краще. Відтепер сам ходиш, хоч і з палицею.

— Три місяці потому я вночі припинив спати! Володимир Антонович мене правильно розуміє. Я Вам казав, що Ваша мати мені колись дуже допомогла? Призначила такі малесенькі білі зернятка, шкода рецепта не збереглося. Тепер роблять мені новокаїнові блокади, кожного дня знеболюючі ковтаю. Головне, всі розводять руками, мовляв, нічого у Вас немає.

Хірурги відхрестилися, кажуть йдіть до урологів. А ця братва вже 40 років мене лікує від простатиту. Колись один полковник, завідувач урологічним відділенням у госпіталі казав:

— Я на тобі експерименти буду ставити. Якщо виживеш — видужаєш.

Ми ще з ним чимало коньяку перехилили. Ставив мені катетера та пускав щось страшенно пекуче, мовляв кінську дозу. Та все одно не допомогло.

Тихон Омелянович раптово нахилився і хвацько став на коліна:

— Благаю допомогіть! — Я застиг від несподіванки й тут він спробував спіймати мою руку:

— Руки буду цілувати, довіку не забуду!

На щастя у мене було достатньо простору за столом, я вправно відхилився, наче боксер від вражаючого удару. За мить донька встигла затягти «порушника» на стілець. Паскудна сцена, що й казати, мабуть і не прем'єрний показ.

Пацієнт продовжував ковтати сльози:

— Ваша мати... Колись допомогла...

Донька прожогом вибігла, і повернулась до кабінету зі склянкою води та серветкою для батька, який обм'як і хлюпав носом.

— Він у Києві проїздом, поїде завтра до санаторію на реабілітацію.

Я скористався паузою для роздумів. Демонстративна поведінка досить характерна для типу «стафізагрія»: пацієнт чутливий, уразливий, манірний. Є дратівливість, обурення, намагання домогтися справедливості,

образа на лікарів за недолуге лікування. До того ж, цей препарат може вплинути на сечостатеву систему, зокрема на простатит. Ще й болі після операції...

Поки я виписував рецепт, Тихон Омелянович повернувся до здорового глузду.

— Антоне Вікторовичу, яка може бути причина цього болю?

Я спробував почати обережно:

— Не всьому в медицині має бути проста причина. Тобто вона є... Але, скажімо так, вислизає від нашого розуму. Трапляється, що у мозку псується сприйняття сигналів тіла. Несуттєве подразнення сприймається перебільшено, у вигляді больових відчуттів, часом досить інтенсивних...

— То в мене є простатит, чи немає?

Я відчув знесилення, наче це мені намагалися довести гіпотезу Ердьоша: чи вірно, якщо сума зворотних величин для деякої безлічі натуральних чисел розходиться, то в цій безлічі можна знайти скільки завгодно довгі арифметичні прогресії?

— Головне вилікувати. Моє ім'я та по-батькові вказані на рецепті. Опісля санаторію зустрінемося.

Й ми зустрілися. Тихона Омеляновича я застав, коли він завзято шкандибав коридором, то вперед, то назад, намотуючи дистанцію від реєстратури до туалету.

Дочка привезла його раніше і подалася кудись у невідкладних справах. Не встиг я увімкнути комп'ютер, як він збуджений та нервовий, стрімко пішов в атаку, навіть не присівши на стілець:

— Антоне Володимировичу, я пройшов усе лікування, робив вакуумний масаж, голковколювання та ставив п'явки. Ніякого результату, навіть погіршення.

— Мої ліки приймали? — Сідайте, будь ласка.

— Як було написано, щоденно по 5 горошків. Може треба сильнішу дозу? Я їх готов пити день і ніч, аби помогло.

— Тихоне Омеляновичу, прошу зосередитися і уважно відповідати на мої питання.

Насправді зосередитися варто було мені. Спокійно. Я глибоко вдихнув повітря і повільно видихнув.

— Скажіть, на що цей біль схожий? — Пацієнт насторожився. — Пече, коле, свербить... Від чогось буває полегшення?

— Ножем по живому ріже! Стрімко йде зсередини в пахвину, звідтіля у ліве яєчко, як струна з нервів натягнута. Кажу ж, ворогові не побажаю, мука нестерпна. Все моє життя зіпсувалося.

Я дійсно вловив його відчай. Невже не впораюся? Тільки й позитивних змін, що вивчив моє ім'я. Безумовно, це випадок депресії, так звані панічні

напади, які часто трапляються у людей тривожно-недовірливого характеру. Як би його краще спитати?

— Вибачте, Вас психіатр не консультував?

Тихон Омелянович не висловив ані найменшого подиву, з готовністю відповів:

— Аякже, виписав таблетки. Я попив з місяць та кинув. Від них тіло зробилося, як набите ватою, кінцівки почали тремтіти, в голові заварилася якась каша.

— Може у Вас якісь інші скарги є? Раніше хворіли, були в лікарні, операції, тощо...

— Я Вам вже другий раз розповідаю про свою хворобу. Скільки ж можна пояснювати!

В цю мить у мене на столі залунала рятівна мелодія мобільного. Подумалося: треба ж, забув відключити звук.

— Це моя донька телефонує, переймається, чи все гаразд.

Я ковзнув пальцем по екрану, розблокувати — прийняти:

— Слухаю.

— Доброго Вам дня! Батько ще на прийомі?

— Саме так. Здрастуйте. Даруйте, що питаю, але мені потрібно більше подробиць про його хворобу, особисте життя. Від нього не багато довідався. Ви не дивуйтеся, така в нас робота.

— Після смерті мами він дуже здав. Закинув усі заняття, перестав з дому виходити. Зробився нетерплячий, дратівливий, прискіпливий. А тут ще почалися болі у хребті. Не знаю, що сталося раніше. Зараз — самі бачите.

— А раніше яким він був? Що він за людина?

— Душа компанії, грав майже на всіх музичних інструментах. Як вже пив, то без міри, як гуляв, то без краю. Словом, справжній полковник.

Полковник... Як же я забув про відомий в гомеопатичній літературі «лист шотландського сержанта» присвячений гомеопатичним лікам зі звіробою — гіперікуму! Лист був надрукований 1 травня 1915 року в часопису «Oban Times». Один шотландський прихильник гомеопатії надіслав своєму приятелю в Британський експедиційний корпус упаковку цих ліків, згодом отримав листа у відповідь: «...Солдат з мого взводу був поранений снайпером, під час вартування; рана була погана, куля пройшла крізь плече, спричинивши багато страждань. ...Я згадав про гранули, які мав у ранці, і вирішив дати йому. Ефект від них так здивував мене, що я нездатний передати своїх вражень. Щоб тяжко поранений солдат, знесилений від жахливого болю, перетворився на людину, здатну посміхатися — це щось дивовижне».

— Дякую, Ви мені дуже допомогли. Ми вже закінчили, приїжджайте по батька.

Під пристрасним поглядом пацієнта я не без втіхи відкрив власні нотатки. Гіперікум: «Глибокі, проникаючі, болючі рани, з ушкодженням нервів, травми хребта, зокрема після операції...». Стафізагія теж призначається після оперативних втручань, але при болях просто у рані. Далі про звиробій: «Невралгія, неврит, з сильним болем по ходу нервів. Довготривалий біль після травми. Фантомний біль». Якщо зважити на досить варварське лікування простатиту, то згодиться і такий симптом: «Болісність старих рубців». Нарешті: «Депресія, меланхолія, часто пов'язана з фізичною травмою, пораненням. Слабкість пам'яті, помилки в мові та письмі».

Місяць потому я вислухав рапорт:

— Ліки приймаю щоденно, згідно пропису. Боюсь говорити, але, здається, ми на вірному шляху... Наприкінці літа зайнявся бджолами, та й у дворі має бути хазяйський лад. Я знав, що Ви можете допомогти, як Ваша мати свого часу.

Ще, лікарю, спало мені на думку, що маю проблеми з психікою. Соромно про це згадувати. Не завжди адекватно ставлюся до людей. З донькою з-за дрібниць сварюся, а вона у мене хороша. Може того... додати щось у лікуванні?

— Не поспішайте. Ми над цим попрацюємо.

Промайнула осінь, полетіли зимові хмаринки, майже торкаючись знесиленої землі з розгубленими і німими стовбурами дерев. Небокрай коротко забарвився рожевою аквареллю і світ до світанку потрапив у нескінченність сірого кольору. На вкритих памороззю машинах, у заскле-них першим льодом калюжах несміло засвітилися вечірні вогники. Що ж, навіть в офісі, підкоряєшся настрою природи. Приємні збори додому перервав стук у двері.

— Антоне Володимировичу! Дозвольте, я на п'ять хвилин.

— А, це Ви? Що, лист з поля бою?

Вона посміхнулася.

— Так, справді, маю батькового листа. Пише про різні справи, про самопочуття — нічого. Ось тільки це: «Пропив три курси лікування, спитай у доктора, чи варто четвертий. Тільки грошей не сплачуй...».

— Вибачте! Я можу сплатити. Зараз наберу його, відтепер нам простіше спілкуватися.

— Знаєте, не треба. Душа — це дуже приватна територія. Авжеж він справжній полковник. Збережіть тільки рецепт, про всякий випадок... Втім є інша пропозиція — зроблю його героєм розповіді й надрукую у безвіку.

Подумалося, он як має виглядати зажурений колобок: очі наче щілини, надуті повіки, губи розтягнуті немов від клоунської посмішки. Такий собі колобок: пухленька, кругленька жіночка, потрапила до кабінету, наче вкотилася. «Я по коробу метений, я на яйцях спечений...». Що тут скаже офіційна медицина? Це набряк Квінке, який виникає в результаті сильної алергічної реакції, він може бути дуже небезпечним, якщо пошириться на горло, або мозкові оболонки.

Ми зустрілися поглядом, я мовчки витримав паузу. Завжди чатую на подібні миттєвості, коли ніщо не заважає порозумінню. Найвідоміший гомеопатичний препарат для такого стану — це апіс, який виготовляють з медоносної бджоли. Крім набряків, він впливає на кісти різних органів, утворення рідини в суглобах, припливи крові. Корисний при кропив'янці, гострому циститі з печією, колючим болям, домішкою крові у сечі. Апісу властиві правобічні прояви хвороб. Такі пацієнти схильні до ревнощів, та не сприймають спеку. А ще в них надзвичайно сильна реакція на жалення бджіл...

— Як у Вас жарко! Просто задуха.

Я рушив з місця і прочинив вікно у прохолодне, намите осіннім дощем повітря.

— Я вже цілий місяць лікуюся. Антигістамінні препарати нічого не вдіяли. Від гормонів стає краще, але потім все знову повторюється. Навіть говорити важко. А в мізках яка тупість! Допоможіть, будь ласка.

— Хто Вас образив?

Тепер вже вона взяла паузу, намагаючись вгадати: хто я — проникливий психолог, екстрасенс, чи провокатор...

— Скажу конкретно. Підстава на роботі. Зрада у громадянському шлюбі. Я позбулася всього, що вибудовувала роками.

— Бажаєте помсти?

Вона схилила голову, плечі і вилиці ледь помітно напружилися. Навіщося витягла з сумочки мобільний телефон і знову сховала, потім поклати стиснуті кулаки на коліна.

— Знаєте лікарю, чоловіки всі скоти. Йдеться не про кохання, а про гроші. За 8 років можна було віддячити — вона посміхнулася. Йому зі старою машиною важче було розставатись. А на роботі стільки я для шефа зробила! Всі питання вирішувала, і делікатні, і складні... Допоки він виконуючим обов'язки сидів, казав, що ми «одна команда», натякав на певні перспективи. Але тільки-но був затверджений, узяв іншого заступника, мовляв «інакше не можна, людина з кабміну». Хоч би сказав по-людськи!

Почались щодо мене усілякі розслідування, підсиляли людей з хабарами, ледь встигла за власним бажанням піти. Невдовзі почався свербіж шкіри, а одного ранку прокинулась — і не впізнала себе. Жахнулася, коли навіть сльозу пролити на улюблену косметичку не вдалося. А в душі досі палахкотить пожежа.

З гомеопатичним призначенням мені було все зрозуміло. Тільки як вчинити з брутальним узагальненням про чоловіків? Може від жінок теж дещо залежить? Втім, я промовчав.

Наступного четверга я вислуховував обурену адміністраторку. Вона завжди обурюється, коли пацієнти не приходять на консультацію, наче її особисто образили. Похитав головою:

— Немає совісті, немає. Дуже благала розшукати її місце? І що ж?

— Каже, що закрутилася: «Невже я була записана на сьогодні?»

— Не переймайтеся. Зайвий раз сьорбну кави. Можна хоча б у вікно на світ божий подивитись.

У дворі по-хазяйськи впевнено походжали ворони, поглядаючи на контейнер зі сміттям. Вітер і дощ зробили перепочинок, поступившись боязкому жовтневому сонцю. На цих, вже непевних променях, дерева розвісили гілки з важкою позолоттю намоклого вбрання. Краплі на склі виблиснули жагучим спогадом літа, задріботіла симфонія калюж на прочахлому асфальті, раптом осінь схаменється і поверне назад...

Ну добре, перегляну новини. Здається учора був раунд ліги чемпіонів. Тільки-но я зручно влаштувався у кріслі й припав до комп'ютера, як до кабінету хтось гучно вдерся, відтиснувши адміністраторку. Вона, чи не вона? Скільки разів давав собі слово не дивуватися косметичці та прикрасам. Але історію про зраду та алергію я запам'ятав.

— Здравствуйте, мене звати Олесь, результат перевершив очікування (і чому це я вважав її пухленькою?). Як бачите косметичка знову знадобилась (виявляється, що в неї тонкі чудові губи). За прийом я заплачу (а очі великі, грайливі, наче залицяються). Що Ви мовчите? (і голосок зі дзвіночками...). Ви ж не берете слухавку.

Після слів про оплату адміністраторка розтанула за дверима.

— Я радий. Доброго дня. Просто у мене перерва.

Я спіймав червону позначку і натиснув мишку. Смарагове поле з фігурками футболістів кліпнуло і зникло з монітора. «Ще раз маю пересвідчитись, що привабливість — це здоров'я».

— Забула Вам сказати: у мене алергії на мед немає, але в мого сина був анафілактичний шок на укуси бджол. Ще я хочу вибачитись щодо чоловіків. Насправді вони різні.

— Спасибі. За алергію не питаю. Може у житті щось змінилося? У Вас була якась складна ситуація.

— А, цей старигань? Я, мабуть, сама згодом би його покинула. Про колишню посаду теж не жалкую — друзі запропонували мені нову роботу, не зовсім за профілем, але є перспектива кар'єрного росту.

— Виходить, ревнощі — це набряк мозку?

— Вибачте, я не зрозуміла.

— Це я так, до себе. Добре, цього разу грошей не треба. А препарат покладіть до схованки. Краще, щоб не знадобився.

Через кілька місяців я знову почув у слухавці приймний голосок.

— Це Олеся, набряк Квінке.

— Що, знову повторилося?

— Ні, зовсім інше. Біль у грудях останнім часом турбує. Перед місячними зовсім життя немає. Навіть тримати кермо неприємно, а я так люблю водити машину! Я вже не кажу про те, як у ліжку повертатися. Судячи з теперішнього розміру бюсту, для басейну треба купляти новий купальник. А сьогодні, — вона раптово схлипнула, — діагностували великі кісти грудей. Порадили неодмінно пункцію робити, а можливо й операцію. Направили до онколога...

Я почекав, коли по той бік телефону згасне черговий схлип.

— Купальник подаруєте мені. Якщо я не помиляюся у Вас вдома є апіс.

— Він же від алергії.

— А тепер буде від мастопатії. Річ у тому, що сутність процесу набряку та утворення кіст...

Наступний пацієнт прочинив двері і застиг на порозі, не наважуючись увійти.

— Коротше, не маю часу пояснювати. Пийте щоденно ліки і все.

Після різдвяних свят, приїхавши вранці до роботи я помітив зібрання біля мого кабінету. Адміністратор, фармацевти, та дехто з медперсоналу стояли купкою, посміхаючись, по моїй появі вони замовкли і розійшлися. Відразу подумалося про післясвятковий настрій, і про те, що у нас дружний колектив.

Я витягнув з шафи ноутбук, підійшов до столу і побачив на столі пакунок. У целофановому пакеті лежав блакитний бюстгальтер. Синім фломастером на наліпці був зроблений припис: «Виконую обіцяне. Почувуюсь щасливою. Мастопатія зникла. Олеся Л.».

На початку червня літо здається безмежним, як життя в молоді роки. Дерев, що вистояли у боротьбі з забудовниками, вкриті міцним, соковито-зеленим листям. Розпочатий день, ще не спекотний і не жвавий, струмує проспектами у передмістя. На ще не запруджених вулицях панує тепле сонце, у широчині перехрестя миролюбно вмикаються сигнали світлофорів. На набережній понад неквапливим Дніпром, майже як за Тичиною, тільки «Дим-димок від машин, Мов дівочі літа...». Але замість селянської

дівчини Олесі Кулик, яка збирається на курси трактористок, у моєму кабінеті чекає інша Олеся. Соромно спізнюватися.

— Доброго ранку! Ви приміряли подарунок?

Тонкі сережки хитнулися від легкого руху. Я подивився на квітчасту сукню, мрійливі очі з чортиками. Все ж таки фігура має бути тендітною.

— Доброго ранку. Задоволений Вашим вибором. Мій улюблений колір та розмір... А що, знову щось набрякло? Чи це лише побачення?

Замість відповіді вона вмить задерла поділ сукні, підсунувши мені праве коліно.

— Насилу докульгала. Впала минулого тижня з роликів. Але болить тільки права нога. Прикладала на ніч теплий компрес, а від нього ще гірше. Встигла зробити знімок, травматолог сказав, що треба робити пункцію, бо рідина всередині суглоба накопичилась. Але я боюся.

— Біль пекучий та колючий? Вона упокорено кивнула, від чого знову задріботіли сережки.

— Олесю, — почав виводити я, — не хочу Вас розчаровувати, але мушу. У Вас ще залишився апіс?

— Ваша черга жартувати? Він же був від набряків та мастопатії!

— Це той самий набряк, тільки всередині... Так би мовити, навиворіт. З точки зору патофізіології, запалення у сенсibiliзованому організмі відризняється бурхливим перебігом, з найбільш вираженими реакціями алергії, наприклад феномен Артюса, реакція Пірке та інші... За виразом її обличчя, я зрозумів, що промова не вдалася.

— І це знову допоможе?

— Неодмінно. Тільки ніяких сюрпризів, — я скосив очі на двері, згадавши юрбу працівників та пакет з бюстгальтером, — не треба.

Олеся зникла, і я залишився без її несподіваних візитів та дарунків.

У вересні, відразу після літнього відпочинку, телефонний дзвінок стає приємно очікуваним. Хочеться дружньо обійняти ще незнайомого респондента за те, що він вгадав слушний момент. У моєму голосі нізвідки з'являється й бринить щирість.

— Леде Вас дочекалися з відпустки.

— Олеся?

— Приємно, що впізнали. У мене знову виникли питання. Після подорожі до Єгипту, захворіла на цистит. Мабуть перегрілася на сонці, хоча відпочинок був чудовий, круто відтягнулися. Там море наче великий акваріум з рибками. Все сподобалося: піраміди і дискотеки, прикраси у крамничках, верблюди. А вдома почалося — місця собі не знайду, постійно жене до туалету, пече, свербить, на додаток ще сеча з кров'ю, от я змучилася! Але антибіотики боюся пити через алергію. Щойно у мене кавалер завівся, особисте життя налагоджується, а тут таке неподобство! Як йому пояснити...

— Бачите, Олесю, гомеопатія така дивна штука... Іноді одним препаратом можна усю людину вилікувати. Тобто, щось на зразок панацеї — старожитнього засобу від усіх хвороб, який марно шукали алхіміки. За переказом всесцілююча грецька богиня Панакея була донькою Асклепія, бога медицини.

— До чого Ви ведете? Я теж можу бути богинею, якби не цистит.

— Це до того, що немає кращих ліків від циститу, ніж Ваш апіс.

— Він же був від набряків, мастопатії, та артриту! Я, певна річ, вам довіряю... але скажіть, чи Ви усіх лікуєте одним препаратом?

— На жаль не всіх. Бракує майстерності та досвіду.

Олеся трохи замислилася, потім щиро засміялася:

— Я думала навпаки, чим більше ліків виписано, тим розумніший лікар. А щоб від усіх хвороб одне і теж призначати, особливо думати не треба. Ну добре, скільки разів на день приймати Вашу панацею?

Роки зо два по тому хтось настирливо набирив мій номер. Я знову почув знайомий голос:

— Здравствуйте, пане лікарю! Це Олеся Михайлівна, набряк Квінке. У мене все гаразд, до речі нещодавно начальницею стала. Якось була кропив'янка та запалення очей, то я сама апісом вилікувалась. Замовила в аптеці за старим рецептом. Тепер прошу Вас проконсультувати мою співробітницю, у неї жіночі проблеми. Тільки не кажіть, що їй потрібен апіс, бо я вже його випробувала — не допомагає.

СТІЙКИЙ ОЛОВ'ЯНИЙ СОЛДАТИК

Бліде личко з рясним ластовинням ввижалося ще білішим на білому простирадлі. Безпорадні золоті кучері розбіглися від тоненької шиї по обидва боки подушки. Кирпатий носик загострився, було видно, як його крильця тріпотять при частому диханні. Спраглі губи прикипіли одна до одної.

— Лізо! Привіт! Чуєш мене?

Довгі вії стріпонулися немов у роздумі, Ліза поволі розплющила темні, широкі очі. Зазвичай блискучі та кокетливі, вони зробились чорними й мовчазними, на мармурових щоках видніються рожево-сині прожилки.

Здалося, що вона дивиться не на мене, а кудись у пройдешній простір. Я спробував трохи привідкрити покривало.

— Не чіпай мене! — це був скоріше шепіт, ніж крик. Мабуть не лишилося сили плакати. Без спротиву, ми удвох підняли майже невагоме тільце. Я приклав чашку стетоскопа: нічого нового — послаблене дихання над правою легенею, поодинокі сухі хрипи, шум тертя плеври.

— Учора знову 39?

— 39,2. Вночі, певно, була й вища.

Тоскно сунув стетоскоп до кишені.

— Поки жодних змін.

У вікні зрадливо відкрилася безтурботна мальовнича перспектива Хрещатика, з гомінливими компаніями, кіосками, ресторанами, бутиками, скупченням авто, вицвілими, знемагаючими від браку кисню каштанами. Я перевів погляд на розкішну квартиру, з ліпними портиками, тисненими золотом оксамитовими порт'єрами, шкіряними канапами, старовинним дубовим паркетом.

На ампірному столику стояла пляшка з водою, лежав неприбраний градусник, валялися нерозпаковані шприци та срібляста конволюта ібупрофену. Поруч вишукувалась ціла шереха гомеопатичних упаковок.

У ванній кімнаті, оздобленій чорним мармуром та золотими кранами, куди я був відправлений для миття рук, з дзеркала на мене втупилося нудотно-співчутливе обличчя. Невже я справді так виглядаю? Добре, що господариня цього не потребує — надивовижу сучасна жінка, рішучості їй не позичати, може через колись надбаний диплом медичної сестри.

— Ліза, як і раніше, жаліється на болі в животі, я так розумію через плеврит. Третій тиждень вводимо два антибіотики. Ну, звісно, виконуємо й Ваші рекомендації, — вона поклала руку на гарячкову янгольську голівку.

— Всі аналізи беремо раз на добу. Ось тільки катетер у нозі два рази випадав. Все одно я проти лікарні.

Я знизав плечима.

— Ваша воля. В принципі там будуть робити те ж саме.

Подумалося: слід рішуче підвестися, оптимістично посміхнутися, сказати, що треба порадитись з колегами. Що «так перебігають сучасні пневмонії» і варто набратися терпіння. Отже, будемо сподіватися...

Я підвівся. Із заготовленого спічу лишилось тільки «будемо сподіватися».

Щойно опинився на вулиці, спробував відігнати докучливі роздуми. Сподіватися? На що? Буцім є гомеопатичний засіб, який підійде саме у цьому випадку? Чому я маю працювати наднормово? Що роблять у моєму світі безпорадні золоті кучері та чорні незглибимі очі? А все через вдале лікування старшого брата від тяжкої бронхіальної астми. Може краще було

б виконувати історичну місію вказану сімейним прізвищем попових-поповичів — стати священиком...

Увімкнувши вдома комп'ютера я відкрив свою поштову скриньку. Знову передивився листа від Лізиної мами з вкладеним рентгенологічним знімком: правостороння крупозна пневмонія, погрозливе гомогенне затемнення в акурат всієї долі.

Машинально відкрив наступного листа.

— Гм. — У дубочно-рожеву весільну картинку розлогими літерами було вправлено оголошення: «Любий друже Попов А. В.! Запрошуємо на наш 10-річний ювілей — рожеве, або олов'яне весілля. За традицією можна дарувати троянди, класти на щастя в кишеню піджака олов'яну ложку. До святкового столу буде сюрприз — рожеве шампанське, та рожевий соус. Тільки не даруйте нам олов'яних солдатиків та посуд...». Віктор та Валентина.

Чорт забирай. Та ми ж не бачилися стільки років! Я спробував уявити себе з рожевою краваткою та олов'яною ложкою у кишені. Але думки вже сягнули далі. Стійкий олов'яний солдатик Андерсена, який з улюбленою танцівницею гине у полум'ї? «Застуджений метал», що занапастив антарктичну експедицію Скота, перетворившись від охолодження на сірий порошок?

Рік тому мене вразило магічне одужання хворої на пневмонію від декількох доз гомеопатичного олова. Вона приїхала до Києва задля підтвердження професійного захворювання внаслідок отруєння оловом. Тому й вибір препарату не завдав труднощів. Відчай у боротьбі з медичними бюрократами, застуда — ось так почалася затяжна бронхопневмонія з високою температурою, сухим кашлем, різким виснаженням, пітливістю.

Ні, це занадто поверхневі асоціації. Я відставив вже безнадійно остиглий чай, щоб обкластися розгорнутими атрибутами священнодіяства. Обійдемося без крісла-гойдалки, смугастого пледа, грілки для ніг та юнацького запалу. Найцікавіше пояснювати начебто невідомому співрозмовникові логіку своїх міркувань, хоча той, з ким розмовляєш — ти сам. Один гарячково доводить, поспішає, інший — розмірковано вислуховує, робить зауваження. Перший — переконує, шукає, мотивує, інший — піддає сумніву, нехтує, відкидає. Обоє натхненні таємно-солодкою мрією — віднайти істину. «Біологічна роль олова невідома». «Станіоз — захворювання легенів у працівників оловоплавильних виробництв». «Гомеопатичні випробування олова довели, що воно викликає подразнення дихальних шляхів, глибокий кашель, задуху, а також неабияке виснаження». Гаразд, маємо доробок на завтра щодо «олов'яної пневмонії».

Але завтра виявилось похмурим. Звук телефону й голос у трубці були однаково різкими.

— Доброго дня. Я батько Лізи. Ви підтверджуєте, що дитина знаходиться у важкому стані?

Тон співрозмовника не передбачав нічого зайвого у відповідь.

— Так, підтверджую.

— А лікування, — впевнено і жорстко виводив далі голос, — досі не було ефективним.

— Ні... Тобто так, не було.

— Що Ви особисто, а також вкупі з іншими лікарями не можете дати гарантії щодо одужання...

— Ваша правда, не могу.

— Дякую за відвертість. Я планую відправити доньку на лікування за кордон. Назавтра буде споряджений літак до Швейцарії. Ви маєте про це знати.

Розмова по-військовому коротко закінчилася.

Що ж, поїздка на роботу краще за все відволіче від нав'язливих думок. Спершу з міліметровою точністю треба продертися автомобілем із двору на вулицю. На рідному перехресті звично-ранкове, мальовниче скупчення автівок гідне абстракціонізму, якщо, звісно, милуватись ним з гелікоптера. Експресія посилюється дрібною кольоровою мозаїкою: людська маса перетікає хвилями з берега на берег.

На щасливців, які вже встигли прорватися на проспект, буденно полює міліція. З майже безперервного потоку авто, які всі без винятку перевищують дозволену швидкість, зелено-жовті чоловічки у світловідбиваючих жилетах час від часу вихоплюють свою здобич. Інші байдуже, не гальмуючи, прохоплюються далі, марно у страховий поліс вкладені дбайливо пороховані грошові купюри. В цьому є певна суспільна гармонія, що дорівнює сніданкові рифової акули, яка діловито проріджує косяк безтурботних риб.

Нарешті поворот на потрібну вулицю. Поки чекав зеленого світла, з-під офісу люб'язно від'їхала машина, залишивши мені вільне місце і відчуття вдалої подорожі. Вимкнувши двигун, я надрукував SMS-повідомлення: «*Stannum metallicum 30*. Одну дозу тричі на день. Чекайму на гарні новини». Натиснув «надіслати». Щодо «гарних новин», то я просто не знайшов кращого серед затертих виразів.

День промайнув, вимірюваний спочатку довжиною сонячних променів у кабінеті та запахом звареної кави, потім блиском вуличних фар та втомленим мерехтінням монітора.

Відповідати на дзвінок не хотілося. Телефон настирливо сигналив, поки я неквапливо збирав речі. Ну добре, як кажуть на телебаченні: «останній додзвонювач на сьогодні».

— Нікуди ми не полетіли. Прийняли Ваше олово. Вкотре забився катетер, та я чомусь вирішила хай що, більше його не ставити, звісно припинилася антибактеріальна терапія. Але дитина відразу повеселішала. На вечір

Лізу було не впізнати. Зник кашель і болі в животі, температура не підвищувалася. Вона — уявіть собі! — взялася малювати.

— Що ж там?

— У легенях?

— Ні, на малюнку.

— Принцеса з золотим волоссям в оточенні блакитних та рожевих квітів. Це наш традиційний сюжет, цього разу на тлі замку зі сторожовою вежею.

— Олов'яного солдатика там часом немає?

— Це Ви про Андерсена? Я не певна, що ми читали. А принцеса з японських мультиків.

По двох місяцях під наші вікна підкотив вже добре знайомий перламутровий позашляховик. Водій швидко вискочив, й за мить цілком по-військовому вручив мені паперовий пакет.

— Наказали передати.

Поки я перевів погляд, він вже біг коридором. На записному аркуші розбіглися рукописні рядки: «Ліза цілком здорова. Втім довго не пробачала мені насильства з венозним катетером, сильніше за біль її вразила мамина зрада. Даруйте, але ми не зробили ані контрольного знімка, ані аналізу крові. Єдиний документ щодо одужання додається. Бажаємо Вам гарних пацієнтів. Дякуємо». Я заглянув до конверта і не знайшов нічого, окрім дитячого малюнка, на якому голінний солдатик, спираючись рушницею на небокрай, сміливо посміхається яскравому сонцю.

ТЕЩА ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

— Оця довгонога білявочка, — він тицьнув пальцем по телефону, — насправді фарбується та сидить на дієті. Це вона з подругою на якомусь корпоративі. Трохи хильнули, але ще не напідпитку.

— Ага, ну так нічого... — Мене ураз підхопили спогади про власних довгоногих білявок. Чи були вони, чи може наснилося?

Молодик подивився на мене, вочевидь поціновуючи справлене враження.

— Ви б на такій одружилися?

— Хто? Я? — Я замовк, шукаючи рятівного виходу. Жодна відповідь не була правдивою. Чорт забирай, що за питання!?

Йому мабуть сподобалося моє мовчання, й він раптово прийшов на допомогу:

— От і я теж.

Я труснув головою, щоб зняти наслання.

— Ви, власне, на що скаржитесь?

— На зниження IQ у мого шефа. А ще на погану квартиру у Києві. А також на підвищення світових цін на нафту... Якщо серйозно, то в минулому місяці у Вас була на прийомі, так би мовити... Ймовірна теща.

Мене охопило смутне передчуття.

— З нею щось сталося?

— Та якби... Нічого, крім обридлих рідним болячок.

— Тоді я не дуже розумію. Ви якимось чином представляєте її інтереси?

— Я випадково побачив її рецепт.

— Негарно читати чужі рецепти, це ніби підглядати у замкову щілину. Тим більше у гомеопатії.

— Знаю, але так сталося.

Я перемикнув тренований різними дивацтвами пацієнтів інтелект на повну потужність, але він цього разу розгубився.

— Все одно не розумію, про що йдеться.

— Знання — це сила. Я прочитав опис людини, якій підходять призначені Вами ліки, чи як там у вас зветься — патогенез. Тепер можна гомеопатичну літературу знайти на будь-якому базарі.

— Дозвольте поцікавитися...

— Так, одну хвилиночку, — візитер витяг дбайливо занотований аркуш. — Туя ок-ці-ден-таліс — нарешті впорався він з латиною. — Туя західна. Послухайте: «Розростання тканин, зокрема бородавки, поліпи, конділоми, папіломи. Жирна, набрякла шкіра, особливо обличчя, з темними плямами. Липкий, жовтий піт з солодким запахом. Потовщені деформовані нігті. Волосся, що січеться (розриваються посередині)...». Головне, що це є правда. Тільки за поліпи, вибачте, не можу сказати. І все це страхіття довершується ожирінням та випнутим животом...

— Ви хочете сказати що...

— Саме це.

Ми помовчали: я — зі співчуттям, він — з сумними роздумами.

— Невже вона стане такою через тридцять років? — Нарешті сказав молодик. — Ці огидні бородавки! Постійне лікування зубів у стоматолога. Коли п'є чай, виступає піт над верхньою губою. Мені цього не винести. А я вже до обручки прицінівся!

— Вас як звати?

— Сергій.

— Власне, Серьожо, треба віддати належне Вашій прозорливій обізнаності щодо генетики та гомеопатії. Але все не так погано, діти ж не клони батьків. Бородавки можна видалити, волосся підфарбувати, шкіру розгладити, вагу стримувати дієтою та спортом. Ще й підкріпити здоров'я гомеопатією. Втім, мабуть Ваш, так би мовити, проєкт, містить не тільки недоліки, але й переваги?

Він втупив погляд у свої записи, наче не міг обійтися без шпаргалки:

— Авжеж. Вона наполеглива, знає собі ціну. І хазяйнувата. І мабуть зробить кар'єру у фінансах. Працює в банку на посаді начальника відділу. Оту брюнетку, з якою вона на фотці в обнімку, вже зжила зі світу.

Я нарешті опанував ситуацію, і перейшов до рішучого контрнаступу:

— А звідки знаєте, що вона погодиться вийти за Вас? Які цьому гарантії? Ви не замислювались про свій гомеопатичний тип? Хочете вирахувати усе на роки вперед? Боїтеся зробити помилку? Може Ви той, хто думкою багатіє? Розглядаєте дівчину як корову на ярмарку. Ви мабуть, працівник ІТП?

Він кивнув і опустив голову:

— Програміст.

— Ага, невизнаний геній. Через тридцять років будете мати товсті окуляри на носі, безсоння, бронхіальну астму та розгалужений комплекс неповноцінності.

Він почав нервово сукати ногами, покрутив в руках свій «бізнес-план», згорнув і сунув до кишені.

— Окуляри вже маю.

Я відчув натхнення.

— Тільки уявіть себе поруч з нею, щоб при повному параді-макіяжі та на високих підборах. У звабно відкритій червоній (блондинкам класично пасує червоне) сукні, з діамантовим намистом, якого Ви не ще не купили... З Вашим-то окладом, зростом та статуєю!

— Що ж мені тоді робити?

Замість відповіді, я достав з полиці книгу:

— Відома Вам туя західна, цитую: «Порушення мислення, скрупульозність у дрібницях. Психологічні марення, фіксовані ідеї. Верзіння, синдром «роздвоєння особистості», шизофренія». Нічого не нагадує? Може Вам дещо треба у світогляді спростити?

Він промовчав. Я дещо пом'якшив тон:

— Зараз погляньмо на ситуацію з іншого боку. Гайморитом ніколи не страждали?

— Було у дитинстві.

— А герпесом?

— Коли гарно хапну холоду.

— Іще делікатне питання. Ну, як пішло вже начисто, то скажіть, часом не дошкуляє простатит?

Сергій стріпнувся:

— Та мабуть, як усім. Тобто чоловікам. Двічі лікували урологи від папіломовірусу, мовляв це ледь не венеричне захворювання.

— А як медицині на разі відомо, — виводив я далі, осідлавши улюбленого коника: — саме папіломовірус призводить до росту папілом та інших новоутворень. Крім того, читаючи про тую, Ви хіба не звернули уваги на легендарну історію, коли засновник гомеопатії Ганеман, призначив її при симптомах гонореї студентові теології. Хоча останній стверджував, що всього-на-всього пожував гілочку рослини — якої не важко здогадатися. А прихована гонорея призводить до хронічно-невиіковного простатиту.

— Що ж його робити? — Ще не впевненіше перепитав Серьожа.

— У мене були деякі ознаки, але аналізи не підтвердили...

— Отож. Раджу приймати тую разом з... Гм, тещою.

— Я довірчо-переконливо зазирнув у вічі клієнтові. І наостанок у нападі щедрості, зробив шляхетний жест:

— За консультацію можете не сплачувати. Сплатите... Як все владнається.

Лишившись наодинці в кабінеті я віддався власним міркуванням. Дуже вправно впорався з клієнтом. Навіщо тільки було відмовлятися від оплати? Та нехай. Проте ще одну, нав'язливу думку ніяк не вдавалося втамувати: якими, виявляється, ми були недолуго-короткозорими у нашому романтично-радянському коханні...

Я не забув цю історію, не без прихованої уїдливості розказуючи її студентам під час лекції про лікувальні властивості Туї західної.

— Ви питаєте, як призначити тую дитині, або молодій людині, якщо багато ознак цього препарату з'являються у бальзаківському віці? Пильнуйте уважно на батьків та родичів.

Розкажу про методику, випробувану одним моїм пацієнтом... Історія нічим не скінчувалася, бо ні лікарів, ні письменників, не вбачалася сюжетна розв'язка.

Про фінал подбали десь нагорі. Одного дня я отримав листа від раніше незнайомого дописувача, повагався і відкрив комп'ютерну скриньку. «Пане лікарю! Розшукав Вас в Інтернеті. Я давно одружений на своїй білявці. Ми зараз у Канаді. Вона дійсно трохи вища за мене на підборах. Решта — все класно. Теща записалася до Вас на прийом, хоче поновити лікування. Дякуємо. Сергій та Наталя.

PS: Надіслав Вам гонорар, зрозуміло з відсотками, що набігли за п'ять років».

До листа було прикріплене фото: двоє не по-нашому усміхнених людей, на фоні заміського котеджу з високими смереками.

Виявилося, що не я домислюю хепіенди. Даруйте, вони дописуються самі.

Ніби багато й не пили. Не ті вже роки. Та, виявляється, можна п'яніти від спогадів.

— Пам'ятаєш? На футбольному матчі посмоктували портвейн через пластикову систему для крапельниці, ховаючи її до рукава козушину. Менти навіть не здогадувалися! Га-га! Перед заліком з патанатомії, якраз готували прем'єру у студентському театрі... Викликають тебе: покажіть нам коронарні артерії серця. Ти береш склянку з препаратом, дивишся, повертаєш її на різні боки... і мовчиш. Викладач каже: «Ви повертайте, Попов, повертайте!» Га! Накрутив собі на перезалік. Згадай ще, як ми групою постриглися наголо, прийшли в аудиторію й разом зняли шапки... Га-га! А наш куратор з хірургії, царство йому небесне, сам зустрічає нас «під нуль» пострижений. Звісно, хтось його попередив. На все життя, більше за іспити, запам'яталося.

А як ми колоду з парку викрадали для театральної вистави? Тобто це мала бути плаха для ката. Підняти не змогли, тож котили вночі поміж деревами, лякаючи перехожих. Леде заштовхнули до електрички. А ще, а ще... Обличчя розчервонілися, спітніли, руки гаряче жестикулюють, очі блищать — чом не компанія напідпитку? Тільки не варто рахувати скільки років ми знайомі. Остап — товариш по медичному університеті, Олексій — спільний знайомий зі студентського театру.

За вечір леде спорожніла пляшка червоного К'янті. Остап відмовився й від чаю, хлюпнув собі гарячої води в чашку. Час минув як хвилинка, коли ми разом втупилися в годинники: чверть на дванадцяту. Нам з Олексієм байдуже, але Остапові слід поспішати на поїзд. Він згріб нас своїми здоровеними лапами, миттю здувив в обіймах:

— Все, друзяки. Мушу їхати. Й додав, помітивши наші маневри у бік вхідних дверей. — Проводжати мене не варто. Не хочу вас обтяжувати, дуже холодно, а завтра маєте ставати до справ.

— Ти знову за своє? Завтра неділя. Відмовляєш кращим друзям? Позбавляєш нас розкоші півгодинного спілкування? Ех ти, старий егоїсте!

Остап засопів носом, лаконічними рухами став складати рюкзак. Останнім мав поміститися саморобний підголівник, який ніяк не хотів пролазити на своє місце. Невдоволений результатом, Остап заново згорнув його акуратним рулончиком, знову рішуче сопнув носом і дбайливо влаштував підголівник на місце. Нарешті застібнув блискавку і по-хазяйськи розправив зморшки на тканині. У спорядженому вигляді військового кольору заплічна торбинка виявилася габаритами завбільшки з власника. Ми з Олексієм мовчки спостерігали знайоме ритуальне дійство з-за могутньої спини.

— Ти ще б саперну лопатку прихопив. І намет двоспальний — усіляко на війні буває.

Але жартувати часу не лишилося. На дворі був рипучий, пронизливий, поправний січневий мороз, осяяний ліхтарним слюдяним світлом, з яскравими колючими зірками, примерзлими до небосхилу хмарами, відчайдушними перехожими, які борсалися у свіженьких снігових заметах. Під снігом був зелено-синій лід, змерзлий опуклими островами та ковбаннями, ноги зрадницьки роз'їжджалися у різні боки. Наша експедиція виглядала так: попереду рухалися дві незграбні фігури: моя — приземкувата, Олексієва — плоскіша та вища. Посередині, якраз для рівноваги, бовталася Остапова покляжа, яку ми щосили тягнули врізнобіч. Остап зайняв місце в ар'єргарді.

— Ми, як альпіністи у зв'язці, — черговий раз шкутильгнувши, зауважив Олексій. З-під щільно натягнутого капюшона вирвалася чимала хмарка пару. Вигляд у нього піратський: рот затулений краєм светра, очі озлобилися вовчими щілинами від холоду. Він справді у гори ходив, навіть з парашутом стрибав від стресу, коли від своєї відлюдної науки хтів до викладацької роботи втекти. Та ненадовго вистачило.

— Стій. Почекаємо на Остапа, — я озирнувся на відсталу постать. З того місця, де він пригальмував, починався невеликий підйом угору.

— Сам нас підганяв, а тепер ледь плентається.

— Може йому того, недобре.

— А може віршики складає. Бува й непогано виходить.

— На такому морозі, ніяка поезія не втримається. Хіба, що пушкінська: «Мороз і сонце; день чудесний...»

Я облишив рюкзак на Олексія й повернувся до Остапа. Він стояв мовчки, примруживши очі, начебто не обпікала йому обличчя хуртовина, не цікавив його вокзал, що вже маячив неподалік, і не збирався він наздоганяти спритніших за себе друзів.

— Остапе! Ти що?

— Почекай старий... Вибач, я не можу.

Він знову примружив очі. Дивлячись на його нерухому постать, я відчув незнайомий болісний поштовх у груди. Здригнувся під ногами лід, задушливий клубок застряг у горлі. Не віриш, вірніше, не хочеш вірити, що друзі можуть хворіти, вмерти, піти у безвік. Вони не мають на це ніякого права, бо вони частина мого життя, мене самого! Це так само неможливе, як зникнення квітучих травнем каштанів, блакитного склепіння неба з банями Святої Софії, затишного світла нічної лампи над столом... Виявляється, що скупі Остапові розповіді про серцеву хворобу є правдою? Тобто ця хвороба не у вчорашнього пацієнта, не в тих, хто попри всі наші зусилля страждав та пішов з життя, а в твого друга, з яким разом навчалися, збирали картоплю на замерзлому полі, грали в театрі, зазнали стількох пригод? Ні, не може бути.

До нас вже ковзав, нарешті кинувши наплічник, стривожений Олексій. Він з нерозумінням оглянув нашу диспозицію.

— Серце. У нього серце, — якимось безпорадно, зовсім, не по-лікарськи, пояснив я. Якщо б це було в кіно, я наказав би камері піднятися над цими трьома, над ліхтарним світлом, над хуртовиною, над безлюдною площею із застиглим вокзальним годинником. Над стародавнім містом, загорнутим у мантию розлюченої снігової королеви. Підвестися вище, вище, вище у незнайому, лиху, буревісну безодню. Ту саму, в яку виявляється, може пірнати душа.

Вокзал здався затишною громадою, у напівпорожній залі очікування можна було продихати носа та розтерти змерзлі пальці. Остап після прийому метопрололу остаточно прийшов до тями. Трохи помовчавши, почав виправдовуватися:

— Слухайте хлопці, я не хотів вас лякати. Розумію, що завинив...

— Нам твої психологічні комплекси ні до чого. Якщо не їдеш, то вертаємося додому.

— Квитка не загубив? — Тонем прискіпливого батька додав Олексій.

Ми разом підвелися і помірною ходою рушили до перону. Зупинившись біля вагона, почали розглядати один одного, ніби щойно й не було спільної багатогодинної вечірки. Хуртовина тим часом взялася нищпорити під колесами поїзда, зривалася вгору, змішуючись з ядучим димом вагонної грубки.

— Слухайте хлопці... У мене складна форма мерехтливої аритмії. Останні два роки зачастила, довелося у лікарні відпочити. Усі напади вночі, така от штука. Я гомеопатію пробував, до знайомих звертався, врешті сам підбирав. Бозна-скільки серцевих ліків скуштував. Тільки...

— Від'їжджаючи, заходьте до вагона! — Щільно загорнутий у комір службового пальто промимрив провідник.

— Поїхали, поїхали, поїхали, — виголошував він заклинання, підтягуючись на слизькими сходинками. Остап боляче потис нам руки, закинув рюкзак, потім сам піднявся до тамбура. Поїзд скреготнув, гойднувся, трохи подумав і неспішно поплив у темряву.

— Золото! Золото ти приймав? Аурум металікум? — вигукнув я. Вже не можна було дізнатися чує Остап, чи ні. Він помахав нам рукою, вагонні двері з гуркотом зачинилися.

Не змовляючись ми побігли до переходу. Перевели дух вже на другому поверсі.

— Добре, що провели його. Шкода, що так подався хворобі, — Олексій зубами стягнув рукавички. — Що ти там горланив про золото?

— Бачиш, в останній момент у мене все зійшлося. Ну, я про призначення ліків.

— Дуже самовпевнене проголошення. Згідно теорії хаосу, довгострокове прогнозування певної системи, динаміка якої певною мірою залежить від початкових умов, є неможливим. Ось крижинки...

Ми вийшли до скляної галереї, під якою порожніли змерзлі колії, гойдалися підвіски електромережі, з вагонних дахів вітер здмухував білими пелехами сніг.

— Ширяння крижинок, або навіть утворення природних явищ, — він показав на сріблясті навіконні візерунки, — це нелінійні динамічні системи, такі ж, як турбуленція, або кругообіг капіталу.

— Або здоров'я з медициною! А насамперед гомеопатія, — я мимохіть засміявся. — У мене, вибач, спрощені міркування, хоча з каверзами інтуїції. Гомеопатичне золото найбільше підходить для людей міцної статури. У цьому пункті заперечень щодо Остапа немає?

— Це науковий факт.

— Ні, ти навіть не уявляєш. Здається десь на другому курсі, вирішили ми напиться. Чому ні? А що саме студентам-медикам слід робити у колгоспі, на так званій «допомозі сільському господарству?» Сталося це на осяяному осіннім сонцем пагорбі, посеред бурякових ланів. Пили червоне вино з великих літрових пляшок, які ми звали «фаустпатронами», закушуючи хрусткими пелюстками капусти. В результаті однокурсники до ночі збирали усіх учасників — когось визволили з кущів, хтось надовго посвоячився з деревом, іншого витягнули ледь не з багаття. Тільки Остапа не було знайдено. Щойно всі вгомонилися на ніч, у коридорі почулися важкі командорські кроки. Від сильного поштовху двері гучно прочинилися, облита місячним сяйвом могутня фігура зупинилася посеред спального приміщення. Остап, а це, як ти розумієш, був він, зневажливо окинув поглядом принішклих глядачів: — Що ви тут розляглися? — Він зробив широкий, достойний оперної сцени, жест рукою: — Там по всьому степові вогні горять! Коли ж ніхто не виявив негайного бажання встати, прийнявся скидати ошелешених товаришів на підлогу та нищити залізні ліжка.

Наступного дня він сидів з тяжкою, похмільною головою, намагаючись бодай як поладити погнуті рами та скручені вузлом металеві прутки.

— Цілком живописна історія, в «Остаповому стилі», — погодився Олексій. — Я вже відігрівся. Даруй мені за нахабство, давай рушимо у метро, знову влаштуємо проводи. Тобто, я буду від'їжджаючим, а ти мене проважатимеш. Ще півгодини до закриття станції.

Я махнув рукою:

— Отак жити біля вокзалу! — І вже мусив наздоганяти приятеля.

Станція зустріла нас урочистим спокоєм та блиском, гідним соціалістичного мавзолею, якому байдуже до планетарних катаклізмів. Чергова сковзнула по Олексієвому проїзному втомленим поглядом, а мій жетон лунко впав в черево турнікета.

— Крім огрядної будови тіла, — затишно влаштувавшись на ескалаторі, почав я, — препаратами золота у гомеопатії лікують серцево-судинні

розлади: серцебиття, порушення ритму, стенокардію, гіпертонічну хворобу, атеросклероз. Це є друга важлива пристайність у нашому випадку. Більше того... Знизу почувся гул прибуваючого потяга, отож ми навипередки задріботили сходами: відомий усім киянам «танок невчасного городянина».

— Ану, швидше!

З-за повороту вихопилися сільські жінки в барвистих хустках та валізою на возику. ДТП вдалося уникнути шляхом екстреного гальмування та різкого маневру вправо. Достобіса! Двері вже зачинилися, поїзд почав набирати швидкість. Зелений вогник у темній проїмці сумно перемкнувся на червоний, годинник над тунелем почав відлік до наступного потяга: нуль-нуль п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять... Ми розчаровано притулилися до полірованих тисячами безвісних торкань мармурових кахлів.

— Більше того, напади хвороби, які здатне поправити золото, трапляються вночі, — шепнув я Олексієві у саме вухо, тамуючи задуху.

Він теж захекався.

— Має бути ще один поїзд... Ти як Тома Аквінський з п'ятьма доказами Бога.

— Еге, тоді продовжую. Дозволю собі згадати заняття з гістології. Уяви собі: викликають Остапа. Він спочатку впевнено відповідає, втім плаутається і рішуче замовкає.

— Що ж Ви мовчите? — запитує викладачка. — Все правильно, продовжуйте, — усяко намагаючись підбадьорити гарненького студента.

— Ні, я не вчив.

— Як не вчили?

— Не вчив. Ставте мені двійку. Я винен, піду на додаткове заняття.

Ми в цей час штовхали один одного ліктями:

— Диви, почалося саможичування!

— А тепер послухай, що відомо про психологію «золотої» людини: самозвинувачення, комплекси провини, пригнічення духу, депресія. Упертий, запальний характер, у стані сп'яніння — агресія.

Олексій, мружачись, роздивляючись годинника на руці, ствердно хитнув головою:

— Мабуть ти його краще знаєш; втім, він — майстер трагічних історій. Одного разу в гуртожитку схлипував у мене на грудях, мовляв згубив до всіх довіру, жити випало у непорозуміннях.

— А як тобі оце? — Я стрімко вихопив мобільного з кишені, шукаючи повідомлення від Остапа:

— Отримав нещодавно: «Спокус покута, каяття, Натхнення витівки і доли, Безмежний степ, широке поле, Мої вірші, моє життя...».

Ми посміхнулися один одному. З тунелю вже потягнуло теплим протягом із запахом смоляних шпал, а в безодні, звідкіля пнулося чорне павутиння кабелів, виникли іграшкові фари далекого поїзда.

* * *

Відверто не люблю вранішніх дзвінків. Чверть на восьму! «Ні, не відповідатиму». Підмостив спересердя зручніше подушку. Який тепер сон? Ще й травень дихає у вікна усміхненим сонячним повітрям. Телефон знову заграв завчену мелодію. «Гаразд, все одно вставати».

— Це ти Остапе?

— Ага, вітаю друже! Страшенно радий тебе чути. Але, може я не вчасно... Може тобі не зручно розмовляти?

— Ні, я вже прокинувся. Добре, що подзвонив. Коли нарешті завітаєш до Києва?

— Знаєш, через певні обставини, які нещодавно виникли, я сьогодні вже приїхав.

— Вже приїхав?

— Так трапилось. Вибач, що не попередив.

— Зрозуміло. То може ввечері зустрінемося? Покличемо Олексія, когось іще, ну, як завжди. Згоден?

— Антоне, річ у тому, що я чисто випадково опинився на вашій вулиці.

— А-а-а. На нашій вулиці? Зараз? Тоді... Де саме?

— Зовсім поруч. Але, якщо у тебе невідкладні справи, чи може настрою немає, прошу мене вибачити за втручання. Не хочу бути настирливим. Зараз під твоїми дверима звинувачую себе за докучливість. Нічого, піду перечекаю на вокзалі.

— Вже біля дверей?! — Я підхопився щоб натягнути сорочку.

Через годину ми йшли ранішньою вуличкою, не помічаючи ані автовок, ані штовханини перехожих.

Над головами, у теплому травневому небі попливли величні канделябри розквітлих каштанів. Промайнули пам'ятник Щорсу, який вцілів упродовж двох останніх українських революцій. Тільки й виправдань у монумента, що шлях у вічність для одіозного червоного командира замість петлюрівського кулеметника, відкрив радянський комісар — пострілом у потилицю. Молодий, прекрасно-суворий комдив вдивляється у небокрай, на слухняному коні з розчесаною вітром бронзовою гривовою... Але, схоже, нам з Остапом більш цікава власна історія.

— Пропоную з'їсти морозиво.

— Просто вулицею? Давай. Я візьму «Каштан в шоколаді».

— Я теж. Пам'ятаєш, воно коштувало 28 копійок?

— Аякже. Було найдорожче. А яким був шоколад! Товста брунатно-солодка верхівка смачно лускала під зубами, відкриваючи справжній кавовий пломбір.

Морозиво виявилось складної геометричної форми, але, порівняно з «нашим», було зменшене з усіх боків, вкрите тоненьким шаром м'якого шоколаду.

— Смачно, якщо разом з травнем і сонцем, — я показав рукою на огорожу ботанічного саду, — особливо біля входу на територію мого дитинства.

— Слухай, я про інше. Без міри вдячний тобі за призначення.

— Он як? Я думав, ти не почув.

— Після другої дози золота враз попустило. Я, відверто кажучи, мав сумнів щодо подальшого буття. Складно передати, що відчуваєш у лікарні, коли ритм не відновлюється... Та може й не варто. Скажу про інше. Сідав увечері на потяг і зрозумів, що більше не боюся присмерків.

— Присмерків?

— Всі напади траплялися у переднічну годину. Мої домашні рано лягали спати, а я все сидів на кухні, вслухаючись у загрозову, зрадницьку тишу, звідусіль чекаючи невидимого супротивника, — Остап труснув головою, наче відганяв прилипливі спомини. — Виявляється, я вийшов у золоті люди.

— Таким народився... Але не все те золото, що блищить! Пусті чортяка! — Він міцно обійняв мене за плечі. Ми розсміялися. Травневий день вже переможно заволодів утрітим і заколисаним сонцем невгамовним містом.

З Володимирського собору з коротким відлунням вдарив чистий, рівний дзвін. Здалося — ще мить й ми побіжимо вниз бульварною алеєю, в щасливу незайману безхмарність, назустріч прийдешньому.

У КРАЇНІ — УРСР

Це було здавна-давен, у країні під назвою УРСР, коли гроші звалились Црублями. Одну копійку коштувала склянка газованої води, 2 копійки — прохід до фунікулеру, 3 — проїзд у трамваї. Подорож метрополітенном обходилася в п'ятак, за такі самі гроші можна було придбати духмяного бублика, рясно посипаного маком. Далі починалася розкіш: за

10 копійок автомат видавав булочку з сиром, за 15 — склянку пива в цілком автоматизованому закладі «Струмочок» на Хрещатику...

Гомеопатія коштувала дорого, аж півтора рубля за консультацію. Наш госпрозрахунковий гомеопатичний центр не пас задніх — черги стояли чималі, на талонах гордо сяяв штемпель «сплачено». Нічого не пам'ятаю про податки — може такого явища взагалі не існувало? Але скоріше за все, малий ще я був встрявати до бізнесу.

Наш директор, колишній другий секретар міському комсомолу, на зборах трудового колективу слушно пояснював, що грошей обмаль. Однак через квартал обіцяв розглянути питання про підвищення зарплати аж на 10 руб. Для переконливості він поправляв краватку, підтягував брюки та крутив у м'ясистих пальцях товстенну ручку з назвою «Паркер».

— В цієї штучки перо з чистого золота! — зашепотів Федір. — Я таку в журналі бачив. Атрибут бізнесменів.

— Подумаєш! Що, вона краще пише? Я про всяк випадок прикрив долонею рота, хоча ми почувалися в безпеці у самому кутку наприкінці довжелезного стола.

— А ти машину його бачив? — Не заспокоювався Федя. — Німецького виробництва, ніби для спортивних перегонів!

— Ну то що? Фари як у «жигуля». Тільки на решітці знак «БМВ».

— Мабуть швидкість має офігенну! Я намагався розгледіти спідометра, але бракувало світла...

Директор зробив паузу:

— А що з цього приводу скажуть Попов і Мокренко?

Усі повернулися до нас.

— Я... Ми... Схвалюємо... Тобто згодні з думкою більшості... — вичавив із себе Федя. Я старанно кивнув головою і почервонів.

— Добре, тоді будете першими добровольцями нового напрямку діяльності нашого центру.

Всі, окрім нас, засміялися.

* * *

«Новий напрямок» означав укладання контрактів з підприємствами щодо гомеопатичного обслуговування їхніх співробітників. Для економії часу, а можливо, щоб ошчасливлені працівники не встигли розбігтися, працювати належало прямо на виробництві. Першим був «Київський завод шампанських вин».

На прохідній нас з Федором зустрів хмурий голова профспілкового комітету з нещасним обличчям. Він скося поглянув на наші фізіономії, тицьнув короткопалу руку й, мабуть, щоб попередити будь-які зайві питання, буркнув:

— Я не п'ю, печінка.

Ми рушили коридором повз оздоблену вигадливим українським бароко приймальню, кабінети директора, його заступників, далі — головного інженера та головного бухгалтера. Обстановка поступово біднішала, килими та люстри скінчилися. Я встиг упіймати уривки різноманітної інформації зі стендів: «...У 1953 році радянськими вченими-шампаністами було винайдено новий спосіб шампанізації вина у безперервному потоці... Асортимент продукції складався із ігристого таких кондицій: бріют, сухе, напівсухе, напівсолодке, солодке, а також «Мускат Ігристий», «Південне Ігристе біле», «Київське Ігристе рожеве»... Перша черга заводу склала 1,5 млн. пляшок, а вже через рік... Смакові властивості кожного напою розробляються провідними технологами заводу, виходячи з вивчення алкогольного ринку та попиту споживачів...».

Профспілковий керманіч зупинився перед дверима з написом: «Лабораторія з контролю якості. Стороннім вхід заборонено».

— Ось. Прошу панове! Це приміщення... Гм... Коротше, у нас воно дуже рідко використовується. Тут є вільні столи. Дякую за співпрацю з профспілковим комітетом.

Він знову швидко сунув нам спітнілу руку, потім зі спиритністю факіра дістає з казна-звідки картонну теку:

— Мало не забув! — Затверджений список на консультацію. — За мить він вже розчинився у коридорі.

«Вільні столи» стояли один навпроти іншого, перегороджені шафами з лабораторним начинням. Ми дістали білі халати та почепили неодмінні атрибути лікарського мистецтва — фонендоскопи.

— Думав спочатку буде шампанське, — сказав я, намагаючись розворушити Федора. Але він не відповів. Цього дня у нього був поганий настрій, так звана циклотимія. Федір Андрійович страждав на цю хворобу, як багато хто з психіатрів. До цієї медичної когорти він мав честь належати перед захопленням гомеопатією. У хворобливому стані Федір не здоровкався, зазвичай сидів над книгою, не перегортаючи сторінок, або методично трощив сірники у попільничку.

Перша пацієнтка пройшла до лабораторії. Не вагаючись вона попрямувала до ближнього столу.

— Доброго дня.

— Доброго.

Федір Андрійович спробував показати на обличчі привітність, але вийшла лише натягнута усмішка. Не дочекавшись запрошення, пані з колючими очима та злими губками всілася на стілець навпроти лікаря.

Зависла мовчанка. Крізь щілину в скляній шафі мені було гарно видно дві напружено-тоскні постаті. Стан Федора Андрійовича можна було характеризувати як «облом»: він очікував, що пацієнтка буде щось

розповідати. У свою чергу пані похмуро-терпляче чекала на розпити лікаря. Пауза затяглася. Федір почервонів, на скронях від напруги випнулися вени. Пацієнтка сердито вчепилася в стілець, прикусивши губу. Мені здалося, що зараз вибухне.

Нарешті відчайдушним зусиллям Федір Андрійович підвів голову:

— Пітнієте?

Пані зиркнув очима, фуркнула у відповідь:

— Дуже.

Федір вихопив рецепта, сягнистим почерком заповнив бланк:

— Можете йти.

Після прийому ми разом йшли до автобусної зупинки. Федорові давно попустило, на відміну від мене, він жваво рухав ногами, жестикулював, сипав своїми улюбленими анекдотами про психіатрів.

— Молодий психіатр запитує в більш досвідченого: «Послухай, чому ти завжди з'ясовуєш у пацієнтів, що вони їли на обід?»

— За їхнім меню орієнтуюся, скільки брати за консультацію... — я розсміявся за компанію, але мене цікавило зовсім інше.

— Федоре, а що ти призначив тій першій пацієнтці? Ну, коли ви майже не розмовляли?

— А-а. Дуже просто — сепію. — Він зупинився, роблячи виразні жести руками.

— Усі показання в наявності. Пітливість — раз, жіноча стать — два, пігментні плями на обличчі — три... До того ж, у кабінеті висіли фотографії старого Києва коричневого тону — чотири. І взагалі, задовбала вона мовчанням, як каракатиця. Вважай, що це — п'ять.

— Дивись, щоб скаргу не накатала. Дістанеться нам на горіхи. Хоч би про гінекологію спитав.

— Знаю, знаю. Сепія здатна лікувати порушення циклу, гормональні розлади, опущення, подразнюючі білі, уретрити-цистити, нетримання сечі, герпес... А я хочу бути як творець гомеопатії Ганеман, — він посміхнувся, — надчутливим та надспостережливим! Побачив — і призначив!

На чергових зборах гомеопатичного колективу товариш директор був не тільки у гарному настрої, а й у своєму найкрутішому малиновому піджаку. Краватка ледь трималася на міцній шиї, комір з'їхав набік, вуха були щільно притиснуті до круглої голови та вигравали рожевим сяйвом. Замість паркера цього разу він крутив пальцями ключі від сейфа. До лацкана піджака був акуратно прикріплений значок депутата районної ради.

— Наша нова економічна програма вже дала перші результати. Незабаром ми зможемо придбати деяку техніку... Уявляєте собі, — він

витримав паузу, — радіотелефон? Можна спілкуватись на відстані ледь не в 50 метрів! А секретарці просто необхідна нова друкарська машинка... Ну і лікарям закупимо ручки та папір для нотаток...

Нам з Федором кортіло пограти в морський бій, але ми не наважилися.

— ... А ще на адресу нашого центру поступив офіційний лист від керівництва «Київського заводу шампанських вин».

Федір усім тілом втиснувся у крісло, наче хотів зробитися непомітним, чи хоча б маленьким. Директор принародно попорпався у портфелі й урочисто витягнув кольоровий бланк.

— Начальник відділу кадрів та профспілковий комітет...

Федір опустил голову, здавалося, що він перестав дихати.

— ... Звернути увагу на відмінну роботу лікарів гомеопатичного центру, особливо товариша Мокренка Федора Андрійовича. Поруч з іншими позитивними результатами, він майстерно діагностував та вилікував багаторічне безпліддя засобами народної медицини, показавши себе гідним високого звання радянського лікаря.

— Поздоровляю. Пропоную внести кандидатуру Мокренка Ф. А. до списку пільговиків у цьогорічному розподілі оздоровчих путівок до Пущі-Водиці.

Всі дружно підняли руки.

Після засідання Федорові не давали пройти.

— Так ти, виявляється запліднювач!

— Ні, він — діагност безпліддя!

— А скільки їй років? Може познайомиш?...

Федя з ідіотською посмішкою відмовчувався, нарешті ми дісталися до дверей. На вулиці вже панував миролюбний квітневий вечір, з першими неспівимими зірками у темному шерхоті каштанового листа.

— Ти того... — сказав Федір, — багато не розповсюджуйся... Про се-пію. Ходімо краще по пиво. Я пригощаю. У мене, — він витяг руку з кишені, — три рублі...

І ми поспішили потратити цю солідну суму, як-ніби знали, що не залишиться незабаром ані колишньої країни, ані її грошових знаків.

РОЛИКОВИЙ ХЛОПЧИК

Здалека почувся гуркіт й віддалився. Потім знову, впевненіше, ближче, наче наближення громовиці. Що за маячня? Знову гуркіт... Я не витримав, кинувся до дверей. Коридором браво мчав білявий хлопчик на роликах. Позаду неслися істеричні крики з реєстратури:

— Пані! Заждіть! Так не можна! Заберіть дитину!

— Гальмуй! Звертай! Антоне...

Від прямого зіткнення мене врятував дерев'яний одвірок.

— Казала тобі, завертай! — Нас наздогнала захекана жінка, далеко не спортивної статури.

— Вибачте, заради Бога! Ти не забився? Покажи лобика... Дай поцілую. А ніжки? Й ручки цілі?

Юний блондин був у повній екіпіровці: шоломі, налокітниках, наколінниках.

Він вперто стулив пухленькі губи:

— Ти мене не наздогнала!

— Я дико вибачаюся. Ми дико вибачаємося.

Я відступив і роликовий хлопчик опинився в кріслі, виставивши прямо на мене металеві коліщата. Мама сіла поруч, намагаючись віддихатися.

— Розумієте, він погодився йти, тобто їхати до лікаря, тільки якщо на роликах. Правильно я кажу, Антоне?

Замість відповіді він ковзнув по мені поглядом:

— А де мій бойовий меч? Я зараз буду демонструвати непереможне мистецтво воїна.

— Меч у бабусі, почекай. Вона трохи відстала на вулиці. Ми ж домовлялися, що ти посидиш тихо. Дядя лікар, Антон Володимирович, має тебе оглянути.

Пацієнт вмить підскочив прямо до столу.

— Ви лікар? Антоне Володимировичу, якщо б ви знали, який я хворий! Господи Ісусе! — Він підпер янгольську голівку руками.

— За що такі страждання! А ще — Ви мій тезко. Він розсміявся грайливим срібним дзвоником.

— Добре, — почав я, не знаючи до кого звертатись:

— Які, власне, скарги?

— Я дуже і дуже хворий. Медицина не може мені допомогти. Це Боженька покарала маму і тата. А де твій халат та шприци з уколами?

Жінка вже трохи віддихалася:

— У нас обструктивний бронхіт, нещодавно виписались з лікарні. Там багато ліків було, та ще й вдома. Звісно, антибіотики. Тиждень минув і він знову кашляє.

Я нахилився до миловидного личка.

— Халат я забув у шафі. А замість уколів ми видаємо тут солодкі..., — я замислився, — солодких солдатів.

— Ого-го! Солодких солдатів!

Поки теленькав дзвоник, я встиг швидко спитати у мами:

— З чого все почалося? Ну, коли він перший раз захворів?

— З чого почалося... Заждіть, ми повернулися з дачі. Нас усіх покусали комахи, якісь даруйте, отруйні. А в нього... Пішли великі пухирці, наступного дня шкіра здибилася кратерами, почала мокнути. А за три дні раптово виник сильний кашель... Ми боїмося ускладнень...

— І я боюся, страшенно боюся! — страдницьки підтвердив роликовий хлопчик й закотив очі під лоба.

— Антоне! Може ти книжку почитаєш, поки я з дядею лікарем порозмовляю? А як зайдемо до аптеки, куплю тобі гематоген.

У цей момент двері відчинилися, до нашої компанії приєдналася літня огрядна жінка в хустинці.

— Спаси Вас Господи! Дозвольте? — За спиною вона тримала якесь зняряддя. Я зрозумів, що це — зброєносець.

— Ура! Бабуся! Де мій меч? Я хочу показати бойовий танок.

— Вдома будеш витанцьовувати, тут не можна. Пробачте, лікарю. Що ж ви мене не почекали? — звернулась вона до дочки:

— Звичайно, ці ролики не доведуть до добра. Він ніде не забився, упаси Боже?

Хлопчина спритно підкотив до бабусі й після короткої боротьби заволодів зброєю. Довелося переглянути бойовий танець з мечем, після чого пацієнт надовго закашлявся.

— Добре, підкочуй сюди. Треба оглянути, чи не залишилося на тілі ворожих ран.

— А солодкі солдати будуть?

— Неодмінно.

Ми зняли лаштунки і шолом, звільнивши сонячно-білі кучері. Ні дати, ні взяти — Ленін з «октябрятської звездочки». На опуклих, рубенсівських ручках та на тулубі чітко вирізнялися червоні, вкриті кірочкою розчухи, підсохлі сліди пухирців.

— Ти здорово їдиш на роликах. Тепер треба тебе послухати, щоб знати, яких солдатів тобі виписати.

— Ага! Я так вам і казав! — Він погрозив круглявим пальчиком мамі з бабусею.

У бронхах грали гармошкою численні вологі хрипи. Ось тобі так — з бронхіту в бронхіт. Як би це їм спокійніше пояснити?

Я замислився, а вголос вимовив:

— Давайте будемо його одягати.

Мама з бабусею наввипередки кинулися виконувати свої обов'язки.

— Горло він не дасть оглянути, без шансів, — мабуть випереджаючи мої дії, застерegli вони дутом.

Але я вже поринув у роздуми. Слава Богу, що тетка, певна річ не знявши роликів, почав снідати бананом з йогуртом. Мислення будується на аналогіях, що аж ніяк не принижує ролі талану. Колись Дем'ян Володимирович Попов слушно призначив препарат зі звичайного багна — ледум, відомому радянському вченому, який гостював у його загородньому домі. Гостя покусали комахи, від чого скоївся напад бронхіальної астми. Саме ледум — один з найкращих гомеопатичних ліків у випадках комашиної алергії. Крім того, це засіб для лікування суглобів при ревматизмі, подагрі, артриті, звичному вивиху. При цьому є цікава особливість, що пацієнтові краще від холодних примочок. А ще багно — помічник у гінекологічних проблемах... Я крадькома поглянув на бабусині руки з покрученими пальцями.

— Перепрошую, Вас як звати?

— Варвара В'ячеславівна.

— А мене — Наталя, — вступила в розмову мамочка.

— Пані Наталко, то мабуть уся ваша родина по жіночій лінії комах недолюблює?

— Так і є. Але ж ми дорослі, перетерпимо, приймемо якихось пігулок від алергії, а за дитину боязко. Більше не хочеш йогурту? Тоді будь-ласка, маєш доїсти банан.

— Варвара В'ячеславівна мабуть страждає на суглоби. Щось на зразок подагри, чи то обмінного поліартриту. Часом не маєте звички підставляти руки під холодну воду?

Бабуся несподівано легко, всім корпусом обернулася до мене й широко посміхнулася:

— Авжеж. Особливо коліна дошкуляють. А звідкіля Ви про воду знаєте?

— Так зазвичай буває. Тому й сказав.

Я подивися на пані Наталю, вона — на мене.

— Я не хворію на суглоби.

— Ні, я це не стверджую. Краще бути здоровою. От хіба що...

— Що?

— Ви ноги не підвертаєте? Маю на увазі вивихи гомілкостопа, чи розтягування зв'язок. Десь необережно ступнули і...

Мама з бабусею переглянулися.

— Ви не екстрасенс який, упаси Господи?

— Ні в якому разі, — я заперечливо похитав головою. Просто...

В цю мить янгольське терпіння урвалося, вочевидь від беззмістовної розмови дорослих та неповаги до власної особи.

— Де мої солодкі солдати? Я хочу кататися на вулиці! Ви обіцяли!

Я взявся скорописом заповнювати бланк, якомога солодше приказуючи:

— Найкращі солдати вже у казармі. Тобто в упаковці... Антонові по п'ять солдатів щоденно, іншим — один раз на тиждень.

Через декілька місяців я відповідав на телефонний виклик.

— Добридень! Ми у вас були з суглобами, вірніше з хлопчиком. Діагноз: обструктивний бронхіт.

— Вибачте, я усіх не пам'ятаю, тим паче по телефону.

— Хлопчик на роliках.

— А! Так би й казали. Тезко!

— У нас все чудово: дитина більше не кашляє, мамі покращало з суглобами. А ще вона спромоглася скинути вагу, настроїв несподівано змінився, ніякої депресії. В мене ноги не підверталися, мабуть не було причини. А от місячні почали йти без кровотеч. Цього я аж ніяк не розумію, бо на це не жалілася. Тільки от муляє одне питання: якщо б мама клала на суглоби гарячі компреси?

— Тоді б варто було взяти інші ліки. Наприклад бріонію — білий переступень.

— Правильно пишуть про Вашу гомеопатію — бозна що. Я на завтра чоловіка до Вас записала. Він трохи чудернацький, знай лежить собі на ка-напі, мовчить, як партизан, а раптом як утне щось!

— Добре, — погодився я.

— Якщо він буде на роliках, нехай попередить заздалегідь.

ЖОПА ДЛЯ ВСІХ

Ірина ридала, захлинаючись уїдлихими, злими слізьми. «Ну що... Що я їй зробила? Пенсіонерка довбана! Сука!». Вона ще раз хлюпнула носиком, тремтячими руками достала косметичку.

— Ірино Михайлівно! Ірочко... Та не звертай ти уваги. Ходімо краще на балкон, перекуримо. — Вони пішли з ординаторської, вихитуючи стегнами у закоротких халатах.

— Пильнуйте, щоб начмед не застукав, — випалив я навздогін.

Вітя не витримав і засміявся. З його задоволеної фізіономії було зрозуміло, що провокація вдалася.

— Вікторе Борисовичу, ти знову за своє?

— А що такого? Мають же інтерни ознайомитись з особливостями нашої лікарні. Послав її до родзалу, виписку зробити з журналу пологів, начебто конче потрібну. Вона якраз і потрапила на завідувачку. Давай підслухаємо.

Ми з Віктором пересіли під самі балконні двері.

— ...Переодяглася, у масці, бахилах, тільки взяла журнал, — мовить Ірина, — аж виходить Неля Олександрівна, з таким знаєте виглядом... І питає: «Що Ви тут робите?».

— А я й кажу, за випискою.

А вона: «Уся інформація — у відділенні. Ви що, не знаєте порядку?».

— То, — кажу, — Віктор Борисович прохав.

А вона: «Як йому потрібно, то хай телефонує, у самого молоко на губах не обсохло».

А потім продовжує: «Вам тут взагалі не місце. Бач які серги причепила».

Я не змовчала, питаю:

— Що, я через прикраси закон порушую?

Аж тут її понесло: «Відразу видно, що в гінекології по-блату. Прийшла покрасуватись!» А далі ще більше: «Через таких як Ви медицина й опаскудилась. Виписку їй давай! Ти хоч зрозумієш, що там написано? Рухай краще у повії, крутити жопою, руки звідтіля й вирости. Не лікарі, а шкідники! Ненавиджу вас фашистки прокляті!».

...Тільки уявіть! Таких треба в психіатричну лікарню! Вона замовкла. У щілину дверей неможливо було побачити, що діється, але скоріш за все курці зайнялися розгляданням вищезгаданих сережок.

Минулого року я працював у пологовому залі, отож мав змогу ознайомитись з характером завідувачки на власні очі. Напади люті траплялися в неї з певною періодичністю, звично спровоковані якоюсь дрібничкою, або, що особливо вражало присутніх — через власні спогади Нелі Олександрівни. Спочатку її обличчя набувало передгрозової перспективи: ставало рельєфно-опуклим, тьмарилося, очі починали виблискувати недобре, на чолі виступали перші цяточки поту. Потім вона підбирала губи, на мить замовкала, рухи ставали різкими та напруженими.

— Відключили гарячу воду! Падлючі сантехніки! Третій день ремонтують! Повбивала би, пияки прокляті! П'ють з нас кров! Сидять на державному коштах, на нашій шиї, щоб іще хабар вимагати силоміць? Понабивала б ці мерзенні рила!

Нам залишалося лише уявляти незнайомих, втім таки дуже типових сантехніків, які зухвало знущалися над радянським інтелігентським класом.

Напади так само раптово закінчувались, як і починались. Обличчя рожевіло, на лобі викочувалися краплі поту, очі набували звичного сірого кольору. Неля Олександрівна вже нікуди не поспішала, вочевидь слабшали ноги (вона зазвичай сідала), голос ставав тихішим.

Іншими днями, розрядка мабуть відбувалася у транспорті, якщо ж метро «не спрацьовувало» і пересічному громадянину, чи громадянці щастило у відповідь на випадкове притискання, або похмурий погляд, залишитися недоторканим, грізна хвиля накочувалась на працівників родзалу.

Я подумки вже підібрав їй ліки. Цілковита схожість слововиверження з картиною статевого акту на тлі застопореного клімаксу, від чого ніяк не вдавалося абстрагуватись, виводила на ряд так званих «сексуальних препаратів». Але, понад усе мені подобалася хамоміла — звичайна ромашка, або науковою латиною *Chamomilla matricaria*. Одного вечора я навіть знову перечитав знайомі рядки: «Невдоволення, сварливість, роздратування, легко спалахує гнів, лють. Вередування, примхи та агресія. Хвороби, викликані гнівом і навпаки».

Проте про призначення ліків годі було й казати. Одного разу я вже був посланий на знайому адресу, тобто в ж... «разом зі своєю гомеопатією». Та хіба спиниш гомеопатичну ересь? Я вже знав, що вона не переносить болю (зокрема страждала й проклинала, водночас боячись стоматологів), що також є відомим симптомом гомеопатичної ромашки.

Час від часу в Нелі Олександрівни траплялися розлади травлення, мабуть зі здуттям та кольками. Зловживання ліками та кавою — в цьому можна було пересвідчитись наочно. Все співпадало...

Про вовка промовка. У середу випало чергувати разом з Нелею. Доля у цьому випадку розпоряджалася зусиллями начмеда, який складав графік й не дуже прислухався до того, що на разі зветься індивідуальною сумісністю (а хто ж має з нею чергувати?). Власне я один розбавив різношерстий бабський колектив.

Надвечір, близько восьмої години, традиційно влаштувалася вечеря, цього разу не зіпсована невідкладною операцією чи пологамі. Розмова не клеїлася, їжа здавалася несмачною. Єдина тема, що глибоко цікавила Нелю Олександрівну — це інопланетяни. Мабуть її вабила загрозлива таємниця та ганебний кінець розбещеного людства. Цей дискурс тільки я взявся якось підтримувати.

— Є незаперечні докази, що за нами слідкують у всесвіті, — від цієї думки, вона навіть стиха посміхнулася.

— Недаремно НЛО викрадають людей, або спілкуються з так званими контактерами. Наприклад, розуельський інцидент...

Я подумав, що напевно чи хтось із присутніх знає про катастрофу, якої 1947 року начебто зазнали літаючі тарілки у штаті Нью-Мексико. А вголос вимовив:

— Так це ж Америка, ЦРУ. Засекретили всі матеріали.

— Капіталісти, наволоч! Мабуть самі злякалися, — натхненно продовжувала Неля Олександрівна. В цей момент у прочинених дверях, для контролю за горланням у передпологових палатах, з'явилася мученицька постать з розпущеним волоссям. В одній руці вона тримала штатив працюючої крапельниці, в другій — підкладну пелюшку з плямою рожевого слизу. Розмова стрімко увірвалася.

— Подивиться хто-небудь... Будь-ласка, чи це не води відійшли?

Ніна, молодша з акушерок, яка влаштувалася найближче до входу вхопилася на ноги:

— Куди ж це Ви з крапельницею? Треба нас кликати. Обличчя завідувачки вже не передбачало нічого доброго.

— Ви б ще на стіл пелюшку поклали! Ви про культуру що-небудь чули? Може в лісі виховувалися? Марш в оглядову! Несіть за нею крапельницю!

— Нелі Олександрівно, — обережно мовила Ніна, — в неї анемія, гемоглобін вісімдесят шість, лабораторія підтвердила.

— Ще й кров маємо лити... Тьху! Що ж ти не лікувалася! Жопу вигодувала, замість розуму набратися! В тебе дитина без кисню задихається. Що ж дивного, що фашисти потім виростають! Через мить хвиля гніву накрила й нас:

— Годі посиденьки правити! Рушайте в обхід по палатах! Нема чого робити? Бікси треба порядкувати.

Вона зникла за дверима, продовжуючи робити голосні настанови. Усі переглянулися.

— Такий вік... — обережно промовила Люся, старша акушерка, мабуть, щоб порушити безгоміння.

Зваживши на загальний настрій, я насмівся на атаку:

— Може підібрати для неї гомеопатичні ліки, щось подібне до заспокійливих?

— А вона часом не того? Дах зовсім не поїде?

— Хіба вона зголося їй вживати?

— Підсиплемо у чай...

Всі засміялися й почали розходитись.

Я поплентався до ліфта, розмірковуючи, що чергувати в чоловічій бригаді приємніше. З іншого боку, тоді треба пиячити, або шукати привід, щоб ухилитися. Я вже знав, що таке «пластика за Бойлем-Маріотті, чи то за Гей-Люссаком»: біле зшиваєш з білим, червоне — до червоного. Йдеться про те, щоб не переплутати очеревину та апоневроз із м'язами, через алкогольні забавки з фокусом зору.

У холі мене неочікувано наздогнала Люся.

— Це ти серйозно про ліки?

Вона відчинила вікно, пошукавши у кишенях, звідкись, ледь не з трусів, дістала зім'яту пачку цигарок, машинально простягнувши мені:

— Ви ж не курите.

Вона нахилилася, підкурила і видихнула дим у стемнілий міський простір.

— Нікому не дозволю ображати Нелю. Вона хороша людина, просто не склалося життя в неї. Син невдаха, виріс без батька на Далекому Сході, не знаю подробиць... Чоловік загинув на підводному човні, вірніше вже у лікарні, від радіації.

Вона знову міцно затяглася.

— Живе на лівому березі, в успадкованій хрущовці. Невдовзі спровадять на пенсію. Оце справді сідниця!

— Людмило... Людмило Іванівно! Це важко пояснити... Власне, гомеопатія допомагає людям бути кращими... Ні, напевно краще почуватися. Ні, краще жити... Словом, прошу вибачення. Неля Олександрівна мене багато чого навчила. Вперше дала самостійно зробити кесарів розтин.

Я закашлявся від диму і відвернувся. У шахті ліфта загуло, заскреготіло, клацнули двері. Санітарки у піратських хустинках на голові, незмінні, нікуди не зникаючі, вічні жриці будь-якого стаціонару, перекочуючись на хворих ногах, потягли до родзалу каталку з біксами.

— Іванівно! Оце бікси привезли.

— А то я не бачу!

Я натиснув кнопку виклику ліфта.

Опісля добового чергування весняне сонечко здається ледь не чарівним. Звідкілясь з'являються дерева, небо, вулиці, наче творець світу вимальовує його заново. Весело чекати тролейбус на зупинці, бо ж їхати додому. В середині починає квітнути щось, чому немає назви, що постфактум позначиш для себе, як молодість.

Згасає напруження, ховається у підсвідомість відчуття небезпеки, яке потім, тривалі роки ще буде снитися жахом начебто забутого під час операції тампона...

Я побачив знайоме обличчя:

— Людмило Іванівно! Вас не впізнати без халата. Доброго дня!

— Здрастуйте. На ринок хочу заїхати. А Ви, певно, додому.

— Так. Чергування гарне хоча б тим, що неодмінно закінчується. Особливо в такий сонячний день...

— Принесіть якось ваші ліки. Вони, либонь, натуральні?

— Звичайна ромашка.

Біля нас загальмував та гостинно розчинив двері витвір чехословацького міського електротранспорту.

— Бувайте.

— Все, до...

* * *

Опісля сорокахвилинної п'ятихвилинки ми з Віктором пішли сходами до відділення.

— Ти сьогодні хто?

— Я — «недоносок акушерський».

— А я цього разу не поіменований. Позавчора був «кретином у халаті». Аби лопаткою по пальцях не лупили на операції!

Вітя призупинився й по-акторському промовив голосом куратора клініки:

— Ви не погоджуйтеся, а робіть висновки! Дай Вам мотузку й скажи повіситися, Ви так і вчините!

Ми із задоволенням реготали.

— Ти не помітив, що Неля Олександрівна змінилася? — спитав Вітя. Шефіння їй в обличчя історію жбурнула, а та хоч би що, пішла й сіла на місце. Ну певно задасть прочухану в родзалі! Я знизав плечима.

— Піду до старшої, переодягну халата.

Вислухавши обрядові причитання: «На Вас не напасешся», «Він зовсім новий, тільки завеликий», «Що за манера щодня халата змінювати», — нарешті я отримав задубілий від крохмалю халат з залишками випраної вати та дірками у кишеньках.

Переможно зайшов до асистентської. Всі були в зборі, на вільних місцях влаштувалися студенти, слабо вдаючи зацікавленість історіями хвороб.

— Антоне Володимировичу, це до тебе, — щиро посміхнувся Віктор, вказуючи на двох дівчат-переростків, які з індиферентними обличчями окупували мій стіл.

— А я свою відіслав до родзалу виписку з журналу пологів зробити... Ось і вона! Тебе здається Оленою звати?

Гостроноса брюнетка, із жвавими очима, яка тільки-но зняла марлеву маску, спалахнула рум'янцем:

— Ні, я Марія. Маша.

— Вибачте, Марія. Марія...

— Краще просто Маша.

Вона видобула з кишені блокнотика зі старанно виведеним текстом:

— Все зробила, як годиться. Пологи перші, фізіологічні, передчасне відходження вод, родостимуляція, перший період 12 годин, другий...

— Добре, я згодом передивлюся.

- Віктор заялозив на стільці:
— Сподобалося у родзалі?
— Ще й як! Усі ввічливі, посміхаються, дисципліновані.
— І пані завідувачка посміхалася? — якось розгублено перепитав Віктор.
— Ні, вона була наче трохи засмучена. Спитала хто я і звідки. Показала де журнал і попросила нікому не заважати.
— Ну що ж, констатував Віктор Борисович:
— *Sic transit gloria mundi*, — й виразно подивився на мене.
Я витримав його погляд і на силу стримався, щоб не відповісти на латини латиною:
— *Chamomilla matricaria*.

СЕКСУАЛЬНА РАПСОДІЯ

Повітря сповнилося солодкуватими парфумами, зайві молекули просякнули прямо у мозок, збуджуючи ще достеменно невідомі нації центри статевої ідентифікації.

- Рік народження?
— Невже це так важливо? Ви лікар, але в першу чергу мужчина. Хіба не слід доручати таке делікатне питання персоналові? Ще є закон про захист особистих даних...

Відірвавшись від комп'ютера я напорівся на засмаглі ноги в екстремально короткій спідничці та відкритих туфлях, вишитих червоними квітами. «Мабуть без целюліту. Ні, певно є, на стегнах та вище» — відстежив той, хто вище був поіменований «мужчиною». Ногам трохи бракує струнності, литки занадто рельєфні, але лінія плавна, правильно переходить у підбор (я згадав колишнього однокласника, який до четвертого курсу малював у конспектах саме такі ніжки на підборах, досягнувши неабиякої майстерності).

Представник медицини, який в моїй особі намагався не помічати «іншого я», збайдужіло погодився:

- Гаразд, цю графу згодом заповнять помічниці. Все в інтересах клієнта.
— Тоді скажу, — вона акцентовано поміняла ноги, з невеличкою паузою розправивши спідничку.

— Трохи за 45.

— Чим можу допомогти пані? — Буденно продовжив лікар.

А «другий», увімкнений зайвими молекулами парфумів, в той час розмірковував: «що означають червоні квіти?». Без довжелезних підборів зріст буде помітно нижчим. Шкода, що у тому перекладанні ніг залишилося невизначеним якого кольору...

— Щось незугарне з моїм лібідо.

— Ну, з ким не буває, — впевнено підхопив лікар, — життєві ситуації, монотонність стосунків, перепад гормонів, вік. Ще знаєте, жіночі запалення, грибки, дисбактеріоз піхви, надчутливість слизової оболонки... Нарешті усілякі болячки та працеголізм призводять до зниження статевого потягу. Особливо в осіб слабкої сексуальної конституції.

«Ну, що ти верзеш?» — непроханий помічник брутально перепинив лікаря з глибин фрейдівського несвідомого: «Спитай краще про коханця. Ну бой-френда, чоловіка, чорт його забирай!».

— У мене підвищене лібідо.

Тепер обоє — лікар та поціновувач жіночих ніжок разом втупилися в обличчя пацієнтки поверх окулярів. Лікар зауважив:

— Знаєте, це дещо... Дещо нетипове.

— Мене не цікавить типовість чи нетиповість мого питання. Це Ваші проблеми.

— Тільки не нервуйте. Прошу роз'яснити детальніше. Від цього залежить успіх лікування, — не здавався ескулап, тримаючись офіційного тону. «У 35 — прокоментував «внутрішній самець», вона була дуже апетитна. На разі забагато косметики».

— Будь ласка. В мене жахливий потяг до мужчин, враховуючи й власного чоловіка. Він, бідолашний, трохи змучився... Йому вранці на роботу, весь знесилений. Я навіть намагалася імітувати оргазм. А ще ходила на вумбілдінг, та він тільки розпалює.

— Вумбілдінг...

— Так, тренування інтимних м'язів. Статевий акт має бути довільної форми та тривалості, в основі якого закладено кілька відомих рухів. Це як музичний твір, щира рапсодія... Початок якої має бути очікуваним і водночас несподіваним. Так само, як у музиці, треба вибрати вірний темп та послідовність рухів. Прикро відчувати в собі лише толоч, дарма що залізний. Це може бути квітка лотоса, яка поступово розкривається. Їй водночас рана, яка майже загоїлася, але згадує пройдешний солодкий біль... А як подумаю про різноманітність поз... Можна витренувати собі таку незвичайну поставу... Аж слабшаю до запаморочення. Одне слово, важко зосередитись як на роботі, так і на інших справах.

Той, другий, ледь дочекався своєї черги: «Тільки уяви, друже: вона — медсестра на нічному чергуванні. Заходить до тебе в палату, щоб

поставити крапельницю у потворно-зеленому, напівпрозорому медичному костюмчику і... Ні, краще — покоївка у готелі у суворій, мало не чернечій уніформі. Через поспіх знехтувала табличкою «Не турбувати». Зайшла, щоб прибрати постіль і... А чим погано — поліцейський? Заводить тебе до камери у наручниках, приставляє кийок до підборіддя і... Або податковий інспектор... А от цього зась» — схаменувся лікар. Ніяких збочень!

— Знаєте що? Чому би Вам не звернутися до сексопатолога? Вона з широю посмішкою вийняла з сумочки книгу і простягнула мені.

— Ваша? «Гомеопатія в ендокринології. Ендокринні аспекти порушень сексуальної рекреативної функції у жінок».

— Я пробіг очима знайому назву. «А-а! — заверещав фрейдівський консультант, — спіймався! Це пастка! Чини собі як знаєш, а я зникаю!» — «Та почекай, — забурмотів я, — маленьке ускладнення та й годі».

— Гм. Малося на увазі... Я в тому сенсі що... З іншого боку...

Стало якось жарко, я відчув, що спітнів, метнувся до вікна прочинити квартиру. Вулицею рухалися пересічні громадяни без усіляких ознак сексуального занепокоєння.

— Ваші скарги цілком зрозумілі, — я повернувся на сцену, як актор після антракту й зробив наголос на слові «цілком». Відразу відчув, що «інше я» насправді покинуло мене напризволяще. Знову подивився на пацієнтку. Смага ніг, здобута в солярії, целюліт, що взяв гору над масажами, так само, як зморшки над косметичними кремами. Епатажно-високі підбори з хижо-червоними квітами та міні... Скрізь ознаки поганого смаку та старіння. Досить вульгарна особа, зважаючи ще й на колір помади. Тю-тю... Пам'ять послужливо витягла зі своєї скрині приналежну фразу трудяги-гінеколога: роздובбана піхва, хоч вантажівкою заїжджай... Фу, які тривіальності лізуть у голову. Невже теж з підсвідомості?

Треба зосередитись на німфоманії... Перше, що спадає на думку, це платина, лахезіс та гіосціамус. Пацієнти, яким показана гомеопатична платина, крім високого лібідо та сексуальної незадоволеності, страждають на манію величчя, щось на кшталт імператриці Катерини. Хоча пихи і вдосталь, та на царську особу не тягне... Щоб призначити зміїну отруту пацієнтці бракує балакучості, для блекоти — не вистачає патологічних ревнощів.

— Ще докторе, часом свербить та мулить зсередини... Щось тисне та наповнює, лоскоче... Доводить до розпачу.

Ось вона — підказка! Руки, наче від тої сверблячки швидко вихоплюють рецепт, й акуратно виводять «Кантаріс» — гомеопатичний препарат, який виробляється із шпанської мушки. Ця комаха відома з часів Гіппократа, як компонент «любовних напоїв». Услід за Лівією, дружиною Юлія Цезаря, середньовіччя вміло користувалось цим засобом потрапляючи хоті,

зрадам, шантажу та іншим приватним і службовим справам. Крім різкого підвищення лібідо, що не задовольняється від статевого акту, саме гомеопатичний кантаріс у змозі вгамувати свербіж статевих органів.

Я із задоволенням відчув, що мій мозок знову працює у штатному режимі. Що ж, для певності у призначенні не достає маленької подробиці. Кантаріс показаний пацієнтам з усіма «принадами» гострого циститу: безперервні позиви, біль, свербіння...

Про всяк випадок спитав:

— Більше ніяких скарг?

Вона подивилась на мене поглядом, яким дивляться вихователі на учнів спецінтернатів.

— Я втратила стільки часу, розраховуючи на допомогу... На професійні чесноти... Хіба я не конкретно висловила? Кажіть відразу, я перерахую, чого у мене немає.

— Це тільки уточнення. Добре, що циститу немає. Ось рецепт на ліки, з якими можна досягти дивовижної гармонії та тонкості відчуттів, не кажучи про оргастичність.

Через деякий час... (В цьому місці слід пояснити читачеві, що час у лікарів вимірюється візитами пацієнтів та успіхами в лікуванні, чи їхньою відсутністю). Отже, через деякий час до мене завітав недбало поголений чоловік з неспокійними очима. Він був у сірому костюмі, червона в цятинку краватка, намагаючись звільнитися від коміра, безпорадно згиналася на початку випнутого живота.

— Я не на прийом, — він зробив паузу, — хочу поговорити, як чоловік з чоловіком. Ненадовго. З приводу своєї жінки.

Він назвав прізвище. Я старанно засопів носом, переладнав окуляри, й почав розшук у комп'ютерній базі даних, краєм ока спостерігаючи за відвідачем.

— Від чого вона у Вас лікується?

— Так би мовити... — Я нахилився до нього ближче, наче хтось міг нас підслухати, — психологічні розлади, пов'язані зі страхом старіння, зокрема клімактеричним періодом.

— А я думав від циститу.

Довелося робити вигляд, що переглядаю історію. Чому б не назвати оте циститом?

— Так, і від циститу.

— То скільки можна чекати на результат? То в неї місячні, то цей нескінченний цистит, розтягнутий на половину мого життя. То настрої непідходящий. Я не хлопчик і не імпотент.

— Ні в якому разі, — погодився я, — не хлопчик і не...

Але він не чекав відповіді.

— Вона що? Думає, що їй заміни не буде? Біля мене на роботі стільки жінок, всі розлучені, самотні, тільки підморгни й насолоджуйся життям. Є навіть... З такими формами...

Збудження примусило його встати, безладно рухатись кабінетом.

— Я ж до неї по-хорошому, без грубощів. Джентльмен зі своєю дамою. А вона так ведеться... Немає каже до сексу ніякої прихильності. А сама в халатику вранці як вийде на балкон... Це, зауважу Вам, не яка-небудь спонтанна вранішня ерекція. Все більше думаю про згвалтування.

Він сів.

— Схожий я на сексуального маніяка?

Я оцінив його живіт, мішечки під очима та мляві руки.

— Напевно ні. Хоча мені не доводилося їх бачити. Знаєте що? Чому би Вам не звернутися до сексопатолога? А я докладу всіх зусиль, щоб приборкати цистит.

Тільки-но зачинились двері, я навгад набрав у пошуковому віконечку: «Рапсодія це...». Першим з'явилося визначення: музичний твір довільної побудови, в основі якого закладено декілька народних тем.

ТИГРЯЧІ КОЛЬКИ

Зебра курила, а тигр — ні. Велика кудлата голова, припорошена сірою пилукою, з радісно вищиреними зубами, лежала біля ніг господаря. В одній руці, яка щойно була копитом, зебра тримала пластикову склянку кави, в іншій — цигарку. Тигр сидів на стільці, зігнувшись надвоє, тужливо обхопивши помаранчево-смугасту морду руками. Пухнасті лапи з намальованими кігтями безпорадно повисли на кущих мотузочках. На саморобному столику, вкритому цератою, стояла військова фляжка та купа одноразового посуду. Подалі потріскувала та курилася рідким синім димом залізна кухва.

Звідкілясь пахло пшоняною кашею. Понад наметом, над розплавленим вогнем світлофором, який згорнувся на стовпі чорною гусінню, здималась обпалена громада будинку профспілок.

— Григорович! Дідуган у камуфляжі, який куняв над картонним ящиком з написом «потреби самооборони: на сигарети та мобільні», протер очі.

— Закурюй! Я пригощаю, — вони дружньо нахилилися, один до одного, щоб запалити цигарки.

Поруч, на відірваних дверях розташувалися сувеніри: жовто-сині стрічки, шалики, тризуби, прапори різного розміру, значки та наліпки з гаслами. Виставка куль з пояснювальними підписами, для віп-клієнтів — військова каска і будівельний шолом.

— Вчора відпрацював цілу групу іноземців, — видихнула зебра разом з димом й знову затяглася.

— Хороші люди. Від майдану просто в захваті. Дуже, дуже подобається: «sehr gut»! Всі посміхаються.

Зебра схвально похитала немитою головою, хильнула кави, почухала кількадемну чорну щетину.

— З наших що візьмеш? Зубожіли всі після революції. Не розумію, якщо вибралися сюди з дітьми, чому не зробити фото на згадку? Він перехопив мій погляд.

— Я до ваших послуг, від 10 гривень за сесію.

— Та ні, я йду у справах. Правду кажучи, мені тигр більше пасує. А що з ним сталося?

— Не треба було вчорашній чизбургер жерти.

— Ей, напарнику! Миколо! — він обернувся до знерухомілого хижака.

— Нема чого губу копилити. Ходи-но до намету, там спальник є, відлежись.

Я ще раз глянув на тигра. Його поза красномовно свідчила про біль у животі. Думка миттю забігла наперед: почуваючись невпевнено, через відвідини японського ресторану, я прихопив з собою перевірений засіб — колоцинт, мабуть найкращі гомеопатичні ліки від кишкової кольки та проносу з болісними позивами. Він діє навіть тоді, коли розлади травлення почалися не від інфекції, а внаслідок розлучення чи образи. Адже я збирався на телебачення, усвідомлюючи, що вищезгадані симптоми поза форматом прямого ефіру.

— Тебе Миколою звати?

Тигр важко стягнув з себе усміхнену вусату морду. Він виявився руським кирпатим хлопцем з блідим обличчям.

— А що?

— Бачу тобі з животом зле. Мабуть від болю навпіл зігнуло. Немає прикрішої болісті, ніж кольки. Випадково маю ліки з собою.

— Ніяких ліків не хочу, нащо організм хімією тріяти. В мене таке буває. Само минеться, — його знову зігнуло колькою, він чого грізний хижак зойкнув, видавши звуки більш схожі на мукання корови, аніж на гарчання тигра.

— Нащо терпіти? Паче хімії, препарат цілковито природній. З рослини, «дикий гарбуз» по-нашому.

Зебра з Григоровичем уважно спостерігали за нашою розмовою, пихкаючи цигарками.

— Який такий дикий? — недовіжливо спитала зебра, — гарбуз він і є гарбуз, — ствердно хитнув головою Григорович, знявши свою військову пілотку, поправив розкошлану чуприну й знову натягнув пілотку на самі вуха.

— Дикий гарбуз, або Лоза Содому згадується у Другій книзі Царств. Рoste у пустелі без води.

— А-а, то Ви священик? Баптист якийсь?

— Ні, набагато простіше — лікар. Я взяв порожню склянку, відсипав десяток білих горошин з упаковки.

— Хлюпніть трохи гарячої води нехай вип'є потроху, ковточками. І додав, зваживши на їхні недовірливі обличчя:

— Я не шарлатан чи знахар, щоб замовляти. Хвилин за п'ятнадцять можете побачити мене по телевізору. Зайдіть до найближчого ресторану та подивитесь. Ви ж мабуть тут з усіма заприятелювали.

Студія була праворуч, за барикадою. Оминаючи цей витвір колективного спротиву, я вкотре подумав про її схожість з мурашником. Чого тут більше — арт-об'єкта, чи штучного археологічного прошарку початку третього тисячоліття? Валізи, дитяче ліжечко 60-х років (де тільки воно зберігалося?), шафи, труби, шпали, штахети та лавочки, дрiт, велика колекція шин світових брендів, а також радянського виробництва, мішки сміття з логотипами будівельних компаній. Насамкінець — відчайдушною відмовою від рабовласництва — біля вершини покоївся розтрощений телевізор. Вгору на інститутську, серед діжок, шин, дров, зірваної бруківки, скільки сягав погляд, простяглися безперервні ланцюжки кольорових лампадок та приклеєних фотографій, шоломи, каски, бити, саморобні фанерні щити, православні ікони з рушниками, фігурки католицької Божої матері.

Березневий вітер нарешті дав спокій спущеним з мосту портретам у чорних рамках. Боязкий запах ранньої весни змішався зі смородом сірки і попелу, який густо вкрив усе довкола, неначе біля входу до пекла.

Осліплений будинок з вибитими шибками та пошкодженою цеглою, всередині надавав притулок телевізійникам. Розхлябані пластикові двері сповістили про мій прихід.

— Швидше, де Ви пропали? Це ж прямий ефір!

— Я на майдані знайшов пацієнта... Але мене вже ніхто не слухав, два асистенти потягнули до гостьового крісла, припорошуючи обличчя пудрою. Нижня половина ведучої, що звісно не потрапляє до камери, була у валянках.

— Куди Ви дивитесь? Камера не там, — вона суворо відслідкувала мій погляд. Я ж тут зранку до вечора. Мерзну.

— Я перепрошую. Мені завжди цікаво, що там, зі зворотного боку. Може така професія... В цей момент увімкнулася камера, під стелею засвітилася червона лампа з написом «ефір наживо».

Після передачі, прямуючи до метро, я раптово згадав про пацієнта. Довелось вертатися. Кухва згасла, стіл був прибраний. Імпровізована крамничка з сувенірами перейшла у володіння миршавого парубка у військовій шинелі. Григорович про щось балакав з бійцями, біля підбитої водометної машини, що безсило уткнулася передком у землю. Зебра і тигр бадьоро вистрибували серед перехожих. Зебра з іржанням та обіймами відверто виявляла прихильність до осіб жіночої статі. Тигр віддавав перевагу дітям. Він дозволяв пестити себе, потискати м'які пухнасті лапи і навіть скубати за вуса, не забуваючи пересунути фотоапарат у безпечне місце. Вочевидь, подумав я, це — спеціалізація. А також безперечне покращення стану хворого. Хоча, як стверджує медична наука, яке може бути покращення без аналізів.

«ПІНДОСІЯ» ЗВИЧАЙНА

— Так серце тисне, що аж ребра болять і в голову піддає. Вчора мабуть застудилася, кашляю, з носа тече, прости Господи.

Шура окинула поглядом торгову залу:

— Дівчатка, здрастуйте! Сьогодні буду знову ліки купляти. Антибіотики. І від кашлю. І від головного болю. Що терапевт приписала. Буду прохати директора, щоб авансом, за рахунок зарплати. Шкода аналізів не встигла зробити, бо сьогодні ж п'ятниця, — вона голосно позіхнула, — доведеться без аналізів хворіти.

Міцні кроки залунали коридором, рипнули двері, щось бухнуло, наче об стіл. Мабуть це Шура влаштувала свою господарську сумочку.

— Ой. Вже й радикуліт прихопив. З таким здоров'ям ще ходжу до роботи!

Знову почулися кроки, потім брязкіт швабри та відер, шум води у вбиральні.

— Піду з усіма здоровкатися.

Це означало, що зараз буде «обхід», тобто Шура має пройти всіма кабінетами.

Я мерщій прикрив двері. Погано, що прийом вже закінчився. Мені якраз припала охота передивитись поштову скриньку. Але й через причинені двері промикалося впевнене мецо-сопрано. Судячи з усього Шура вдерлася до кабінету завідувачки.

— Ларисо Петрівно, здрастуйте! Може мені гомеопатію якусь зробите?

— Здрастуй... Я ж тобі вчора робила.

— Це Ірина Костянтинівна прописувала. З головою воно начебто краще, але ж ноги й досі болять. А третього дня Олександр Петрович порадили — від кишкової кольки та здуття. Спочатку в животі заспокоїлося, а сходила на день народження, так печінку просто лещатами закручує... Сьогодні тільки-но до вас прийшла, спину заломило. Не знаю, чи зможу відра тягати. А Ви от, Ларисо Петрівно, цілий день в аптеці сидите, невже спину не тягне?

— Треба йти на фітнес.

— Га-га-га... — Шура щиро засміялася. — Як у серіалах! У короткій спідничці... Га-га-га...

Шура — Олександра Василівна, працювала прибиральницею на фірмі скільки себе пам'ятаю. При цьому вона постійно хворіла і всі ці роки збиралася «піти на пенсію по здоров'ю». На Шуру нові гомеопатичні призначення мали однаково позитивний, але дуже короткий вплив, отже не залишилося лікаря, щоб не дав їй бодай маленької поради.

Звуки з коридору засвідчили переміщення Шури у зворотному напрямку. Дорогою вона гримнула дверима туалету, понишпорила щось у комірці. Нарешті відро задзеленчало десь у торговому залі.

— Олесю, Вікторію! Що ви такі сумні? Гарних покупців бракує? Які кабінети прибирати? А хто сьогодні з лікарів працює? Може Жанна Олегівна? Вона на тому тижні прослухала мене хвонендоскопом, то знову треба слухати, щоб упаси Боже, не було бронхіту. Бо мала бронхіт минулої зими, таку купу ліків довелося купляти, ніяких зарплат не вистачить.

— Шуро, ми ліки в кредит не продаватимемо. Тільки за розпорядженням директора. Жанни Олегівни немає. Зараз є тільки Антон Володимирович, щойно закінчив прийом.

Я зрозумів, що залишився останньою медичною персоною на Шуриній території, заплющив очі і розслабився...

— Антоне Володимировичу! Здрастуйте.

— Доброго вечора, Шуро.

— Можна у Вас прибрати?

Я мляво хитнув головою.

— Зараз зберуся додому і...

— Подивиться на цю швабру, — з-за спини з'явився зразок уламаного інвентарю.

— Скажіть будь-ласка директорові, що нову швабру треба придбати. І краще нової конструкції, дорожчу. Чим підлогу мити? Хоча я навряд чи

буду працювати з-за здоров'я... Може хоч Ви розрадите? І серце і тиск, дарма, що кожного дня пігулки ковтаю. Від того сплю погано, особливо як добряче повечеряю. Ще повітря не вистачає і кашель мучить. Вчора вставала з ранку, то як запаморочило! А полаяла чоловіка — відпустило. Може мені на крапельниці в лікарню лягти? Та зараз грошей не вистачить. Краще б знову якусь гомеопатію спробувати...

— Я ж Вам виписував... Ну добре, дайте подумати. Вам треба щось надзвичайно ефективне. Піду дізнаюся в Лариси Петрівни, чи маємо належне в запасі.

Я попрямував до завідувачки, чуючи, як Шура енергійно почала рухати меблі в кабінеті. Завідувачка з окулярами на носі та в високому білому ковпачку заповняла журнал обліку фасувальних робіт.

— Ларисо Петрівно...

— Що, знову для Шури щось робитимемо? — Вона посміхнулася. — Уважно Вас слухаю.

— Ларисо Петрівно, в нас є «піндосія»?

Посмішка сповзла з обличчя завідувачки. Вона відірвалася від журналу і поправила окуляри.

— Як Ви кажете?

— «Піндосія» звичайна, тобто «піндосія» вульгаріс.

— Ніколи не чула.

Вона відкрила шухляду з номенклатурою, розкрила потрібну сторінку, але за мить озирнулася.

— Це що розіграш?

Я приклав пальця до губ:

— Тихіше. Кому розіграш, а кому найцінніший лікарський засіб. Головне надрукуйте правильну етикетку.

Через два дні заїхав до аптеки у службових справах. Кинув машину біля входу, і під добрячим липневим дощем, який тільки-но почався міцними окремими краплями, швидко забіг до аптеки.

— Вітаю! Як справи?

Вікторія посміхнулася:

— Добридень! Дощик нам привезли! — Вона передала мені пакунок з документами.

— Гарно, дякую. У вас усе нормально?

— Нічого, покупців зранку було трохи, зараз обмаль. А що Ви з Шурою зробили?

— З Шурою? — Я напружив мозок. — А що?

— Вихвалялася перед усіма новими ліками. Каже не такі, як у всіх. Дуже дякувала, мовляв ефект кращий від попередніх. Хоча хотілося б чогось більшого.

— Дуже радий почути. Я схопив пакунок оцінюючи відстань під дощем до машини. І виразно уявив собі яскраво-зелену струнку «піндо-сію» з дозрілими «підноськими» горіхами, що містять цілющу «піндо-ську» олію.

РОДЕНІВСЬКІ ЦИЦЬКИ

— ...Роден працював над групою з шести фігур чотири роки. Він та кож відмовився від постаменту, щоб композиція перебувала на одному рівні з глядачами. Сучасникам виконання пам'ятника здавалося вкрай спірним... Товариші, швидше підтягуємося! Самі себе затримуєте. Не буде часу для магазинів, блін. Де Лариса Петрівна? Автобус зайве не чекатиме! Майстерний перехід світла у тінь підкреслює мужній образ захисників Кале, духовну напруженість героїв. Контрасти статичних і динамічних фігур, протиставлення ваги тіл та експресії передають гіркоту поразки та героїчну жертвовність співгромадян... Хто там кинув обгортку у фонтан? Ларисо Петрівно, заберіть у дітей морозиво...

Звіддала вже наближалася нова група з барвистими рюкзаками в однакових круглих капелюшках. Гід попереду бадьоро підняв над головою жовту іграшкову парасольку, намагаючись конкурувати з золотим куполом Будинку інвалідів, застиглому в липневому повітрі. Я зрозумів, що сфотографувати «Громадян Кале» не вийде і поплентався через сад до музею.

— Татку, а татку! А чому в тебе цицьки як у мами?

Я обернувся: руське дівчатко тягнуло за руку м'якотілого чоловіка з акуратним животиком. Крізь футболку легко вгадувався предмет запитання.

— Це наш дідусь винен, краще його спитай.

Я перевів погляд на розташовану поруч скульптуру: справжній солдат з бронзового століття... Ні, Роден не робив таких цицьок... Женоподібний вигляд у поєднанні зі збільшенням молочних залоз – це найяскравіші показання для призначення гомеопатичного болиголову, себто коніум макулатум. Звісно цицьки відразу не зменшаться, але гормональні порушення можна врегулювати, і якби вони прийшли на прийом... Ні, краще зайнятися Роденом. Адже я втратив у безжальній черзі сорок хвилин життя під

пекучим паризьким сонцем, аж очам боляче. До речі, пацієнти, яким підходить коніум, не витримують яскравого світла. Носять темні окуляри, як справжнісінька хунта, наприклад Піночет. А якими цікаво в нього були цицьки?

Я вмовстився на вільну лавочку і відкрив планшет. Так і знав, доступні тільки парадні фотографії у генеральській формі. Ось чому треба роздягати пацієнтів... Що ж до слабкої статі — я обвів очима публіку, але не знайшов гідного зразка — то все навпаки, коніум показаний жінкам, які мали б займатися важкою атлетикою. Звісно, як людина широкого кругозору, я не проти цього виду спорту, але... Грізною ходою з бойовою сумочкою у руці повз мене прослідувала великогабаритна брюнетка з яскраво-червоною помадою — але це не мій типаж.

Відомо, що Роден не створював подібних образів. Мабуть у нього почуття здорового романтизму притьмом узяло гору над реалізмом. До того ж тендітна Каміла Клодель була молодшою за нього на двадцять років... З іншого боку відтворення «клімактеричного горбка», розвиненої мускулатури, вусиків над спітнілою губою, вузького тазу та бочкоподібного тулуба у прекрасної половини людства було б сміливим кроком в авангардному розвитку мистецтва.

Під вікнами палацу почулися крики російською:

— Гліб, Павлуша, мерщій злізайте зі скульптури! Це не дитячий майданчик! Блін, де Лариса Петрівна? Почулися короткі звуки боротьби, вереск, зашурхотіло ріння і все стихло.

У ногах та спині поступово зникала неприємна тяжкість. Як кажуть туристи, щоб цікавитись високим мистецтвом потрібні сильні ноги. Може такі, як у Роденівського Івана-Хрестителя — грубі, мужикуваті, кремезні, з широко поставленими стопами. Мовляв, зрозумійте, як сутужно бути Предтечею.

Обік мене, важко спираючись на ціпок, прошкандибав огрядний німець з акуратно-сивими скронями на червоному обличчі. Судячи з неприродно притисненої до тулуба руки — після інсульту. Знову таки для болиголова випадок: параліч, слабкість ніг, нестійка хода, порушення координації. Б'юся об заклад, у нього ще запаморочення, утруднення сечовипускання, імпотенція...

Зала сповнилася людом, який можна було з цікавістю розглядати. Високі, на довгих тонких ногах з прямою виправкою спини — англійці. У кросівках та батистових платтячках корейці. У босоніжках з блискітками, яскраво нафарбовані — італійки. Чорняві, густоброві, з блискучими чорними очима, схожі на перевдягнутих циганів — іспанці. Російськомовних відвідувачів здалека виказують пляжні шорти та стоптані тапці на босоніж.

Я рішуче підвівся, треба все-таки навітшатися Роденом. Нахилився до найближчого експоната: «Перший значний твір молодого

скульптора — «Людина зі зламаним носом» не був допущений в паризький салон через невідповідність самого задуму офіційним вимогам...». А що ж робити людині з перебитим носом? Не водити компанію з гоноровим панством? Бідолашному щонайменше від такого стусана стався струс мозку. А потім запаморочення і головний біль... Все мов пописаному, ясні показання для болиголова...

Добре, далі буду просто насолоджуватись мистецтвом. Здається, у мarmурі Роден перевищив себе. Навіть його ранні твори дивовижно передають випестуване юністю обличчя, тонкість вій, пружний вигин ший, драпірований невагомою тканиною, ніжність шкіри... Мarmур, шкіра... Так звана «мarmурова шкіра» — тонка, світла, з серпанковими судинками — відоме у медицині явище, що виникає при деяких захворюваннях, або просто від холоду. Розтягнення та загибель колагенових волокон, витончення епідермісу... З точки зору гомеопатії чи не найкращий з симптомів для коніуму!

Роздуми спинились завдяки відкритому бузковому платтячку, що силалося приховати виточений африканською генетикою секс-об'єкт. Перед тим, як відвести погляд я встиг побачити втомлене позіхання: фіолетовий рот плавнo витягнувся й спалахнув сніжними рядами зубів. Цікаво, як би поводився великий майстер з таким матеріалом...

Перед очима постали рядки власноруч писаної лекції: «Коніум показаний від недуг, викликаних тривалим сексуальним утриманням або на-впаки»... А ззаду бузкове платтячко ще привабливіше. Хтось з наших авторитетів стверджував, що в гомеопатії все треба випробувати на собі... Хоча людям, яким підходить коніум властива боязнь всього нового, своєрідний консерватизм мислення...

В передостанньому залі я знову натрапив на дівчинку з кволим татом. Під товстим склом посеред приміщення красувалась скульптура «Медитація». Дівча за мить оббігло довкола постаменту:

— Чому вона так зігнулася? Де в неї руки? І ноги відвалюються!

— Ліпити треба правильно і красиво, як греки, — резюмував втомлений родитель.

— Тут нема на що дивитися. Ходімо в кафе.

Ну, дався мені цей коніум! — сказав я до себе. — Ось так і утворюються фіксовані ідеї. Недалеко вже й до слабоумства. Треба більше відпочивати. Може й мені філіжанку кави...

Почекай, — відгукнувся внутрішній голос, — фіксовані ідеї... «Застиглий розум», депресія, передчасна старість... Сам знаєш, які ліки годяться у таких випадках...

СОЛОДКА ДИТИНКА

Вони сиділи навпроти мене наче свята трійця. Помилувавшись «композицією» я почав вираховувати ймовірного пацієнта. Найкращою кандидаткою мені здалася огрядна бабуса. Вона сприйняла моє оглядання як запрошення:

— Лікарю, благаємо! Треба щось робити. Допоможіть!

Важко дихає, мабуть страждає на бронхіт, чи ще більше – на бронхіальну астму. Зараз закашляє...

Слово взяла молодша жінка:

— У нас велика проблема зі здоров'ям... Не маємо далі зволікати. В поліклініці ніяк не встановлять діагнозу, сімейний лікар направила на обстеження...

Обличчя жінки набуло темно-рожевого кольору, на шиї виразно запульсували артерії.

Ось воно що – гіпертонічна хвороба з нестабільним перебігом у молодому віці. Може й серце барахлить?

Тепер обидві жінки заговорили водночас:

— Сподіваємося тільки на Вас. Врятуйте дитину!

У цю мить хворий спритно сховався під столом, звідкіля був вилучений спільним зусиллям жіночих рук. Його кругленьке личко сяяло від усвідомлення головної ролі у цьому дійстві. Схудлим його можна було назвати тільки у порівнянні з мамою та бабусею.

— Петрику, голубчику, солодкий ти наш, посидь спокійно. Ти зараз в гостях у пана лікаря. Ми ж тобі дома розповідали.

«Голубчик» підвів веселі зелені оченята, задоволено тицьнув у мій бік пухленьким пальчиком:

— А в нього уколів немає! І халат не справжній!

— Ну, то й що? – я ані трохи не знітився. Зате у мене є справжня поліцейська машина! Вона під кушеткою, у великій коробці, тобто гаражі...

Пролунав несамовитий крик і Петрик, видравшись з люблячих обіймів, зник з поля зору.

— Він нічого не їсть — сказала мама.

— Втрачає вагу — додала бабуса.

— Шурх-шурх — почулося розгортання картонної коробки.

— Спочатку перестав їсти все зелене. Потім усе червоне. Потім знайшов кістку в рибі... Й відмовився їсти рибу та м'ясо.

— Бум! – поліцейська машина усіма колесами приземлилася на підлозі.

— А позавчора натрапив на вишневу кісточку в компоті і його знудило. Ми нажахалися. Самі розумієте, відтепер ніяких компотів та фруктів.

Почали зрізати усі шкірунки, визбирувати грудочки, різати усе шматочками. Та марно...

— Вж-вж-вж! – поліцейська машина виїхала на патрулювання.

— ... Тепер не їсть нічого, крім м'яких цукерок.

— Уа-уа-уа! — увімкнулася поліцейська сирена.

— Невропатолог приписав нам заспокійливе. Та якось невпевнено поведися, мовляв справа у психології, почекайте... Та він же від голоду....

— Вж-вж-вж, уа-уа-уа...

Я перечекав сирену.

— Цілком розділяю ваше занепокоєння – сказав я. Не знаючи до кого краще звертатися – до мами чи до бабусі, повертав голову в обидва боки не змінюючи виразу обличчя.

— У принципі...

— Уа-уа... Вж-вж... Сирена трохи ослабла, вочевидь патрулювання комісара Петрика добігало кінця.

— Скажіть, у Вашій практиці були такі випадки?

— Може... — Я чомусь згадав власне дитинство. — Так. Точно були.

— І що? — Запитав жіночий дует.

— Усі живі.

Кудлата голівка винирнула з-під столу.

— А ти заїхав у гараж? – занепокоєно спитав я. – Машину, тим паче службову, не годиться кидати напризволяще. Я її так люблю...

Остання фраза виявилася переконливою. Поки хворе дитятко шаруділо коробкою, я спитав:

— Хтось із вас страждає на цукровий діабет?

Бабуся переглянулася з дочкою.

— Постійно приймаю пігулки. Але ж це вікове.

— А гнійні процеси траплялися?

— Ні, це у мене – перебила мати. – Мастит різали. А ще опісля ін'єкції самі знаєте де загноїлося...

Я впевнено написав на рецепті латинську назву цукру: «*Saccharum album* 30. Приймати щоденно по три горошини».

— Має допомогти, особливо такому... Солодкому хлопчикові.

— Я солодкий, я солодкий! — Пропівав малий і відразу залився переливчастим сміхом-дзвоником. — І мама з бабусею так кажуть!

— А ще й будеш приймати солодкі цукрові ліки.

Це остаточно привело пацієнта у чудовий настрій. Він вхопив жінок за руки:

— Ходімо мерщій, щоб скоріше знову прийти до цього лікаря!

Я повернувся до вікна, де квітені обіцяв перейти прямо у спекотне літо і подумки посміхнувся услід життєстверджуючій сімейці. Люблю я цей «цукор на цукрі». Неможливо пояснити, як потенційований до

відсутності молекул цукор, що наноситься на звичайний цукор, може діяти... Краще зважити на інше — медицина давно встановила зв'язок між надлишком ваги, діабетом, гнійними процесами та вживанням цукру. А в показаннях для «гомеопатичного цукру» ще є балакучість, неспокій, постійне бажання все чіпати руками, у дітей — нездоланна неслухняність...

* * *

Осінь поспіхом, мабуть щоб встигнути до дощів, почала вкривати Київ ковдрою кленового та каштанового листя. Час, коли можна підставити обличчя м'якому, ще теплому жовтневому сонцю. Шерхотіти брунатно-жовтим килимом, наче власними спогадами або, зваживши у руці напівпрозоре вітрило, прочитати послання пройдешнього літа. Згадати вірші, хиткі жердинки на лавці, осяяний сліпучим сонцем силует... Запах волосся, дотик у нерозкриті губи, настільки легкий, наче й не було його зовсім...

— Ігорю, ти де?

— Антоне Володимировичу! Слухайте, я ще вдома, не встигаю, пробачте. Може Ви до мене підскочите? Вулиця Шамрила. Тут є така крамничка-кав'ярня — «Чорний доктор». Ось біля неї — о десятій...

Я напружив пам'ять. Це десь недалеко. Краще не відкладати справу на завтра. Ігор наладжував нам друк етикеток і постачав папір для кольорового принтера. Він завжди брав слухавку, обіцяв прийти «приблизно за годину», «після обіду», «остаточно завтра», «на наступному тижні», «гарантовано наприкінці місяця», але був невовимий.

Вулиці позаду авто розбіглися яскравими розплетеними стрічками. Світлофор послужливо засвітив зелений, я звернув на Шамрила, але через деякий час зрозумів, що заплутався. Довелося спинити машину біля двоповерхової будівлі у радянському стилі. Добре, розпитаю у когось про «Чорного доктора», повз мене якраз проходила жінка, тримаючи за руку та про щось умовляючи хлопчика.

— Доброго ранку! Скажіть будь ласка...

— Антоне Володимировичу! Доброго ранку!

— А, мама і солодка дитинка!

Я побачив, що у другій руці жінка тримала футляр зі скрипкою.

Мати посміхнулася:

— Петю, ти впізнаєш нашого лікаря?

— Здрастуйте. — відрубало юне обдаровання.

— Мамо, ми запізнюємося.

— Лікарю, я Вам стільки маю розказати! Будь-ласка, якщо маєте хоч хвилику...

— У мене важлива зустріч, — заквапився я.

— Не маю ані хвилиночки. Власне... І в цю мить почувся сигнал мобільного.

— Це Ігор. Розумієте, тут виникли обставини... Термінова робота... Мені дуже шкода, але зустріч відкладається. Я перепрошую...

Він говорив гучно, з мобільного телефону слова були чутні за декілька метрів. Я застиг, наче спійманий на гарячому.

— От і добре. Жінка потягнула мене за рукав. Давайте заведемо Петрика на урок і поговоримо.

Двері класу залишилися напівпрочиненими. Ми присіли на стільцях у коридорі, звідкіля можна було майже без перешкод спостерігати незнайомий мені процес музичного виховання.

— Бачите, нас прийняли на скрипку, та ще й до відомого педагога. Без усякого блату, без знайомств... Ви ж знаєте, що таке школа Лисенка... Це нам сусідка порадила, коли почула, як Петрик гарно співає.

— А як же це... З харчуванням?

— Ви знаєте, якимось само собою минулося, ми й не помітили. Головне — вона нахилила голову ближче, — поменшало істерик. Подавали три місяці ліки і закинули. А у відпустці знову почалося: трохи порізався, вибіг посеред вулиці у Ялті, і волає до перехожих: «Я стікаю кров'ю... Рятуйте! Вмираю від кровотечі! Навіщо батьки мене народили, у них навіть бинта немає!». Підняв пальця вгору й улігся посеред натовпу. Уявіть собі наше становище...

З класу почали доноситись перші, пронизливо-різкі звуки скрипки.

— Ми відновили лікування, і, слава тобі Господи! — вона перехрестилася й зітхнула, — витримуємо музику. Та й до солодкого потяг зменшився.

Скрипка вже досить впевнено повела свою нехитру мелодію. З коридору було видно частину фотельчика, схрещені на грудях руки педагогічки та босоніжки на підборах. Я подумки вималював собі розніжену кішку з примруженими маленькими очима.

— Добре, добре... Петрику, ти файно граєш...

Але скрипка несподівано зробила якусь незграбну витівку. Й відразу фігурка скрипаля якось приречено знітилася.

— Що ж ти робиш, падлюка!?

Почувся галас і метушня, двері класу рвучко зачинилися. Жінка перехопила мій погляд.

— Ось так майже завжди. Така вона — музика.

— Гаразд, продовжуйте давати ліки. Гомеопати вважають, що потенційований цукор корисний при синдромі покинутості. Тобто коли дитині здається, що її покинули, що їй не достає любові та прихильності. Звідсіля ревності, невпевненість, страх втратити підтримку батьків. У підлітків та навіть дорослих ця хвороба призводить до відчуття презирства з боку довколишніх, боязкість поєднується з агресією,

асоціальною поведінкою, злостивістю. Може тому, що вони отримували цукерки замість любові... Але, я думаю, вашої родини це не стосується. Взагалі солодке — це замітник впевненості і спокою. На цьому місці я зітхнув:

— Варто тільки придивитись до ласолюбців...

* * *

Сплинув час, на поліцейській машині вже встигли прокататися інші маленькі комісари. Але ніхто так класно не передавав звук сирени, як майбутній скрипаль Петрик. Я почекав хвилинку, налаштуваючись на дорогу додому. Прилаштував мобільного в гніздо для склянки і завів двигуна. В ту ж мить задріботів телефон.

— Це Петрикова мама. Рятуйте! Допоможіть, будь-ласка!

— Що, знову нічого не їсть?

— Їсть, їсть... Зараз біда! Рятуйте!

— То в чому справа?

— Він на підвіконні... А вікно прочинене... Каже, щоб ми не підходили, а то вистрибне... Що ми його не любимо, не виконуємо наказів, тобто бажань щодо подарунків... Що робити? Рятуйте!

Паскудна мелодрама! А може трагедія? Навіщо мені телефонувати? Є служба порятунку. Міністерство надзвичайних ситуацій. Міліція. Психологи. ЖЕК. Думки вихором пронеслися у голові. І раптом, може з ворожбитських генів прапрадіда-характерника прийшла підказка.

— Йдіть і займайтесь справами. Скажіть, що немає коли розмовляти. А про подарунок поговорите завтра. Чуєте?

— Чую.

На тому кінці запала довга мовчанка.

Нарешті у слухавці щось клацнуло, почулося тяжке дихання.

— Ну що?

— Пішов до своєї кімнати і закритися.

...Повернувшись до реальності, спіймав себе на тому, що сиджу з увімкненим двигуном та працюючим радіо. Ні. Більше ніяких випадків зі служби порятунку. В усякому разі ніякої дурної самовпевненості. До дідька таких пацієнтів! Але у глибині душі народилась і зрадницьки торкнулася губ впевнена гонориста посмішка.

Дивне відчуття перед хворобою. В тілі якась незручність, в душі неспокій — мабуть підсвідомість б'є на сполох, а розум ще очікує якихось доказів. Снідати не хочеться, трохи нудить.

Останнього тижня до гомеопатичної конференції поспішав відредагувати журнал. Щороку ця робота видається мені марнотратством, на кшталт видобування самородного золота. Щоб намити оригінальних думок, треба добряче просіяти різношерстих дописів. Решті — надати наукового вигляду, інколи ледь здогадуючись, що саме мав на увазі автор, це як у річковому вранішньому тумані провести човен фарватером.

Здається, що наше гомеопатичне підґрунтя дуже плідне для невизнаних геніїв з їхніми особливими знаками пунктуації та жирним шрифтом.

Для цього випуску з щоденників дідуся я обрав випадок лікування гострого апендициту. Щоб невідкладну хірургічну патологію замінити гомеопатією, треба бути або закінченим дурнем, або досвідченим сміливцем. На дурня не схожий, за плечима майже десять років хірургічної практики, оперував швидко і вдало.

Сніданок не вдався, у шаунку вчинилася спекотна тяжкість, нудота посилилась, аж морозити почало. Що за прикрість така? Витяг аптечку, трохи поміркував — блювотний корінь, іпеакауана. Крупинки здалися дуже соловкими. Нарешті полегшало.

Може дідуся трохи блефував? Але ж ці щоденники не призначалися для сторонніх, зважаючи на примітки щодо особистого життя і побуту.

Впевнившись у діагнозі — гострий апендицит, — він описав типові його симптоми. А потім призначив гомеопатію під власним наглядом: «Хвора С., рахівник артілі. Потрапила до лікарні 10 квітня 1935 року з приводу гострого болю внизу живота, з правого боку...».

Знову нудить. Язик якось дивно рухається, наче йому не вистачає слини. У животі щось потягнуло. Це, скоріше, не біль, а здуття, хочеться зігнути-ся. Доводиться лягти до ліжка і підтягнути до себе коліна. Рука потяглася до колоцинту: це одні з найкращих гомеопатичних ліків від кишкових кольок. Тепер треба розслабитися.

Що штовхало молодого, але вже досвідченого у хірургії лікаря Попова на подібні ризиковані експерименти? На жаль, вже ні в кого спитати.

Цікаво й інше: як йому це дозволялося, і як він уникнув долі української інтелігенції сталінських часів за своє вільнодумство. Тепер розумію: в НКВС траплялися різні люди, були й такі, що радили лікареві терміново змінювати адресу. З іншого боку, маємо дякувати поштовій службі, що в лихолітні 30-ті роки, через громадянську війну та голод, доставила до

Полтавської губернії посилку з ліками. З самого Ленінграда, з першої в Російській імперії гомеопатичної аптеки, що на Невському проспекті. На щастя, не знищеної більшовиками. Згадаємо й про підручник з гомеопатії Є. Неша, що знайшовся серед книжок, придбаних під час навчання в Одесі. Так складаються обставини: про них потім сперечатимуться історики, щодо суворих приречень та щасливих подарунків долі. Ймовірно хтось диригує випадковістю, запліднюючи наші старання.

Здуття послабшало, спробував розігнути ноги, та в цей момент глибоко, в центрі, десь в районі шлунка, з'явився біль. Відразу ж у мозок блискавкою вдарив страх: що це? А біль почав поступово наростати, наче заповнював якусь внутрішню порожнечу. Знов підтягнув ноги — не допомагає. Швидко відкинув дерев'яну кришку аптечки: ліки від страху. Ліки від страху... Вибрав аконіт — борець, він має впоратися із раптовим внутрішнім ворогом. Так, і справді спокійніше.

Не може бути, щоб дідусь не боявся. Про це я встиг спитати. Юнаком він бачив, як грабують маєтки, бачив полум'я, розпач людей, насильство, постріли, похмурі садиби, котрі відчували власну приреченість. А найстрашніше — вогнище, розпалене з книг у шкіряних палітурках з золотим тисненням. Він зрозумів, що чиниться не просто зло, а надзвичайне зло. Можливо, тоді й вирішив їхати подалі на Південь. Вірніше, у південному напрямку, саме туди рухалися потяги зі станції, пропонуючи любителям пригод покаті, духмяні від сонця дахи товарних вагонів. Коли проженуть охоронці, чи облава — мерщій у поле, чекати наступного потяга.

Страх від аконіту і справді пом'якшав, наче розплився у підсвідомості. Біль опустився нижче, у правий бік, почав крутити неблаганним пекучим свердлом. Я відчув, що не можу розігнути праву ногу. Спробував притиснути хворе місце — біль одразу пронизав до хребта, запаморочив голову, запульсував у шиї. Он як, зашепотів я до себе. Що ж прийняти, що робити...? Бріонія — білий переступень. Ці ліки завжди допомагали мені при кишкових інфекціях. Гарячково відшукав літеру «Б», водночас розуміючи: сталося щось інше. Скляночка від зайвого зусилля здригнулася, корок залишився у руці, дрібні швейцарські крупинки розбіглися по ковдрі, так само, як розбіглися думки.

Знову почало морозити, мабуть, підскочила температура. Біль не вщухав, але тепер переривався напівмаренням. Отак і Дем'ян Попов, у свої вісімнадцять років прокинувся серед теплої ночі від смутного хвилювання: чи марення, чи передчуття долі. Ешелон наче не рухався, а до нього плив назустріч ранковий степ, розсовуючи завісу світанку, за яким владно світилося безкрає і невідоме — море.

Вже потім, він, з твердим рішенням стати інженером, зніме мебльовану кімнату разом з іншим абітурієнтом. Його звати Степаном, саме він почне історичну розмову:

- Ти куди вступаєш?
- До суднобудівельного.
- Ну і дурень.
- А ти куди?
- Туди, куди всі нормальні люди — до медичного інституту.

Невдовзі розгублений юнак постав перед ректором. Вступні іспити закінчилися. Чи знову йому ангел-охоронець прошепотів, чи спрацювала успадкована селянська хитрість:

— Я вражений вашими мармуровими сходами, що ведуть... у піднебес-ся медичної науки. І я не уявляю себе без цього...

Ректор переглянув атестат комерційного училища.

— Пильнуй, щоб не посковзнутися... Ось список членів екзаменацій-ної комісії, та їхні домашні адреси — складай іспити екстерном.

На Одесу стрімко накочувалась революційна хвиля: ректор інститу-ту Дмитро Павлович Кишенський, професор, доктор медицини, член «Союза спасенія Родіни» швидко опиниться в еміграції, а йому на змі-ну прийде лояльний до більшовизму майбутній радянський академік Заболотний. Минуло багато років і вже я побачив ці сходи. Влітку, коли згасла студентська маячня, піднявся ними до того ж медичного піднебесся назустріч сонячному промінню. Мармурові плити місцями стесалися, ко-пії античних богинь та барельєфи пожовкли, але не втратили величі. Майже так само виглядав медичний факультет Імператорського Новоросійського університету.

Отже сходи... Вони як життя: ми маємо піднятися до вершини, але по-тім спускатися долу... Світло стало каламутним і гарячим, ноги перестали тримати і я повалився у жорстку незручну постіль. Біль зробився напо-легливим, безперестанним — ані випростатися, ані розігнути праву ногу. Потроху, тамуючи дихання, притиснув ділянку болю: «один, два, три» — і стрімко відпустив руку. Усередині відразу вдарило гострою, розпеченою хвилею, розтеклося, хитнуло мозок, зірвалося з губ зрадницьким вигуком.

Той, другий, що у свідомості залишився лікарем, з цікавістю констату-вав: це симптом подразнення очеревини, Щоткіна-Блюмберга. Сам його спостерігав багато разів у пацієнтів. Внутрішній лікар забажав спробувати пульс: жвавий, стрімкий, більше сотні ударів. Дзеркало покійно відобрази-ло сухий, коричневий язик з червоним трикутником на кінці. Через біль і нудоту ясно відчув внутрішній голос: «Чудово», — промовив він, наче да-вав пояснення студентам. — «Наявні всі типові симптоми гострого апен-дициту. Зрозуміло, що всі подібні випадки підлягають невідкладній...».

Мої пальці, що втратили гнучкість, вже набирали номер.

— Костю, це я. Що, не впізнаєш? — Може щось із голосом.

Вінницький був вдома, чергував минулої доби.

— Ага, — якось буденно вирік він.

— Зараз телефоную, залишимо тобі місце у другій хірургії. Сам доїдеш? Давай, друже, щоб до ночі.

Я поклав слухавку, серце колотилося. Треба узяти необхідне: паспорт, гроші, одяг... Погляд упав на друкований лист: «Хвора С., рахівник артілі. Потрапила до лікарні 10 квітня 1935 року з приводу гострого болю внизу живота з правого боку...». Далі, далі... «симптом Блюмберга яскраво виражений. Стан хворої, незважаючи на занепокоєння, має характер подібної до тифу лихоманки. Прискорений пульс, температура 39,3». Далі... «Призначений сумах отруйний в краплях, 6 разів на день». Поки зберуся, можна і прийняти. На цей раз горошини здалися мало не гіркими. Я почав шукати паспорт у шухлядах, потім — серед паперів на підвіконні. Нарешті потерта синя книжечка, дбайливо загорнута у целофановий файл, опинилася в руках. Тепер одяг... У голові прояснилось, зник озноб, всередині з'явився спокій. Я зрозумів, що пересуваюся без болю. Може прилягти? Хоч на декілька хвилин... Постіль виявилася м'якою і привабливою, такою зручною, що не варто було ворухитися. Кімнату заповнили спокійні сутінки.

Знову вийшло сонечко, і раптом відкрився небокрай, увесь в м'якому саяві серпневих ланів. Полтавщина з її переливчастими пагорбами, зрілими опуклими соняшниками, гарячими списками стерні, спритними маленькими річками, шелесткими тополями.

На цьому місці ми завжди зупинялись...

Повітря розірвало вибухом, земля попливла з-під ніг, чорноземом заліпило очі, нестримно, пекуче штовхнуло у груди і накрило тишею.

Під Лохвицею, за десять кілометрів від місця свого народження, втратив свідомість військовий хірург Попов. Його настигла вибухова хвиля від німецької мінометної міни. Не здогадувався бранець нової великої війни, що наприкінці серпня 1941 року лінія фронту виглядала як велика закарлюка, що протяглася на північ, а на півдні повторювала вигини Дніпра. Звідки знати йому, що Гудеріан, який мріяв про Москву, 23 серпня отримав наказ повертати на південь, а Жуков, за пропозицію здати Київ і відвести 37-му армію Власова в резерв, буде знятий Сталіним з посади начальника Генштабу та відправлений командувати Західним фронтом. Що 15 вересня в оточенні опиниться майже весь Південно-західний фронт, що серед 616 тисяч облікового складу, які не виберуться з котла, буде і він.

Дід ніколи не розповідав подробиць. Шкода, що і я не розпитував. Знаю, що він ніколи не їв свинину, бо повернення свідомості обернулося теплим ворсяним дотиком та рохканням. Знаю, що німці дозволили йому лікувати поранених військовополонених. Знаю, що в тифозних бараках

він вдало використовував гомеопатію. Найкраще повторити слова святого Івана Богослова з об'явлень, саме їх я колись перечитував для діда: «Будь пильний і зміцнюй інших, що близькі до смерті, бо не знайшов я, щоб діла твої були скінчені перед Богом».

* * *

Блаженну тишу порушив телефонний дзвоник.

— Це Костя. Де ти є? Ти що не знаєш, що таке перитоніт? Хоч аналіз крові елементарний треба взяти. А далі грайся собі.

— Розумієш, у мене немає перитоніту. Може й апендициту не було. Я погарячував. Вибач.

Біль вже віддалився, думки стали світлими і ясними.

Мармурові сходи справді ведуть до медичного храму. Бережіть сімейні архіви.

Науково-популярне видання

Попов Антон Володимирович

У МЕДИЧНОМУ ЗАДЗЕРКАЛЛІ: ПРИГОДИ ЛІКАРЯ-ГОМЕОПАТА

Монографія

Літературне редагування: Ганна Лотоцька

Дизайн:

Підписано до друку __.09.2014.
Формат 70×90 1/16. Гарнітура GaramondPro.
Умовн. друк. арк. ____.
Наклад ____ прим.

Українська академія друкарства
79020, м. Львів, вул. Підголоско, 19

Свідцтво про внесення до державного реєстру
ДК № 3050 від 11.12.2007

Віддруковано в НЕВМ УАД
79000, м. Львів, пл. Митна, 1